

Ajuntament de Montuïri

**Govern de les
Illes Balears**
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

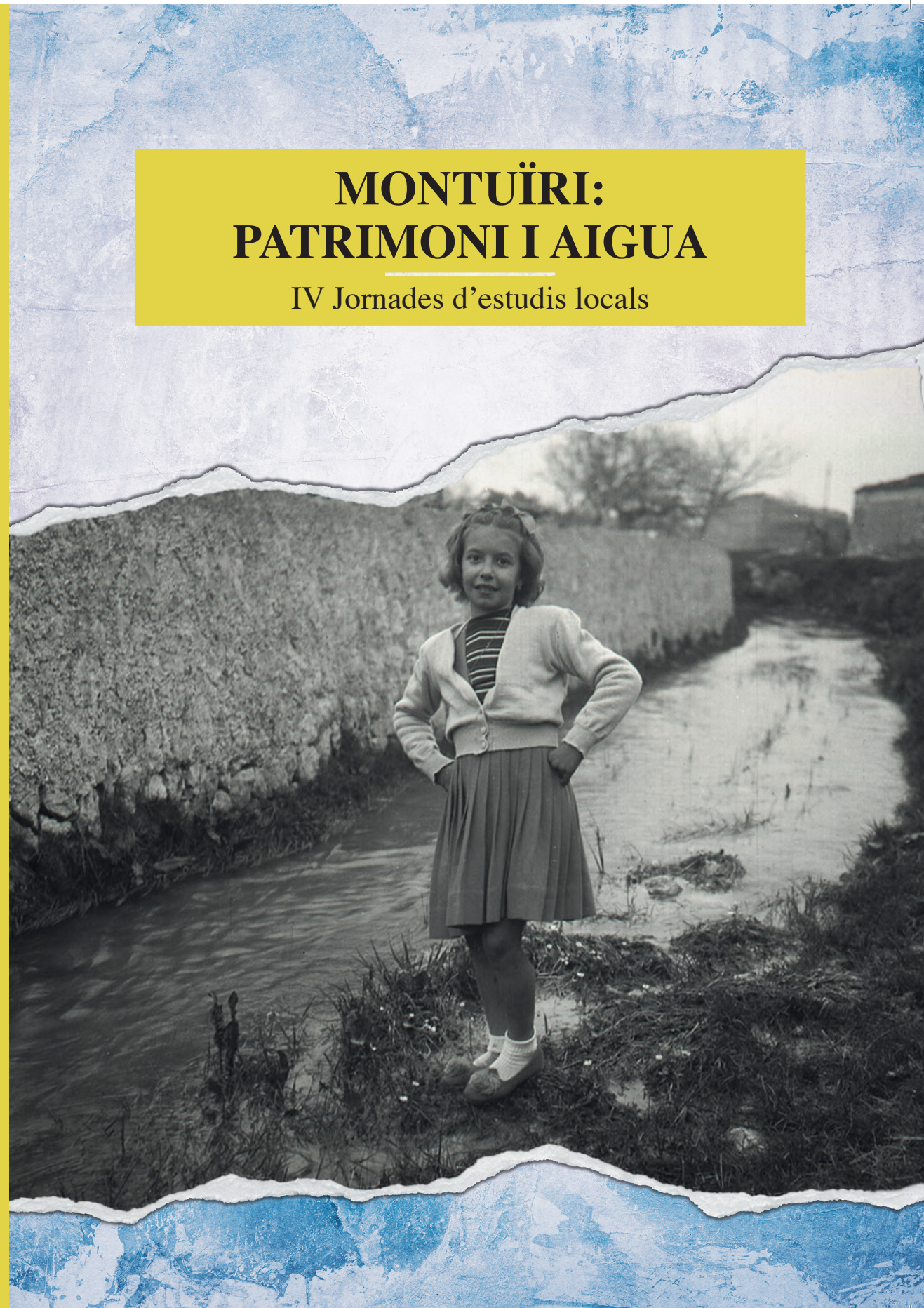

**institut d'estudis
balearics**

MONTUÏRI: PATRIMONI I AIGUA IV Jornades d'estudis locals

MONTUÏRI: PATRIMONI I AIGUA

IV Jornades d'estudis locals

QUARTES JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

MONTUÏRI: PATRIMONI I AIGUA

QUARTES JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Ajuntament de Montuïri

2026

Montuïri: Patrimoni i Aigua. Quarta Jornades d'estudis locals

@ 2026: els autors

@ de l'edició: Ajuntament de Montuïri

Edició a cura de Gabriel Mayol Arbona

Revisió lingüística a càrrec de Catalina Maria Serra Vidal

Coberta: La nina Catalina Jordà Castellà *Solandera* al costat del torrent de Pina
(c.1940) (fotografia de Bartomeu Sampol Verger)

Maquetació i impressió: Imprenta Bristol SL

Amb el suport de

**Govern de les
Illes Balears**
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

**institut d'estudis
balearics**

Dipòsit Legal: PM-00349-2026

TAULA

Pròleg

Antoni Miralles Niell, Batle de Montuïri	7
--	---

Introducció del Comitè Organitzador

Montuïri: patrimoni i aigua.	9
--------------------------------------	---

COMUNICACIONS SOBRE AIGUA

Xarxa drenatge de Montuïri

Mateu Oliver	11
------------------------	----

Veles, prats i amaradors, genèrics toponímics del terme municipal de Montuïri (s. XVII-XX)

Francesc Canuto Bauçà	19
---------------------------------	----

Els pous públics de Montuïri (s. XVII-XX)

Francesc Canuto Bauçà	43
---------------------------------	----

Aigua Beneïda. Elements per a l'ús litúrgic i de devoció de l'agua de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Montuïri (*ne pereat*)

Joana Gomila Gomila i Joana Maria Palou i Sampol	87
--	----

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

Episodis de la nostra història I. El bany de la novia (Montuïri, 1419)

Joan Miralles i Monserrat	107
-------------------------------------	-----

Jaume Vanrell: un agermanat de casa bona

Gabriel Mayol Arbona	113
--------------------------------	-----

Notes per a les trajectòries de dos músics i religiosos agustins naturals de Montuïri

Joan Círia Maimó	145
----------------------------	-----

Una notícia més de la tradició sobre el bandejat Bartomeu Gomila i Pujol «Moiana»

Joan Miralles i Monserrat	149
-------------------------------------	-----

Aproximació a l'Arxiu musical de la Banda de Música de Montuïri

Gabriel Jaume Ferrer Gomila, Pedro Jesús López Fernández,
Gabriel Sierra Cerdà i Joan Socies Fiol. 165

Dos dels sis eren montuïrers. Gaspar Mesquida Serra (a. Serra) i Miquel Garcias Miralles (a. Baco)

Pau Tomàs Ramis 177

La carretera del Puig. El paradigma d'una època.

Guillem Mas Miralles 201

Cinquanta més cinc anys de corresponsalia del *Diario de Mallorca* a Montuïri. II Part (1993-2022)

Biel Gomila 221

El fenomen dels habitatges de lloguer turístic al pla de Mallorca (2005-2021) El cas del municipi de Montuïri

Apol·lònia Montserrat Febrer i Miquel Àngel Coll Ramis. 239

PRÒLEG

Aquest quart volum de les Jornades d'Estudis Locals de Montuïri s'endinsa en un dels elements més essencials i alhora més fràgils del nostre entorn: l'aigua, entesa no només com a recurs vital, sinó també com a eix vertebrador del nostre patrimoni natural, històric i cultural.

Estam d'enhorabona, perquè hem recollit el fruit sembrat gràcies a les aportacions de moltes persones que, amb el seu compromís, ens ajuden a mantenir i, alhora, a donar la importància que es mereixen dos pilars fonamentals que hem de preservar per garantir la nostra continuïtat com a comunitat.

Parlam de dos elements determinants, capaços d'explicar tant la configuració del nostre territori com la concentració històrica de la població: l'aigua i el patrimoni. Aquests ens permeten entendre d'on venim, qui som i què ens presenta el futur més immediat.

Aquest volum recull un conjunt ric i divers de comunicacions que, des de perspectives complementàries, contribueixen a aprofundir en aquestes dues grans línies temàtiques. D'una banda, els estudis centrats en l'aigua ens acosten a la xarxa de drenatge del municipi, a la toponímia vinculada al territori, als pous públics i als usos litúrgics i simbòlics de l'aigua, posant de manifest la seva presència constant en la vida quotidiana i en la configuració històrica de Montuïri.

De l'altra, les aportacions sobre història local amplien la mirada amb treballs que abracen des d'episodis concrets del passat fins a trajectòries personals, estudis sobre patrimoni musical, infraestructures, mitjans de comunicació o fenòmens contemporanis com el lloguer turístic. Aquest conjunt d'investigacions evidencia la vitalitat dels estudis locals i la seva capacitat per interpretar tant el passat com els reptes del present.

En un context marcat pels reptes ambientals i socials actuals, aquestes jornades adquireixen una rellevància especial. No només ens conviden a mirar enrere per reconèixer i preservar el patrimoni heretat, sinó també a reflexionar amb mirada crítica sobre el present i el futur del nostre municipi.

Vull expressar, com a batle, un agraïment especial a tots els ponents i investigadors que han fet possible aquest volum, tant als vinculats a la nostra vila com als que, des de fora, han volgut aportar el seu coneixement i enriquir aquestes jornades amb les seves aportacions. Igualment, faig extens el meu reconeixement al comitè organitzador per la seva dedicació i tasca imprescindible, així com a totes les persones que han participat en l'elaboració d'aquesta publicació, fent possible que aquest projecte col·lectiu continuï creixent any rere any.

Gràcies a la implicació de totes elles, les Jornades d'Estudis Locals de Montuïri es consoliden com un espai de trobada imprescindible per al coneixement, la reflexió i la preservació de la nostra identitat.

Antoni Miralles Niell

Batle de Montuïri

INTRODUCCIÓ

MONTUÏRI: PATRIMONI I AIGUA

Els dies 11, 12 i 13 de novembre de 2022 varen tenir lloc a Montuïri les IV Jornades d'Estudis Locals dedicades al patrimoni a l'aigua. S'hi varen presentar una ponència i catorze comunicacions sobre el tema de l'aigua i a la secció de miscel·lània. Les sessions acadèmiques es varen celebrar a la biblioteca municipal a l'edifici de Ca ses Monges i la darrera sessió va consistir en una ruta guiada per diferents experts per elements del terme municipal.

Aquest volum recull tretze de les aportacions fetes. Malauradament, la ponència i una comunicació han quedat fora i esperem que es puguin publicar en un futur.

El tema triat respon al valor que l'aigua ha tengut en una terra de secà com són les contrades montuïreres i tot el Pla de Mallorca en general. Durant segles, els homes i les dones que han habitat el mateix sòl que trepitjam nosaltres han maldat per aprofitar aquest bé escàs, però a la vegada imprescindible per a la vida. Aquest ús secular ha generat una sèrie de restes patrimonials que han arribat fins a nosaltres i que aquestes jornades tenen la intenció de contribuir a conservar. A la vegada, l'aigua, com en tantes altres cultures del món, ha arribat a adquirir un simbolisme especial dins la cosmovisió de cada moment com també és comprovable en les aportacions que presentam a continuació.

En la secció de patrimoni i aigua podem trobar un estudi sobre la xarxa de drenatge que travessa el terme municipal de Montuïri (Mateu Oliver Munar) i investigacions sobre els amaradors, els prats i les veles, així com sobre els pous públics de la vila (Francesc Canuto Bauçà). A la vegada, el volum conté una comunicació sobre l'ús litúrgic dins la religió catòlica de l'aigua i les restes patrimonials que en queden a l'església i rectoria del poble (Joana Maria Palou i Joana Gomila). Tanca aquesta secció l'episodi d'un accidentat bany d'una novia montuïrera de començament del segle XV (Joan Miralles i Monserrat).

L'apartat de miscel·lània comença amb la biografia d'un pagès benestant i la seva implicació en la Germania (Gabriel Mayol Arbona) i segueix amb dues altres biografies de músics montuïrers dels segles XVII i XVIII fins ara gairebé desconeguts (Joan Círia Maimó). A continuació es pot resseguir la pervivència de l'estigma de ser parent del bandejat Moiana moltes dècades després de la seva mort (Joan Miralles i Monserrat).

La Banda de Música també és present en aquest volum en l'estudi que es presenta sobre el seu arxiu musical (Gabriel Jaume Ferrer, Pedro Jesús López, Gabriel Serra Cerdà i Joan Socies). Igualment, s'inclou una comunicació sobre l'assassinat de

Gaspar Mesquida i Miquel Garcies els primers mesos de la Guerra Civil per part de la repressió feixista (Pau Tomàs Ramis).

La miscel·lània es clou amb tres investigacions dedicades a la construcció de la carretera al Puig de Sant Miquel (Guillem Mas Miralles), la darrera part de la crònica periodística de Montuïri a través del Diario de Mallorca (Biel Gomila) i la situació recent dels habitatges de lloguer turístic al poble (Apol·lonia Monserrat i Miquel Àngel Coll).

Per acabar aquesta introducció, només volem fer notar la importància dels estudis sobre l'aigua en els seus diferents àmbits en un context en què el canvi climàtic és un fenomen present, innegable i que impacta directament sobre la vida dels habitants del poble de Montuïri com a part de l'arxipèlag balear. Voldríem que volum com el present ens ajudi a prendre consciència i a conviure amb l'emergència climàtica en què vivim.

EL COMITÈ ORGANITZADOR

COMUNICACIONS SOBRE AIGUA

XARXA DE DRENATGE DE MONTUÏRI

MATEU OLIVER

La xarxa de drenatge es defineix com la disposició espacial del curs d'un riu i dels seus afluents. Un riu és un corrent d'aigua més o manco continu i de cabal variable que drena una conca de dimensions extenses. A Mallorca només trobam corrents d'aigua temporal i de règim irregular, per això, els anomenam torrents.

Les divisòries de drenatge (o divisòries d'aigües) són els límits naturals entre diferents conques hidrogràfiques. S'han fet servir històricament per determinar fronteres territorials.

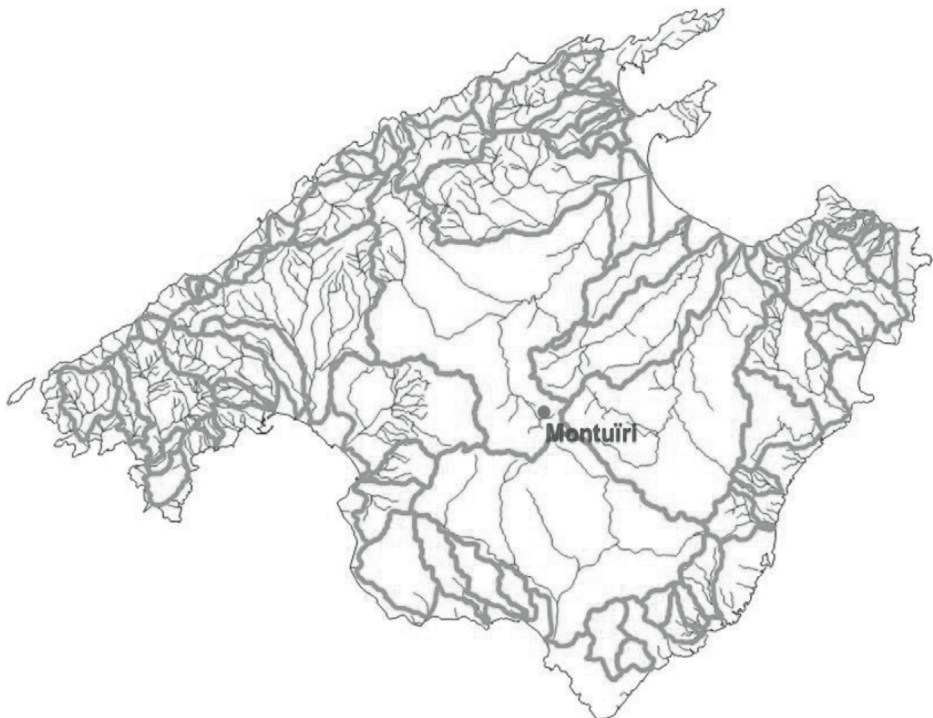

Figura 1. Límits de conques (línies gruixades) i xarxa dels torrents principals de Mallorca.

L'àrea limitada per una divisòria de drenatge es diu conca de drenatge (o conca hidrogràfica) i representa tot el territori drenat per un curs fluvial o un riu (o torrent). El tàlveg és la línia al llarg del fons d'una vall, intersecció dels dos vessants oposats.

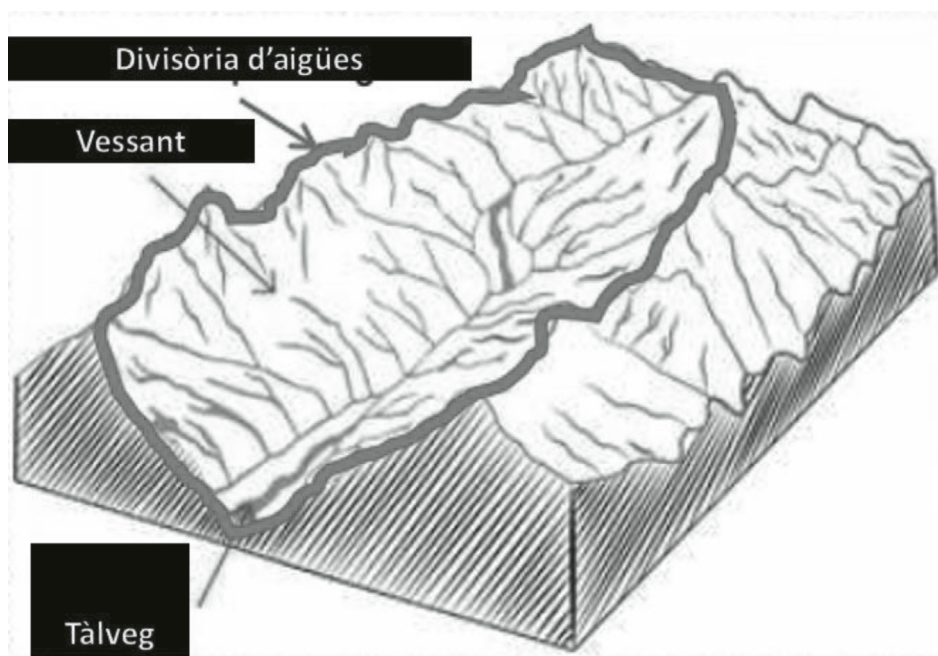

Figura 2. Divisòria d'aigües, vessant i tàlveg.

Les terres de cultiu del Pla de Mallorca, i per tant de Montuïri, estan constituïdes principalment per materials argilosos poc permeables i, per poder conrear-les, l'home ha desenvolupat una xarxa de drenatge característica d'albellons i síquies que drenen als torrents. Entenem un albelló com una síquia feta en un conradís, reblerta de pedres, de manera que vaja per davall la terra, i que serveix per recollir l'aigua de pluja i evitar que hi hagi moll.

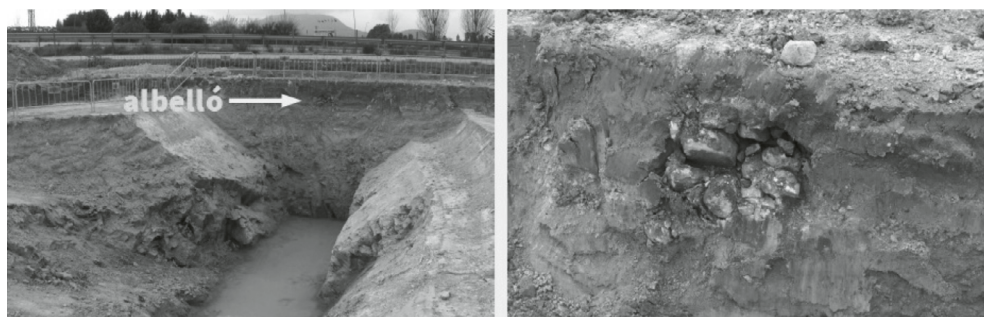

Figura 3. Detalls d'un albelló de la síquia de Son Barceló de Montuïri.

L'objectiu de la present comunicació, dins les IV Jornades d'Estudis Locals de Montuïri, és descriure la xarxa de drenatge que trobam dins el terme de Montuïri.

Metodologia

La metodologia utilitzada per realitzar aquesta comunicació consta de tres fonts principals: la consulta de dades bibliogràfiques i cartogràfiques, el treball de camp i les comunicacions orals.

Context Geomorfològic

Montuïri es troba a la part central de l'illa de Mallorca. De fet, dista en línia recta uns 20 km de s'Arenal (badia de Palma), uns 25 km de Can Picafort (badia d'Alcúdia), uns 30 km de Portocolom i uns 35 km del Port de Sóller. És a dir, es troba uns quilòmetres desplaçat al sud del centre de Mallorca.

L'illa de Mallorca és la més grossa de les illes Balears, les quals constitueixen la part emergida del promontori Balear, que és la prolongació cap al nord-est de la serralada Bètica.

Morfològicament, a Mallorca, s'identifiquen tres grans unitats: la serra de Tramuntana, les serres de Llevant i el Pla Central. El Pla Central correspon a una ampla àrea situada entre les dues serres, dins de la qual poden diferenciar-se quatre dominis geomorfològics: les serres Centrals i els plans de Palma, Inca - sa Pobla i Campos-Manacor.

Les serres Centrals s'emmarquen entre Sineu, Petra, Porreres i Llucmajor, quedant Montuïri, un altre pic, enmig del domini de les serres Centrals.

Xarxa de drenatge de Mallorca

La xarxa de drenatge de Mallorca està molt afectada per l'acció antròpica des de fa segles. Els llits dels torrents estan canalitzats a la major part del seu recorregut i existeix un complex sistema basat en l'enginyeria tradicional de pedra en sec, dissenyat a fi de reduir l'operativitat dels cursos. L'especialista en geografia física, el senyor Vicenç Maria Rosselló i Verger, defineix la xarxa de Mallorca així:

La xarxa fluvial mallorquina —dimensions esquifides, a banda— pateix dues circumstàncies «adverses», el predomini a les conques del rocam calcari i, ara, segle XXI, un règim de pluges gairebé subàrid. Dir que la xarxa és inoperant o poc funcional seria exagerat, però no tant afirmar que la inadaptació/indecisió hi és present. A hores d'ara —llevat d'anys molt plujosos— fa mal entendre l'abundància de síquies de drenatge i d'albellons del Pla de Mallorca. L'acció antròpica ha estat alternativament propícia i contrària al drenatge.

La dissimetria estructural i del relleu respon d'unes conques molt desiguals. La principal (1.280 km²), que aboca a la badia d'Alcúdia, duplica la de la badia de Ciutat (623 km²). La conca de Campos (597 km²), molt menys eficient, té una xarxa sovint indecisa. Les petites conques muntanyoses perifèriques amb prou feines poden nodrir cursos que superin els 10 km de llargària. (Rosselló Verger, 2011.)

Mallorca compta amb cinc torrents amb una conca superior als 100 km²: torrent de Muro de 456 km², torrent de na Borges de 327,4 km², torrent Gros de 215,0 km², torrent de Sant Miquel de 153,8 km² i torrent de Binicaubell de 153,9 km².

El torrent de Son Catlar de 398,5 km² i la síquia de Sant Jordi de 141,9 km² no són conques úniques, sinó la suma de diferents cursos que convergeixen a sengles zones humides (Salobar de Campos i Prat de Sant Jordi, Grimalt, 2001).

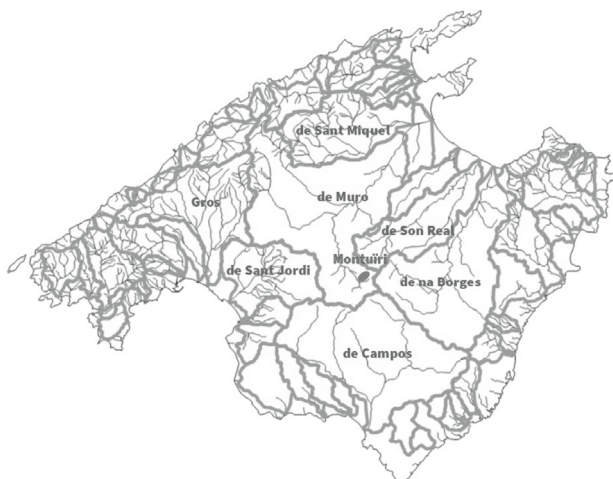

Figura 4. Conques principals de Mallorca.

La conca del torrent de Muro és la més gran de Mallorca, pel nord rep les aigües provinents de la serra de Tramuntana, destaquen el torrent d'Almedrà (Son Bordils) i el torrent de Solleric (Sencelles), i pel sud rep les aigües provinents de les serres Centrals del Pla de Mallorca: el torrent de Pina. Montuiri es troba a la capçalera d'aquest darrer ramal provinent del Pla.

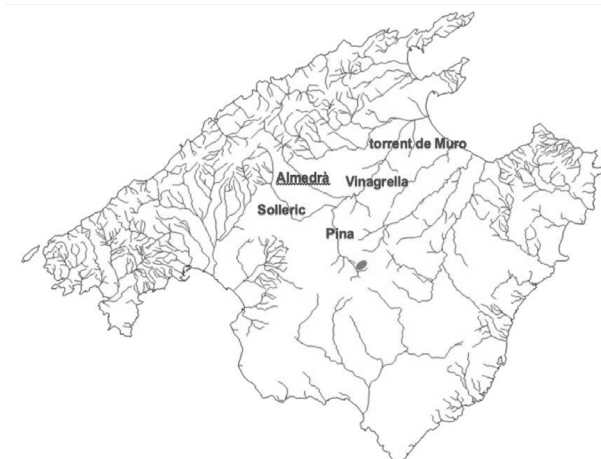

Figura 5. Ramals principals del torrent de Muro.

Xarxa de drenatge de Montuïri

A grans trets podem dir que, actualment, 2/3 parts de la superfície del terme de Montuïri formen part de la conca del torrent de Pina, ramal del torrent de Muro (o Vinagrella), el qual desemboca a s'Albufera, a la part nord-occidental de la badia d'Alcúdia.

La part oriental del terme (un poc més d'1/6 part de la superfície del terme) constitueix la capçalera del torrent d'Hortella, ramal del torrent de na Borges.

La part nord-oriental del terme (no arriba a 1/6 part de la superfície del terme) constitueix la capçalera del torrent de Son Vent, ramal del torrent de Son Real.

Els torrents de Son Real i de na Borges desemboquen a la costa sud-occidental de la badia d'Alcúdia.

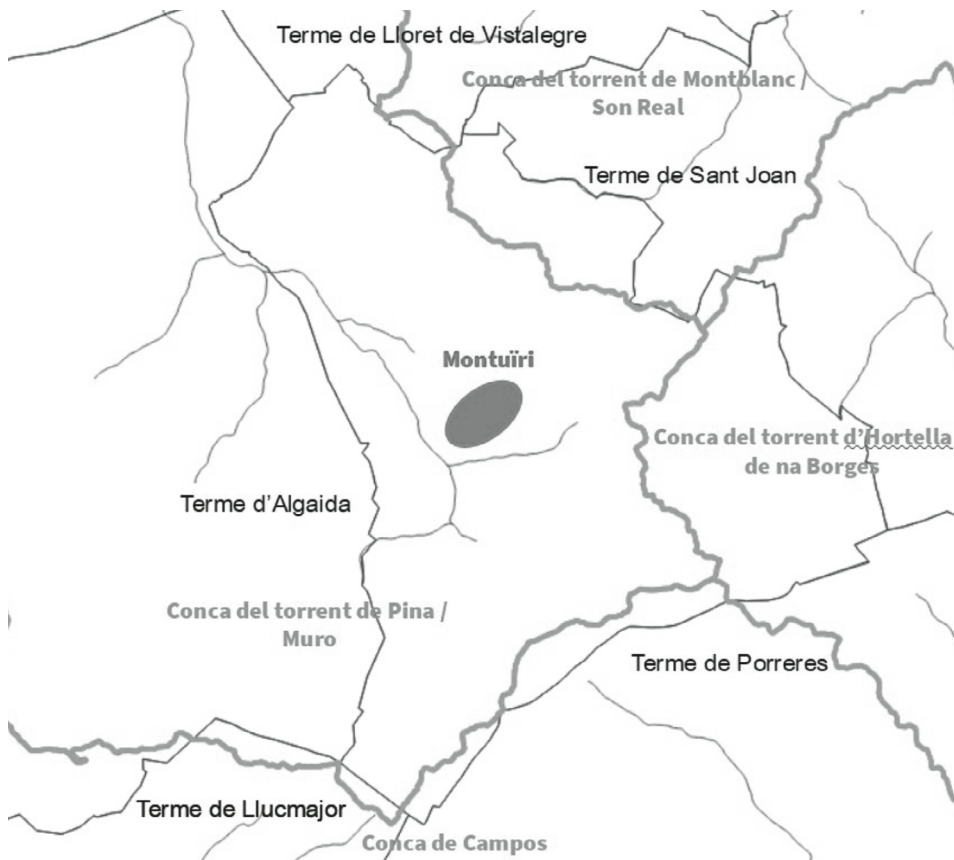

Figura 6. Croquis de la xarxa hidrogràfica principal del terme de Montuïri, límits de conques i límits de municipis. Les línies gruixades representen les divisòries d'aigües (límits de conques) i les línies negres primes, els límits de terme municipal.

La divisòria d'aigües amb la conca de Campos és, aproximadament, la partió entre els termes de Montuïri i els termes de Porreres i Llucmajor.

La part alta del torrent de Pina la formen dos ramals principals: el torrent de Castellitx (Son Mallols) i el torrent d'Alcoraia. A grans trets, la divisòria d'aigües entre les subconques dels torrents de Castellitx i Alcoraia és la partió entre els termes de Montuiri i Algaida.

Figura 7. Xarxa de drenatge i planes d'inundació entre els termes de Montuiri i Algaida.

Destacam, emperò, que la part central del terme (aproximadament $\frac{1}{4}$ part de la superfície) era una conca endorreica¹ que desguassava a un aiguamoll. És la zona de sa Corona, ses Jardines, Son Barceló, so na Moiana i voltants. Es va obrir una síquia de drenatge per dessecar l'aiguamoll cap al torrent d'Alcoraia.

Figura 8. Antic aiguamoll de la zona de sa Corona el 21 de gener de 2017.

¹ Conca endorreica: aflluència de les aigües superficials d'una conca hidrogràfica a depressions interiors on constitueixen mars interiors, llacs, estanys o aiguamolls, sense desguàs al mar.

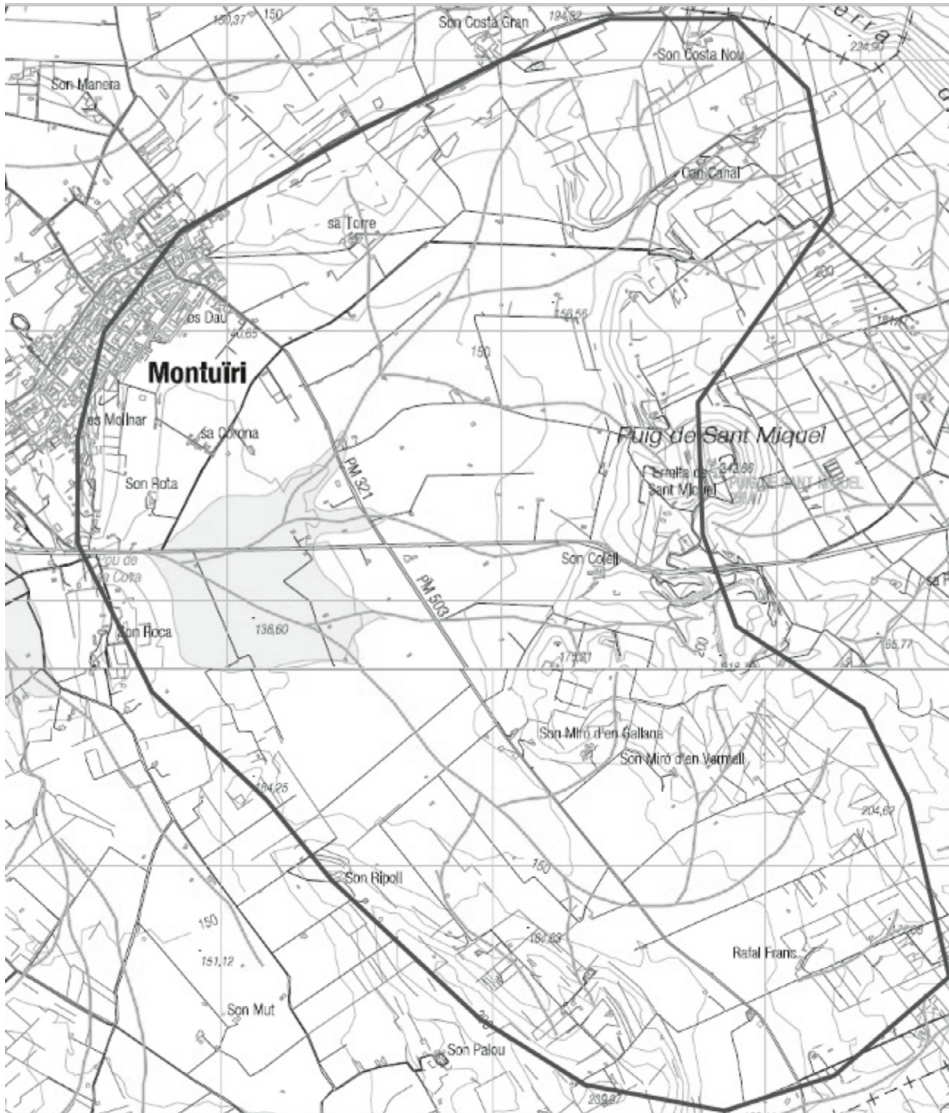

Figura 9. Detalls del límit (línia gruixada), la xarxa de drenatge i la plana d'inundació (l'antic aiguamoll) de la conca endorreica de Montuiri.

Conclusions

El terme de Montuiri es caracteritza per trobar-se a la capçalera de les conques de drenatge principals de Mallorca.

La major part del terme (franja occidental i central) es troba a la capçalera del torrent de Pina (ramal del Pla de Mallorca de la conca del torrent de Muro). La part oriental del terme es troba a la capçalera del torrent d'Hortella (extrem occidental

de la conca del torrent de na Borges). La part nord-oriental del terme es troba a la capçalera del torrent de Son Vent (extrem meridional de la conca del torrent de Son Real). La part central del terme desguassava a un aiguamoll. Es va obrir una s'quia per dessecar-lo.

Destacam finalment que, dins el terme de Montuïri, no trobam cap torrent natural que no estigui modificat per l'home. Tots els cursos d'aigua estan treballats, parcialment modificats i revestits, normalment amb marges de pedra.

L'home ha desenvolupat una xarxa de drenatge característica d'albellons i síquies que drenen als torrents, per poder conrear les terres de cultiu de Montuïri.

Bibliografia

- DIRECCIÓ GENERAL DE RECURSOS HÍDRICS. Govern de les Illes Balears. (2002). Atles de delimitació geomorfològica de xarxes de drenatge i planes d'inundació de les Illes Balears.
- ALCOVER, A. M. I MOLL, F. DE B. (1963). Diccionari català-valencià-balear (DCVB).
- GRIMALT, M. (2001). *Les catàstrofes climàtiques a les Illes Balears. Les inundacions*. SHNB. 13 p.
- ROSSELLÓ I VERGER, V. M. (2011). *La xarxa hídrica del mapa de Mallorca d'en Despuig (1785)*. Cuad. de Geogr., 90. 115-124.

COMUNICACIONS SOBRE AIGUA

VELES, PRATS I AMARADORS, GENÈRICS TOPONÍMICS DEL TERME MUNICIPAL DE MONTUÏRI (S. XVII-XX)

FRANCESC CANUTO BAUÇA

Introducció

La present comunicació recull el treball d'investigació, efectuat al terme municipal de Montuïri, sobre els genèrics toponímics relacionats amb l'aigua que encapçalen aquest article. Per a l'elaboració d'aquest recull hem efectuat el buidatge dels cadastres, estims, Apeo i amillament, custodiats a l'Arxiu Municipal de Montuïri. També s'ha realitzat treball de camp i, finalment, la consulta de fonts orals ens ha resultat molt útil a l'hora de tractar alguns aspectes de la comunicació. El suport documental i el treball de camp ens han proporcionat el registre d'una vintena de «veles», d'algunes de les quals en desconexem la ubicació. Són espais agrícoles sempre juxtaposats a torrents i síquies, i per tant són zones inundables. Respecte del genèric «prat» toponim viu i abundant arreu del territori insular, el qual fa referència a aiguamolls, hem de dir que, al terme de Montuïri, la seva presència és minsa, cinc atestacions, dues de recollides de fonts orals i la resta localitzades a la documentació arxivística. Els «amaradors» són llocs on es posaven en remull les distintes fibres vegetals (cànyom, lli, càrritx), abans de ser obrades. Per la seva situació, ubicats en aigües engorgades a les zones baixes del llit dels torrents, eren considerats perniciosos per a la salut i es procurava mantenir-los allunyats de les poblacions. Dos llocs són coneguts amb aquest genèric: s'Amarador de Son Mut i s'Amarador de Son Pujol. Tot plegat, esperam haver contribuït amb aquest treball a conèixer un poc més la hidrografia del nostre terme.

1. El genèric *vela* en els noms de lloc

El genèric *vela* en el món agrícola és, segons el DCVB (X: 686), una 'Gaia o tros de terra llarguer i d'angles desiguals'. Particularment creiem que aquesta definició és incompleta, ja que aquests espais agrícoles sempre estan ubicats devora síquies i torrents i, per tant, és habitual la presència d'aigua embassada i de nombroses espècies vegetals hidròfiles. Els pollars (*populus alba*, *populus nigra*, *ulmus minor*) i els elements aïllats d'aquesta espècie d'arbres, solen limitar sovint aquests espais inundables. L'any 1999 a la XIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia, celebrada a Sant Joan, vàrem presentar una comunicació sobre els genèrics toponímics del Pla de Mallorca on posàvem a discussió la definició sobre aquest genèric. La relació presentada constava de 36 unitats (veles i veletes) les quals havíem recollit als termes municipals d'Algaida, Llorito, Montuïri, Petra, Porreres, Sant Joan, Sineu i Vilafranca. El debat va concloure que el nom d'aquests espais agrícoles era per mor de la

semblança a les veles de molí o veles llatines. Vint-i-tres anys després, aprofitant l'avinentesa d'aquestes IV jornades dedicades a l'aigua, no hem volgut deixar passar l'oportunitat per reivindicar el que vàrem exposar: les veles al Pla de Mallorca són indicadors de zones inundables independentment que adaptin la forma de vela llatina o vela de molí.¹

1.2. Algunes consideracions sobre sobre el genèric *vela*

Exposarem a continuació una altra accepció d'aquest genèric, no recollida fins ara, la qual no trobam registrada a cap diccionari, ni als reculls de terminologia a l'ús. El genèric *vela* en alguns municipis del territori insular té l'accepció de 'marjada, bancal', espai de conradís limitat per un marge. Concretament en el terme municipal d'Algaida, les veles també designen terres marjades situades a la falda del puig de Randa i en algunes possessions ubicades al peu del coster de turons o elevacions significatives. Així, la possessió de s'Arboçar (Algaida) té dues marjades, sa Vela des Mig i sa Vela de Dalt (Sastre, 200: 135).

El pare Rafel Ginard, en una de les seves estades en el puig de Randa, tot fent anotacions sobre arbres i plantes, diu així d'una herba: «Engreixa-porcs. Dins les veles de Cura de la part de tramuntana, hi ha engreixa-porcs que són un patató com olives rodonetes com a color rosa, blanquinosos i, al sol, cobren color vermell. Els porcs hi peguen fort i troben els engreixa-porcs, grufant. A Artà i a Santa Margalida els diuen "xoraions" (Artà)» (Ginard, 2022: 252).

Al terme municipal de Mancor de la Vall, una finca d'olivar amb una caseta de roter, situada a l'entorn del puig de ses Talaies, és coneguda com ses Veles. Altrament al terme d'Andratx, a la contrada de s'Arracó, trobam el genèric ses *Veles* situat als encontorns del puig d'en Corso.²

Valguen aquestes notes per posar de manifest aquesta accepció, no registrada fins ara i que s'hauria d'investigar arreu del territori insular. El treball de camp, l'observació directa de les coses, ens facilitarà la característica essencial o determinant per a la interpretació del topònim *vela* des d'una perspectiva geogràfica. Cal dir d'antuvi que aquest genèric agrícola és absent del domini lingüístic català peninsular i la seva presència, al territori insular, se circumscriu únicament a Mallorca i a Menorca.

¹ És significativa la presència d'aquests espais agrícoles, situats fora porta de la ciutat de Palma, amb dret d'aigua de la font de la Vila, distribuïda per trenta tandes: Vela d'en Bibiloni, Vela d'en Carreres, Vela d'en Comptes, Vela d'en Diego, Vela d'en Garau, Vela d'en Mulet, Vela d'en Parets, Vela d'en Pérez, Vela d'en Sèneca, Vela des Puputs, la Vela, Veles d'en Verdera, Veles de n'Orlandis (Gomila, 2000: 206). No podem estar de mencionar un registre sobre aquest genèric a l'obra de Poveda (1980: 97) sobre la terminologia agrària del Llibre del Repartiment: «Campo (faddān). Lo he encontrado sólo en el texto árabe en el "Reparto de los alfores de la ciudad": "Campo (faddān) de las velas"» (RCLA p. Àrab. 30v).

² Vegeu: Mascaró Pasarius, J. (1958). *Mapa General de Mallorca*. Fulls: 9-12c i 23-8c, respectivament.

1.3. Veles del terme municipal de Montuïri

Vint-i-un espais agrícoles són coneguts amb el genèric *ve/a* situats al terme municipal de Montuïri. La gran majoria d'aquests topònims els hem recollits a la documentació històrica. Tractarem en primer lloc els tres més representatius, dels quals disposem de nombrosa documentació arxivística.

1.3.1. Vela de Son Venrell

Peça de terra totalment parcel·lada situada entre el torrent de Son Venrell, el camí de Marina (carretera de Pina) i el camí de s'Amarador. Primera documentació el 1732:

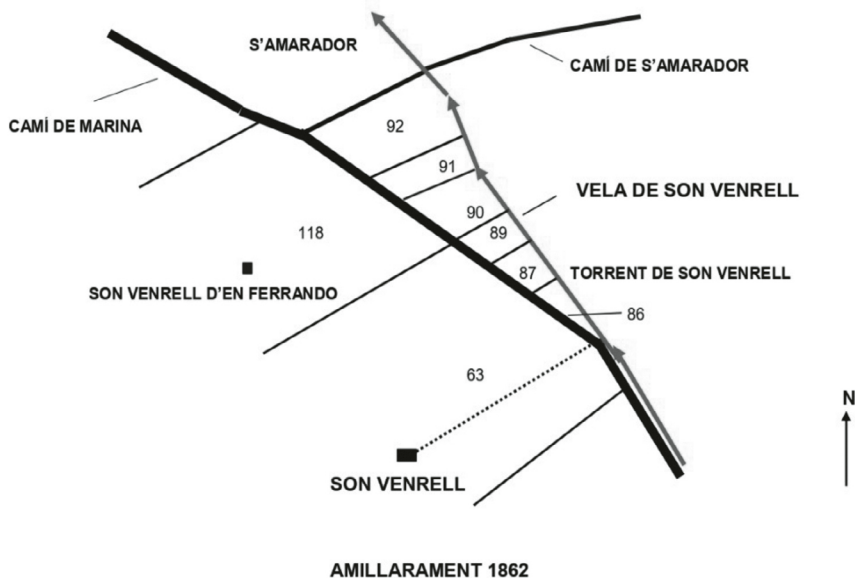
- 1717 [Anotació afegida l'any 1732]. «Gabriel Matheu. Más se li ajusten tres quartons de terra en lo lloch dit la Vela del lloch de Son Venrell del compte de Gregori Venrell son pare conforme acte de divisió en poder de Miquel Morey notari dels 22 febrer 1756 estimats [...] de 1£ 20s cens que son tingudes al benefici vui possehit per lo Reverend Miquel Ferrando.» (AMM, Cadastre 1717, f. 254).
- 1717. «(ara viuda de) Juan Servera de Monserrat (Anotació de l'any 1758). Más se li ajusta del dit compta la pessa de terra dita la Vela junt al torrent de Son Venrell per part de se muller estimada 85£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 262).

El 12 d'agost de 1756 els germans Gabriel, Joana i Bartomeu Venrell Bauçà, fills de Gregori i de Margalida, es varen dividir l'herència paterna. Entre els béns consignats hi consta una peça de terra de tres quarterades d'extensió dita la Vela, de pertinències del Rafal Son Venrell. L'acta fou protocol·litzada pel notari Miquel Morey:

«[...] Sia a tots notori cosa manifesta com nosaltres Gabriel Vanrell, Juana Vanrell, viuda de Gabriel Matheu y Barthomeu Vanrell, germans, fill de Gregori y de Margarita Bauçà, consortes difunts, de la present vila de Muntuïri. Sabent y attanent que la heretat del dit Gregori Vanrell nostron pare que ve divididora entre de nosaltres dits germans per los motius que abaix se expresaran, consisteix ab los immobles infrascrits: Et primo ab unas casas scituadas dins dita present vila de Muntuïri, que afrontan de una part ab carrer públich, de altre ab casas de Antoni Mirallas àlias Garrer, de altre ab corral de mi dit Gabriel Vanrell y de altre ab casas de Margarita Mirallas donzella, més ab un corral scituat dins dita present vila, devant las sobreditas casas mediant lo dit carrer, més ab una pesa de terra dita la Vela de tenor de tres quarteradas poch més o menos scituada en lo terme de dita vila, de pertinèncias del Rafal dit Son Vanrell, que afronta de una part ab camí dit de Marina, de altre ab terra del Honor Miquel Trobat de la Font, de altre ab torrent Real y de altre ab camí sender de stablidors [...].» (ARM, protocol M-2104, f. 69v-73).

- 1760. «Gabriel Venrell (are Gregori). Més pessa de terra ab altre pertida en Son Vanrell dita la Vela, dos quarteradas original 837 estimada 309£ 4s.» (AMM, Cadastre 1760, f. 133).
- 1780, setembre 18. Divisió entre els germans Gregori i Bartomeu Venrell Bauçà de la peça de terra dita la Vela de Son Venrell:

«[...] Se presentó un testamento ordenado en poder de Matheo Mascaró, notario a catorze del mes de junio de mil setecientos quarenta y seis con el qual Gregorio Vanrell hijo de Jayme y de Juana Compañy consortes difuntos de la villa de Muntüiri, después de haver ordenado sus mandas pías y legados, nombró herederos suyos universales a Gabriel Vanrell su hijo a el y a Margarita Bauçà, difunta, su primera muger común y a Bartholomé Vanrell su hijo a el y a Micaela Antich su segunda muger común por iguales porciones entre de ellos y a los suyos respectivo a sus libres voluntades, dividiendo entre los dos la herencia en lo modo siguiente. Al dicho Gabriel mitad de la piessa de tierra llamada la Vela en Son Vanrell, a la parte de abajo, confrontante con camino de establidores dividiéndola desde el camino al torrente Real, con obligación de haser y prestar cinco libras censo al beneficio poseía el Reverendo Joan Ferrando [...] Y al dicho Bartolomé le destino la remanente de la tierra llamada la Vela a la parte de arriba, confrontante con tierras del Honor Miguel Trobat y con la obligación de hacer y prestar cinco libras censo al dicho beneficio [...]» (ARM, CH-453, f. 186).

Vela de Son Venrell

Font: elaboració pròpia a partir de l'Amillarament de l'any 1863.

1.3.2. Vela de Son Collell

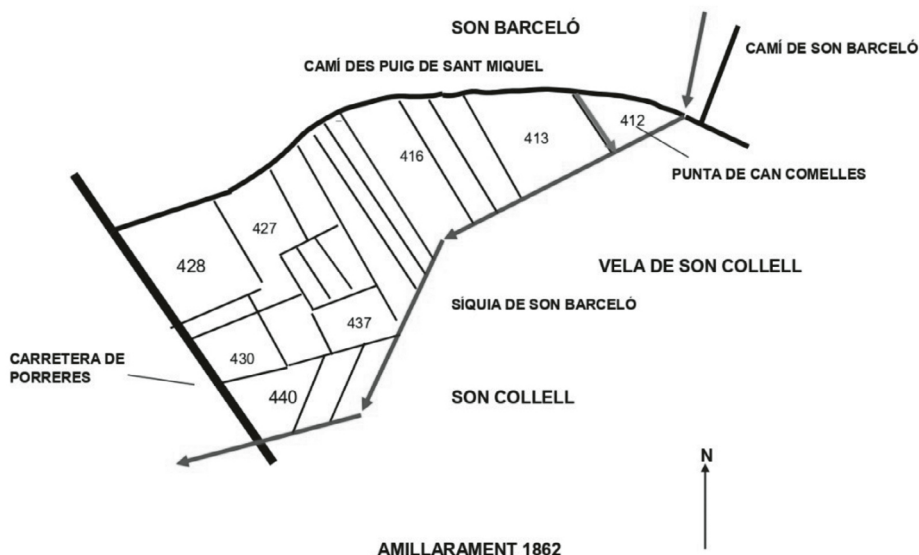
Es tracta d'una antiga segregació de la possessió de Son Collell. Són les terres situades entre el camí del puig de Sant Miquel i la síquia que drena la aigües de l'antic Rafal Son Barceló. Aquesta extensa porció de terra, molt parcel·lada, és coneguda com ses Veles de Son Collell. La primera documentació de la qual disposam és la del cadastre de l'any 1760:

- 1760. «Mateu Ferrà del Vinyet. Més pesa de terra la Vela junt a Son Collell, un cortó original 1289, estimat 75£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 23).
- 1760. «Juan Munar àlias Roig de Raphel. Més mitx cortó en la Vela de Son Collell original [en blanc] estimat 22£ 10s.» (AMM, Cadastre 1760, f. 251).
- 1760. «Barthomeu Beuçà dit de ne Blanca. Més pessa de terra a le Vela de Son Collell original 1274 estimada 220£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 257).
- 1760. «Los Pobres de la present Vila. Més pessa de terra en la Vela de Son Collell original 1273 estimada 300£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 298).
- 1760. «Hereus de Margarita Antich Merxanda. Més pessa de terra a le Vela de Son Collell, una quarterada y mitja original 1285 estimada 375£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 302).
- 1760. «Juana Marimon àlias Quetxa viuda. Porció de terra a la Vela de Son Collell original 1270 estimada 60£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 304).
- 1760. «Gabriel Moll de Antoni. Més se li ajusta un cortó de terra en la Vela de Son Collell original 1281 del compta de la quarterada de Catarina Ribes se tia de cartas 39. Consta de la donació causa mortis que ordenà dia 12 agost 1765 en poder de Andreu Bennasser y Veñy notari estimat 50£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 312).
- 1760 [Anotació afegida l'any 1831]. «Juan Bautista Mas arrendador del predio Son Comellas. Más se le ajusta la porción de tierra llamada se Vela de Son Collell original 1271 de la cuenta de Pedro Cloquell en virtud de testamento de 10 de agosto de 1806 en poder de Bartholomé Gallard notario estimado 60£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 467).

A una altra anotació de l'any 1840 se li afegeix un quartó de terra: «Se le es debido encargar de un cortón de tierra llamado la Vela de Son Collell original 1270 de la cuenta de Jayme Cloquell Ruete de cartas 96 en virtud de escritura de traspaso de 26 abril de 1840 en poder de don Pedro José Gallard notario estimada 60£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 614).

L'any 1832 es varen expedir títols nous en una sèrie de finques, les quals estaven sota domini de la Cavalleria de sa Torre, aleshores propietat de don Ramon Villalonga Rossinyol. Les actes foren protocol·litzades pel notari Miquel Servera:

- 1832, agost 11. Coloma Gomila àlies Matarino, filla d'Antoni i de Damiana Rosa Ballester: «[...] Que en el termino de la misma y parage nombrado las Velas de Son Collell posee una pieza de tierra de extensión de medio cuartón tenido en alodio y directo dominio de la Cavalleria nombrada la Torre de Miralles, actualmente poseída por el señor otorgante a merced de laudemio y presentación de fadiga de diez dias a diezmo de todos frutos bien y lealmente pagadero al mismo señor directo, libre de todo género de censo. Confina con tierras de Antonia Miralles, con las de Miguela Serra, con las de Antonio Mascaró y con camino que dirige a la villa de Porreras. Lo posee como legataria de Damiana Rosa Ballester su madre [...]» (ARM, protocol S-542, f. 160-160v).
- 1832, agost 30. Miquel Miralles Cerdà fill de Bartomeu i de Catalina: «[...] Que en el termino de la villa de Montuñi posee diez y seis sueldos de tierra de número de un cuartón nombrado la vela de Son Collell, con obligación de dar camino de tres pies de latitud a Antonio Miralles su hermano, tenida en alodio y directo dominio de la Cavalleria nombrada la Torre de Miralles [...]. Linda con camino que se dirige a la villa de Porreras, con tierras de Sebastián Mascaró y con las de Antonio y Antonia Miralles sus hermanos, de las mismas pertenencias. La posee como otro de los herederos ab intestato de Coloma Miralles Julià por haber esta fallecido sin disposición alguna a doce de febrero de mil ochocientos ocho [...]» (ARM, protocol S-542, f. 146-146v).

Font: elaboració pròpia a partir de l'Amillament de l'any 1863.

1.3.3. Veles d'en Garriga / Veles de ses Donades

Peça de terra de 10 quarterades, 2 quartons i 95 destres d'extensió actualment parcel·lada, la qual confronta amb el camí de Son Guerrer i la carretera o camí de Son Forners. Aquest espai agrícola envoltat de síquies, els hiverns plujosos sol estar pràcticament anegat. Documentades el 1567 com a «Veles de Son Reus» foren adquirides, juntament amb la possessió de ses Donades, pel reverend Jaume Garriga, domer de la Seu, per preu de 900£.³

- 1674. «Mosson Joan Servera de Algayda estimaren una quarterada junt a les Veles d'en Garriga cent cinquanta lliures. 150£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 295).

La compravenda d'un censal, l'any 1766, entre la propietària de Son Forners, dona Coloma Pont de la Terra i Vic, i dona Engràcia Escofet, ens assabenta que un dels confrontats de la seva possessió era Tomàs Garriga:

«[...] La qual possessió Son Fornés confronta de una part amb lo camí real qui de dita vila de Montuïri va a la de Inca; de altre ab possessió Son Picornell de don Miquel Canyelles; ab peça de terra dels hereus de Tomàs Garriga, ciutadà, dit del Rafal Pudent;⁴ de altre ab possessió dita Sabor, de altre ab possessió dita Son Berenguer, mediante camí real per el qual de la present Ciutat se va a les viles de Sant Joan i Petra; i de altre ab possessió Son Boyvàs Nou i Son Boyvàs Vell [...].»

- 1717. Estims: «Las Donades casas y terras juntament ab las Velas d'en Garriga y la pessa de terra junt al pou de Son Forners, set milia lliures 7000£. Mobles cent cinquante lliures 150£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 277).
- 1754. Capbreuació. «Pere Francesc Martorell, fill de Miquel. Més denuncia tenir y posehir 3 quarteradas de terra scituadas en lo terme de dita vila en lo lloch dit Son Pujol [...] Confrontan de una part ab camí qui va a Son Compañy, de altre ab terras ditas las Velas d'en Garriga de los Pares de la Compañia de Jesús, de altre ab terras de Barthomeu Martorell y de altre ab camí de establi-dors [...]» (ARM, ECR-0981, f. 16v).
- 1760. Estims: «Los pares de la Compañia de Jesús del Col·legi de Mont Sion. La posseció las Donadas casas y terras juntament ab las Velas d'en Garriga y pesa de terra junt en el Pou de Son Forner estimat 700£. Mobles estimats 150£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 242).

Una capbreuació efectuada el 1806 consigna que les Veles d'en Garriga ja havien passat a mans de don Jeroni Ribera,⁵ propietari de la possessió de Son Company:

³ ArARM, Clero AH-1575 (LXX, 13,18).

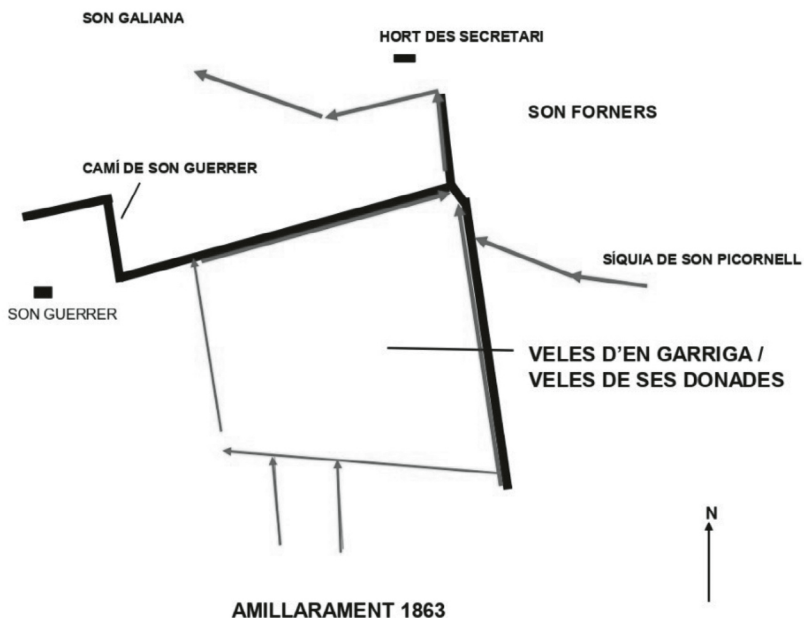
⁴ Possessió situada a la marina de Manacor. El 1675 era del ciutadà militar Tomàs Garriga.

⁵ AJeroni Ribera Marquès (Palma, s. XVIII - 1790). Comerciant. Va armar diferents vaixells corsaris al servei de Carles III i fou l'avitallador de l'exèrcit franco-espanyol que ocupà Menorca el 1782. A més contribuï amb un préstec de 30.000 pesos a les despeses de l'Armada Reial. Per aquests serveis el rei Carles III el recompensà amb un privilegi perpetu de noblesa, extensiu als seus descendents. L'inventari dels seus béns, elaborat (1790) pel notari Guillem Vallès Cladera, és d'un gran interès històric (GEM, XIV: 285).

«[...] Comparecieron los Reverendos Pedro Francisco Martorell y don Bartolomé Martorell preveres y Pedrona Gallard, viuda de Miguel Martorell de la presente villa [...]. Mas denunciaron poseher por indiviso tres quarteradas de tierra sitas en Son Pujol del termino de esta villa, en alodio Real a seis de laudemio. Lindan con camino Real por el qual se va a Son Compañy y con tierras llamadas las Velas d'en Garriga, de don Gerónimo Ribera, con tierras embargadas del doctor Bartolomé Martorell, notario, mediante asequia y con tierras de Pabla Riera viuda de Juan Horrach [...]» (ARM, ECR-0985).

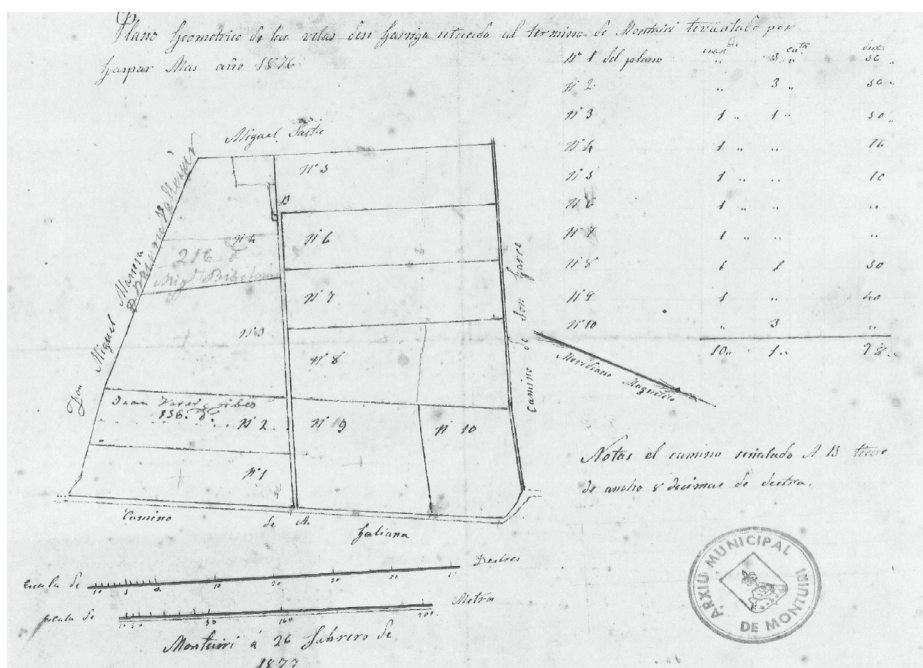
A l'Amillament de l'any 1863. Ses Veles d'en Garriga de 10 quarterades, 2 quartons i 95 destres d'extensió, juntament amb la possessió de ses Donades, de 18 quarterades, 3 quartons i 23 destres d'extensió, eren propietat de don Lluís Moragues, de Palma.

Finalment, l'Arxiu Municipal de Montuïri custodia un parcel·lari de l'any 1877 delineat per l'agrimensor montuïrer Gaspar Mas Miralles (1817-1884), Comelles.

Veles d'en Garriga / veles de ses Donades

Font: elaboració pròpia a partir de l'Amillament de l'any 1863.

Veles d'en Garriga. Parcel·lari de l'any 1877 delineat per l'agrimensor montuïrer Gaspar Mas Miralles (1817-1884), Comelles.

Font: Arxiu Municipal de Montuïri.

1.3.4. Sa Vela

Vegem a continuació la relació de veles, sense determinants; són set en total, localitzades a la documentació històrica. Alguns d'aquests espais agrícoles els podem situar d'una manera genèrica al paratge on estaven situats però sense precisar-ne la ubicació exacta:

- 1717. «Viuda de Barthomeu Ribes del carrer Nou. (are Antoni Ribes fill). Més pesa de terra contigua a la hera y la Vela junt al camí de Manacor mil sinch-centas y trenta lliures. 1530£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 209).
- 1760 [anotació afegida l'any 1825]. «Matheo Cerdà àlias Badia de José. Mas tres orts y 2 sous tierra la vela en el camino de Manacor original 561 estimada 28£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 426).
- 1807. Donació d'1 quarterada de terra dita la Vela. De Gabriel Miralles a Joana Anna Miralles. (ARM, CH-453).
- 1818. «Honorate Ribas por su suegra. Un quartón y un huerto, del dicho Ribas, campo de 2ª en la Vela. Original 639. Valor en capital 50£.» (AMM, Apeo 1818, f. 271).

- 1818. «Pedro Juan Servera del Rafal. Media quarterada campo de 3^a en la Vela. Original 1070. Valor en capital 40£.» (AMM, Apeo 1818, f. 287).
- 1818. «Matheo Cerdà Badia herrero. Tres huertos campo de 2^a en Son Vela original 638. Valor en capital 40£.» (AMM, Apeo 1818, f. 234).

1.3.5. Sa Vela Blanca

La família Venrell, concretament Francesc Venrell Tallades (m. 1820), entre els seus béns registrats a l'Apeo de l'any 1818 era propietari d'una peça de terra de dues quarterades d'extensió anomenada Na Blanca. Està situada a la cantonada del camí de Son Mallol i la carretera de Pina (camí de Marina). Aquesta finca la va heretar Miquela Venrell Reus, casada amb Miquel Barbarín Bonnardell (m. 1838), natural de Palma. Sembla que es tracta doncs d'aquesta «Vela Blanca» propietat de la família i documentada el 1674:

- 1674. «Honofre Vanrell prevere estimaren cases y corral doscentes vint y sinch lliures. 225£. Más lo Refal [Son Venrell] y la Vela Blanca sinchcentes y deu lliures. 510£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 255).

1.3.6. Vela de na Llarga

La Sort Llarga és una porció de 5 quarterades, situades, si més no, en el nucli urbà del poble, a continuació del carrer des Pujol, i conformava tota la banda esquerra, a partir del carrer de Santa Catalina Tomàs fins a arribar a la caseta d'en Biel Matxo, devora l'antic camí real de Manacor, passat el pont del torrent. Era propietat de la família de Can Venrell. El 1814 aquesta finca era arrendada en porcions d'1 quarterada a diferents conradors de la vila i entre les porcions consta aquesta vela, presumiblement situada al costat del torrent: «[...] 3 quartons de terra a la Vela de ne Llarga a Honorat Ribas de Son Reus, 13£ 7s.»⁶

1.3.7. Vela d'en Pisques

Pisques és un malnom associat al llinatge Mascaró, antiga nissaga de moliners actualment extingida:

- 1717 [anotació afegida sense data]. «Juan Mascaró Piscas. Es li degut descarregar la pesa de terra dita la Vela junt al torrent de Son Vanrell qui passe al compta de Pere Juan Servera per part de se muller estimada vuitanta y sinch lliures. 85£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 228).

⁶ Vegeu: Canuto Bauçà, Francesc (2021). «La família Venrell. Una mirada retrospectiva al seu patrimoni (I)». A: Bona Pau, núm. 821, pàg. 29-32. Montuïri: Revista Bona Pau.

- 1760. «Pere Juan Servera (Are Antònia Servera muger de Bartolomé Estelrich). Més pessa de terra 3 cortons dita la Vela d'en Piscas original 844 estimada 105£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 226).
- 1760 [anotació afegida l'any 1832]. «Antònia Servera àlias Rafalera (hora Bartolomé Cerdà Bulla su marido). Se le carga de media cuarterada de tierra llamada la vel-la d'en Piscas de mayor número original 344 de la cuenta de su padre de cartas 157 en virtud de testamento siete marzo de 1827 en poder Antonio Mora notario. Líquido 70£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 487).

1.3.8. Vela de n'Alomar / Vela de Son Mut

Coneguda actualment com la Vela de Son Mut, és una peça de terra de tres quartons d'extensió, circumscrita per dues síquies, ubicada al paratge de Son Mut, propietat antigament de la nissaga dels Alomar de Son Prim (Muro). Aquestes són algunes referències d'aquest espai agrícola localitzades a la documentació de la família Alomar de Montuiri:

- 1674. «El doctor Gabriel Alomar, casas, corral y la Hera. Més tres quortons a Son Mut dits la Vela, setanta sinch lliures. 75£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 198).
- 1680. Inventari dels béns de Gabriel Alomar. «Ítem altre pesa de terra, dit la Vela, a Son Mut, de tenor de circa una quarterada, tota rodada de síquies y una part polls.» (ARM, protocol 5478, f. 322-326).
- 1687. Inventari dels béns de Gabriel Alomar. «Ítem tres cortons a Son Mut, dits la Vela, scituats en dit terma tinguts, obligats y confrontats com en actas as de veure.» (ARM, protocol 4603, f. 118-120).
- 1717. «Viuda de Gabriel Alomar. Més pessa de terra en Son Mut dite la Vela cent trenta y sis lliures. 136£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 218).
- 1717. «Pere Juan Miralles Niu. Més se li ajuste pessa de terre en Son Mut dita le Vela que ha adquiride de Gabriel Alomar per via de stebliment consta de scripture verificade per Martí Manere dels 2 setembre 1743. Estimade 136£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 225).
- 1760. «Pere Juan Miralles Niu. Més pessa de terra dita la Vela d'en Alomar original 145 estimadas 200£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 190).

El 1854, Gabriel Alomar Fiol va fer acta de compravenda de la Vela de n'Alomar o de Son Mut a Bartomeu Cerdà Miralles (1803-1878), Sóller, Pau Rossinyol Miralles (1816-1893), de na Vermella, i Jaume Servera Font (1810-1876), Porreres. Aquests són els propietaris de la Vela de n'Alomar registrats a l'Amillament de l'any 1863. Posam en primer lloc el número de la parcel·la, el nom del propietari i a l'últim l'extensió del bocí:

N-220. Bartomeu Cerdà Miralles, *Sóller*. 1 quartó i 5 destres.

N-219. Jaume Servera Font, *Porreres*. 1 quartó i 40 destres.

N-91?. Pau Rossinyol Miralles, *Xoroi o de na Vermella*. Segons l'Amillament solament posseïa un peça de terra a Son Mut, la N-91 de 2 quartons i 17 destres d'extensió i no segueix la numeració correlativa del parcel·lari.

1.3.9. Vela de Son Bages

La vàrem recollir de viva veu el 1999 quan efectuàvem el treball de camp per tal de vestir els mapes E 1:5000 de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori. La trobam registrada a la documentació històrica com a «Vela de l'Hort»:

- 1852. Compravenda. «De Joan Bordils Tamarit a Jaime Juan de Comellas. Una cuarterada y media de tierra denominada la Vela del Ort del predio nombrado Son Baje òlim Son Comellas con servidumbre al pozo de dicho predio Son Baje. Linda con el referido predio Son Comellas, con camino, con tierra de Antonio Ferrer y de Juan y de Bartolomé Mesquida.» (ARM, CH-448, f. 19).

1.3.10. Vela de Son Comelles

El 1998 vàrem arregar de viva veu un sementer anomenat sa Vela, de la possessió de Son Comelles, situat a la banda de la possessió de Son Font (Sant Joan). Desconeixem si té res a veure amb aquestes dues que veurem a continuació localitzades a documentació del segle XVII:

- 1656, febrer 8. Inventari de la possessió de Son Comelles. «Ítem se han trobat en dita possessió de Son Comellas los sementers següents, ço és, lo sementer del molí vesí de Son Font circa cinquanta quarteradas sembradas de blat y xexa y circa sis quarteradas de xexa y las 4 quarteradas de blat y més lo sementer dit lo Castallet del lloch de Mianes que seran circa sinquanta quarteradas sembrat de ordi y sivada, açò és, circa 24 quarteradas de sivada y lo demás de ordi y lo sementer del molí vell se va goretant, com lo sementer de las velas [...].» ⁷
- 1791, octubre 4. Contracte d'arrendament de la possessió de Son Comelles. «[...] Gorets. Ítem teniu rebut tretse quarteradas y un quartó goret de tres reyas. Més vuyt quarteradas y dos quartons en la Veleta, goret també de tres reyas. Y tres quarteradas y dos horts goret de quatre reyas, estimats dits goret a rahó de una lliura y quatre sous cada reya.» ⁸

⁷ ARM, protocol G-411, f. 110-117.

⁸ ARM, protocol S-1411, f. 354-357v.

1.3.11. Vela de Son Forners

Peça de terra de 6 quarterades d'extensió segregada de la possessió de Son Forners, la qual fou adquirida el 1852 pel montuïrer Rafel Nicolau Jaume (n. 1790c), Calussa, a la propietària dona Dionísia Berard i Pont i Vic.

1.3.12. Vela de Son Maçanet

No localitzada. El cadastre de l'any 1674 consigna aquest espai agrícola de mitja quarterada d'extensió:

- 1674. «Pere Miralles Vollandet, per part de se muller lo carregam de mitje quarterade de terra en la vela dite Son Massanet estimade 60£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 391).

1.3.13. Vela dels Noguers

Són algunes peces de terra situades a les Veles de Son Collell, anomenades així per mor dels arbres d'aquesta espècie que alberguen:

- 1760. «Jaume Nicolau Monjo casas y corral original 1588 estimadas 130£. Más pessa de terra en la Vela dita los Noguers original 1279 estimada 300£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 27).
- 1760 [anotació afegida l'any 1801]. «Joan Baucà de Barthomeu. Mas se le carga de media quarterada llamada la Vela de los Nogers de la cuenta de Miquel Nicolau Monjo de cartas 27 original 1279 en virtud de auto de 9 setiembre 1816 en poder de José Tous notario estimado 120£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 328).

1.3.14. Veles de Galiana

Terres segregades de la possessió Son Galiana. Estan situades entre la carretera que va de Sant Joan a Ciutat i limiten amb la síquia que drena les aigües provinents de les terres de Son Boivàs, Son Berenguer i Son Forners. Estan ubicades aproximadament davant el portell d'entrada de la possessió de Son Company. Segons fonts orals, a l'hivern l'aigua vessava 10 o 12 passes per damunt la síquia, anegant les terres limítrofes.

1.3.15. Veles de s'Almudaina

Terres del terme municipal de Montuïri juxtaposades a la síquia de Son Brondo, la qual exerceix de frontera entre el terme municipal de Sant Joan i el de Montuïri. Els santjoaners, propietaris de terres en aquest paratge, les anomenen com a «Veles de Son Fred» i «Veles de Son Brondo». Dos sementers de la possessió de Son Brondo,

«sa Vela» i «sa Vela des Polls», situats en el terme municipal de Sant Joan, estan ubicats suvora la síquia. Segons fonts orals en temps de sega, els veïnats d'aquests encontorns amaraven els vencills per lligar les garbes en aquesta síquia.

1.3.16. Veles de Son Company

Sementer de set quarterades i mitja d'extensió, el qual antigament era de pertinençies de la possessió de Son Company. Limita amb el camí de Marina (carretera de Pina), la carretera que de Sant Joan va a Ciutat i la síquia que davalla de la possessió de Son Galiana. En el segle XX era propietat de la família de la possessió de Son Miquelet (Algaida). El propietari actual és el montuïrer Antoni Pocoví Tous, PIPO, el qual va adquirir la finca devers la dècada de 1990. Ens comunicà que en una ocasió havia vist garbes surar a les terres properes a la síquia que davalla de la possessió de Son Galiana.

1.3.17. Veles de Son Gat

Terres situades davant les Veles de Son Company, a l'altra banda del camí de Marina (carretera de Pina), però situades dins el terme d'Algaida. Està limitada pel torrent i totalment enrevoltada de síquies. S'hi localitza un petit habitatge foraviler, hort i edifici d'explotació ramadera, anomenat Can Tibo. El propietari, originari de Pina (Algaida), ens comunicà que aquestes terres pertanyien a la possessió de Son Gat (Sencelles) i foren adquirides pel seu padrí a les darreries del segle XX.

1.3.18. Veles de Son Miró

Terres segregades de la possessió de Son Miró, ja en el segle XIX. Estan situades devora les síquies que drenen les aigües cap al torrent des Pou de sa Cova.

- 1845. Compravenda. «De Antonio Bisquerra a Francisco Bonet. Establecimiento de dos quarteradas de tierra, la Vela, en el paraje de Son Miró.» (ARM, CH-453).
- 1856. Compravenda d'1 quarterada i un quartó dit Las Velas de Son Miró. De Miquel Socies Oliver, vesí de Lluçmajor a Pere Antoni Tomàs (ARM, CH-449, f. 64).

1.3.19. Veles de Son Trobat

Situades al terme d'Algaida, són terres segregades de pertinençies de la possessió de Son Trobat. En el seu lloc s'hi ubica un habitatge, propietat d'un fill del matrimoni originari de Porreres format per Cristòfol Amengual Mora (1849-1927) i Catalina Figuera Font (1854-1941), arrendataris de la possessió de sa Mata (Algaida). Estaven domiciliats el 1927 al carrer de Sant Bartomeu, núm. 4. Sis fills del matrimoni es varen casar i establir a Montuïri i foren identificats tots ells amb el malnom «de sa Mata»,

excepte el fill Antoni, conegut com «de ses Veles»: Antoni Amengual Figuera (1898-1988), *de ses Veles*, casat amb Sebastiana Garcias Sampol (1901-1988), *Seldadet o de ses Veles*, domiciliats el 1945 al carrer de Sant Bartomeu, núm. 4.

1.3.20. Sa Veleta

Diminutiu de vela. Aquests són, per orde cronològic, els registres localitzats a la documentació històrica:

- 1717. «Viuda de Barthomeu Ribes del carrer Nou. (are Antoni Ribes fill). Més pessa de terra contigua a la hera y la Vela junt al camí de Manacor mil sinch-centas y trenta lliures 1530£.

[Anotació afegida sense data] Més se ly ajuste del compte de Pere Joseph Oliver de cartes 312 la pessa de terra dite ne Marxande y mitge quarterade de terra dite le Veleta de major nombre que antes heran de le matexa heretat, estimades, esto és, ne Marxande 127£ 20s y le Veleta 100£ y se ly ha girat altre terre del present compte, conste per acte de conveni fet per Bartomeu Gallard notari fet als 20 agost 1729.» (AMM, Cadastre 1717, f. 209).

- 1717. «Pere Miralles Volandet estimaren pessa de terra y la Veleta de se muller sinquante lliures 50£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 346).

Una capbrevació, efectuada el 12 d'agost de 1796, situa una veleta entre el camí real de Manacor, síquia mediant, i el torrent real:

«[...] Compareció Onorate Ribas, hijo de Bartholomé del predio Son Reus de la villa de Algayde y mediante juramento denunció tener y poseher un cortón y 25 sueldos de tierra de número de cinco quarteradas un cortón y medio, sita en el paraje llamado la Velete, término de dicha villa, tenida en alodio Real a 10 de laudemio y a censo de 1£ 1s a fuero ignorado a 29 septiembre a don Raymundo Guells de Palma. [...] Linda con el camino Real de la villa de Manacor séquia mediante, con tierras de las mesmas pertenencias de los hermanos de Josef Cerdà Badia y con torrente Real, la cabrevó en la Real visita a 22 octubre 1786.» (ARM, CH-453, f. 107).

1.3.21. Es Veló

Situat al paratge de Son Rubí. Diminutiu de vela, avui inusitat, documentat el 1793 a una acta de compravenda:

- 1793, desembre 19. De Francisca Marimon, viuda de Joan Miralles àlies Menut a Joan Verger Janer, àlies Tià, dit de Pola, natural de Montuïri i habitador en el terme de Algaida:

«[...] Venem y ab títol de pura venda concedim, cedim y entregam a vós Juan Verger àlies Tià, dit de Pola, fill de Juan y de Catharina Janer, cònjuges difunts, natural de dita vila de Muntuïri y habitador en lo terma de Algayde, present a la estipulació

de este acte y als vostros y a los que voldreu perpètuament, una porció de terra que és cosa de un hort poch més o menos, circuit per dos lados de séquia y per altre de paret, dita el Veló, de número de un cortó y mitx y antes de set cortons, de pertinències de la pocsessió dita Son Rubí, situade en lo terme de dita vila de Muntuïri y lloch dit Can Borino de Son Rubí, tinguda en alou y directe domini del noble señor don Jaume Ignaci Ballester de Oleza [...] Confronta ab terra de vós, dit comprador, ab terra de Margarita Manera, muller de Gabriel Miralles dit des Bous séquia mediant, ab terra de Juana Bauçà àlias Capellet, muller de Francesc Sastre àlias Soca, paret mediant y ab terra de Juana Anna Miralles de ditas pertinències séquia mediant [...]» (ARM, protocol N-198, f. 240-242v).

2. Els Prats

El genèric *prat*, a Mallorca, sol designar una extensió de terra amb abundància d'aigua, un aiguamoll. Són àrees inundades, terres molleriqueses, en les quals apareix vegetació pròpia d'indrets humits. Aquest topònims són abundants arreu del territori insular: es Prat (Alcúdia, Andratx, Esporles, Palma, Porreres, Sant Joan, Sóller), Prat de Cúber (Escorca), Prat de Galamor (Artà), Prat d'en Joi (Muro), es Prats (Sant Llorenç, Son Cervera), etc. Aquest són els congèneres localitzats al terme municipal de Montuïri:

2.1. Es Prat

Registrat en el cadastre de l'any 1674. En desconexim la situació.

- 1674. «Gabriel Miralles àlias Treufoch. Més una quarterada y mitja an el Prat cent sinquanta lliures 150£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 113).
- 1674. «Barthomeu Pujol de Gabriel (trebucat a Arnau Vanrell) estimaren cases y corral setanta sinch lliures 75£. Més una quarterada anel Prat cent y deu lliuras 110£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 68).

2.2. Prat de Son Venrell

El trobam consignat a l'inventari dels béns d'Arnau Venrell de l'any 1704. Possiblement és el mateix prat citat anteriorment al punt anterior 2.1. Ubicat a terres de la possessió de Son Venrell.

- 1704. Inventari dels béns d'Arnau Venrell. Entre els béns registrats hi figura aquesta peça de terra: «Ítem mitje quarterada de viña en lo prat de Son Vanrell dita Son llapasa⁹ que tenie dit difunt.» (ARM, protocol 5734, f. 5-9v).

⁹ Per l'abundància de la planta de l'espècie *Cynoglossum officinale*, vulgarment llapassa o llapassera.

2.3. Prat de Son Castanyer

Recollit de viva veu pel qui subscriu el 1999, quan efectuava el treball de camp per tal de vestir els mapes escala 1:5000 de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del territori. Es tracta d'una extensió significativa de terra segregada de la possessió de Son Castanyer, situada entre el camí que va de Sant Joan a Porreres i la síquia de Son Bages. És un espai agrícola totalment parcel·lat on els propietaris són majoritàriament naturals de Porreres. S'hi localitzen alguns habitatges, Can Crosseta, la Caseta d'en Bernat Salat, i horts nodrits per antigues sínies: Hort d'en Crosseta, Hort d'en Memec. La síquia que drena les aigües d'aquest indret arranxa devers el paratge conegut com So n'Aixaló, on al costat del seu recorregut també sovintegen els horts: Hort de Can Garrit, Hort de Ca n'Horrac. La síquia quan arriba a la contrada de Son Bages fa una corba molt pronunciada on es localitzen l'hort i la vela de Son Bages. Una de les persones entrevistades, d'edat avançada, ho va contar gros de les dificultats que va patir un any, amb el carro i la bístia, quan transitava pel camí, per mor d'unes pluges torrencials que varen inundar aquest llarg i extens comellar.

2.4. Prat des Puig Moltó

Ubicat baix de la possessió des Puig Moltó, suvora el torrent, però dins el terme municipal d'Algaida. És un sector d'unes 4 quarterades d'extensió del sementer de Na Móra, situat a la banda del torrent. En aquest sementer, els anys plujosos, s'hi embassava molta aigua i només es podia sembrar fins devers el mes de maig, a l'època estiuenca. Les pluges torrencials del novembre del 1994 ens brindaren l'ocasió d'observar exactament el lloc i els límits d'aquest prat o aiguamoll; com ja ens havien comunicat els vells informadors, el sementer no es va poder llaurar fins devers el mes de juny de l'any següent. Una sèrie de síquies, situades estratègicament, drenaven l'aigua cap al torrent; s'hi localitzen vestigis de vegetació hidròfila com el jonc (*Scirpus holoschoenus*) i el canyet (*Phragmites communis*). Hi sembraven melons, fesols, moniatos, pebres... també hi solien dur a pasturar la nombrosa guarda de porcs de la possessió, és prou sabut que aquest ramat s'agrada molt de grufar i bolcar-se (Canuto, 1999: 271).

2.5. Prat de Son Galiana

En desconeixem la ubicació. Localitzat a la documentació dels pergamins de l'església de Santa Eulàlia (Palma).

- 1622, febrer, 3. Compravenda. Jordi de Caulelles, donzell, i Elionor, cònjuges, Francina llur filla, esposa de Joan Sunyer i Joan, venen al rector i al comú de Santa Eulàlia dotze lliures que paga Julià Miralles de Montuïri per establiment de dues quarterades de prat de Son Galiana, al terme d'Algaida, sota alou propi, segons acta en poder de Joan Mas, notari, firmada el 19 d'abril de 1606.¹⁰

¹⁰ Rosselló Lliteras, Joan (1998). *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia*. Volum V (1591-1630), regesta 2481. Palma: Consell de Mallorca.

3. Els Amaradors

Els amaradors són gorgs o basses, situades als llits dels torrents on es posaven en remull les distintes fibres vegetals (cànyom, lli, càrritx), abans de ser obrades. L'antic cultiu del cànyom és recordat per les fonts orals recollides per Miralles (1995: 231):

«[...] —I això per... heu vist coir cànyom, per Montuïri? Sabeu per on era que n'hi havia, cànyom?

Cànyom, jo n'he vist fer, per sa roba...

—Per coir-lo com ho feien, però? Quines eines empràveu?

El cànyom el sembràvem... me pens que era prop de Sant Josep. No ho vui dir cert, i allò se feia, si plovia, que es temps l'hi donàs o si el regaven se feia. Llavò, en esser hora de coir-ho, prenia color, com ara es sembrat, i el 'vien de secar. Llavò el 'vien de tenir en remui una tarifa, o eren vuit dies o nou dies, dins un puesto que no hi anàs aigo, an no ser dins un pou, si n'hi acodeix, bé, i si no n'hi acodeix no remenen s'aigo, el 'vien de tenir en remui i llavò el 'vien de trencar, i era una feina molt mala de fer perquè era una cosa què et tenc que dir?, lo mateix d'uiastre, però 'nava aquí dedins, hei anava una com una biga... [...].»

La manipulació d'aquestes fibres, abans de convertir-les en fil, era la següent: en primer lloc es posaven en remull o maceració durant uns deu dies. Una vegada amarades s'havien de trencar damunt una espècie de banc. A continuació es feia l'operació d'espadar amb l'espadella. Finalment es pentinava amb el puat per acabar de convertir-les en fil, que les dones s'encarregaven de filar.¹¹

Els amaradors, per la seva situació, ubicats en aigües engorgades a les zones baixes del llit dels torrents, eren considerats perniciosos per a la salut (dengue, terciànes) i es procurava mantenir-los allunyats de les poblacions. A l'estiu, època en què es començaven a detectar les febres, des de l'Ajuntament a instàncies del metge o cirurgians es procurava l'adquisició de neu:

- 1758, juliol 13. «Die treize de mes de juliol de lo año de la Circumcisió del Señor mil set cents sinquanta vuit. Congregats y ajustats en la Sala y escrivania Universal de la present vila de Montuïri [...]. També mateix se los proposa que suposat el calor ja és molt rigurós y no falten alguns terciénaris trob seria molt convenient fer dur neu donant alguna cosa en ajuda de costas al qui le ha vendre dels productas de las tallas extraordinàrias per los menoscabos per lo qual que cade qual de Voses Mercés donerà son vot y parer [...] En quant a la segona proposició que Miquel Rosselló àlias Veñy fasa dur neu y

¹¹ Per amerar el cànem, després de segar-lo en fan manades lligades amb joncs, formant amb cada deu manades un cavalló, que es ferma amb un vencís, i fermant després uns cavallons amb els altres per formar la pila (Mall.); tiren la pila dins l'aigua de la mar o d'un safareig o riu, la carreguen de pedreny perquè no suri, i la tenen en remull sis o set dies (Cat., Bal.). Quan el cànem està prou reblanit, diuen que és cuit i el treuen de l'aigua; si mentre cou el remenen o el deixen sense aigua, principalment durant la bullida dels primers dies, el cànem s'escalda, és a dir que es pertorba l'operació fins a l'extrem que el bri no es pot separar de la caramuixa (DCVB, I: 618).

que la vena a rehó de 4s per lliura y que se li dones en ajuda de costas 5£ de las ditas tallas extraordinàrias ab la obligació de haver de continuar en vendrer dita neu tot el temps que aperexerà convenient als dits honors, regidors o sempre que hey hage melalts qui la necessitan [...]» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

- 1774, juliol 25. «Congregados y juntados en la Sala y escrivania Universal de la presente Vila de Montuïri del Reyno de Mallorca [...] Muy honorables señores se ha hecho juntar a V. M. Para preponerles com en esta villa hay algunos emphermos de tercianas que según dize el médico necessitan de nieve a cuio fin se propone a V. M. si convindria que se vendiese nieve a cuio fin propone a V. M. Si convendría que se vendiese y que se poira dar al vendedor por los menoscabos y su trabajo. E après de haverse discorido todos los votos de uno en otro según estilo y costumbre se ha resuelto concluso y determinado ninguno discrepante que Gabriel Ribes de Gabriel haga venir nieve que se venda a 4s la libra, que se le dará por su trabajo y menoscabos 6£ del Común, con la circunstancia que deverá tenerla hasta que dichos honorables le quiten el orden. Assí lo acordaron y resolvieron dichos honorables y regidores y lo firmaron de que yo el escribano infra escrito certifico y doy fee. Barthomeu Mas de la Creu, Bal·le Real.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

El dengue¹² i les febres tercianes i quartanes¹³ eren les malalties pròpies dels estius calorosos, atribuïdes als llocs d'aigües embassades de les síquies i els torrents. La memòria popular recorda la seva existència amb aquest paràgraf:

«[...] —I llavò, aquí a Montuïri, de que se solia morir sa gent, quines malalties hi havia?

Ses malalties les deien es dengue, o cortanes... Diu:

Senyora de Galiana!

Vós, qui gran ditxa teniu,

deixeu-mos passar s'estiu

sense tenir cap cortana.

¹² Malaltia epidèmica que es manifesta principalment per constipament fort i febre alta. Alguns remeis casolans per al dengue era aplicar sangoneres darrere les orelles, de les que es troben dins els pous o les fonts; si treien la sang negra era bona senyal. Fer bullidures de borratxa (*Borrigo officinalis* L.) Per prevenir les epidèmies de dengue es feien foguerons de romaní. (Galmés, 1982: 18). El DCVB, recull aquesta cançó:

Es dengue és un mal dolent,
perquè pega com espaume;
de sucre i de flor de vaume
n'hem beguda a bastament.

¹³ Quartana. *Febre quartana*, o simplement *quartana*: febre palúdica que es presenta cada quatre dies. Quartanes dobles: la quartana en què alternen dos dies dolents i un de bo (mentre que la quartana ordinària és d'un dia dolent i dos de bons). «Per tercianes, no toquen campanes» o «Tercianes i quartanes, no fan tocar les campanes»: significa que aquestes febres no són malalties mortals. (DCVB). Remeis casolans per a les febres tercianes: menjar-se una dotzena de grans d'all en dejú, cinc dies seguits. Una coca de sang de bou calenta damunt el ventre, cura les tercianes i les quartanes (Galmés, 1982: 26).

...perque ses siquis, què tenc de dir... a moltes... hei 'via aigo embassada, d'allò de s'hivern, perquè hei havia moltes de siquis, i ara no hi ha siquis, ara domès hei ha torrents, ses siquis les han tapades, moltes... i devers Galiana hei havia molta d'aigo, és segur, i li varen fer aqueixa cançó...

—I llavò hi havia... i ambe què se curava això de ses cortanes i aqueixes coses, com les curàveu?

Eh... jo, l'avien de suar, suar amb un... carabasses teníem, o fuies de moro... Pensa! Era una porqueria! Ara no hi ha res de tot això. Ara serà una bossa d'aigo o serà una suadora de test o què tenc que dir...? [...]» (Miralles, 1995: 229).

El 1815 es va rebre un ordre des de Ciutat, del comissionat Pere Joan Bauçà Gordiola,¹⁴ amb el qual s'instava l'Ajuntament a la neteja de síquies i torrents, d'aigües embassades. Es varen acordar actuacions al torrent de Son Mut, al pou Nou, al pou del Rei i sobretot als tres gorgs o basses d'amarar el cànyom:

- 1815, juliol 9. «Instrucción que da el maestro de obras Pedro Juan Bauçà comisionado por el Real Acuerdo para el reconocimiento de todas las essequias, canales, aguaductos y demás que se previenen en la orden como assi mismo para le recomposición de caminos para gobierno de la Villa de Montuiri.

Primeramente se ha observado que el torrente llamado Son Mut no han podido conseguir su total limpieza a causa de la corriente de las aguas y que en varios puntos hay aguas enpantanadas, es preciso asser tres cortaduras para impedir el curso de las aguas ínterin se limpian dichos pantanos y se rellenen de ripio y igitalmente se rellenan las nuevas cortaduras limpios y rellenos que estén dichos pantanos y de este modo no podrá causar daño a la salud. Igualmente se ha observado que en el poso llamado Nuevo, se está vertiendo agua por en medio del camino y las lequias de los lavaderos públicos que están inmediatos al expresado poso, que unas y otras aguas son muy perniciosas para la salud es preciso asser un sumidero al punto que mejor lo permite al terreno del expressado poso y tenga toda la profundidad possible de unos ocho palmos de longitud y tres de latitud, cubrirlo de bóveda llamada grasa y haviendo observado que en el poso llamado del Rey concurren las mismas sircunstancias se deven practicar iguales diligencias. También se ha observado que las tres balsas que sirven para amamar el cáñamo son muy perniciosas y están situadas a menos de un quarto de distancia de la villa las quales se deven rell[en]ar inmediatamente y antes limpiarlas.» (Llibre d'Actes, 1811-1815).

¹⁴ Es tracta de Pere Joan Bauçà Gordiola, mestre picapedrer. Fou nomenat mestre major interi d'obres reials el 12 d'octubre de 1824. Fou l'autor el 1819 de la construcció del celler de la possessió de Sa Vall (Santanyi), propietat de Jordi Abri Descatlar, marquès del Palmer. Entre 1813 i 1832 fou l'arrendatari de les pedreres de Sa Vall (Santanyi), sa Barrala i sa Canova (Campos) i de la Fossa (Llucmajor), propietat del marquès del Palmer (Canuto, 2015: 251).

Un mes més tard, es tornava instar l'Ajuntament montuïrer a tapar els amaradors.

Dels tres citats, n'havien de deixar un de corrent. Els que s'havien de tapar estaven situats a l'Amarador de Son Pujol i eren propietat de Pere Joan Miralles, *Niu*, i de don Miquel Roca Amer, *Tevet*:

- 1815, agost 6. «En la Sala Concistorial de la villa de Montuïri a los 6 del mes de agost de 1815. Congregados y juntados en dicha Sala Don Antonio Mayol Bayle Real, Don Josef Mas, Don Francisco Vanrell, Don Gabriel Sempol y Don Pedro Juan Marimon, regidores actuales y con intervención de Don Antonio Socias, Síndico del Común, estos señores ja expressados fueron congregados y juntados por motivo de que el señor Bayle Real les ha entregado una carta Orden del Real Acuerdo en que se les manda que inmediatamente se terraplenen dos balsas quedando únicamente la que reside aguas corrientes y en vista de la misma orden el Ayuntamiento acordó asser presente a los dueños de las dos balsas salvo la que corre la agua que dentro 24 oras terraplenen las indicadas balsas, la una de Pedro Juan Miralles Niu y la otra de don Miguel Roca y desde luego se hizo saber a los dueños lo acordado por el mencionado Ayuntamiento y lo firmaron y por los que no saben firmar, firmo por ellos. Ante mí Juan Oliver, secretario.» (Llibre d'Actes, 1811-1815).

Dos llocs són coneguts amb aquest genèric: s'Amarador de Son Mut, en el qual hi havia un gorg per amara, i s'Amarador de Son Pujol, aquest darrer, el més popular, en el qual hi havia dos gorgs, és conegut actualment sense determinants: «s'Amarador».

3.1. Amarador de Son Mut

Situat a la síquia o torrent de Son Mut. Aquests són, per ordre cronològic, els registres localitzats a la documentació històrica:

- 1657. «Miquel Jaume Bellester estimaren cases y coral tresentes lliures. 300£. Més estimaren sis corterades y un cortó junt en els Amarados de Son Mut mil lliures. 1000£.» (AMM, Estims 1657, f. 137).
- 1717. «Juan Miralles Costa. Més se li ajusta del compta de Refel Miralles Costa quondam son pare la pessa de terra del Amerador de Son Mut que adquirí de la viuda de Francesch Vallespir, set quortons de nombre de 3 quarteradas estimats doscentas quoranta set lliuras devuit sous y quatre dinés. 247£ 18s 4d. Més se li ajuste de compta del dit son para un cortó de terra de la pessa de terra del Amerador que adquirí de Joseph Jaume estimat quaranta dos lliuras y mitje 42£ 10s.» (AMM, Cadastre 1717, f. 95).
- 1717. «Gabriel Ribes àlias Boyvàs. Més pessa de terra junt a l'amarador de Son Mut doscentas trenta sinch lliures. 235£.» (AMM, Cadastre 1717, f. 150).

- 1760. «Juan Miralles Costa. Casas y corral original 1708 estimadas 154£ 10s. Más pessa de terra 7 cortons a lo Ameredor de Son Mut original 256 estimada 425£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 78).
- 1760. «Pere Juan Ribes de Gabriel. Casas y corral original 1811 estimadas 170£. Más pessa de terra junt al Amerador de Son Mut original 143 estimada 235£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 129).
- 1760 [anotació afegida l'any 1833]. «Juan Verd de Rafael. Más se le carga de la misma cuenta y fuersa de una piesa de tierra llamado el Hemarador y por otro nombre Son Mut original 257 estimada 450£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 490).

L'expedient de judicis verbals dels anys 1830-1844, custodiat a l'Arxiu Municipal de Montuïri, registra en data de 13 de setembre de 1844 un litigi entre Joan Miralles àlies Costa, propietari de l'amarador situat al paratge de Son Mut, i Gaspar Cerdà, el qual denuncià que li havien canviat les tretze mostres de cànyom que havia duites a amarar.¹⁵

3.2. Amarador de Son Pujol

Una extensa partida de terra coneguda actualment sense determinants, s'Amarador, era de pertinències de l'antiga possessió de Son Pujol. Està situada entre el torrent de Son Pujol i el camí de Marina (carretera de Pina). Ha donat nom al «Camí de s'Amarador», al «Pont de s'Amarador» i a les terres dels voltants, conegudes com «s'Amarador». Una peça significativa de terra, de cinc quarterades d'extensió, registrada amb aquest genèric era propietat l'any 1863 de don Miquel Roca Amer, *Tevet*,¹⁶ de Palma. Altre de tres quarterades i 49 destres d'extensió era propietat del montuïrer Miquel Manera Martorell (1808-1890), *Potecari vell*. Dos gorgs o amaradors, dels quals desconexem la ubicació, estan situats al llit del torrent, un era propietat de don Miquel Roca, *Tevet*, i l'altre de Pere Joan Miralles, *Niu*. Vegem a continuació, per ordre cronològic, alguns registres localitzats a la documentació històrica:

- 1754. Capbreuació. «Margalida Cloquell, muller de Bartomeu Miralles àlies Seguí. Una pessa de terra de tenor dos cortons y mitx situada en lo terme de dita vila en lo lloch dit los ameredos de pertinències de la possessió dita Son Pujol.» (ARM, ECR-0981, f. 44).
- 1754. Capbreuació. Cosme Gayà. «Peça de terra al Amerador de na Pura¹⁷ de la possessió de Son Pujol.» (ARM, ECR-0981, f. 12).

¹⁵ AMMT, FMH-05-01-24-009.

¹⁶ Miquel Roca Amer i Carrió (m. 1812), *Tevet*, natural de Palma. Era casat amb Catalina Anna Socies, *Tevet*, natural de Montuïri, la qual li va empeltar el seu malnom.

¹⁷ Provenint del malnom masculí Pur. Aquest malnom, associat al llinatge Gomila, està documentat almenys des del 1685. Actualment és viu el derivat Puret.

- 1760. «Hereus de don Francesch Comellas. Més pessa de terra dita lo Amereador antes de Barthomeu Mayol original 257 estimada 450£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 310).
- 1779. Compravenda d'1 quartó i mig. «Los Polls o Amarador de Son Pujol.» De Cosme Gayà a Gabriel Roca. (ARM, CH-453).
- 1818. «Don Rafael Miralles Costa, Bayle Real. Una quarterada campo de 3^a en lo Amarador llamada el revolt. Original 385. Valor en capital 100£.» (AMM, Apeo 1818, f. 221).
- 1818. «Don Joaquin Roca. Cinco quarteradas campo de 2^a en lo Amarador. Original 1065. Valor en capital. 1000£.» (AMM, Apeo 1818, f. 263).
- 1818. «Catalina Miralles Gallura de Son Reus. Media quarterada campo de 2^a en lo Amarador. Original 1144. Valor en capital 100£.» (AMM, Apeo 1818, f. 36).
- 1832. Donació. Margalida Manera, filla de Joan i de Catalina Pocoví, viuda de Joan Trobat, fa donació al seu fill d'1 peça de terra d'1 quartó i mig en el paratge «lo Amarador d'en Tevet.» (ARM, CH-443, f. 47).

Bibliografia

- AGUILÓ, COSME (1992). «Les “veles” en els noms de lloc». A: *El Mirall*, núm. 57, pàg. 79-80. Palma: Associació El Mirall.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (1990). «Toponímia santjoanera. Ses Veles.» A: *Mel i Sucre*, núm. 115, pàg. 17-22. Sant Joan: Obra Cultural de Sant Joan.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (1999). «La Toponímia des Puig Moltó (Montuïri).» A: *Terceres jornades d'estudis locals de la Mancomunitat del Pla de Mallorca*. Lloret de Vistalegre (27-28 de març de 1998). Pàg. 267-277. Mallorca: Mancomunitat del Pla de Mallorca.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2004). «Genèrics toponímics del Pla de Mallorca.» A: *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Pàg. 231-236. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2015). «Explotació de les pedreres de Sa Vall (s. XIX).» A: *I jornades d'Estudis Locals de Santanyí*, celebrades els dies 14 i 15 de novembre de 2014. Pàg. 251-267. Santanyí: Ajuntament de Santanyí.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2016). «Topònims de Montuïri portadors del llinatge Alomar». A: *II jornades d'Estudis Locals de Montuïri*, pàg. 199-245. Montuïri: Ajuntament de Montuïri.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2021). «La família Venrell. Una mirada retrospectiva al seu patrimoni (I)». A: *Bona Pau*, núm. 821, pàg. 29-32. Montuïri: Revista Bona Pau.
- GALMÉS RIERA, ANTONI (1982). *Cultura Popular Mallorquina. Aplec de pautes*. Palma: Caixa de Balears, Sa Nostra.
- GINARD, RAFEL (2021). *Calendari Folkloric de Mallorca. Primavera*. Mallorca: Saïm edicions i Fundació Mallorca Literària.
- GOMILA JAQUOTOT, LUÍS IGNACIO (2000). *Derechos sobre el agua de la Fuente de la Villa en la huerta de Palma*. Col·lecció Rúbrica, 7. Palma: Ajuntament de Palma
- MIRALLES, JOAN (1995). *Un poble, un temps*. Palma: Miquel Font Editor, 2a edició.

ORDINAS GARAU, ANTONI (2001). *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Col·lecció Els Treballs i els Dies, núm. 48. Mallorca: Editorial Moll.

POVEDA SÁNCHEZ, ÁNGEL (1980). «Introducción al estudio de la toponimia árabe-musulmana de Mayurqa según la documentación de los archivos de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)». A: *Awraq. Estudios sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo*, núm. 3. Any 1980. Madrid: Dirección General de Relaciones Culturales y Científicas.

ROSSELLÓ LLITERAS, JOAN (1998). *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia*. Volum V (1591-1630), regesta 2481. Palma: Consell de Mallorca.

SASTRE PUJOL, MIQUEL (2000). *Possessions d'Algaida*. Algaida: Ajuntament d'Algaida.

VERGER, CATALINA (2001). *Montuïri*. Passatges d'història. s. XIII-XIX. Montuïri: Ajuntament de Montuïri.

Fonts Documentals

ARXIU MUNICIPAL DE MONTUÏRI (AMM)

ESTIMS 1578

CADASTRE 1674

CADASTRE 1760

ESTIMS 1717

APEO 1818

AMILLARAMENT 1863

LLIBRES D'ACTES MUNICIPALS

ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA (ARM)

ESTIMS 1685

COMPTADORIA D'HIPOTEQUES (CH)

ESCRIVANIA DE CARTES REIALS (ECR)

PROTOCOLS NOTARIALS

COMUNICACIONS SOBRE AIGUA

ELS POUS PÚBLICS DE MONTUÏRI (S. XVII-XX)

FRANCESC CANUTO BAUÇA

Introducció

Amb la present comunicació pretenem realitzar un inventari dels pous públics (pous comuns a la documentació històrica) del terme municipal de Montuïri. No hem entrat a catalogar i definir la varietat tipològica que presenten els pous, els elements adjunts, ni el grau de conservació. El treball ha consistit a inventariar, a través de la documentació arxivística i del treball de camp, els pous comuns i les seves vicissituds (construcció, aparellaments, neteges, etc.) entre els segles XVII-XX. Hem fet una distinció entre els pous comuns situats a la zona urbana de la vila (4 pous) i els que es troben espargits pel terme municipal (10 pous).

1. El llindar cronològic i la documentació utilitzada. Les sequeres i les rogatives per ploure. Els pous de propietat privada

S'han consultat bàsicament les actes de la corporació municipal dels segles XVII-XX. Els llibres d'aquesta sèrie documental ens mostren la preocupació per l'abastiment d'aigua a la població, així com les despeses generades pel manteniment i per les millores realitzades en aquests elements hidràulics. El dret de pous (manteniment de corrioles, cordes i poals) s'efectuava any rere any, encariant aquest servei. Les millores consistien en empedrats i canalitzacions per evacuar l'aigua. Generalment estaven dotats de piques de pedra per abeurar el bestiar, i d'altres d'utilitzades exclusivament per a rentar la roba, aquestes generalment cobertes de porxada (rentadors públics).

Els fenòmens meteorològics extrems, com són les sequeres, també els trobam reflectits a les actes municipals, a través d'actuacions com ara neteges, nous aparellaments i aprofundiment dels pous, dotar-los de barreres per al seu tancament a la nit, establir racionaments o fins i tot efectuar noves perforacions per a la captació d'aigua. També hem considerat oportuna la inclusió en aquest treball d'algunes pràctiques religioses, com són les processons de rogatives per ploure, patrocinades des de la corporació municipal i amb l'aquiescència del clero local.

El buidatge dels cadastres, estims, Apeo i amillament ens han proporcionat alguns topònims sobre partides de terra juxtaposades als pous de propietat privada, les quals eren identificades amb el nom del propietari (Pou d'en Tries, Pou de mosson Mas, Pou de n'Antic...) que, tot i no esser pous comuns, també els hem recollits i elencats en aquest treball a l'apartat corresponent.

2. Les funcions dels pous comuns

És obvi que els pous comuns eren destinats bàsicament a abastir d'aigua la població. Les finalitats però eren diferents i fonamentals alhora per a la vida del poble:

- Per beure. Els pous que disposaven d'una aigua de millor qualitat es reservaven per al consum humà, és el cas del pou del Rei. Els anys de sequera es reservava estrictament per beure i les altres funcions (rentar, abeurar el bestiar, regar, obres) es derivaven a altres pous. En casos molt greus de fretura d'aigua s'establien racionaments, multes i dies de presó per als transgressors i es tancaven a la nit amb portes o barreres.

- Per rentar la roba. Els pous estaven dotats de nombroses piques i coberts d'una porxada. És el cas del pou del Rei i el pou Nou.

- Per regar o fer obra. Eren utilitzats els que es considerava d'aigua de qualitat inferior i la transportaven amb botes dins els carros.

- Per abeurar el bestiar. Bísties de càrrega, guardes d'ovelles, cabres i més modernament les vaques destinades al proveïment de llet per a la població. Bona part dels pous comuns de fora vila, situats a la vora o cruïlla de camins, tenien aquesta funció. Cal dir que el pou de Salom, situat molt a prop del camí de Marina, possiblement està vinculat a una de les nombroses rutes de transhumància de l'illa, les quals portaven el ramat de les marines del migjorn a la serra de Tramuntana.

3. Els pous comuns de la vila. El dret de pous

El manteniment dels pous públics ha estat des de temps immemorial una de les principals preocupacions de l'ajuntament montuïrer per tal d'abastir d'aigua la població. Els llibres d'actes municipals estan farcits d'ordres de pagaments per escurades o neteges, aparedaments, adquisicions de corrioles, cordes, cadenes i poals. El dret de pous consistia en la subhasta pública o encant al menor postor (externalització de serveis que en diríem ara). El subjecte al qual s'adjudicava aquest servei, generalment fuster o ferrer d'ofici, s'havia de comprometre a tenir els pous corrents durant tot l'any, amb una clàusula pecuniària que penalitzava la deficiència del manteniment. El dret de pous s'encantava cada any, generalment en el mes de gener, a través del saig, el qual efectuava el pregó als llocs acostumats¹ i comunicava a la corporació municipal el menor postor. «Rematar» o «remate de l'encant dels drets de pous» era l'expressió utilitzada per a l'adjudicació d'aquest servei.

- 1772, juliol 13. «Dia treze julio del año del Señor mil siete cientos setenta y dos. Congregados y juntados en la Sala y escrivania Universal de la presente Villa de Montuïri del Reyno de Mallorca. [...] Y que se conserve Jayme Andreu carpintero con el mismo encargo y emolumentos de los pozos comunes.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

¹ Aquests eren els llocs on, l'any 1836, s'efectuaven els pregons: «Los pregones que hará por el pueblo los hará a los puestos que sigan 1º en la Plaza. 2º al Puyol. 3º a Cane Ripolla. 4º a las Tres Creus. 5º al Porrassar. 6º a la portasa de Can Vanrell. 7º a Can Roca. 8º al Corté. 9º a la Creu de Son Rafel Mas y 10º al cantó de Can Pere de Manacor.» (AMM, Llibre d'Actes, 1836-1840).

– 1779, gener 14. «Dia catorse del mes de enero del año del Señor de mil siete cientos setenta y nueve. Congregados y juntados en la Sala y escribania universal de la presente villa de Montuïri del Reyno de Mallorca [...] A Jayme Andreu carpintero la abonan siete libras cada año por la obligación de cuydarse de tener en los posos comunes poales y cuerdas.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

– 1788, gener 10. «En la villa de Montuhiri del Reyno de Mallorca a los diez días del mes de henero del año de mil setecientos ochenta y nueve. Convocados, juntos y congregados en la Sala consistorial los honores Jayme Mayol Bayle Real, Juan Matheo Rey, Juan Serra, Bartholomé Bausá y Miguel Pocoví, regidores; Miguel Nicolau Diputado y Gabriel Miralles, Niu, síndico personero, para y en virtud de lo prevenido en el precedente alvalán con que se estava encantando la obligación de mantener de continuo pozales, sogas y corriolas en los dos pozos comunes dichos el pozo Nuevo y el pozo del Rey, rematar esta a favor del que por menos precio quisiera obligarse. Dio relación al dicho Ayuntamiento Antonio Giménez, oficial sache y pregonero de nuestra corte, como habiendo encantado desde el día treinta de nobiembre próximo pasado, hasta el día presente la sobredicha obligación, no había encontrado quien a menos precio quisiera obligarse que Christóbal Andrés, que se ofrecía a mantener dicha obligación hasta fin del mes de diziembre próximo venidero por precio de seis libras y habiéndose mandado al referido oficial sache que volviera a encantar dicha obligación, desengañando a la gente que si no había quien por menos precio quisiera obligarse serrematarian luego por las seis sobredichas libras, lo que practicó por espacio de un rato y habiendo buuelto el dicho oficial sache a dar la sobredicha relación admitió el dicho Ayuntamiento la expresad dicta y resolbió que quedara librada la sobredicha obligación a favor de Christóbal Andres carpintero por el referido precio de seis libras. Y entrando en dicha sala consistorial el dicho Christóbal Andres hijo de Jayme, natural y vecino de esta villa dijo en presencia del sobredicho Ayuntamiento que aceptava los sobredichos remates echos a su favor por el sobredicho precio de seis libras hasta fin de diciembre próximo venidero y que para cumplimiento de la expresada obligación obligava todos sus vienes y a su persona por pacto. Y en el modo referido lo acordaron, resolvieron y firmaron de que yo el presente escrivano doy fe. Pasó ante mi, Alonso de Soto secretario y escrivano de Ayuntamiento.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

– 1788, novembre 25. «Albalán para pozos. Día 25 nobiembre de 1788. En la villa de Montuhiri del Reyno de Mallorca a los veinte i cinco días del mes de nobiembre del año de mil setecientos ochenta y ocho. Convocados, juntos y congregados en la Sala consistorial los honores Jayme Mayol Bayle Real, Juan Matheo Rey, Juan Serra, Bartolomé Bausá y Miguel Pocobí, Regidores, Miguel Nicolau Diputado y Pablo Rosiñol síndico personero. Mandaron que yo el infrascrito secretario y escrivano del sobredicho Ayuntamiento formase (como lo ago) el alvalán para encantar la manutención de pozales, sogas y corriolas en los pozos comunes de esta villa dichos el Pozo nuevo y el Pozo del Rey en la forma siguiente:

Qualquiera persona que quiera obligarse por tiempo de un año, que deberá empezar en primero de henero próximo venidero de mil setecientos ochenta y nueve y que fenecerá en treinta y uno diziembre de dicho año 1789 a mantener de continuo pozales, sogas y corriholas en los pozos dichos el Pozo nuevo y el Pozo del Rey a de quedar obligado a cumplir los pactos y condiciones siguientes:

1º Es pacto que el sugeto a cuyo favor serremate la sobre dicha obligación a de quedar obligado a mantener de continuo en dichos dos pozos, Nuevo y el del Rey, pozales, sogas, y corriolas para solo sacar agua para que vea el ganado y a pagar diez sueldos de pena por cada vez que pasadas veinte y cuatro oras después de haverse abisado faltare pozal, sogas o corriola en qualquiera de dichos dos pozos.

2º Es pacto que siempre que los pozales necesiten de clavos, cercos o asas nuevas u de composición para dichos fines la villa lo pagará.

3º Es pacto que es obligado a mantener los pozos con pozales, sogas y corriolas para sacar agua para solo veber el ganado, podrá cobrar cinco sueldos de pena de qualquiera que con dichos pozales y sogas sacare agua para lavar o para qualquier otra cosa.

De esta manera diga quien decir querrá y sepa que el día catorce del corriente mes, en la Sala consistorial a las seis de la tarde serrematará dicha obligación a favor del que por menos precio se quiera obligar. Por mandado del Ayuntamiento. Alonso de Soto, secretario y escribano.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

– 1794, gener 13. «Obligació de los pous. Qualsavol parsona qui vuia pandra la obligació de mantanir los pous de cordas poals y demés, de feina de fuster haià a dits pous a de sar en los pactes sigens:

Primo que a de antragar los avasos que li antragaran tans bons com los rabrà y de no, pagará los parguis de dits avasos o arreus.

2º És pacta que dints tres oras de estar avisat que falta corda, coriola, pouals et àlias a qualsavol de los dos pous y no nin posa caurà en 10£ de pena cada vagada.

3º Que a de mantanir dits pous del modo que los hi antregaran.

4º Que el dia 16 de este mes se liurará dita otbligació al manor postor.

Montuiri y janer 13 de 1794. Guillem Bover, sacretari per el Ayuntamiento.» (Llibre d'Actes, 1791-1795).

3. L'estimació dels pous

Estimar és determinar per càlcul el preu o valor d'un objecte o de tot un conjunt d'objectes inventariats, així com el seu grau de conservació. L'arrendatari dels pous havia de tenir cura de tots aquests béns mobles i els havia de restituir a la finalització de l'arrendament. En aquesta estimació, hi intervenien dues persones de confiança, una per a cada part, anomenats perits. Cal dir que, quan parlem d'estimació de pous, feim referència solament als utensilis utilitzats per treure l'aigua.

A partir de l'any 1800 les actes municipals atesten que l'ajuntament es comprometia a sufragar els cercols i les anses de ferro dels poals, però no així la corda ni els poals. El conductor o arrendador havia d'entregar el ferro vell o en mal estat dels cercols i de

les anses dels poals. Aquest any es comença a registrar l'estimació dels poals, cordes i corrioles, a través d'un perit elegit per ambdues parts. El conductor o arrendatari que havia acabat l'arrendament els havia d'entregar bons i rebedors, així com els havia rebuts. Vegem a continuació una sèrie d'estimacions sobre els pous, registrades a les actes del consistori montuïrer, entre 1809 i 1832, efectuades per diferents secretaris:

– 1809, gener 2. «Totom y tota perçona qui vulle dir o treure los pous comuns de esta vila, so és, qui menos hay dirá per lo año de 1809, quedará obligat a tenir dits pous ab los pactes corresponents, bons y rebedors y dexarlos lo año en que surtirá, corrents y axí com los rebrá; si que la Univercidad se obliga a pegar los sèrcols de ferro y anses de los matexos pouhals, però faltant a ningún pou comú, corde, la que deurà pegar al conductor de ello o pouhals, caurà en la pena de 1£ per quiscuna vegada que se li encontraran dits pous sense corda o pouhals y axí digués qui diré voldrà que en el menor postor se lliuraran y se avisará per el dia que se han de lliurar. Montuïri y janer 2 de 1809. Juan Oliver y Salvà secretari interino.»

«Dia 19 se ha lliurat los pous ha mestre Juan Cerdà Badia, fusté, per preu de 15£ y promet adimplir los pactas continguts en lo alberá de que don fee. Juan Oliver y Salvà secretari. [...] Dia 6 janer de 1810 se han remetat el dret de los pous a mestre Christòfol Andreu en cantidad de 12£ y promet adimplir tots los pactes continguts en el present alberá. Devant de mi Juan Oliver y Salvà secretari. Dia 20 janer del expressat año se hestimaren los pous comuns, esto és, los pouhals, cordas, ferros y corriolas per medi de Joseph Mora, fusté eligit per las parts per 4£ 5s de que ratific. Juan Oliver y Salvà secretari.» (Llibre d'Actes, 1801-1811).

– 1813, gener 17. «Tutom y tota persona que vulla treurer los pous comuns a saber el pou Nou y el pou del Rey, quedará obligat ha tanir los pous en los poals coresponents sempre bons y rebedós y de dexarlos lo año qui surtirá corrents y axí com los rebé, però la Universidad de este de Muntuïri se obliga a pagar los sèrcols y anses de ferro de los matexos poals, però tindrà la obligació el dit conductor que serà, cas sia nesesari fer novas anses o sèrcols, de entregar el ferro vell en el magnífic Ajuntament y confabular en lo mateix lo presís y nesesari que se dega hever de fer, però faltant a algun pou comú de los dits dos pous, que se entendrà el pou Nou que va a Siutat y el de el Rey, sen corda, la que deurà pegar el conductor o poals, caurà en la pena de una lliura per quiscuna vegade que se ancontraran los dits pous sens corda ni poals, y no podrà el dit nou conductor aturar ninguna persona que trega ayguas en los matexos poals per dursen a case seva, ab esprés pacte. Y axí mateix deurà tenir las corriolas de quiscun pou correns y axí digai que dir y voldrà que en el menor postor se lliurarà. Montuïri y desembre 28 de 1812. Juan Oliver y Salvà, secretari.» (Llibre d'Actes, 1811-1815).

– 1826, gener 4. «Axí mateix qualsevol que vulla treure la obligació de cuydar de los tres pous comuns, esto és Pou Nou, pou del Rey y pou del carrer de la Trone o de Sedrón, que són comuns a la villa, quedará obligat a tenir los pous corrents tot temps del año ab corriolas, ab sos poalts, cordes, tot bo y rebredor y no poran estar ningún de dits pous cens corde o poalts més que doce horas baix de la multa de una

lliure per cade vegade que se li encontrará ab alguna de ditas faltes y dit arrendador no porà empadir a ninguna dona de que tregen aygua del modo que les acomoderà y será del càrrech de dit arrendador el fer de son conte y coste los poalts, cordes, corrioles y ternals, igualment por al ferro que se necesite per los poals, ternals y demás que sia necessari, baix la multe de vint sous per cada vegade que faltàs cosa alguna. Y se adverteix que qualsevol sia lo arrendador, que al pou del carrer de Sedrón no puga estar sens corde ni poalts per ningún temps a no ser que no hegés aygua, baix de la metexe multa.

Més és pacta que qualsevol sia lo arrendador luego que se li sian remetats dits pous nombre peritos per la sua part y estos ab los que nombrarà el Ayuntamiento estimaran los poalts, cordes y ternals y al últim de lo año se farà igual estimació y si se trobi o resulti aument, el Ayuntamiento lo referà a lo arrendador y acaso disminució l arrendador lo referà y pagarà al mateix Ayuntamiento y axí digue qui voler dir dirà que al menor postor se a de lliurà. Montuïri, 4 gener 1826. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

– 1826, gener 23. «En la villa de Montuïri del Reyno de Mallorca a los veinte y tres dias del mes de enero de 1826 parecieron en esta secretaria los peritos nombrados por este Ayuntamiento el maestro Sebastián Mascaró, herrero y el maestro Gabriel Mateu, carpintero para la estimación de los cubos, cuerdas, corriolas y demás de los pozos comunes juntamente con el nombrado por parte de Jayme Andreu, arrendador de dichos pozos, el maestro Sebastián Amengual carpintero y el mismo Mascaró también nombrado por parte de dicho Andreu y dixerón los carpinteros lo correspondiente a su oficio de carpintero lo apreciaron en quatro libras los dos pozos. Son 4£. El herrero nombrado por ambas partes lo avalua a lo que es de hierro que hay a los dos pozos diez y ocho libras y que esto es la verdad bajo del cargo que se los conferido. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

– 1830, gener 25. «Legitimamente convocados y juntados en esta sala Consistorial los señores que componen este Ayuntamiento don Gabriel Ribas Bayle Real, don Bartolomé Mayol, don Bernardo Ribas, don Pedro Vicente Ferrando, con la intervención del Diputado del Común don Gabriel Serra y don Jayme Veny y la del Síndico Personero don Juan Matheu, se propuso por este que el dia sinco de este mes se remató entre otras cosas la obligación de los posos comunes de este pueblo a favor de Cristofol Andreu y que el que los tenia el año anterior de 1829 era Jayme Andreu y que este según el pacto segundo del albalan, de que debe nombrar dos peritos y que estos con los que nombrase el Ayuntamiento devian pasar a la estimación de cuerdas, cubos y demás de dichos posos y luego de echada dicha estimación entregase al Ayuntamiento de ellos y luego hacer el cargo al nuevo arrendatario y como por orden de este Ayuntamiento el oficial satxe notificó personalmente el dia de este mes a Jayme Andreu de que dentro tercero dia nombrase dichos peritos al efecto y como en el dia haún no lo ha cumplido y no se *ha podido hacer cargo de dichos posos* al nuevo arrendatario y que de aquí resulta en perjuicio de estos vecinos por razón de que el pozo llamado Nou solamente hay un cubo por lo que se

hacia preciso que este Ayuntamiento resolviera lo mas conveniente para que se haga la cita de estimación y que el citado poso quede surtido de todo lo necesario.

Oydo esta propuesta por los mismos concejales se acordó nemine discrepante que se notificase al citado Jayme Andreu que dentro el termino de vente y quatro horas bajo la multa de quatro libras tuviese el poso corriente y que en igual termino hiciese nombramiento de peritos para la estimación de los tres pozos comunes y en su defecto se nombraran de oficio y de que así se acordó, terminó y firmó doy fe. Montuïri, 22 gener 1830. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

– 1830, febrer 6. «En la villa de Montuïri del Reyno de Mallorca a los 6 de febrero del año 1830 parecieron en esta sala consistorial maestro Sebastián Mascaró herrero y Bartolomé Pocoví, también maestro herrero, este nombrado por parte del Ayuntamiento y aquel por Jayme Andreu como arrendatario que fue de los pozos comunes de esta villa en el año 1828 y 1829, los cuales expresaron como peritos nombrados por ambas partes que habían pasado a la estimación de los citados pozos y que habían avalorado todo el hierro que hay existente en aquellos posos en los cubos que [il·legible] igualmente los pens y garrovetes y demás en diez libras de esta moneda y que han hecho bien y lealmente conforme sus ciencias, eficiencias y experiencia que tienen en ello según el oficio de herrero que exponen y expresan ser de edad el primero de 68 años y Pocoví de 58 años y lo firman de sus manos y yo el secretario de que doy fe, Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

– 1830, febrer 6. «En la villa de Montuïri del Reyno de Mallorca a los 6 de febrero del año 1830 parecieron en esta curia Real maestro Gabriel Mateu y Sebastián Amengual, maestros carpinteros nombrados a saber este por Jayme Andreu y aquel por parte del Ayuntamiento los cuales expresaron como peritos nombrados por ambas partes que havian pasado a la estimación de los citados pozos y que havian avalorado los cubos y lo demás lo havian avalorado en siete libras diez y seis sueldos y que ha hecho bien y lealmente conforme las ciencias y experiencias que tienen en ello según el oficio de carpintero que ejercen y expresaron de edad de 60 años y Amengual de 67 años de edad y lo firmaron de sus manos y yo el infra escrito secretario de que doy fe. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

– 1832, abril 11. «Parecieron los peritos nombrados de oficio Juan Mateu de Gabriel, maestro carpintero y el maestro Antonio Garau de Bernardo, los cuales expresaron bajo el juramento que restado tienen que havian pasado la estimación de los pozos comunes de esta villa y que quedando enterados del estado y cualidad del hierro y maderas existentes a que los pozos avian avalorado primeramente todo el hierro de los cubos y demás entre siete libras de esta moneda y lo tocante al ramo de carpintero en ocho libras de la misma moneda y que avian echo bien y legalmente y atento al juramento que prestado llevan y segun sus conciencias, ciencia y experiencia que tienen en ello segun sus respectivos oficios que lo adquieren y expresan

ser de las edades el primero de años [en blanc] y Garau de años [en blanc] y lo firmaron. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1831-1835).

A les darreries del segle XIX, les actes municipals registren poca informació referent a l'adjudicació del dret de pous. Solament trobam consignades ordres de pagaments per a la recomposició o compra d'utensilis:

- 1893, abril 20. Drets de pous a Josep Pocoví per 79 pessetes (Llibre d'Actes, 1893).
- 1894, juny 26. Es recorda que dia 30 és el darrer dia «que José Pocoví Bauzá tiene el arbitrio de los pozos públicos. Que se compren cadenas, poleas y pozales de los pozos públicos.» (Llibre d'Actes, 1894).
- 1894, desembre 11. «Se acordó el pago de 35 pesetas a don Antonio Garcias Cerdà por la compra que hizo este Ayuntamiento de los pozales, cadenas y poleas de los pozos públicos llamados el Pou Nou y el de le Cove.» (AMM, Llibre d'Actes, 1894).
- 1894, desembre 18. «Gastos para el servicio de los pozos públicos que por administración lleva este ayuntamiento y son los siguientes: por seis pozales de cinch, tres poleas de hierro fundido y cincuenta kg. de cadena procedente de don Miguel Bestard; además seis pozales de madera nuevos y arreglo de dos más de igual clase y los gastos que presenta Sebastián Garau, herrero para el arreglo de dichos pozales y cadenas para destinarlos a dicho servicio, ascendiendo el total a la cantidad de ciento cuarenta y dos pesetas y el ayuntamiento acordó que fuesen pagados con cargo al capítulo tercero, articulo noveno.» (AMM, Llibre d'Actes, 1894).
- 1895, desembre 17. Es paguen 13 pessetes i 50 cèntims al fuster Joan Garcias Beltran per feines dels poals dels pous públics. (AMM, Llibre d'Actes, 1895).
- 1897, febrer 17. «Se acordó que el oficial sache se cuyde de arreglar lo que sea necesario para el servicio de los pozos públicos.» (AMM, Llibre d'Actes, 1897).
- 1901, maig 15. Abonament de despeses pels serveis dels pous públics a Antoni Garcias Cerdà (l'arrendament dels pous de l'any 1900 havia quedat desert). (AMM, Llibre d'Actes, 1901-1904).
- 1902, gener 15. «Por unanimidad se acordó encargar a Antonio Garcias Cerdà, para que se cuide del cumplimiento del servicio de los pozos públicos hasta 31 diciembre del actual año remunerandole este servicio con la cantidad de cincuenta pesetas del capitulo 11.» (AMM, Llibre d'Actes, 1901-1904).
- 1908, gener 30. Arbitris municipals. Pous públics: Gabriel Cerdà Miralles. 75 pessetes. (AMM, Llibre d'Actes, 1908).

3.2. Sobre la construcció dels porxos dels rentadors públics

El 1867 l'Ajuntament va acordar la construcció de dos porxos, un al pou del Rei i l'altre al pou Nou, per tal d'aixoplugar els rentadors públics. La redacció de l'acta traspuja que s'estava patint un període de sequera:

– 1867, març 16. «Acordó el Ayuntamiento que deseara que el señor Alcalde al proceder a la formación del presupuesto adicional al ordinario del corriente año se sirva consignar en el mismo la cantidad suficiente para construir dos cobertizos, uno en cada pozo público, llamados del Rey y Nou, otro para la recomposición y ensanche de la Plaza Nueva y otra partida para la recomposición de la casa Matadero carnicería a condición de que para cada obra no se continúe mayor cantidad que unos 196 escudos, con el fin de no tener que formar plano oficial para su construcción, ni someter a la aprobación de la superioridad pliego de condiciones facultativas y económicas y que las obras puedan efectuarse lo mas pronto posible, para poder proporcionar trabajo a este vecindario, atendiendo el periodo critico que desgraciadamente atravesamos y conformes en su todo, el señor Alcalde espresó que cumplirá gustoso los laudables deseos del Ayuntamiento. Miquel Vich, secretario.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

– 1867, abril 15. «Se dio cuenta por el señor Alcalde al Ayuntamiento de un oficio del M. I. S. Gobernador, de 12 del que rige, con el cual remite aprobado el presupuesto adicional al ordinario vigente y atendiendo que los 399 escudos 280 milésimas que figuran en el capitulo 10 bajo la relación número 5 solo se aprueban en suspenso bajo el espuesto de que dicha cantidad consignada para la construcción de un cobertizo sobre cada uno de los lavaderos públicos excede la cuantía fijada por el articulo 14 del Real decreto de 27 febrero de 1852, en su vista acordó este Ayuntamiento que se halla en el deber de esponer al M. I. S. Gobernador que la precitada cantidad de 399 escudos 280 milésimas tiene por objeto la construcción de dos obras diferentes, la una para el lavadero del pozo del Rey situado en las inmenaciones y en el punto del N. De este vecindario, importante únicamente 199 escudos 640 milésimas.

La otra obra es para la construcción de un cobertizo sobre el lavadero del pozo Nuevo situado en las cercanías y hacia el punto O. De esta población, cuyo importe asciende a otros 199 escudos 64 milésimas, según cálculo firmado por lo cual se ve que aunque el importe de dichas obras aparece en una misma relación de gastos no por eso se trata de una sola construcción debiendo ser dos edificios *distintos si bien* de poca importancia y entidad, por otra parte són de reconocida urgencia atendidas las calamitosas circunstancias que atravesamos, por lo que el servicio de que se trata se halla claramente comprendido en la escepción marcada por el articulo 14 del citado Real decreto puesto que el importe de cada uno de los cobertizos no asciende a los 200 escudos, además atendida su poca importancia y reconocida urgencia esta corporación espera que V. S. se dignará autorizarla para que dichas obras se ejecuten por administración pues las mejoras en cuestión son muy reclamadas por este vecindario, pudiéndose al presente llevarse a efecto con

poco gasto en razón de lo bajo de los precios de los jornales y material de construcción, este Ayuntamiento abraza también la laudable idea de que con dichas obras podrá proporcionar algún trabajo a los pobres que en el periodo crítico que desgraciadamente atravesamos, cuya circunstancia merece alguna consideración de parte de la superioridad en consecuencia esta municipalidad vino en resolver se remita copia de este acuerdo al M. I. S. Gobernador suplicándole se sirva aprobar el gasto de los citados 399 escudos 280 milésimas, continuado en el presupuesto adicional del corriente año sin tener que llevar los requisitos establecidos por el Real decreto de 27 febrero de 1852. Así se acordó y firmaron los que saben de que certifico. Miquel Vich, secretario interino.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

– 1867, maig 4. A la sessió municipal del mateix any es va llegir l'autorització per a la construcció dels porxos. Cinc anys més tard, el 1872, la teulada dels rentadors públics estava en estat ruïnós. Se'n va acordar la reparació:

– 1872, desembre 12. «Mas también dio cuenta el señor Presidente que estando destrozados los techos de los cobertizos de los pozos públicos y el de la casita del cementerio y estando continuado en el presupuesto adicional la cantidad de [en blanc] para la reparación sobre dicha, propone esta Corporación que se acorden los medios de efectuar estas obras.» Mateu Sastre, secretari. (Llibre d'Actes, 1871-1875).

4. Els pous comuns de la zona urbana

Des del segle XVII, únicament dos pous abastien d'aigua la població, el pou del Rei i el pou Nou, ambdós situats a les foranes del poble. Posteriorment, entre 1811 i 1812, per mor d'una sequera es va construir un pou al cap d'avall del carrer de Cedrón o de sa Trona (retolat actualment com a pou des Dau). Un altre pou comú, el pou des Dau, es va acabar de construir el 1894, s'havien començat les gestions el 1889 i l'onze de desembre del 1894 es varen pagar els darrers jornals de l'acabament de les obres. Està situat a les terres de l'antiga possessió des Dau, al costat de la carretera que va a Porreres i actualment dins la part urbana, tapat amb una comporta metàl·lica. Vegem a continuació els pous situats a la zona urbana de la vila.

4.1. Pou del Rei

Pou del Rei
Font: Arxiu Bona Pau

Sembla que és el pou públic més antic del poble i està documentat almenys des del segle XIV. Ha donat nom a les partides de terra del seu voltant i a un carrer de la vila. Algun cop és utilitzat per a identificar algun individu resident al seu entorn.

– 1657. «Llorens Miralles estimaren cases y corral sent sinquante lliuras. 150£. Más estimaren un cortó en el pou del Rey sent lliuras. 100£.» (AMM, Estims 1657, f. 35)

– 1657. «Guillem Miralles de Joan estimaren cases y corral sent lliures. 100£. Más estimaren un cortó de terre en el pou del Rey sent lliuras. 100£.» (AMM, Estims 1657, f. 170).

– 1657. «Juan Miralles de ne Ravaxí estimaren un cortó en el pou del Rey sent lliures 100£.» (AMM, Estims 1657, f. 216).

Aquests dos registres exemplifiquen, des de molt antic, la inserció al repertori onomàstic montuïrer, de malnoms referits a topònims al·lusius a elements hidràulics:

– 1657. «Hereus de Miquel Miralles del pou del Rey estimaren cases y sort junt a la case sirque de une corterade y mitge sinc sentes sinquante lliues. 550£.» (AMM, Estims 1657, f. 235).

– 1657. «Hereus de Miquel Gumile Pur del pou del Rey estimaren cases y coral sent lliuras. 100£.» (AMM, Estims 1657, f. 235).

Als llibres d'actes de la corporació municipal del segle XIX es localitzen actuacions sobre el manteniment i millores efectuades al pou i el seu entorn:

– 1821, abril 29. «Acuerdos tomados por este Ayuntamiento día 29 abril de 1821. Se acordó por este Ayuntamiento con el maestro Miguel Arbona,² que hará el empedrado del Poso del Rey y las alomas que se necesitan para el desaguadero de las aguas y demás que seya nesessario para el beneficio de la salud pública por presio de dies libras y el empedrar el trozo de la calle de cana Palerma por nueve libras, quedando de la obligación de dicho Arbona el portar las piedras y tierra y demás que seya nesessario para quedar listo el dicho empedrado, todo baxo los dos presios señalados y de que así se acordó y firmó doy fe. Ante mi, Manera, Escrivano y Secretario.» (AMM, Llibre d'Actes (1821-1825).

El 1867 es va manar fer pressupost per construir porxos als rentadors públics del pou del Rei i del pou Nou.

– 1869, maig 30. «Manifestó el señor Alcalde que el objeto de la sesión era hacer presente a la corporación que había tenido varias quejas de varios vecinos de esta, que el pozo llamado del Rey, único que se provee este vecindario para beber

² Es tracta de Miquel Arbona Mesquida (1792-1872), Solletric, fill de Miquel i de Sebastiana Mesquida, picapedrer d'ofici. Era casat amb Jerònia Cerdà Ribas i estaven domiciliats el 1862 al carrer de Baix, núm. 18.

salía muy sucia el agua y considerando que esto podía perjudicar la salud pública ha creído muy conveniente que inmediatamente se haga la limpieza de dicho pozo y para dicho gasto opina que lo mas conveniente seria pedir autorizaci3n a la Excelentísima Diputaci3n provincial para que el gasto se satisfaga de los fondos imprevistos, lo que se calcula en doce escudos.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

– El 1872 els porxos dels pous p3blics estaven espenyats. Que s'hi faci obra.

– 1931, maig 27. «A propuesta del se1or Presidente se acord3 por unanimidad que se hiciese un preg3n prohibiendo sacar agua del Pozo llamado del Rey, con botas, permitiendolo solamente con jarras y que se habilitara el pozo llamado d'en Socias al primer objeto indicado.» (AMM, Llibre d'Actes, 1927-1930).

El pare Rafel Ginard recollí aquesta contarella sobre el pou del Rei de Montuiri: «Un dugué l'ase a abeurar al pou del Rei. La lluna se reflectia dins la pica. En acabar-se l'aigua, la lluna ja no hi era. “Jas! —va dir el pagès— s'ase s'ha begut la lluna!” I l'endemà dugué l'ase a mostrar al manescal perquè li tragués la lluna de dins la panxa (Montuiri).»³

4.2. Pou Nou

Pou Nou
Font: Arxiu Bona Pau

Documentat almenys des de l'any 1657. El determinant cronol3gic «nou» està relacionat amb el pou del Rei, l'3nic pou comú existent aleshores. Ha donat nom a una extensa partida de terra i a un carrer de la vila. I també ha fet part del repertori onomàstic montuiri3r, el 1657 trobam registrat un tal Joan Rossinyol del Pou Nou.⁴

³ Ginard Bauçà, Rafel (2020). *Calendari Folkloric de Mallorca. Tardor*. Pàg. 96. Edici3 a cura d'Andreu Ramis i Miquel Sbert. Mallorca: Saïm edicions i Fundaci3 Mallorca Literària.

⁴ El cadastre de l'any 1760 registra: «Hereus de Barthomeu Compañy àlias Pou Nou casas y corral original 1877 estimades 153£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 155).

– 1657. «Viuda de Miquel Martorell estimaren cases y corral sent sinquante lliures. 150£. Més estimaren une coterade en el pou Nou tres sentes lliuras. 300£.» (AMM, Estims 1657, f. 27).

– 1657. «Honofre Sucies estimaren cases y la sort junt a la casa mil y dosentes lliures. 200£. Més estimaren quatre coterades en el pou Nou mil y doscentes sinquante lliures. 1250£.» (AMM, Estims 1657, f. 133).

– 1657. «Joan Rusiñol del pou Nou estimaren cases y la sort junt a la case tresentes sinquante lliuras. 350£.» (AMM, Estims 1657, f. 238).

– 1657. «La Senyora de Juan Mas notari viuda, estimaren la sort junt en el pou nou, ne llarge, sis sentes lliuras. 600£.» (AMM, Estims 1657, f. 283).

– 1674. «Miquel Compañy taxidor de lli. Més mitja quorterada an el Pou Nou cent vint y sinch lliures. 125£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 18).

– 1760 (anotació afegida l'any 1797). «Los pares del Carme. 2 quartons al Pou Nou que eran del señor Juan Mas, notari.» (AMM, Cadastre 1760, f. 308).

El 1823 hi va haver un robatori a l'església. S'havien trobat algunes peces procedents del robatori per devora el pou Nou i l'ajuntament, a instàncies del jutge de primera instància, va fer buidar el pou i, al mateix temps, acordaren fer un trespol empedrat al seu voltant i una canalització o drenatge:

– 1823, abril 3. «Dio cuenta por el señor presidente, de la orden del juez de primera instancia de este partido en fecha de 31 marzo último, relativa al robo que se hizo en esta Parroquial Iglesia la noche del 28 febrero último de varias alajas de plata en la que se previene al sr. Alcalde que se haga un prologo regonocimiento en el poso común llamado el Pou Nou, donde se habían encontrado varias piasas de latón deurado de la cruz grande y otras cosas y a fin de determinarse el como se havia de bassiar y limpiar aquel poso y de donde se havia de pagar el trabajo de su limpieza y que pressisamente tenia que basiar y limpiarse el día de mañana, por ser esta una diligencia de las hurgenticimas para la estrucción de la sumaria y primeras diligencias mandadas preticar. Ohida la prepuesta por los señores conseqales se resolvió nemine discrepante que el poso llamado Pou Nou mañana mismo se bassiesen las aguas y seguidamente su limpieza a fin del encuentro del allazgo mandado y para ello se escojan los hombres capases del pueblo que nesecitaren, pagandolos su trabajo del gasto extraordinario y eventuales que tiene destinado el gobierno de este pueblo. Y efectuada dicha limpieza que se haga el empedrado correspondiente al citado poso para su circunferencia del mismo modo que el poso común llamado del Rey y esto a beneficio de la salud pública por rasón de las aguas y lloido empantana-do que hay y a cuyo fin se llame el maestro Miguel Arbona para tratar con el coste de dicho empedrado y el porte de las piedras que se necesitan para dicho empedrado se haga por turno en los carros de este distrito y de que assí se acordó y terminó y firmó doy fe. Bernardo Manera secretario.» (AMM, Llibre d'Actes, 1821-1825).

– 1828, setembre 11. «En la referida villa dicho día mes y año, estando legítimamente convocados y juntados en esta sala consistorial los señores que componen este Ayuntamiento don Pedro José Nicolau, Bayle Real, don Mateo Cerdá, don Rafael Martorell, don Antonio Manera, regidores actuales con la intervención de los diputados del común don Melción Cerdá, don Gabriel Serra y la del síndico Personero don Pedro Bauzá, fue propuesto por el señor regidor de como que respecto que las aguas de labar las mugeres del Pozo Nou se estenden por dentro la carratera y expiden un grande faror, perjudicial para la salud pública y como la conducta de dichas aguas está rompida y no tiene conducto por lo que se haría presiso el ser la de nuevo que forme una media teula junto a la paret desde el poso hasta las moreras de la tierra llamada el pont, propia de Son Manera y estando presente a todo esto los mismos conseeales el maestro Miguel Arbona mayor y aviendo pasado a enterarse de todo lo que va expuesto acordaron que dicho Arbona lo haría y que haría dicha canal la que formaría una media teula de extensión de una pasa y desde el citado poso hasta las citadas moreras por precio de 24£ de esta moneda y de que así se acordó, terminó y firmó, doy fe el infrascrito secretario Bernat Manera.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

La figura que presenta actualment el pou Nou, de la qual és visible solament el coll, és per mor de la ubicació de l'escorxador municipal. Des de temps molt reculats aquest servei municipal va estar ubicat a diferents cases particulars, de les quals l'ajuntament pagava el lloguer. Els problemes de salubritat generaven sovint les queixes dels veïns i no es trobava el lloc adient per a la instal·lació definitiva. Un acord municipal de l'any 1902 ens revela que es volia habilitar l'escorxador i la carnisseria «en uno de los muchos locales deshabitados en esta casa Consistorial. El matadero en el corral y la carnicería en la escuela de niños». L'any 1923 s'havia instal·lat molt a prop del pou Nou. Les queixes aquesta vegada foren perquè el bestiar no volia beure als abeuradors del pou:

– 1923, octubre 23. «Acto seguido expuso el señor Alcalde que creía oportuno buscar otro local para el matadero pues el actual estaba demasiado próximo al Pozo Nuevo y había muchas quejas por cuanto las caballerías y el ganado no querían beber agua de aquel abrevadero. Y la corporación municipal acordó por unanimidad que el señor alcalde hiciese gestiones para ver de alquilar un local que reuniera las condiciones debidas para destinarlo a este efecto.» (Llibre d'Actes, 1923-1924).

– 1924, maig 19. «El señor Presidente manifiesta que el actual matadero es insuficiente y que el señor delegado gubernativo manifestó que era necesario su reparación y mejorar su emplazamiento.» (Llibre d'Actes, 1924-1927).

– 1926, agost 9. «Habiendo acordado adquirir una porción de terreno de unos setenta y ocho metros cuadrados detrás del actual matadero y que el propietario del mismo estaba dispuesto a ceder por el precio de trescientas pesetas [...]. Y por unanimidad después de algunas observaciones de algunos concejales se firmó los siguientes acuerdos: 1º Que se adquiriera la referida porción de terreno de unos

setenta y ocho metro cuadrado detrás del actual matadero por el precio de trescientas pesetas. 2º Que se publique en la tablilla de anuncios y en el Boletín Oficial de esta provincia [...]» (Llibre d'Actes, 1924-1927).

Finalment, el 1927 es varen acabar les obres de l'edifici que coneixem actualment. Es va demolir la porxada dels rentadors públics i es varen retirar les piques i els abeuradors. El pou és de secció el·líptica i la seva antiga construcció és va efectuar perpendicularment a l'actual carrer. Les modificacions efectuades consistiren a adossar la paret de l'edifici construït al coll del pou. Es va construir un nou coll, de forma quadrangular, adossat a la paret, i, al costat del coll, es va col·locar un abeurador. La resta de la secció el·líptica del coll fou coberta, formant part d'una petita placeta.

Possiblement el pou estava dotat de dues columnes i de dos poals, ja que a l'estimació de pous efectuada l'any 1830 hi havia hagut queixes dels usuaris per aquest motiu: «[...] no se ha podido hacer cargo de dichos posos al nuevo arrendatario y que de aquí resulta en perjuicio de estos vecinos por razón de que el pozo llamado Nou solamente hay un cubo por lo que se hacia preciso que este Ayuntamiento resolviera lo mas conveniente [...]».

4.3. Pou del carrer de sa Trona

Registrat a la documentació com a pou del carrer de Cedrón o de sa Trona. Actualment està retolat erròniament com a «pou des Dau». Sembla que es va construir entre l'any 1811 i 1812, per mor d'una sequera. A dues sessions municipals de l'any 1812, es va acordar la manera d'acabar la construcció del pou:

– 1812, novembre 23. «Sobre el poso nuevo. Día 23 del mes de noviembre de 1812. Convocados y juntados en la Sala Consistorial de la Villa de Montuïri del Reyno de Mallorca etc. Don Josef Gallard Bayle Real, Don Pedro Francisco Martorell, Don Sebastián Mascaró, Don Arnaldo Manera, Don Pedro Josef Nicolau, Don Juan Bauçá y Don Pedro Trobat, Regidores y con intervención de Don Gabriel Matheu, síndico personero del Común y estos señores fueron convocados y juntados en la referida casa consistorial para el fin de resolver y terminar por ver como se a de acabar el poso y se ha resuelto por el referido Ayuntamiento nemine discrepante que davan y dan otorgavan todo el poder para el referido fin a don Gabriel Mateu síndico, para que este haga lo que le parezca para la definición de dicho poso. Así se resolvió, acordó y firmó por los espresados señores y por los que no saben firmar firmó uno de ellos de que sertifico. Ante mí Juan Oliver y Salvà secretario.» (AMM, Llibre d'Actes, 1811-1815).

– 1812, desembre 29. «Sobre empedregar el poso nuevo. Día 29 de zembre de 1812. Convocados en la Sala Consistorial de esta de Montuïri Don Josef Gallard Bayle Constitucional de la referida de Montuïri, Don Pedro Francisco Martorell, Don Sebastián Mascaró, Don Arnaldo Manera, Don Pedro Jocef Nicolau, Don Juan Bauçá

y Don Francisco Trobat, regidores y Don Gabriel Matheu, por síndico del Común. Fue propuesto por Don Pedro Francisco Martorell disiendo Magnífico Ayuntamiento es presiso y nesessario que se nombre uno de nosotros para cuydarse de enpredegar el poso que se hase nuevo y cuydarse de todo lo demás conserniente en el dicho poso y haviendo hoydo la referida propuesta del ja citado Martorell, se acordó, nemine discrepante, que para el indicado fin se nombra a la persona de Don Arnaldo Manera, síndico personero, dándole y atribuiendole todo el poder nesessario para el indicado en el, dicho Matheu síndico. Assí se acordó, resolvió y firmó y por los que no saben firmar firmo uno de los mismos señores de todo lo qual doy fee. Ante mí Juan Oliver y Salvà secretario.» (AMM, Llibre d'Actes, 1811-1815).

El 1819 és el primer cop que l'hem trobat registrat a la subhasta dels drets de pous:

– 1819, gener 1. «Axí matex qualsevol sia que vulla tenir la obligació del dret del Pou nou, al del Rey y al carrer de Sedrón, que són comuns, quedarà obligat a tenirlos corrents ab los poals y cordes bones y rebadores y no podrà tenir los poals y cordes, acàs que espeñen més que dose ores cens ells, baix la pena de pagar una lliure ab diner per cada vegada que se li encontrará y no podrà acusarse el dit conductor de que las donas no pугan treura aygua antes bé totom porà treure aygua per lo que nesecitaran. Però la Univercidad quedarà obligada a pagar las anses, cèrcols de ferro de los dits poals y axí diguey qui dir voldrà que en el menor postor se lliurerà. Montuiri 1º enero de 1819. Bernardo Manera Escrivano Real y Secretario.

Día 7 enero de 1819 se ha remetado el derecho de los posos comunes de esta villa a favor de Pedro Juan Miralles Niu y Jayme Andreu por presio de trese libras de esta moneda baxo los mismos pactos que se expresan en el antecede albarán de encante de cuya relación doy fee. Bernardo Manera, Escrivano Real y Secretario.» (Llibre d'Actes, 1816-1820).

– 1823, gener 3. «Axí mateix qualsevol que vulla treure la obligasió de cuydarse de los tres posos comuns, esto és al Pou Nou, al del Rey y al del carrer de Sadrón, que són comuns a la villa, quedarà obligat a tenir los dits tres pous corrents tot temps del any ab corrioles, cèrcols, ab sos poalts, cordes, tot bo y rebedor y no poren estar ningún de dits pous sens cordes o poalts més que sis hores baix de la multa de una lliure per cada vegade que sen contrarà ab alguna de estas faltes y dit arrendador no porà empedir a las donas que no pугan treure aygua del modo que los acomodará y serà de la obliguesió de dits arrendadors de los pous de ferlos las corrioles y tarnals a dits pous de son conte sempre que los falti, baix de la matexe pena de una liure, però serà a cargo del Ayuntamiento al pagar tot lo ferro que se necesit per estar y quedar corrents dits pous.

Més és pacte que respecte de que lo Ayuntamiento a experimentad que al pou de lo carrer de Sedrón la mayor part del temps del any se està sen poalts y corde ab pretesto de que no hay aygua per lo que se posa per pacte esprés que tot lo temps del any deurà estar corrent dit pou de poalts y corde y faltant ab esta obligació serà facultatiu lo Ayuntamiento de rebaxar a dit arrendador la tercera part de la partida perquè se li aurà liurat dits pous y axí diga qui voler dir dirà que en el menor postor se

a de liurar. Montuïri 3 enero de 1823. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1821-1825).

El 1869, any d'una gran sequera, el pou era sec. Es va acordar construir una mina contigua:

– 1869, agost 3. «Propuso el señor alcalde que seria conveniente solicitar a la excelentísima Diputación provincial autorización para poder invertir el sobrante de la construcción del pozo público llamado la Cova consistente en 32 escudos, como igualmente el sobrante de los lavaderos públicos consistentes en 25 escudos, cuyas dos partidas forman la suma 57 escudos, cuya cantidad se podia invertir para construir una mina contigua al pozo llamado de Cedrón, cuyo pozo está enteramente seco y esto seria un gran alivio al vecindario y en particular a los que viven en el distrito donde radica dicho pozo.» Pau Rosselló, secretari (Llibre d'Actes, 1866-1870).

4.4. Pou des Dau

Pou des Dau (s. XIX-XX)
Font: Arxiu de la Bona Pau

Pou des Dau (s. XIX-XX)
Font: Foto de l'autor

El 1889 l'Ajuntament va acordar construir un pou junt al camí de Porreres, a les terres de la possessió des Dau. Posteriorment, el 1891, es va voler canviar l'emplaçament a la banda de la possessió de sa Torre, però les negociacions amb el propietari no fructificaren. El 1893 tornaren a acordar la construcció del pou a la finca des Dau i el 1894 acabaren les obres. El pou actualment està tapat amb una comporta metàl·lica per mor de la urbanització des Dau efectuada l'any 1945, la qual el va fer desaparèixer. Està situat davant la casa núm. 26 del carrer de Ramon Llull (Can Pep de Galiana).

– 1889, juliol 20. «También se acordó la construcción de un pozo público en el camino de Porreras, a la salida del pueblo dentro la finca llamada el Dau y participarlo al propietario del terreno para convenir en la expropiación.» Joan Socies, secretari (Llibre d'Actes, 1886-1889).

– 1891, juliol 5. «Seguidamente por el presidente de la comisión de obras públicas se expuso razonadamente la conveniencia y necesidad de que se construyera un pozo público en la carretera que conduce a Porreras y punto inmediato la acequia del Dau en el predio de la Torre. Visto lo expuesto por el señor presidente se acordó en todas sus partes su proposición, solicitando de don José Aguirre la venta o expropiación del terreno que fuese necesario para aquella construcción, invirtiendo para todo lo expuesto la cantidad consignada en el presupuesto adicional de 1890 a 1891 en su capítulo décimo artículo segundo.» (Llibre d'Actes, 1891).

– 1893, agost 15. «El señor alcalde propuso a la Corporación la gran necesidad de la construcción de un pozo a la entrada de esta villa en el camino de Montuïri a Porreras y sitio denominado el Dau, siendo aceptada por unanimidad dicha proposición y proponiendo por perito a don Juan Mateu Mas para la evaluación y justiprecio de dicho terreno.» (Llibre d'Actes, 1893).

– 1893, agost 22. «El Señor Presidente dio cuenta a la corporación del dictamen presentado por los peritos don Juan Mateu, nombrado por este Ayuntamiento y don Juan Aloy por la parte interesada por la expropiación del terreno de la señora de don Fernando Quintana [espòs de Carme Vanrell Rossich] y dijeron que se hallaban en su todo conformes, que se debían abonar para la antedicha expropiación la cantidad de ciento veinte y cinco pesetas y el Ayuntamiento estuvo conforme y acordó que dicha cantidad se pague a dicho señor del capítulo correspondiente.» (Llibre d'Actes, 1893).

– 1893, setembre 26. «Jornales invertidos en el pozo que se está construyendo en el camino de Porreras al lado de la finca denominada el Dau y el Ayuntamiento manifestó estar conforme acordando al propio tiempo que se pague del capítulo correspondiente.» (Llibre d'Actes, 1893).

– 1894, gener 28. «Propuso el señor Alcalde al Ayuntamiento que era de urgente necesidad la terminación de las obras del pozo del camino de Porreras situado en

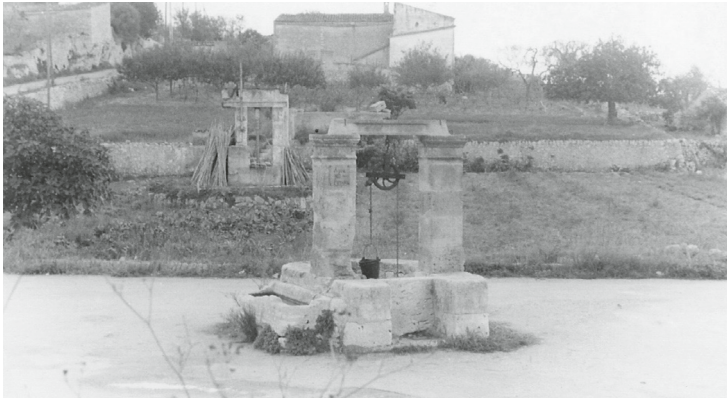
el sitio llamado el Dau y el Ayuntamiento autorizó al alcalde para que lo verificase con cargo de los fondos de este municipio.» (Llibre d'Actes, 1894).

-1894, desembre 11. «El maestro albañil Juan Pocoví presentó de los jornales materiales de su oficio empleado en la terminación de las obras del pozo público situado en el Dau.» (Llibre d'Actes, 1894).

5. Els pous comuns de fora vila

Deu pous comuns trobam escampats pel terme municipal de Montuïri, dos dels quals, actualment desapareguts, foren tapats en època moderna (pou Guerrer i pou Fadri). Els hem localitzats tots ells a la documentació històrica (llibres d'actes, capbreuacions, cadastres i actes notariais). Alguns no són recordats per la memòria popular (pou de Son Barceló, pou de la Colometa). La funció primordial d'aquests pous no urbans era abeurar el bestiar de càrrega i el ramat, i estan situats a l'encreuament dels camins o entre la vora d'aquests i les síquies o torrents.

5.1. Pou de sa Cova

Pou des Dau (s. XIX-X)
Font: Arxiu Bona Pau

Pou comú situat als afores del poble, al paratge conegut com «sa Cova». La primera documentació de la qual disposam és de l'any 1869. Aquest any, per mor de la sequera existent, l'Ajuntament va ordenar que es tancassin el pou del Rei, el pou Nou i el de sa Cova amb portes i barreres. El 26 de setembre de dit any es va acordar invertir 100 escuts a aprofundir el pou de sa Cova, el d'en Socies i el pou Nou de la carretera de Sant Joan (pou del carrer de sa Trona):

-1869, febrer 11. «Propuso el señor Presidente que en vista de la mucha escases de aguas que hay en varios pueblos de la Isla de nuestro tiempo a esta parte y hallándose en los mismos apuros esta población cree prudente y de muchísima necesidad proponer a esta Corporación que a la mayor brevedad posible se cons-

truyese un pozo público en el puesto denominado la Cova, destinando una cantidad de los fondos imprevistos para invertirlos en las obras del indicado pozo. Enterado el Ayuntamiento acordó y aprobó dicha proposición consignando para ello la cantidad de ciento noventa escudos, dando conocimiento de este acuerdo a la Excelentísima Diputación provincial para su superior aprobación. Pablo Roselló, secretario.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

-1894, desembre 11. «Se acordó el pago de 35 pesetas a don Antonio Garcias Cerdà por la compra que hizo este Ayuntamiento de los pozales, cadenas y poleas de los pozos públicos llamados el Pou Nou y el de le Cove.» (Llibre d'Actes, 1894).

-1894, desembre 25. Es va efectuar un pagament per «arreglo del pozo público de le Cove y paret del torrente al maestro Juan Roca Mas.» (Llibre d'Actes, 1894).

5.2. Pou d'en Socies

Pou d'en Socies
Font: Foto de l'autor

És un dels pous més antics de fora vila. Ha donat nom a les finques del seu entorn. Està situat al costat de la carretera que va a Lluçmajor, molt a prop de la via de l'antic ferrocarril (encara són visibles en el paviment algun rails de l'antiga via). Per la documentació de l'any 1657 sabem que el seu propietari era un tal Joan Socies.

-1657. «Viuda de Barthomeu Mas Teules, estimaren cases y corral dosentes lliures. 200£. Més estimaren mitge cortera prop del pou de Juan Socies sent xexante lliures. 160£.» (AMM, Estims 1657, f. 62).

-1657. «Barthomeu Mas fill de Joan estimaren cases y coral doscentes satante lliures. 270£. Més estimaren un cortó qui ere de Joan Socies vuytante lliures. 80£.» (AMM, Estims 1657, f. 112).

-1657. «Sabestià Sbert estimaren cases y coral sent sinquante lliures. 150£. Més estimaren un cortó de terra prop del pou de Juan Socies vuitante lliures. 80£.» (AMM, Estims 1657, f. 208).

El pou, de propietat particular, passà a ser pou comú el 1688, quan els seus propietaris, la família Mas, va fer acta de venda als jurats de la vila el trast de terra d'un destre d'extensió, en el qual hi havia el pou i una pica:

-1688, gener 15. Venda del Pou d'en Socies. «Jo Michel Ribas, notari, escrivà Real y universal de la present vila de Montuïri, fas fer y testimoni com Antonina Mas, viuda, Barthomeu Mas y Barthomeu Mas, son fill, venen a los honors jurats de dita vila y a los particulars d'aquella, tenint ple poder dits jurats de comprar, consta en determino de consell en dita vila celebrat sots el 15 de janer 1688, de grat en venen com de sobre està dit un destre de terra aont està un pou dit d'en Socies y també mateix una pica contigua a dit pou, lo qual trast de terra de tenor de un destre com a mitja lluna, venen dits honors jurats per preu de vuit lliures y deu sous moneda de Mallorca, la pica per 5£ y lo tros de terra per 12 sous, el pou y parador per 2£ 18s, confrontant com en les actes y aquelles confessen haver dits Massos de dits jurats a totes ses voluntats y per pacte que dits jurats tenen obligació de fer la paret y séquia y los dits Massos pagar el port de dita pica de dur-la y tornar-la a dit pou y prometen dits Massos firmar acta de venda amb totes les clàusules, renunciacions y obligacions y a pregàries de dites dos parts fan lo present any als 11 febrer 1688 presentes per testimoni Pere Nicolau Profeta y Juan Gomila.» (Verger, 2001: 57).

Els cadastres i estims i amillaraments dels anys posteriors han consignat la nomenclatura «pou d'en Socies» la qual ha perdurat fins als nostres dies:

-1674. «Viuda de Barthomeu Mas Tauletes. Més mitja quorterada al Pou d'en Socies cent y vint lliures. 120£.» (AMM, Cadastre 1674, f. 72).

-1760. «Pere Juan Socies Xech o sos hereus. Casas y corral original 1916 estimadas 140£. Més pesa de terra en el Pou d'en Socies original 615 estimada 130£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 172).

-1760. «Barthomeu Gallard de Plasa. Casas y corral original 2012 estimadas 650£. Més pesa de terra en el Pou d'en Socies original 616 estimada 280£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 215).

L'expedient de judicis verbals dels anys 1833-1844, custodiat a l'Arxiu Municipal de Montuïri, registra en data de 18 de setembre de 1834 un litigi entre Pere Francesc Martorell Gallard (m. 1848), *Rovegó*, propietari de la peça de terra dita na Llarga, i Joan Mateu Miralles (n. 1803c), *Rei*, síndic de l'Ajuntament, encarregat de l'obra pública efectuada al pou d'en Socies. El demandant reclamava una indemnització per les pedres de la paret de na Llarga que s'havien utilitzat sense el seu consentiment per tal de paredar el pou.⁵

⁵ AMMT, FMH-05-01-24-009.

5.3. Pou des Torrent / pou d'en Rafela

Pou des Torrent
Font: Foto de l'autor

Sembla que l'any de la seva construcció és entre el 1880 i 1881. La data més reculada de la qual disposam és del 1882 en què el consistori fa un pagament per a l'adquisició de poals i corrioles:

-1882, gener 1. «Se acordó pagar del mismo capítulo el importe de la composición de la romana pública de esta villa, la del reloj público, unos cubos para el pozo del torrente y el importe de la manutención y socorro de los presos que hubo en la cárcel de esta villa.» (Llibre d'Actes, 1881-1885).

-1882, juny 18. «Se paga del capitulo de imprevistos la construcción de varios enseres del pozo público del torrente, importando veinte y cinco pesetas.» (Llibre d'Actes, 1881-1885).

Respecte de la segona denominació «pou d'en Rafela» és per mor del malnom del propietari de la finca situada devora el pou, a l'altra part del torrent. Es tracta de Joan Socies Trobat (n. 1799c), *Rafela*, propietari segons l'Amillament de l'any 1863 d'una finca de dos quartons i 6 destres d'extensió situada devora el torrent. A través d'aquest malnom hom identifica també el «torrent d'en Rafela» i el «pont d'en Rafela», ubicats ambdós al costat de la finca anteriorment citada.

5.4. Pou Fadri

Actualment desaparegut per mor de la construcció i ampliació de la carretera de Manacor C-715, la qual passa per damunt d'on estava situat. Eren terres d'antigues pertinències de la possessió de Son Comelles. Ha donat nom a les finques del seu entorn, registrades a la documentació històrica, amb el nom de «pou Fadri». Estava situat vora el camí que des de l'antiga carretera de Manacor anava a les finques segregades de la possessió de Son Comelles, anomenades «es Pous Fadrins». De fonts orals sabem que devora el pou hi havia un esponerós garrover. Desconeixem la motivació i el personatge que li va donar nom.

-1760. «Antoni Rosiñol. Casas y corral en el Carreró qui no passe original 1608 estimadas 92£. Més pessa de terra 3 cortons en Son Comellas en lo lloch dit el Pou Fedrí original 1319 estimada 160£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 34).

-1760. «Hereus de Joseph Mas Lleho. Casas y corral original 169 estimadas 120£. Més pessa de terra en Son Comellas en el Pou Fedrí original 1312 estimada 220£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 63).

-1760. «Miquel Marimon àlies Xebeca. Casas y corral original 1690 estimadas 110£. Més pessa de terra en el Pou Fedrí en Son Comellas original 1308 estimada 550£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 72).

-1760. «Geroni Marimon Quetxet. Casas y corral original 2008 estimadas 115£. Més pessa de terra en Son Comellas en el Pou Fedrí original 1318 una quarterada estimada 200£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 212).

5.4. Pou (d'en) Guerrer

Actualment desaparegut. Estava situat a la vora del camí que condueix a Can Calafoc. Una actuació poc afortunada per part d'un veïnat el va fer desaparèixer la dècada de 1980. Es tracta d'un pou de pertinències de l'antic Rafal d'en Guerrer o Rafal Guerrer, conegut actualment com a Can Calafoc, el qual era propietat de la possessió de Son Comelles. El llinatge «Guerrer» està documentat a Montuïri des de l'any 1308.⁶ Les terres d'aquest antic rafal, amb les cases actualment ruïnoses, estan situades al paratge conegut actualment com ses Rotes de Son Comelles. Les terres del Rafal Guerrer es varen començar a establir el 1727, juntament amb Son Barceló, es Camp Donzell i ses Rotes de Son Comelles. Ha donat nom a les terres situades al seu entorn.

-1760. «Barthomeu Gomila Perod. Casas y corral original 1617 estimadas 50£. Més pessa de terra en Son Comellas junt al Pou del Garrer original 1395 estimada 152£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 38).

-1770, desembre 5. Compravenda. Francesc i Josep Fornés àlies Mostela fills de Mateu, conradors de la present vila de Montuïri a Gabriel Bauçà àlies Castanyer fill de Joan de la mateixa vila. «Una pessa de terra de tenor de un cortó òlim de nombre de duas quarteradas y un cortó scituada en el terme de dita vila y lloch del Pou Guerrer [...] La qual confronta ab lo camí Major de ditas Rotas, ab terra de Melchior Galmés antes de dit major nombre, ab terra de los hereus de Joan Salvà Patit y ab terras a nosaltres romanents del matex major nombre.»⁷

El 1784 estava en estat ruïnós i l'Ajuntament va subhastar la recomposició del pou, la qual cosa ens assabenta de les seves dimensions:

⁶ Miralles, Joan (1997). *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Repertoris de la Secció Filològica, III). Pàg. 37-43.

⁷ ARM, protocol M-2210, f. 228.

-1784, juliol 27. «Qualquiera persona que quiera obligarse a poner corriente el Pozo Guerrer que se alla arruinado y situado en la Rota de Son Comellas ha de quedar obligado a hacerlo con los pactos y condiciones siguientes:

1º Es pacto que le ha de sacar toda el agua y todas las piedras hasta dejarle limpio el suelo.

2º Es pacto que en la parte de havajo lo ha de dejar con siete palmos de ancho por una parte y por otra con cinco y medio.

3º Es pacto que lo ha de paredar y dejar por arriva con cinco palmos de ancho por una parte con quatro por la otra.

4º Es pacto que el brocal ha de tener cinco palmos de alto y lo ha de referir con cal.

De ese modo diga quien querrá, que ha favor del que por menos cantidad lo hará se rrematará.

Montuïri, 8 de agosto de 1784. De orden del Ayuntamiento, Alonso de Soto, secretario.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

El dia 11 d'agost del mateix any s'adjudicava la reparació del pou al picapedrer Rafel Ribas, Voivàs:

-1784, agost 11. «En la villa de Montuïri del Reyno de Mallorca a los once días del mes de agosto del año de mil setecientos ochenta y quatro. Convocados juntos y congregados en la Sala Consistorial los Honores Juan Mas de la Cruz Bayle Real, Juan Miralles Costa, Sebastián Mascaró y el doctor en medicina Bartolomé Ferrando, regidores; Baltasar Mas y Rafael Ribas Boyvàs diputados, juntamente con Juan Miralles síndico personero, para y con arreglo al precedente alvalán rematar la obra del Pozo Guerrer. Dió razón Antonio Giménez oficial sache como habiendo quatro días que lo encantava no había encontrado quien por menor cantidad quisiera hacerla que Rafael Rivas Boyvàs de la Morena, el qual se obligava a hacerla por precio de beinte y seis libras y diez y seis sueldos y en su bista, dichos Honores Bayle, Regidores, Diputados y síndico personero, unánimes y conformes me mandaron a mi el infrascrito secretario y escrivano de Ayuntamiento que estendiera el auto de remate a favor del dicho Boyvàs, en seguimiento de todo lo qual entró el dicho Rafael Rivas Boyvàs, en la mencionada Sala y dijo que aceptava el mencionado remate echo a su favor por precio de dichas beinte y seis libras y diez sueldos y que se obligava a dejar el expresado pozo corriente con arreglo a los capítulos contenidos en el citado alvalán y en su defecto apagar todos los daños y perjuicios, etc. siendo presentes por testigos para el expresado fin llamados y requeridos Joanod Fornés y Juan Vausá Castañer ambos naturales y vezinos de esta dicha villa a quienes doy fe conozco y para que conste he continuado el presente auto de que doy fe. Alonso de Soto Vidal, secretario y escrivano de Ayuntamiento.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

-1794, agost 25. Capbreuació. «Comparagué devant de mi lo notari infrascrit Melcion Galmés àlias Calafoch, fill de Jaume, natural y morador de la present vila de Muntuïri el qual mediant jurament que ha prestat en mà y poder de dit notari denuncia

tanir y posehir una pesa de terra de tanor de mitge quarterada de número de duas y un cortó poch més o menos de pertinèncias de Son Comellas [...] Afronta de una part ab camí tander qui va al Pou guerrer, de altre ab terra de Juan Pocoví, picapadrer, de altre ab terra de Antonina Marimon àlies Nor, de altre ab terra del mateix denunciant que se ly ha de firmar acta y altre ab terres de Juan Bauçà Castañyer de les matexas pertinèncias [...]»⁸

El 1814 els pous comuns estaven en mal estat, especialment el pou Guerrer, per la qual cosa es va nomenar un regidor per tal de gestionar la recomposició i la neteja.

5.6. Pou de Son Barceló

Desconeixem si és un pou públic. Ubicat a les terres parcel·lades de l'antic Rafal Son Barceló, està situat devora el camí de Son Barceló i dins la finca de Can Cres-teta. L'hem documentat entre els confrontants d'unes capbrevacions efectuades el 1832.

-1832, octubre 24. Capbrevació. «Comparagué Gabriel Serra àlies Vadell, fill de Gabriel y Francina Anna Socias, cònjuges difunts, natural y visí de esta vila el cual mediant jurament etc. Més denuncia mediant dit jurament poseir altre pesa de terra de tenor de mitja cuarterada situada en dit lloch de Son Barceló en alou ut supra y a cens de mitja gallina y tres diners pebre alodial e inquitale dia 21 dezembre de cada any al nominat señor alouer. Confronta ab camí qui va al Pou Barceló, ab terras de doña Mariana Barberí; ab las de Antoni Mayol Xiu y ab las de Maria Mascaró [...]»⁹

-1832, octubre 27. Capbrevació. «Comparagué Maria Mascaró muller de Miquel Cerdà, filla de Miquel y de Antonina Serra, conjugues difunts, natural y visina de aquesta vila, la cual mediant jurament etc. denuncia tenir y poseir una pesa de terra de tenor de mitja cuarterada situada en aquest terme de pertinèncias del predio Son Barceló en alou del señor don Jaume Juan Comellas a mercé etc. y a cens alodial e inquitale de mitja gallina y tres diners pebre cada dia 21 desembre al señor alouer y al 2£ al for de 3% pagador en ignorat dia de cada any al señor Miquel Trobat de la Font. Confronta ab terras de Pere Mas; ab las de Gabriel Serra; ab las de Antoni àlies Pere Goy y ab camí qui va al pou Barceló [...]»¹⁰

5.7. Pou de la Colometa / pou d'en Colometa

No localitzat. L'hem documentat a unes capbrevacions de terres del Rafal Son Barceló efectuades el 1832. Fa el nom de pila diminutiu de Coloma. Un montuïrer de malnom Colometa i de llinatge Trobat l'hem documentat el 1813, el qual sembla que va donar el nom masculí al pou a través del seu malnom.

⁸ ARM, protocol 6956, f. 5v.

⁹ ARM, protocol P-1421, f. 33v.

¹⁰ ARM, protocol P-1421, f. 35.

-1760 (anotació afegida amb data de 1807). «Gabriel Bausà de Bartomeu. Més se li ajusta un quartó terra Son Barceló el pou de ne Colometa de mayor nombre de Cartas 183 original 1218 estimat 50£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 331).

-1813, febrer 9. Capbrevació d'1 quartó de terra. «Antoni Trobat àlias Colometa, fill de Antoni y de Margarita Socias. Confronta ab terras de Gabriel Bauzà del Puix; ab las de Miquel Maiol Xiu; ab las de Coloma Trobat de las matexas pertenèncias y ab camí sender [...]»¹¹

-1832, octubre 10. «Comparagué Pere Jusep Bauçà àlias Pelut fill de Bartomeu y de Antonina Gomila, conjugues difunts natural y visí de aquesta vila el cual mediant jurament etc. [...] Més mediant dit jurament denuncia tenir y posehir altre pessa de terra en dit terma de tenor de un cortó de número de mitja cuarterada de pertinèncias de Son Barceló alou ut supra y a cens de un corté de gallina y diner y malla alodial pagador dia 21 de desembre de cada any al propi señor alouer, de número de mitja gallina y tres diners pebre y al de 8 sous també de major número pagador al for de 3% al señor Miquel Trobat de la Font en señyalat dia de cada any. Confronta ab terra de Miquel Mayol Xiu; ab las de Francina Anna Bausà; ab las de la viuda de Gabriel Bausà de las matexas pertinèncias y ab carreró del Pou d'en Colomete. Té y poseiex ditas propietats en virtud de los títulos continguts en la capbrevació feta per Juan Bausà son germà com apoderat al efecte del denunciand dia 17 febrer de 1813 en poder de don Pere Juan Ferrando notari.»¹²

El 1825 per mor d'una sequera la corporació municipal va acordar netejar i enfondir els pous comuns, entre ells cita el pou de la Colometa:

-1825, juliol 6. «En la villa de Montuiri del Reyno de Mallorca a los seis días del mes de julio de 1825. Estando legítimamente convocados y juntados los señores que componen este Ayuntamiento que lo son Don Sebastián Mascaró Bayle Real, Don Jayme Andreu, Don Juan Bautista Mas, Don Gabriel Cerdá, Don Gaspar Ribas, regidores actuales con la intervención de los diputados Don Rafael Ribas y Don Antonio Arbona y la del procurador síndico Don Miguel Mayol y fue propuesto por el señor presidente de que todos los posos comunes de esta villa se allavan apenas sin agua y que las quentes del pueblo y animales hivan aparecer muriéndose de cet, por lo que se hasia presiso la limpieza de todos ellos y aun si es nesesario el ondirlos por ver si se encontraría agua y ohida esta propuesta por los mismos conseeales y asi-endo capases de la necesidad de aguas en que nos allamos se resolvió, nemine discrepante, que se limpiasen por cuenta de esta villa y a jornales los posos comunes llamados al Pou Garrer, al de la Colomete, al Pou del Rey, al Nou y al de en Socias, que este por rasón de ser tan estrecho, se desaga y se amplíe y se haga mas hondo y empedrado desde luego, respecto de ser un poso de tanta utilidad y de que así se

¹¹ ARM, protocol 5966, f. 9v.

¹² ARM, protocol P-1421, f. 31.

acordá, terminó y firmó doy fe. Ante mi Bernardo Manera, escrivano y secretario.» (AMM, Llibre d'Actes, 1821-1825).

A partir d'aquest any no l'hem trobat registrat en els Llibres d'Actes municipals i no disposam de més notícies al respecte.

5.8. Pou de Son Berenguer

Pou comú ubicat a darrere les cases de la possessió de Son Berenguer. Ha donat nom a un camí, «camí del Pou Comú». L'hem localitzat a un acta de divisió de quatre quarterades de terra de la possessió, efectuada l'any 1805 entre els germans Gabriel, Andreu, Jaume i Antoni Bauçà Bestard de Son Berenguer.

-1805, agost 25. «Volem a la present divisió y pertició de quatre quarterades y tres quortons de terra en dit lloch Son Barenguer, las que se establí a los pares de Nostra Señora de la Mercè ab acta dels deset abril de mil set cents noranta y cinch, la qual divisió firmaren ab lo modo y forma siguent:

Primerament prenh a la mia part jo dit Gabriel de voluntad y exprès convenciment de vosaltres dits mos germans una quarterada y mitja de terra en dit lloch de mayor nombre ab obligació de fer y prestar tots añys setza lliuras onza sous y tres diners, censo de mayor nombre. La qual confronta ab lo camí tender per hont se va en el pou, de altre ab terra de las matexas pertinèncias que pendrà a la sua part, Andreu mon germà y ab dos parts ab dit lloch Son Barenguer. Y yo dit Andreu [...] una quarterada y mitx cortó la qual confronta de una part ab dit camí del Pou, de altre ab terra presa per tu dit Gabriel mon germà y ab terras del lloch dit Son Barenguer y ab terras de las matexas pertinèncias que pendrà a la sua part lo dit Antoni. Y yo dit Antoni una quarterada y mitx quartó, confronta de una part ab dit camí del Pou, de altre ab terra presa per tu dit Andreu mon germà, de altre ab dit predio Son Berenguer y ab terra que pendrà a la sua part Jaume son germà. Y finalment yo dit Jaume una quarterada de terra en dit lloch, la qual confronta de una part ab lo camí dit del Pou, de altre ab terra de dit predio Son Berenguer y ab terras presa per dit Antoni mon germà [...].»¹³

Registres de compravendes efectuades el 1845 i 1846 consignades a la Comp-tadoria d'Hipoteques atesten que dit pou era comú:

-1845. Compravenda. Mitja quarterada Son Berenguer. D'Andreu Bauçà, fill de Gabriel i de Catalina Bestard, vesí de Sa Pobla al seu germà Gabriel, vesí de Montuïri. «[...] Linda con tierra remanente del vendedor, con las del predio Son Berenguer y con camino llamado del Pou Común.» (ARM, CH-447).

¹³ ARM, protocol 6979, f. 71-72.

-1847. Compravenda. Dos quartons Son Berenguer. D'Antoni Gomila Ballester a Pere Francesc Ribas. «[...] Linda con tierras de Pedro Juan Cerdà; Bartolomé Mas; camino de Sineu y con otro camino que conduce al pou común.» (ARM, CH-447).

5.9. Pou de Son Forners

Situat al camí vell de la possessió de Son Forners. El trobam registrat als Estims de l'any 1760:

-1760. «Los pares de la Compeñia de Jesús del Col·legi de Mont Sion. La posesió las Donadas casas y terras juntemment ab las Velas d'en Garriga y pesa de terra junt en el Pou de Son Forner estimat 700£. Mobles estimats 150£.»

El 1859 quatre dels fills de Francesc Boix de Berard, propietari de la possessió de Son Forners, es varen repartir la possessió. Una de les clàusules que consta al document de la divisió de les terres diu així: «Los poseedores de tierra del predio tendrán derecho a abreviar las cavallerias del agua del pozo.» És un fet constatat que, a les parcel·lacions de terra on existeix un pou, els documents notariais atesten l'empriu a l'aigua com també el seu manteniment a tots els adquirents de terres. De fonts orals vàrem recollir que aquest pou era comú. I no és ben bé així. Els veïnats de les finques establides hi tenien empriu al pou. No és un pou comú en sentit estricte, ja que els beneficiats serien únicament aquells que hi tenen dret, de manera consuetudinària, per esser propietaris de terra en aquella contrada. El pou modernament es va reconvertir en una sínia. Actualment és de propietat particular i la desafortunada intervenció efectuada no n'ha conservat cap element arquitectònic visible.

5.10. Pou (d'en) Salom

Pou comú situat al terme municipal d'Algaida molt a prop de la partió de terme amb Montuiri. Està situat en una gaia del camí (el camí del pou de Salom) que va a una sèrie de finques, procedents d'una antiga parcel·lació de pertinències de la possessió de Son Galiana. Ha donat nom a les terres dels voltants. Segons fonts orals hi abeurava el ramat procedent del migjorn de l'illa que anava cap a la muntanya a través del camí de Marina. El vàrem documentar el 1805 en una acta de divisió de terres entre els montuïers Bartomeu Gomila i Antonina Vaquer:

«[...] Més prenc a la mia part jo dit Gomila a consentiment de vós, dita Vaquer, viuda, un quartó de terra camp y viña dita al Pou de Salom de mayor nombre, el qual confronta de una part ab camí tender, de altre ab torrent Rey al, de altre ab terras de Juana Anna Manera y de altre ab terras que prendrà a la sua part la dita Antonina Vaquer, viuda, ab obligació però de fer y prestar tots anys vuit sous cens y un quarto de gallina al Muy Il·lustre Señor Marquès de Campo Franco [...].»¹⁴

¹⁴ ARM, protocol 6979, f. 83-84.

-1830, desembre 5. Capbrevació. Joan Gomila àlies Pelós, sabater, fill de Joan i de Francina Aina Gomila, capbrevà mitja quarterada de terra dita el Pou d'en Salom.¹⁵

6. Pous. Partides de terra

Ens referim en aquest apartat als registres sobre partides de terra localitzades a la documentació històrica, les quals consignen el nom d'un pou. Desconeixem si aquests pous antigament eren comuns i posteriorment passaren a ser de titularitat privada. Amb el temps s'han convertit en vertaders topònims al·lusius a partides de terra. Alguns d'ells es poden localitzar d'una manera imprecisa. La lectura pacient a través de capbreus i d'actes notariais potser permeti la identificació i situació d'aquests elements hidràulics. Vegem una mostra dels que hem localitzat fins ara.

6.1. Pou d'en Tries

El paratge o partida de terra coneguda amb aquest nom està situat entre el torrent de Son Venrell i el camí del Molí d'en Gospet. Vegem alguns registres consignats en els antics estims:

-1578. «M^o Jaume Vanrell stimaren una p^o junct a la vile ab les terres de la Sort del Pou d'en Tries per tot sinch milia liures.» (AMM, Estims 1578, f. 15).

-1578. «Antoni Company stimaren Sort dita del Pou d'en Trias per cent sinquant liures.» (AMM, Estims 1578, f. 36).

-1657. «Viuda de Gaspar Salvà estimaren cases y corral sent lliures. 100£

Més estimaren tres cortons en al pou d'en Tries sent y vint lliures. 120£.» (AMM, Estims 1657, f. 22).

-1657. «Al señor Pere Trobat de le Font estimaren cases y corral de le heretat de Juan Mas dosentes lliures. 200£.

Més estimaren sirque de tres corterades de terra en el pou d'en Tries sis sentes lliures. 600£.» (AMM, Estims 1657, f. 108).

-1657. «M^o Miquel Manera de la Coste estimaren cases y sort junt a la case quis diu la coste, nou sentes sinquante lliuras. 950£

Més estimaren sinc cortons en el pou d'en Tries dosentes sinquante lliures 250£.» (AMM, Estims 1657, f. 257).

-1674. «Jaume Selvà Gasparó. Més una quarterada al Pou d'en Tries cent setanta sinch lliures. 175£.» (AMM, Estims 1674, f. 26).

-1791. Capbrevació. Joan Bauçà, paraire. 2 quarterades «lo Pou d'en Tries.» Confronten amb terra de Pereta Porcell, Pau Bauçà, hereus de Bartomeu Manera de

¹⁵ ARM, protocol O-415, f. 294v.

la Costa, Jaume Salvà àlies Gasparó i amb camí qui va al molí de Pere Joan Company (molí d'en Gospet).¹⁶

6.2. Pou de mosson Mas

Un dels registres atesta que la partida de terra homònima està situada devora el camí de Marina. En algun registre hom fa distinció entre Ca mosson Mas i Pou de mosson Mas.

-1579. «Viuda del señor Juan Lluís Maymó té en son compta Primo pessa de terra de tenor de circa 3 quarterades confrontant ab terras de Honofre Socies estimade 680£

Més pessa de terra en el pou de Mosson Mas de tenor de circa tres quarterades confrontant ab lo camí de Marina estimat 510£.» (AMM, Estims 1579-1821, sens foliar).

-1657. «Al señor Ramon Mas estimaren cases y coral dosentes lliures. 200£
Més estimaren sirque de dos corterades en el pou de mº Mas quatre sentes lliures. 400£.» (AMM, Estims 1657, f. 109).

-1657. «Hereus de mº Pera Antoni Mas estimaren la sort junt a nal pou de mº Mas per corterade dosentes lliures. 200£.» (AMM, Estims 1657, f. 283).

-1674. «Remon Mas. Més tres quortons anel Pou de mº Mas cent lliures. 100£.» (AMM, Estims 1674, f. 128).

-1760. «Hereus del Doctor Juan Lluís Maymó de Ciutat. Pessa de terra dita Ca Moson Mas original 650 estimada 680£

Més pessa de terra dita el Pou de Moson Mas original 663 estimada 510£.» (AMM, Cadastre 1760, f. 318).

6.3. Pou de n'Antic

Situat, segons les capbrevacions, a la zona de la Corona.

-1657. «Joan Mas stimaren cases y corral tresentes y deu lliures. 310£
Mobles estimaren sent y vint i sinch lliures. 125£
Més stimaren sort de l'era prop del pou de n'Entich sis sentes xexante lliuras 660£.» (AMM, Estims 1657, f. 9).

-1674. «Viuda de Joan Mas. Més estimaren la Sort de la Hera prop del Pou d'en Antich sinchcentes lliures. 500£.» (AMM, Estims 1674, f. 13).

-1738, agost 30. «Comparagué Juana Andreu, viuda de Antoni Mas, àlies Monja, la qual denuncia tenir y posehir mitja quarterada de terra scituada en lo terme de la vila de Muntuyri en lo lloch dit la Corona, sots alou del señor Rey a desè de lluisme

¹⁶ ARM, ECR-0980, f. 81v .

[...] Confronta de una part ab carreró que antiguament anave al pou dit de Antich, ab terras de Miquel Socias de Tagamanent y de altre ab terras de pertinèncias de Baptista Mas, cuñat de la denunciand y de altre ab terras de Martí Manera [...]» (ARM, ECR-0980, f. 93).

-1791, octubre 15. Joan Baptista Mas àlies Cuca, fill de Bartomeu. «Mitja quarterada terra en el lloch dit la Corona. Confronta de una part ab terras de Joan Mas de la Creu ab camí dit antigament lo Pou d'en Antich, ab terras de Juana Andreu de las matexas pertinèncias y ab terras del Reverend Climent Socias prevère.» (ARM, ECR-0980).

6.4. Pou del Rafal

-1657. «Guillem Marimon de Guillem estimaren cases y coral sent y vint lliures. 120£. Més estimaren una quarterade prop del pou del Rafal sent lliures. 100£.» (AMM, Estims 1657, f. 52).

6.5. Pou d'en Joan Baptista Manera

-1674. «Hereus de Matheu Socies Cuque estimaren cases y corral cent lliures. 100£. Més Sort al Pou de Joan Baptista Manera doscentes sinquanta quatre lliures. 254£.» (AMM, Estims 1674, f. 227).

6.6. Pou Sabaterino

-1818. «Don Rafael Miralles Costa Bayle Real. Una quarterada campo de 3^a en lo Amarador llamada el revolt. Original 385. Valor en capital 100£. Un quartón campo de 2^a en el Pou Sabaterino. Original 121. Valor en capital 50£.» (AMM, Apeo 1818, f. 221).

-1818. «Arnaldo Manera. Medio quartón campo de 2^a en el Pou Sabaterino. Original 107. Valor en capital 25£.» (AMM, Apeo 1818, f. 425).

6.7. Pou d'en Ribes

-1818. «Juan Pocoví Puret. Un quartón de su muger, campo de 3^a en el Pou d'en Ribes original 1274. Valor en capital 30£.» (AMM, Apeo 1818, f. 422).

6.8. Pou de na Llarga

-1818. «Francisca Oliver

1. Un quartón y un huerto campo de 3^a en el Pont Tamarell. Original 633. Valor en capital 20L
2. Media quarterada campo de 3^a en el Pouet de ne Llarga. Original 640. Valor en capital 50£.» (AMM, Apeo 1818, f. 456).

7. Les sequeres

La meteorologia de la Mediterrània occidental és una de les més singulars del món: grans aiguats tempestuosos de tardor; temporals de vent, alguns d'ells acompanyats de pols en suspensió; oscil·lacions termomètriques accentuades..., i les sequeres. La singularitat d'aquestes manifestacions rau en el fet que els dos extrems, sequera i inundació, es donen molt sovint en períodes molt curts de temps. No és gens estrany, doncs, en una societat agrària com la nostra, exposada als daltabaixos d'aquest clima tan singular, trobar molt sovint, reflectits en els documents antics, informacions d'aquestes manifestacions: des de les rogatives a la divinitat implorant aigua per als conreus; sol·licituds d'exacció de tributs o compensacions econòmiques, per mor dels danys originats per la sequera o les inundacions; talles extraordinàries, pagaments de despeses destinades a la captació d'aigua per haver-se eixugat els pous públics i, també, per accions de gràcies i celebracions per les bones collites.

Un bon exemple d'aquestes situacions extremes l'hem localitzat en els llibres d'actes de l'Ajuntament montuïrer. Els documents que transcriurem a continuació fan referència en primer lloc a les actuacions sobre l'abastiment d'aigua a la població; en segon lloc a les dues grans sequeres que patí la nostra illa el 1846 i el 1850 i, en darrer lloc, a la celebració de processons de rogatives i actes d'acció de gràcies per l'arribada de l'aigua.

7.1. La neteja i l'aprofundiment dels pous per mor de la sequera

Tot i que no hem localitzat documentació acreditant una possible sequera a l'any 1787, es fa patent la preocupació de l'Ajuntament montuïrer per la manca d'aigua el mes de juliol d'aquell any:

-1787, juliol 31. «En la villa de Montuhiri del Reyno de Mallorca a los treinta y un días del mes de julio del año de mil setecientos ochenta y siete. Convocados, juntos y congregados en la Sala consistorial los Honores Jayme Mayol, theniente de Bayle Real, Juan Matheu Rey, Juan Serra, Bartholomé Vausà y Miguel Pocobí, regidores; Juan Rosiñol y Damián Garau diputados y Sebastián Mascaró, síndico personero, se propuso por el regidor mayor Juan Matheo Rey, la carestía de agua que se experimentava y por lo mismo tenia por conveniente se limpiasen y compusiesen los dos pozos comunes nombrados el Pozo Nuevo y el d'en Soscies y discurridos los votos y pareceres de cada uno, todos unánimes y conformes combinieron en que se limpiasen y compusiesen los referidos dos pozos y que para ello se comprasen los materiales necesarios y se buscasen jornaleros y maestro albañil y se cuidase de dichas limpiezas y composiciones el regidor Juan Matheo Rey y presente como queda dicho el referido Regidor Rey aceptó dicho encargo, y en el modo referido lo acordaron, resolvieron y firmaron de que yo el presente escrivano doy fe. Ante mi Alonso de Soto, secretario.» (Llibre d'Actes, 1739-1791).

El 30 de març de l'any 1829 sembla que fou un any d'eixut. Es va destinar el pou del Rei i el d'en Socies exclusivament per aigua de beure i el pou Nou per a rentar i abeurar el bestiar, baix la pena de 3£ de multa i 3 dies de presó als transgressors de la norma. Igualment es destinà una quantitat per aprofundir el pou d'en Socies i dotar-lo d'una capelleta:

-1829, març 30. «En la villa de Montuïri del Reyno de Mallorca a los treinta días del mes de marzo de 1829. Estando legítimamente convocados y juntados los señores que componen este Ayuntamiento don Gabriel Ribas, Bayle Real, don Bartolomé Mayol, don Bernardo Ribas, don Pedro Vicente Ferrando y don Bartolomé Manera, regidores actuales con la intervención de los diputados del común don Gabriel Serra, don Jayme Veny y la del Síndico Personero don Juan Mateu y fue propuesto por este que atendiendo a la esterilidad del tiempo, los posos de particulares, sisternas, se allavan sin agua, por lo que se veyan estos vecinos precisados a recorrer al pozo común llamado del Rey, al llamado d'en Socias, que también es común y como estos quasi se allan sin agua por rasón del gran acopio de agua que se les saca de continuo para beber, obras y llavar coladas, hera de parecer el Síndico que se privase de uno y de otro, que nadie levase agua para obras, ni que no pudieran llavar colladas de ellas, baxo la munta mas bien vista por este Ayuntamiento. Ohida esta propuesta y examinado este assumpte en toda madurés y atendiendo a las calamidades que amenacan a estos vecinos la esterilidad del tiempo, resolvieron nemine discrepante que se prohíbe enteramente que del pozo llamado del Rey, no se lleve agua alguna para obras, regar y llavar ropas o colades, ni aún en las picas del mismo poso, que solamente aquella agua sirve para beber las quentes y ayuno, como igualmente del poso llamado d'en Socias, quedándose el Pou Nou para beber el ganado y labar, pero queda prohibido que de este no se puede llevar agua por obras, ni por regar y que qualquiera que contraviniera ninguno de los puntos acordados en esta resolución se le impone la multa de 3£ y de tres días de cárcel por cada vez que rompiese ninguno de estos preceptos. Igualmente se acordó que el poso llamado d'en Socias se onde lo que se pueda, desempedrado o sin desempedrar y seguidamente se haga una cape[l]leta para impedir el polvo, pagándose este gasto de los fondos de la villa y de que así se acordó. Bernardo Manera, secretario.» (Llibre d'Actes, 1826-1830).

7.2. La sequera de l'any 1846

La gran sequera que patí la nostra illa aquell any tengué conseqüències catatròfiques i durant molts anys fou recordat com «l'any de sa fam». El governador civil de la província donà instruccions a totes les viles a fi que avaluassin les pèrdues ocasionades i s'establiren mesures dràstiques per tal d'atendre la penúria general.¹⁷

¹⁷ Cal destacar la figura de Joaquim Maximilià Gibert Alabau (Catalunya s. XIX). Polític. Fou cap polític de les Balears (1844-49) i governador civil (1849-51). Des d'aquests càrrecs, aconseguí la consolidació de la Diputació Arqueològica de Balears, organitzà l'ajuda als damnificats per la sequera del 1846 i col·laborà en l'aplicació del nou sistema tributari, actuant contra els abusos de l'intendent Juan Nemopuceno Garcia Hidalgo. El 1851, fou destinat a Girona i, després, a Navarra (GEM, VI: 253).

L'Ajuntament de Ciutat va establir una Casa de Misericòrdia per als pobres a l'antic convent dels caputxins, i el mes de juliol ja tenia més de 2.000 acollits, i això mateix succeïa en algunes viles que tenien hospici. Es repartia sopa als necessitats i el blat arribà a anar a 30 pessetes la quartera, quan el preu ordinari era de 12 a 15 pessetes.¹⁸

Aquesta situació catastròfica fou narrada per un glosador anònim. El pare Rafel Ginard la recollí de viva veu a Lluçmajor, amb variants a Selva i a Sant Joan.¹⁹

Fam de l'any quaranta-sis

L'any coranta mai no torns
a dins Mallorca a reinar,
que mos vares escurar
de ses sales ets urons.
L'any coranta-sis, ingrat,
l'any cinquanta n'és dels mals;
passaren comptes iguals
i el ploure va estar privat.
El pobre desgraciat,
ja pot estar preparat
per tornar rebre un encalç.
A lo punt que el març vengué,
que entraven ses faves tendres,
n'hi havia, de llanternes!
i no eren de paper!
Eren de dijunis fer:
tots es dies queien bé,
tant dissabtes com divendres.
L'any coranta-sis va entrar
una trista primavera;
no varen pelar cap era,
es rics no feren garbera
ni parlaren de segar
ni tampoc de formatjar,

¹⁸ Xamena Fiol, Pere (1978). *Història de Mallorca*. Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 320.

¹⁹ Ginard Bauçà, Rafel (1975). *Cançoner Popular de Mallorca*, volum IV, pàg. 112, núm. 25. Mallorca: Editorial Moll.

perquè es bestiar mort era.
Ja ho dirà el qui serà viu
lo que patiren els pobres,
que vivien de garroves
per poder arribar a s'estiu.
Pa de xeixa no menjaven
sacerdots ni cavallers;
an es malalts i no més,
per orde d'es metge, en daven.
Los minyons eren de plànyer
de tanta fam com patien,
i ses maretes vivien
de bescuit de la muntanya.
Gener, febrer, març, abril,
molt poc trebai se corria,
i el pobre qui no tenia
es jornal de cada dia,
estava molt intranquil.
Enguany no és any de roïssos,
perquè tot ho trobam bo:
de majors barbes que jo
van p'es camp cercant colissos.
Es Rector parteix garroves
sense tenir garrovers,
i d'es blat ha fet doblers
per donar menjar an es pobres.
A Mancor, s'any de sa fam,
s'aplegaven a quadrilles,
i quan no trobaven figues,
pegaven an es brancam.
A Mancor, s'any de sa fam,
saps que jugaven de brut!
Ell bullien es brancam
i se bevien es suc!
A devers Sant Salvador,
ja corrien en es cós:

els pobres arrendadors

anaven an es senyors:

—Enguany no puc pagar-ló.

—L'any qui ve estaràs més mal,

qui em deuràs dues anyades,

i fins que els hauràs pagades

no estaràs a lo cabal.

El 1848 es va llegir a l'Ajuntament montuïrer una reial ordre de l'any 1846, inserida en el Butlletí Oficial de la província, en què la reina Isabel II eximia d'una sisena part la contribució territorial als pobles més afectats per la sequera:

-1848, abril 26. «Igualmente se dio cuenta por el señor Presidente de la circular del señor Intendente de 21 del corriente inserta en el B. O. número 2381 que por Real Orden de 2 diciembre de 1846 se dignó S. M. perdonar a los pueblos de estas Islas que más habían sufrido los efectos de la sequía experimentada en aquel año, una sexta parte de la contribución territorial. Enterados de dicha circular han acordado que según la prevención 12 se haga saber a los propietarios y colonos como son Don Pedro Francisco Martorell, Don Pedro José Gallard, Don Gabriel Ribas, Rafel Miralles Costa, Bartolomé Manera del Hereu, Juan Verd, Antonio Lladó, Gabriel Garcias, Antonio Jordá, Juan Verger, Gabriel Miralles y Pedro Juan Fiol, para que el día 28 del corriente a las 8 de la mañana se presenten ante el cuerpo Municipal para explicarles todas las disposiciones contenidas en dicha circular y de la gracia o perdón que nos concede S. M. Y al mismo tiempo invitar al señor cura párroco que se sirva hacer lo propio en uno o dos festivos al celebrarse la misa Mayor. De que así se acordó y firmó. Bartolomé Ferrando, secretario.» (Llibre d'Actes, 1846-1850).

Una sessió municipal de l'any 1850 acordà felicitar Joaquín Maximiliano Gibert pel seu nomenament com a governador de les Balears, concedit per la reina Isabel II, amb motiu de l'organització i ajuda als damnificats per la sequera del 1846:

-1850, gener 10. «Se acordó igualmente felicitar al señor don Joaquín Maximiliano Gibert gefe político de esta provincia por el laudable motivo de haberle concedido S. M. la Reina q. D. g. la alta magistratura de Gobernador de las Baleares. Todo lo cual firmaron los expresados concejales que saben, de que certifico, Pedro José Gallard, secretario.» (Llibre d'Actes, 1846-1850).

7.3. La sequera de l'any 1850

Els períodes de pluges i sequeres es van repetint en el decurs dels anys. Aquest any fou molt semblant al de 1846, anomenat popularment «l'any de sa fam», i la sequera fou general a tota l'illa. Es va perdre l'anyada de cereals, el bestiar moria per falta d'aigua, els pous públics s'eixugaren, els jornalers quedaren sense feina i la misèria i la penúria camparen per tot arreu:

L'any cinquanta, fam trespava
 dins Mallorca de cap a cap:
 per dos almutets de blat
 i encara ben arrasat
 cinc duros d'or se pagava.²⁰

La sessió municipal del 16 de maig d'aquell any ens assabenta de la situació general arreu del territori insular:

-1850, maig 16. «De una disposición del señor Gobernador del 10 del que rige, con la que determina que todos los Ayuntamientos que tengan nada que esponer por efecto de la sequía lo hagan para el 1º del próximo junio.» (Llibre d'Actes 1846-1850).

El dia 6 de desembre del mateix any es va acordar sol·licitar el perdó de les contribucions per mor de la situació catastròfica:

-1850, desembre 6. «En la villa de Montuïri de la provincia de las Baleares a los veinte dias del mes de mayo de mil ochocientos cincuenta. Reunidos en las casas consistoriales y en sesión extraordinaria a virtud del aviso dado en el día de ayer los magníficos señores del ayuntamiento de este pueblo que lo fueron Don Bartolomé Gallard alcalde presidente, don Bernardo Garau, don Antonio Mayol, tenientes; don Pedro José Manera, don Juan Sastre, don Pedro Sampol, don Bartolomé Miralles, don Antonio Manera, don Gerónimo Cloquell, don Gabriel Rosiñol, don Miguel Pochví, con Bernardo Ribas síndico, propuso y dispuso el señor síndico que perdidas enteramente las esperanzas de la cosecha de cereales a causa de la gran sequía que se experimenta, mal lograda la cría de los ganados por falta de pastos, sin medio ordinario de reparar perdidas tan considerables por lo adelantado de la estación en que nos encontramos, por más lluvias que sobreviniesca crea de su deber el proponer a la deliberación de esta municipalidad para aliviar de alguna manera a los moradores de esta villa, que se hallaba en el caso de acudir al M. I. S. Gobernador de la Provincia en reclamación del perdón de contribuciones de que trata el capítulo 5 del Real decreto de 23 de mayo de 1845 inserto en el Boletín Oficial número 1952. El Ayuntamiento en vista de lo expuesto por el señor Síndico convencido de la exactitud de cuanto ha manifestado y preveyendo los tristes efectos que de tan crecidas pérdidas ha de sentir los habitantes de esta población a causa de tan grande sequía de que no solo podrán pagar las contribuciones si que ni aún lo proporcionarse lo necesario para su propio sustento acordó por unanimidad acudir atentamente a la citada autoridad en reclamación del perdón de la contribución de inmuebles, cultivo y ganadería, formándose al objeto el oportuno expediente de que trata la reseña 2ª artículo 26 y demás de la Real instrucción de 20 de diciembre de 1847. Así lo acordaron y firmaron. Pedro José Gallard, secretario.» (Llibre d'Actes, 1846-1850).

²⁰ Gayà Galmés, Ramon (1942). «Gran sequía durante el año 1850». A: *Documenta*, pàg. 480. Sant Joan: Ajuntament de Sant Joan.

7.4. La sequera de l'any 1869. La construcció del pou de sa Cova

El 1866 sembla que fou el preludi de la situació greu que es patiria durant els anys 1868 i 1869:

-1866, juliol 20. «Manifestó el señor Presidente que el objeto de la reunión hera para acordar los medios mas convincentes que se crean necesarios a fin de impedir de que se astenga el público de llevarse de los pozos públicos el agua, porque se han dado parte de que el agua sale turbia que ya no se puede beber. Enterados los señores concurrentes hacordaron por unanimidad que hasta otra orden se quede privado al público de lavar ni llevarse agua con ganado, pudiendo solo lavar aquellas casa que tengan ropa de muerto. Con lo que se terminó la sesión. P. O. Del Alc. Mateo Sastre, secretario». (Llibre d'Actes, 1866-1870).

El 1868 fou un altre any de forta sequera. L'Ajuntament va sol·licitar autorització per tal d'invertir en obra pública i donar feina a la situació desesperada dels nombrosos jornalers:

-1868, abril 11. «El señor Presidente espuso que asistió a la reunión convocada porel M. I. S. Gobernador de la provincia de todos los alcaldes de la Ysla al objeto de arbitrar medidas para aminorar en lo posible la penuria y estrechez con que desgraciadamente viven estos isleños a consecuencia de las tristes vicisitudes porque ha pasado esta Ysla durante los tres años últimos. Y considerando el Ayuntamiento que la consignación de presupuesto que hubiera podido tener una aplicación inmediata al objeto expresado están enteramente agotadas y deudor por otra parte de secundar con ahínco los benévoloos sentimientos de aquella autoridad superior que también anima a este cuerpo municipal acuerda: Que por el señor Presidente se solicite la correspondiente autorización para invertir en el camino llamado de Sineu, en el de Llumayor y continuación de las obras de la plaza, la cantidad de 280 escudos, consignado en el presupuesto actual en el capítulo de imprevistos el distribuir del modo siguiente: 160 escudos en el camino de Sineu, 60 en el de Llumayor y 60 en la continuación de la obra de la plaza pública. Con cuyas cantidades podrían emplearse un número respetable de jornaleros hasta que las faenas de recolección de granos venga ha hacer mas desembarazada la situación de los mismos y se lograre hermanar una mejora de utilidad pública. Bartolomé Ferrando, alcalde.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

A l'acord municipal de l'11 de febrer de l'any 1869 l'Ajuntament manà que es construís un pou al paratge de sa Cova:

-1869, febrer 11. «Propuso el señor Presidente que en vista de la mucha escases de aguas que hay en varios pueblos de la Isla de nuestro tiempo a esta parte y hallándose en los mismos apuros esta población cree prudente y de muchísima necesidad proponer a esta Corporación que a la mayor brevedad posible se construyese un pozo público en el puesto denominado la Cova, destinando una cantidad de los fondos imprevistos para invertirlos en las obras del indicado pozo. Enterado el

Ayuntamiento acordó y aprobó dicha proposición consignando para ello la cantidad de ciento noventa escudos, dando conocimiento de este acuerdo a la Excelentísima Diputación provincial para su superior aprobación. Pablo Roselló, secretario.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

Aquest mateix any, l'Ajuntament va ordenar que tancassin el pou del Rei, el pou Nou i el de sa Cova amb portes i barreres:

-1869, juliol 14. «Manifestó el señor Presidente que el objeto de la sesión era la que espresa la papeleta de la convocatoria para notificarles que en vista de la escases de aguas que se experimenta en los pozos públicos de esta villa que cuasi ha llegado al extremo que se hallan secos del todo, propone a este Ayuntamiento lo muy conveniente que seria a este vecindario que se tapasen todas las noches con puertas o barreras el pozo del Rey, el de Socias y el de la Cova a fin de que de este modo no pudiesen abusar como hasta ahora lo han hecho y de este modo quedaría mas deposito para repartirla según las necesidades de cada vecino. Enterada esta corporación acordó y aprobó dicha proposición y que a la mayor brevedad se hagan las indicadas puertas o barreras y demás herramientas que sean necesarias al objeto indicado cuyo valor se satisfará del capitulo de imprevistos con la debida autorización de la Excelentísima Diputación y en este estado se levantó la sesión y firmaron por ante mi y certifico. P. O. del Alc. Pablo Rosselló, secretario.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

El 26 de setembre la situació era molt preocupant i es va acordar invertir 100 escuts a aprofundir el pou de sa Cova, el d'en Socies i el pou Nou de la carretera de Sant Joan (pou del carrer de sa Trona):

-1869, setembre 26. «También se acordó pedir autorización a la Excelentísima Diputación provincial para invertir del capítulo de imprevistos la cantidad de 100 escudos con el objeto de profundizar el pozo llamado la Cova, el de Socias y pozo nuevo de la carretera de San Juan.» (Llibre d'Actes, 1866-1870).

8. Processons de rogatives i d'altres actes religiosos

Els períodes de sequera que a través dels segles s'anaren succeint a la nostra illa i conseqüentment la fam i la penúria per mor de les males collites varen generar tot un seguit de pràctiques religioses com és ara resos de les oracions, benediccions dels aires i les processons de rogatives, així com els actes d'acció de gràcies. Tenim notícies de les efectuades a Montuïri, sobre alguns temps passats de calamitat i esterilitat, a través d'un noticiari del segle XVIII: «Noticiari de Bartomeu Ferragut sobre la Ciutat i part forana de Mallorca (1747-1771)».²¹ El manuscrit tracta sobre els fets ocorreguts a Mallorca durant aquells anys, narrant poble per poble les vicissituds ocasionades per la manca de pluges. Transcriurem d'aquesta relació les

²¹ Rosselló Vaquer, Ramon (2001). *I beneïren los aires*. Col·lecció l'Espill, 5. Palma: Lleonard Muntaner.

referents a la nostra vila efectuades els anys 1747-1749, període de forta esterilitat, la qual va tenir conseqüències molt greus arreu del territori insular:

-1747. «En Muntüiri segons carta dels 15 abril 1748 del Reverend Doctor Gabriel Ramonell, prevere y actual rector, se féu la solita y acostumbrada oració mental 3 días, estant en pública veneració lo globo,²² se beneigueren los ayres y com la nesesitat no era tanta com en altres villas, a causa de la bona cullita havian tingut y del bon socorro de las almoynas de Son Costa y altres llochs, y el permís de menjar carn y la bona disposició de Don Fernando Xacon en lo demás, se arribà a la cullita y sols se mataren 98 ovelles y cabras.» (Rosselló, 2001: 32).

-1749. «Muntüiri. Als 15 febrer feren lo dit conventual per las ànimas, feren algunas prosesons de rogativa, als 24 tregueren la Vera Creu beneigueren los ayres, als 2 mars posaren patent lo Santíssim Sagrament y a la tarda feren prosesó del Roser, feren algunas ayguas y no foren suficientes para los sembrats, y fonch molt poca la cullita tingeren, que sols donaren de manifest 4.150 quarteras y en lo any 1740 de 26.490 quarteras de tot gra, no culliren palla, ni reïms, ni figas, ni sabes, ni res y no tenian aygua per beura ni emprar, la vila entre blat y diners menlavaren 2.496 lliures.» (Rosselló, 2001: 84).

Del segle XIX, en tenim constància gràcies a l'escrivà i posteriorment secretari titular Bernat Manera Amengual (1778-1846), *Escrivà*,²³ el qual a través de les actes municipals registrà processons per rogatives efectuades els anys 1819, 1825 i 1828. D'aquests anys de sequera, concretament la del any 1825, la corporació municipal va acordar netejar i enfondir els pous comuns:

-1825, juliol 6. «Fue propuesto por el señor presidente de que todos los posos comunes de esta villa se allavan apenas sin agua y que las quentes del pueblo y animales hivan aparecer muriéndose de cet, por lo que se hasia presiso la limpieza de todos ellos y aun si es nesesario el ondirlos por ver si se encontraría agua y ohida esta propuesta por los mismos conseeales y asiendo capases de la necesidad de aguas en que nos allamos se resolvió, nemine discrepante, que se limpiasen por cuenta de esta villa y a jornales los posos comunes llamados al Pou Garrer, al de la Colomete, al Pou del Rey, al Nou y al de en Socias, que este por rasón de ser tan estrecho, se desaga y se amplíe y se haga mas hondo y empedrado desde luego, respecto de ser un poso de tanta utilidad [...].» (Llibre d'Actes, 1821-1825).

Vegem a continuació les pràctiques religioses efectuades aquells anys pel poble muntüirer, reflectides a les actes municipals:

-1819, abril 18. «En la villa de Muntüiri del Reyno de Mallorca a los dies y ocho días del mes de Abril de 1819. Estando legítimamente convocados y juntados los

²² Es tracta del globo o globus, receptacle de forma semiesfèrica o es guarden les hòsties consagrades (DCVB).

²³ Per a saber més d'aquest personatge i de la seva descendència vegeu: Canuto Bauçà, Francesc (2014). «Sobre el malnom Escrivà». A: Bona Pau, núm. 737, pàg. 30-32. Muntüiri: Revista Bona Pau.

señores que componen este Ayuntamiento, Don Rafael Miralles Bayle Real, Don Antonio Martorell, Don Rafel Verd, Don Rafael Trobat, Don Lorenzo Trobat, regidores actuales, Don Gabriel Castallá, Don Juan Cerdá, diputado, con intervención del Síndico Personero del Común, Don Antonio Mayol y fue propuesto por el mismo síndico disiendo Magnifico Ayuntamiento, el motivo de aver echo convocar a V. M. assido por una rasón que Vs. tienen experimentado, atendiendo que estamos en un tiempo de tanta calimidad y miseria en una esterilidad del tiempo como se experimenta lo malo que están nuestros campos, de unos sembrados tan ínfimos, por lo que es su paraser que es nesesario a todos tiempos implorar la misericordia del todo poderoso, pero en esta época mas que nunca, por lo que avia pensado que por cuenta de este Ayuntamiento se hasiese una rogativa pública en vocando algún santo par que este fuese nuestro protetor para enterse al todo poderoso que una agua provechosa para nuestros campos para restauración de ellos y ohida esta propuesta por los mismos señores que lo componen nemine discrepante y de su libre y espontanea voluntad dixerón que por considerar tan justa esta propuesta devian resolverlo como resuelven que se haga rogativa pública el domingo siguiente día 25 subiendo al monte de San Miguel, si no ha llovido, con el Santo Christo de la Pasión y acaso de aver llovido que se sube a dicho monte con San Vicente Ferrer, en adción de gracias, con proseción y llegando a dicho monte se empiese las tres horas canónigas, oficio y sermón y que por ello se pase el correspondiente oficio al Reverendo cura y Comunidad o bien el correspondiente recado político. Así lo resolvieron terminaron y firmaron de que doy fee. Ante mi Bernardo Manera, escrivano y secretario.» (Llibre d'Actes, 1816-1820).

-1819, abril 25. «Montuïri 25 abril de 1819. Relación de la rogativa sobre dicha pues empesó a salir la rogativa a las ocho y quarto de la mañana con el Santo Cristo de la Pasión, hizo la capa²⁴ el Prevere Vicario Don Antonio Cerdà alias Jeuger, el clero cantando la Latania de todos los Santos a la hida y a la venida, en este acto concurrido por todo el pueblo resando el Santo rosario con mucha devoción llegó la proseción al Monte de San Miguel a las nueve y tres quartos, luego se saludó la virgen de la Paz entonando la salve, se empesó el oficio mayor a las dies y sinco minutos, oficiando el citado vicario, sus ayudantes el diacano don Bernardo Gallard, presbítero y el subdiacano Don Pablo Ribas. Predicó el Reverendo Padre Gabriel Baltran de la religión de San Francisco de Asís del convento de la villa de Petra y natural del lugar de Llo[s]jeta, duró la prédica media hora y se concluyó la funsión a las onze y media en punto, en punto del medio día empesó a baxar la proseción y llegó a esta Yglesia impunto de la una, luego conlocaron el Santo Cristo en su capilla. En la hida y venida llavaron el Santo Christo solos quatro hombres, Juan Gomila Palós, Antonio Arbona, Bartolomé Mayol Xiu y Pedro Juan Miralles Niu. Y de todo lo qual yo el infrascrito escrivano de que doy fee. Bernardo Manera, escrivano y Secretario.

²⁴ Fer la capa: presidir una processó, anant darrera amb capa pluvial (DCVB).

El mismo día 25 a la noche circa de las nueve y media hizo una pequeña lluvia
 La madrugada del día siguiente hizo otra lluvia pequeña
 Día 28 hizo una lluvia pequeña pero muy provechosa
 Día 30 hizo una hagua completa.» (Llibre d'Actes, 1816-1820).

-1825, gener 16. «En la villa de Montuiri del Reyno de Mallorca a los diez y seis días del mes de enero de 1825, estando legítimamente convocados y juntados los señores que componen este Ayuntamiento que lo son Don Sebastián Mascaró Bayle Real, Don Jayme Andreu, Don Juan Bautista Mas, Don Gabriel Cerdá, Don Gaspar Ribas, regidores actuales, con intervención de los Diputados del Común Don Rafael Ribas, Don Antonio Arbona y la del Procurador Síndico Don Miguel Mayol y estando todos juntados acordaron los siguientes abastos de esta villa [...]. Mas se resolvió por este Ayuntamiento con intervención del cura párroco, que viendo la necesidad que hay en nuestros campos de unas aguas saludables y que hera nesecario implorar la meciricordia del todo poderoso, que se sacase la figura del Santo Cristo de su capilla y que se pussiese al altar mayor por espacio de seis días y que todas las noches se sacase el llobo²⁵ y se pusiese sobre la mesa del altar mayor y seguidamente se resase la corona de Cristo y la Lletenia de todos los santos y que el domingo siguiente se hirá en procesión al monte de San Miguel con la citada figura de Jesucristo adonde se cantaría la misa mayor con cermón, implorando la missiricordia de Dios, pagando este Ayuntamiento el oficio y sermón y acaso de que Dios nos huviese enviado unas aguas saludables y bastantes, la misma función se haria en adción de gracias al todo poderoso y de que se acordó y terminó doy fee. Ante mi Bernardo Manera, escrivano y secretario.» (Llibre d'Actes, 1821-1825)

-1828, abril 20. «En la villa de Montuiri del Reyno de Mallorca a los veinte días del mes de abril de 1828 estando legítimamente convocados y juntados los señores que componen este Ayuntamiento don Pedro José Nicolau Bayle Reyale, don Mateo Cerdà, don Rafel Martorell, don Antonio Manera, don Sebastián Gomila, regidores actuales y con la intervención del síndico personero don Pedro Bauzá y fue propuesto per el señor presidente que había tres días que continuavan la rogativa por agua al Patriarca Sant José para que nos alcanzare una agua provechoza que tanto deceamos y como en el día ha llovido ya bastante suficiente según nuestro parecer por lo que en su parecer que sesasen de la citada rogativa y de que se acordase que el domingo siguiente se passe al Monte de Sant Miguel en acción de gracias con procesión con el patriarca Sant José cantando la misa mayor al citado monte y sermón, todo en acción de gracias. Y quedando enterados todos los componentes de este Ayuntamiento de la citada propuesta, resolvieron nemine discrepante de que se hiciese asimismo como va propuesto y de que se pasase recado político al señor cura manifestandole lo resuelto para su inteligencia y que era el gusto del Ayuntamiento de que el predicare el día de la función y que fecho para el pago de una y otra coza se despache boleta contra el clavario y de que así se acordó terminó y firmó, de que doy fee. Bernardo Manera.»

²⁵ Es tracta del globo o globus, descrit anteriorment.

Bibliografia

- BARCELÓ, MARIA; SERVERA, BARTOMEU (1999). «Els pous públics de Porreres: un patrimoni a conservar». Pàg. 93-106. A: *Actes del V congrés en defensa del nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana.
- BONAFÈ HEREDIA, ÀNGEL GENÍS (1999). «Relotges de sol, pous i escuts de Biniamar, Caimari i Moscarí». Pàg. 45-62. A: *Actes del V congrés en defensa del nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2002). «Papers de la Sala (VI). La gran sequera del 1845». A: *Mel i Sucre*, núm. 265, pàg. 23-25. Sant Joan: Obra Cultural de Sant Joan.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2002). «Papers de la Sala (VII). La sequera de l'any 1850». A: *Mel i Sucre*, núm. 266, pàg. 12-15. Sant Joan: Obra Cultural de Sant Joan.
- CANUTO BAUÇÀ, FRANCESC (2002). «Papers de la Sala (X). La sequera del 1869». A: *Mel i Sucre*, núm. 269, pàg. 14-17. Sant Joan: Obra Cultural de Sant Joan.
- GINARD BAUÇÀ, RAFEL (2020). *Calendari Folkloric de Mallorca. Tardor*. Edició a cura d'Andreu Ramis i Miquel Sbert. Mallorca: Saïm edicions i Fundació Mallorca Literària.
- ORDINAS MARCÉ, GABRIEL (1999). «Els pous i els aljubs públics». Pàg. 75-88. A: *Actes del V congrés en defensa del nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana.
- PASTOR SUREDA, BARTOMEU (1999). «Els aljubs i pous públics a Maria de la Salut». Pàg. 89-92. A: *Actes del V congrés en defensa del nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana.
- RAMON, MATEU; SANTANA, MANEL (1999). «Els pous públics del municipi de Calvià». Pàg. 155-164. A: *Actes del V congrés en defensa del nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana.
- ROSSELLÓ VAQUER, RAMON (2001). *I beneïren los aires*. Col·lecció l'Espill, 5. Palma: Lleonard Muntaner.

Fonts Documentals

ARXIU MUNICIPAL DE MONTUÏRI (AMM)
 ESTIMS 1578
 CADASTRE 1674
 CADASTRE 1760
 ESTIMS 1717
 APEO 1818
 AMILLARAMENT 1863
 LLIBRES D'ACTES MUNICIPALS
 ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA (ARM)
 ESTIMS 1685
 COMPTADORIA D'HIPOTEQUES (CH)
 ESCRIVANIA DE CARTES REIALS (ECR)
 PROTOCOLS NOTARIALS

COMUNICACIONS SOBRE AIGUA

AIGUA BENEÏDA ELEMENTS PER A L'ÚS LITÚRGIC I DE DEVOCIÓ DE L'AIGUA DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT BARTOMEU DE MONTUÏRI (*NE PEREAT*)

JOANA GOMILA GOMILA
JOANA MARIA PALOU I SAMPOL

«Ni una immensitat d'aigua no podria extingir l'amor, ni l'ofegarien les riuades.»
Càntic dels Càntics, 8,7.

Justificació

El present treball* pretén recollir i catalogar el petit conjunt de peces i elements que es relacionen amb l'ús religiós de l'aigua a l'església de Montuïri. Aquí, com a la major part de les esglésies parroquials, encara es conserven obres i objectes de valor artístic, històric i material important: retaules, pintures i escultures, vasos litúrgics, mobles, ornaments, etc. També ens han arribat una sèrie de peces, de vàlua sens dubte menor, però que, també sens dubte, documenten creences, pràctiques religioses i part important de la vida quotidiana del poble. No es tracta sols de coses materials, sinó també de l'important patrimoni immaterial, folklòric i lingüístic que s'hi relaciona: rituals, cerimònies, noms, oracions, dites i refranys que es van perdent amb el pas del temps i el canvi dels costums i la conseqüent pèrdua de cultura religiosa.

Partim de la reivindicació de l'església parroquial de Montuïri com a espai tradicional de reunió i trobada, com a conjunt i col·lecció d'arts visuals i decoratives de la vila,¹ al marge de la funció religiosa essencial i també des de l'assumpció de l'abandonament majoritari dels rituals catòlics per part de la població i tenim ben present que històricament vila i parròquia són termes i conceptes sinònims.

És per tot això que aquí relacionam i estudiam en la mesura del possible els objectes esmentats, la major part poc més que menudall, però que per les raons adduïdes no hauria de desaparèixer: *ne pereat!* Són poca cosa, no tenen gran valor artístic o material, però conformen vells rituals i tradicions nostres, connecten passat i present i esperem que també futur.

¹ Tenint en consideració quan menys la normativa següent: Llei 16/1985, de 25 de juny, del *Patrimonio Histórico Español*; Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears; Llei 4/2003 de 26 de març, de museus de les Illes Balears; i la declaració de l'església parroquial de Montuïri com a Bé d'Interès Cultural el 6 d'octubre de 2004 (Ref. RI-51-0010565).

Introducció. L'aigua a la litúrgia cristiana

Els filòsofs presocràtics ja establiren que l'aigua és un dels quatre elements que conformen l'univers, juntament amb l'aire, la terra i el foc, i d'una manera o una altra així ho han manifestat totes les cultures del món, per a les quals l'aigua fertilitza i renova el món viu material i purifica i renova el món espiritual.² Per això resulta ociós recordar i tanmateix és impossible de resumir la relació de l'ús ritual de l'aigua a totes les cultures i religions del món al llarg de la història.

A partir de les velles tradicions i dels textos bíblics, als quals es van afegint altres escrits, es va configurant la litúrgia cristiana, de fet amb pocs canvis, entre els segles IV i XX, fins al Concili Vaticà II, a la qual participa l'aigua.

L'aigua beneïda és l'aigua natural, clara i neta sobre la qual s'ha invocat la benedicció de Déu.³ Serveix per al sagrament del baptisme i per purificar els pecats; per a les ablucions de les mans i els dits abans i durant la missa o després de l'administració de sagraments com la comunió, l'extremunció o la confirmació; a la missa serveix per mesclar amb el vi i per purificar el calze; per a actes sacramentals: consagracions, benediccions, exorcismes...⁴

S'usa també per a la neteja dels ornaments que han intervingut en les diferents cerimònies, els quals s'han de rentar a part, i l'aigua que ha estat en contacte amb elements sagrats no pot ser tractada com les altres aigües brutes, sinó que s'ha de decantar de manera respectuosa i cercant que vagi directament a la terra.⁵

Tots aquests rituals generen una sèrie d'elements que són els que adduïm aquí, amb la pretensió que si es coneixen es valoren i conserven i amb ells el nostre patrimoni, la memòria col·lectiva.

Per a la representació simbòlica de l'aigua aquí també el cristianisme incorpora i assimila les antigues, mil·lenàries, figures orientals i grecoromanes, la més important de les qual és la copinya o petxina.⁶ Per a totes les cultures antigues la copinya és símbol de fertilitat, de sexe i de vida, de regeneració espiritual i del naixement a una nova vida, perquè l'aigua és vida. Així és també per al cristianisme que, a més, relaciona la petxina amb la mort perquè sembla una sepultura de la qual ha de renéixer el fidel el dia del Judici Final i per això simbolitza també el Sant Sepulcre i la Resurrecció de Crist, i encara ara es pot veure la copinya repetida en la decoració de tants elements arquitectònics: les voltes de l'altar major o de la capella del Roser; o mobles de l'església, entre d'altres l'urna del monument de la Casa Santa.⁷ Un altre element que es relaciona amb l'aigua beneïda i en particular amb el baptisme és el

² CIRLOT 1992, p. 35, 54-56.

³ VAN SLYKE 2003, p. 12-23.

⁴ *Sacralia*, p. 12-13.

⁵ Vegeu per exemple MOLL 2007, 22, p. 41, 1563: «També ordenà que es compri un ribell per rentar els corporals»; 67, p. 47, 1564: «També ordenà que es compri un ribell d'aram per rentar els corporals i purificadors... i que aquest ribell no es tregui de dita sacristia...».

⁶ CIRLOT 1992, p. 143.

⁷ La documentació s'hi refereix justament com a «tomba» o «sepulchre», vegeu MOLL 2007, ítems 270, 1050, 1328, 1837, etc.; datada el 1680, l'urna s'eleva des d'una copinya i en presenta una altra a la cara central de la coberta, tot recordant les petxines que decoraven els sepulcres romans o de l'antiguitat tardana; vegeu també *Eucharistia*, p. 181.

nombre vuit i la figura vinculada de l'octògon. El vuit és el nombre de la resurrecció —que tingué lloc el vuitè dia—, de la beatitud, de la regeneració, de l'acord musical perfecte i de la joia.⁸ Val recordar que en matemàtica la forma de vuit ajagut simbolitza l'infinit.

Els elements⁹

Com ja hem dit i a més de la representació simbòlica de la copinya, en l'arquitectura, per exemple, l'ús litúrgic de l'aigua ha generat diversos elements que, aprofitant l'avinentsa d'aquestes Jornades dedicades a l'aigua, ara catalogam.

-Pous i cisternes: l'aigua que s'ha de beneir i servir per a la litúrgia ha de ser natural i neta, per això assumim que la procedència de la de Montuiri devia ser del pou o de la cisterna que encara ara hi ha a la rectoria.

-Capella i pica baptismal: és el lloc on es practica el baptisme dels fidels, que així entren a formar part de la comunitat cristiana. Fins al Concili Vaticà II estava sempre a l'entrada de les esglésies, antigament als peus, en forma de piscina cruciforme perquè es feia per immersió fins al segle VII almanco, que és quan es comencen a batiar els infants petits. De llavors ençà els baptismes es fan en una pica a posta, situada a la primera capella dels peus, generalment cap al nord, símbol de la mort espiritual, i a la banda esquerra, perquè l'esquerra s'associa al mal i a l'infern i és des de l'esquerra que el fidel batiat entra al cristianisme.¹⁰ Aquestes capelles i piques solen tenir forma octogonal i solen anar decorades amb motius relatius a l'ús que tenen: representacions del Baptisme de Crist i copinyes, entre d'altres.

L'aigua de batiar es tira sobre el cap de la persona batiada justament amb una copinya.

-Piques i lavabos: a l'entrada de les esglésies hi ha piques que contenen aigua beneïda, amb la qual els fidels se senyaven en entrar; també l'oferien amb la punta dels dits a qui els acompanyava mentre pronunciaven diverses fórmules.¹¹ Això ve que antigament es veu que un majordom o escolà, a qui justament denominaven «l'introductor per l'aigua», aspergia aigua beneïda sobre els fidels quan entraven al temple.

Els lavabos eren per rentar-se les mans abans de les celebracions litúrgiques i també per vessar-hi l'aigua amb la qual s'havien netejat els dits dels celebrants, els vasos i els draps que havien estat en contacte amb les espècies consagrades. Tant les piques com els lavabos solen decorar-se amb motius iconogràfics que al·ludeixen als conceptes relacionats amb l'aigua, principalment i una vegada més la copinya.

⁸ BARBIER DE MONTAULT 1898, p. 69 i 274; CIRLOT 1992, p. 330 i 338.

⁹ Per a totes les definicions seguim *Sacralia*.

¹⁰ BARBIER DE MONTAULT 1898, p. 62-63, 273-274; CIRLOT 1992, p. 165 i 190.

¹¹ Ens recorda Joan Socies que encara ara, quan els cossiers i la dama entren a l'església per les festes de l'Assumpta i de Sant Bartomeu, es van oferint l'un a l'altre i després a les autoritats l'aigua beneïda que prenen de les piques que hi ha devora els portals. Fins fa alguns anys el gest era l'habitual entre els fidels en entrar als temples.

-**Canadelles o vinagres:** són gerretes de vidre o metall, generalment plata, destinades a contenir el vi per a la missa i l'aigua que es barreja amb el vi i la que es fa servir per a les ablucions. La parella de canadelles se sol presentar dins una mateixa safata destinada a recollir l'aigua procedent de les ablucions. L'ús de les canadelles és molt antic, però les que es conserven a Montuiri, només de vidre,¹² no van més enllà del segle XVIII molt avançat. El Llibre de Sagristia informa al llarg dels anys de l'adquisició de canadelles i els plats corresponents a balquena, per dotzenes moltes vegades, degut que en ser generalment de vidre es devien rompre amb freqüència i que, a més, cada altar o almenys cada capella solia tenir adreç litúrgic propi.¹³

-**Culleretes:** són culleres petites, generalment de plata, a vegades amb un bany d'or, que serveixen per afegir unes gotes d'aigua al vi del calze per a la consagració, durant la missa. Sembla que l'aigua vol representar vida i resurrecció, i també s'afegeix al vi en record que a la creu el Bon Jesús va suar sang i aigua.

-**Salpassers:** per a la cerimònia del salpàs o benedicció de cases i possessions en temps pasquals es fa servir el salpasser, que és una peça formada per pèls fermats a l'extrem d'un mànec, com una granereta, o per una capseta en forma de bolla de metall buida, dins la qual va una espongeta, també muntada a l'extrem d'un mànec, tot plegat per espargir aigua beneïda amb una mica de sal —d'aquí el nom de salpàs i salpasser—. L'aigua es portava dins un poalet de metall. A la nostra paròquia se'n conserven alguns.

-**Corporals i estoig, purificadors i eixugamans o tovalloles:** de manera directa o indirecta els diferents actes litúrgics s'acompanyen de l'ús de teles ja sigui per sostenir l'hòstia consagrada —corporals— quan es deposita sobre l'altar; per eixugar el calze i per eixugar mans i dits del celebrant després d'haver tocat algun element sagrat, o els llavis en haver begut del calze —purificadors; i per eixugar mans després del lavabo. Són teles fines, més o menys ornades amb randes i brodats que fins i tot es plegaven de determinada manera i al llarg dels segles se'n van adquirint en quantitats considerables,¹⁴ molts dels quals encara es conserven, almenys els corresponents als segles XVIII i XIX. Encara se'n conserven moltes peces. La neteja d'aquestes teles s'havia de fer amb tot respecte atès l'ús i el contacte que tenien. En conseqüència l'aigua de rentar-les, com la d'haver netejat els vasos litúrgics i la que procedia de les ablucions, s'havia d'abocar a les piques de la sagristia o rectoria o a abocadors per a aquest únic fi.

¹² MOLL 2007, 348, p. 90; 963, p. 135; 1118, p. 144; 1271, p. 157, etc.

¹³ *Sagristia*, p. 28, 92 i s. No sempre s'especifica el material. A MOLL 2007 s'esmenten canadelles de plata: vegeu nota 12.

¹⁴ MOLL 2007, *Sagristia*.

Catàleg de les peces conservades a Montuïri

A les fonts conegudes i publicades que documenten el patrimoni parroquial des del segle XVI hi ha referències a les peces que aquí tractam, emperò en la major part dels casos resulta gairebé impossible relacionar sense dubtes objecte i document.¹⁵ La simplicitat de molts dels elements, en els quals i com és lògic preval la utilitat per sobre l'ornamentació, en tot cas mínima, en dificulta la identificació.

1. Coll de pou

Rectoria, hort

Segle XVIII

Pedra

Brocal cobert, a manera de capelleta. Forma quadrangular acabada en cúpula i rematada per una creu. A la part posterior hi ha una piqueta i un abeurador.

2. Coll de cisterna

Rectoria, hort

Cercle d'Antoni Verger

1630, datat

Pedra de Santanyí

Talla

Alt 78 cm; diàm. 91 cm.

Té forma octogonal, sobre repeu motllurat i motllura a la boca. La cara central va decorada amb escut heràldic del tipus francès, amb representació de toro que envesteix i la llegenda DLL al camper. L'escut és entat, amb cintes a la zona inferior; a la zona superior, a tocar de la motllura, s'hi veu una anella amb cintes de la qual sembla penjar un element en forma de cor i l'escut. A banda i banda de l'anella es compon la data, 1630, amb els nombres —dos a cada banda— incisos i remarcats en negre.

L'escut s'ha identificat com el de Pere Torrandell, rector de la parròquia entre 1626 i 1636.¹⁶

¹⁵ MOLL 2007, *Sagristia*.

¹⁶ VERGER 2000, p. 16-17; no esmenta fonts documentals, només algunes referències genèriques no consultables.

La forma octogonal és habitual i tradicional per brocals de pous i cisternes i, com ja s'ha esmentat, per al cristianisme és símbol de resurrecció.

L'escut és elegant, d'excel·lent qualitat tècnica i formal, ben proporcionat i encabit al corresponent pla de l'octògon. Sens dubte segueix models classicistes difosos a través d'estampes, com testimonia el treball de decoració amb l'anella, les cintes i les volutes que conforma el pergami que emmarca l'escut.

Atesa la data i les traces del brocal, podria ser obra d'algun escultor del cercle d'Antoni Verger (ca. 1555-1635).¹⁷

3. Pica baptismal amb coberta

Església parroquial, primera capella del costat de l'evangeli

a) Pica

Joan de Salas, atribuït

ca. 1530

Pedra de Santanyí

Talla

Alt 111 cm; diàm. 100 cm

b) Coberta

Joan Bonnín

1783

Fusta i ferro

Talla i pintura a l'oli

Alt 155 cm; diàm. màx. 78 cm

La més bella de les piques o fonts de baptisme conservades a Mallorca és la de l'església parroquial de Montuïri. A manera de gran copa octogonal, presenta rica decoració simbòlica. Sobre el repeu decorat amb fulles d'acant hi ha el nus amb vuit grans oves. Segueix la base de la pica que omple cada costat amb petites copinyes atapeïdes. Per sobre va la pica que a cada un dels vuit plafons que la conformen presenta respectivament l'escut heràldic de la vila: la flor de lis sobre la muntanya, emmarcat per cartel·la oval i roleus de pergami; un basilisc; un floró de fulles d'acant amb botó central; un altre basilisc; l'escut de Montuïri; un querubí i una garlanda de fruites i fulles; la representació del Baptisme de Crist en el riu Jordà; un querubí amb garlanda.

¹⁷ CARBONELL 1996, Verger.

La talla és molt fina, les formes són carneses, molt plàstiques, ben proporcionades i ben encaixades dins cada un dels plafons. Destaca l'escena del Baptisme, ben composta, amb bon tractament de les formes anatòmiques, idealitzades, amb canó curt i una manera ben original de representar les aigües.

La tapadora és de fusta amb forrellats de ferro, de forma piramidal i secció octogonal, subdividida en tres seccions mitjançant verguerons.¹⁸ A la part exterior cada plafó està atapeït de copinyes en relleu. A l'interior pintat s'hi representa també el Baptisme de Crist, en un fons de paisatge; obra documentada de Joan Bonnin,¹⁹ és una pintura de poca traça, menor, amb figures estereotipades i desproporcionades que cerca cert efectisme.

El simbolisme de la font fa referència als beneficis espirituals del sagrament del baptisme. Així, a més de l'emblema heràldic de Montuiri i de les representacions escultòrica i pictòrica del Baptisme de Crist, s'hi veu la forma octogonal i diverses copinyes, que, com ja s'ha dit, signifiquen infinitud, regeneració espiritual i renaiement. L'acant significa creixement i vida i amb ses espines es refereix també a la consciència i dolor del pecat;²⁰ es relaciona també amb el món funerari i amb la immortalitat i eternitat.²¹ Els querubins són els guardians del Paradís²² i les garlandes de flors representen la immortalitat.²³ El basilisc o rei de les serps representa el diable sobre el qual triomfa Crist.²⁴

Les notícies fins ara conegudes sobre les fonts del baptisme són indirectes o referides a aspectes accessoris, però tot i així ens arrisquem a fer algunes propostes, basades en la minsa documentació i en l'anàlisi estilística comparativa. És segur que ja estaven fetes l'any 1563, perquè la crònica de la primera visita pastoral, del bisbe Diego de Arnedo, diu que les troba bé.²⁵ I de fet així es qualifiquen a les posteriors visites fins l'any 1849, llevat de petits detalls que no afecten la pica de manera directa sinó en tot cas la capella.²⁶ El tractament formal i l'estil de la pica mostren el coneixement que l'escultor té del llenguatge renaixentista, el qual es va introduir a Mallorca, entre d'altres, a través de l'aragonès Joan de Salas, actiu a l'illa entre els anys 1525 i 1537, on havia vingut per concloure el cor de la catedral.²⁷ I en cercar referents per a la peça montuïrera els trobam justament a l'obra de Salas a la Seu: el portal d'accés i algunes peces de fusta del cor i les dues trones, on es veuen alguns elements decoratius i escenes figurades amb fortes semblances i comparables a la nostra pica. Durant els anys d'activitat a Mallorca Salas va realitzar altres treballs

¹⁸ Al llarg dels anys la pica sembla haver tingut diverses tapadores: MOLL 2007, 234, p. 77; 770, p. 126; 1399, p. 165.

¹⁹ ADM, Montuiri 156, *Llibre de la Obra y fábrica de la Iglesia de Montuiri*. 1741-1775, f. 82: «1783. Mas al Sr. Juan Bonnin para pintar la fuente bautismal, tres libras».

²⁰ CIRLOT 1992, p. 51.

²¹ QUIÑONES COSTA 1992, p. 68-100.

²² Ezequiel, 1: 5-28.

²³ QUIÑONES COSTA 1992, p. 173.

²⁴ Salm 90; DEBIDOUR 1961, p. 220-22.

²⁵ MOLL 2007, 4, p. 40.

²⁶ MOLL 2007, referències a vasos, credença, coberta de la pica, etc.

²⁷ CARBONELL 1996, *Salas*.

escultòrics i també pictòrics per a diverses esglésies parroquials.²⁸ Cal repetir que ara per ara no hi ha documentació fefaent referida a Montuïri, però resulta d'interès recordar que entre els anys 1522 i 1550, aproximadament, era rector de la parròquia de Sant Bartomeu l'ardiaca de la Seu Lluís de Vilallonga,²⁹ a instància del qual l'any 1546 es contractaria el pintor Mateu López (ca. 1520-1591)³⁰ per a realitzar el retaule major. Així resulta plausible que el canonge Vilallonga, alt dignatari de la catedral i en contacte amb els artistes que treballaven a la Seu, també instàs la contractació de la font del baptisme de la parròquia que regia amb Joan de Salas, aleshores actiu a la Seu. És probable també que Vilallonga proposàs els elements simbòlics de la pica.

Interessa fer esment a la ubicació de les fonts de baptisme, la qual canvia almenys tres vegades entre els segles XVI i XX, en directa relació amb les obres d'ampliació de l'església parroquial, encara ara no ben conegudes.³¹ La construcció de l'edifici de Sant Bartomeu es va iniciar devers l'any 1300 i es degué desenvolupar al llarg del segle XIV i part del XV. Sabem que almenys els anys 1522-1523 encara es devien obrir capelles entre els contraforts³² i s'entén que poc després, seguint la disposició canònica, s'ubicaren les noves fonts a la primera capella dels peus situada a la banda esquerra. Es veu que la pica s'aixecava dins una petita piscina que devia recordar les antigues fonts de baptisme per immersió, i que es va haver de modificar de manera lleu en temps del bisbe Pere d'Alagó i Cardona, el 1695: «... i mana... així mateix que se alse la boca de la piscina qui està baix de la pila, y se pos ab la forma disposada en nostra synodo diocesana.»³³

Les obres d'ampliació del temple realitzades durant la segona meitat del segle XVIII obligaren a moure la pica que va romandre, sens dubte de perllongada manera provisional, en un lloc tan poc significat i irrellevant com davall l'escala que puja al cor. Per fi l'any 1970 les fonts passaren a la canònica ubicació actual, primera capella del costat de l'evangeli, on s'afegí un vitrall amb la representació del Baptisme de Crist.³⁴

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Membre d'una família del braç noble mallorquí molt influenciada pel Renaixement italià, havia estudiat a Pàdua i Bolonya, era doctor en ambdós drets per la universitat de Pisa i catedràtic de lleis a Bolonya, on també va escriure un manifest contra Luter i diversos llibres de lleis; posseïa dues biblioteques. Ja era canonge de la Seu de Mallorca el 1518 i ardiaca el 1520. Va ser protegit de l'emperador Carles V, a qui va conèixer en la visita a Mallorca del 1541, i mestre de Felip II. L'emperador el designà per participar, juntament amb fra Juan Regla, en el Concili de Trento com a lletrat de la Corona d'Aragó, però va morir abans de poder participar-hi. Va morir l'any 1551 a Valladolid, on aleshores residia la cort: <https://villalonga.net/Villalonga.html> [recurs en línia] [consulta: desembre de 2022]; PLANAS ROSSELLÓ, VILLALONGA MORELL, 2024, p. 106-150.

³⁰ L'ardiaca Lluís de Vilallonga s'adreça als jurats de Montuïri i en relació amb el retaule major que es vol fer els diu que «E per quant vuy y a despusició de mestre e yo volria ques fes per quant [dit] mestre via fet un en la siutat en la seu per les Ànimes de Porgatori, lo qual... mes molt amich y haurem del tot la cortesia que yo volré e pot...»: vegeu *Els López*, doc. 11, p. 131.

³¹ PALOU 2010, p. 278-279.

³² AMM. FMH, Consells 1521-1544/AMMT-FMH-01-02-01-01-002, f. 88 i 88v, setembre de 1522; i f. 102v i 103, juliol 1523.

³³ MOLL 2007, 1088, p. 142.

³⁴ *Bona Pau*, gener 1970, núm. 203, p. 1-3; vegeu imatge de l'antiga ubicació davall l'escala a *Bona Pau*, juny 1993, p. 28, núm. 484.

4. Parella de piques

Església parroquial, interior del portal de les Dones

Joan de Salas, atribuït

ca. 1530

Pedra de Santanyí

Talla

Alt 110 cm; diàm. 67 cm, pica de l'esquerra; alt 115 cm; diàm. 78 cm, pica de la dreta

Parella de piques de peus, a banda i banda de l'interior del portal dit de les Dones

La pica de l'esquerra mostra peu quadrangular que suporta pilastreta de secció circular, terç inferior decorat amb una petita carassa de la qual surten cintes i borles. Els dos terços superiors són estriats i es rematen amb capitell amb volutes. El contenidor de l'aigua va decorat a l'exterior amb quatre segments a cada un dels quals es representa un ram d'acant; l'interior té la forma de gran copinya.

La peça de la dreta presenta, sobre peu quadrangular, pilastreta de secció circular amb decoració de cintes que pengen d'una anella en el terç inferior i estries helicoidals en els dos terços superiors, collarí i fulles d'acant, que suporta la pica. Aquesta representa una gran copinya amb grells a l'exterior i els corresponents solcs a l'interior, de gran plasticitat.

La iconografia de les dues obres, la copinya i la planta de l'acant, és l'habitual associada a la idea de regeneració, de creixement i d'immortalitat que representa l'aigua beneïda.³⁵

Ambdues peces són molt elegants, airores, de treball acurat, i per les característiques formals i estilístiques i per la datació que s'estima s'han de considerar conjuntament amb les fonts baptismals com a obra atribuïble a l'escultor Joan de Salas, aleshores actiu a Mallorca i a la catedral.³⁶

Ara per ara no s'han trobat referències documentals sobre aquestes piques.

³⁵ *Id.* notes 6 i 20.

³⁶ Vegeu les notes anteriors referides a la pica de baptisme.

5. Parella de piques

Església parroquial, interior del portal dels Homes

Mitjan segle XVII

Pedra

Talla

Alt 20 cm; diàm. 32 cm, cada pica

Dues piques gairebé idèntiques, ancorades al mur interior de l'església. Tenen forma de copinya simple, estilitzada, amb gallons amples de cara exterior plana, amb els solcs intermedis molt fondos.

6. Parella de piques

Oratori del puig de Sant Miquel

Segle XVIII

Pedra jaspi

Tornejat

Alt. 106 cm; diàm. 78 cm, cada pica

Ambdues piques presenten característiques idèntiques. Conformades per peu en forma de dau; columna bulbosa, amb motllura còncava als dos extrems; i bací ample, motllurat a la boca. És tradició que la parella de piques ve de qualche convent desamortitzat de Palma.

7. Lavabo

Rectoria

1564 i 1754

Pedra marmòria

Talla

Alt 214 cm; llarg 122 cm; ample 41 cm

En pedra marronosa, columneta semicircular adossada, llisa, sobre petit repeu en forma de cub, que suporta una pica molt simple, quadrangular, amb motllura senzilla a la vorera; panell frontal, amb motllures als extrems, i grifó central. El plafó va coronat per una copinya en relleu, flanquejada per formes piramidals rematades per sengles mitges esferes, tot en pedra grisosa molt diferent de l'altra; duu inscrita la data de 1754.

Es tracta d'un lavabo compost per dos elements ben diferenciats: la part primera-ment descrita, més simple i antiga, podria correspondre al lavabo que es mana fer a les visites pastorals dels anys 1563 i 1564, per a la sagristia,³⁷ el qual es degué retirar i amb motiu de les obres del segle XVIII va passar a la rectoria, on el 1754 es muntaria i se li afegiria l'ornament superior.

8. Lavabo

Església parroquial, sagristia

1642

Pedra arenària i pedra marmòria

Talla

Alt 193 cm; llarg 105 cm; ample 54 cm

Sobre petit repeu, pilastra de pedra arenosa, quadrangular adossada, motllurada als extrems inferior i superior; suporta la pica semiovalada, de pedra marmòria marronosa, amb motllura a la boca. El plafó de fons té forma de cartell rectangular, amb tot el perímetre motllurat simple i grifó enmig. Va coronat amb una peça de la mateixa pedra, en forma d'arc conopial amb petit floró a la punta, amb sengles pilastretes a banda i banda, rematades per peces triangulars, amb mitja esfera a sobre; al centre du l'escut heràldic de Montuïri en relleu, encerclat per pedres negres incrustades; també incrustada amb la mateixa pedra negra es mostra la data, 1642. Ara per ara no hi constància documental sobre aquesta pica.

³⁷ MOLL 2007, 24, p. 41: «També ordenà que es faci dins la sagristia un lavabo petit per rentar-se les mans amb un eixugamans al seu costat»; 68, p. 47: «També ordenà que en dita sagristia es faci una font petita per a rentar-se les mans quan els preveres han de celebrar les misses...».

9. Grup de canadelles

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XIX

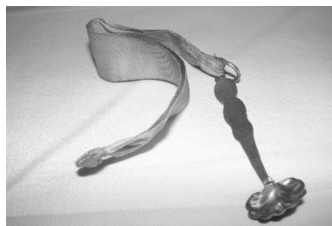
Vidre

Mides aproximades: alt 9 cm; llarg 8 cm; ample 6 cm

Les canadelles conservades a l'església de Montuiri són de vidre. Seguint la forma habitual, són panxudes amb bec corb o galet per abocar el líquid, la majoria tenen una ansa i no presenten motius decoratius, tret d'una parella en què el tap, de metall, culmina amb una creu.

A l'església se'n conserven quatre parelles, dues de les quals conserven la safata; els altres exemplars estan desparellats.

10. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XVIII

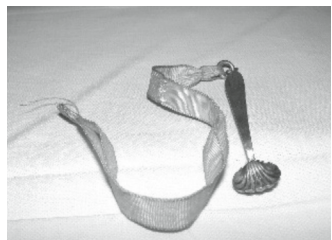
Plata

Fosa

Llarg 8 cm; ample 2 cm

Cassoleta de poca profunditat en forma de copinya. El mànec és pla, més estret a l'extrem que s'uneix amb la cassoleta; de perfil recte, a la meitat propera a la cassoleta, i de perfil sinuós, en forma de tres lòbuls, a l'altra meitat. A l'extrem, anella de subjecció amb cinta.

11. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XVIII

Plata

Fosa

Llarg 8 cm; ample 1,5 cm

Cassoleta en forma de copinya. El mànec és pla i recte, més estret a l'extrem que s'uneix amb la cassoleta i acabat en perfil cilíndric a l'altre extrem. Decoració geomètrica incisa a la part ampla del mànec. A l'extrem, una petita anella de subjecció amb una cinta.

12. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XVIII

Plata

Fosa, seda

Llarg 9 cm; ample 1 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec de secció cilíndrica. A l'extrem, una cita vermella amb acabament de fils d'or.

13. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

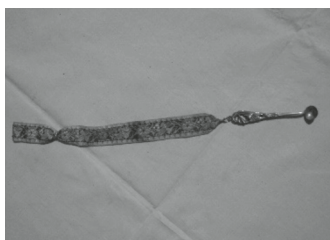
Segles XVIII - XIX

Plata

Fosa

Llarg 8,7 cm; ample 1,5 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec pla i recte, estret al costat que s'uneix amb la cassoleta i més ample a l'extrem final. A la part final, el perfil és sinuós, amb decoració de fulles d'acant i un cor inflamat rematat per una creu. Porta una anella de subjecció amb una cadena i una medalla on es representa, a l'anvers, un calze amb la Sagrada Forma amb el Jesús al centre i, a cada costat, símbols eucarístics: espigues, a l'esquerre, i raïms, a la dreta. Tot envoltat per un anell de núvols.

14. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XIX

Plata

Fosa

Llarg 9 cm; ample 1,5 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec pla, més estret a l'extrem que s'uneix amb la cassoleta, i acabament de forma circular. Presenta decoració vegetal a la part final del mànec i una anella amb cinta de tela amb decoració brodada a partir d'una sanefa vegetal.

15. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XIX

Plata

Fosa

Llarg 9 cm; ample 1,7 cm

Cassoleta semiesfèrica amb petit bec. El mànec és lleugerament corb, estret al costat que s'uneix amb la cassoleta i més ample a l'extrem final, i de perfil sinuós. Presenta decoració de motius vegetals incisos i, a l'extrem del mànec, decoració calada amb la representació dels tres claus de la Passió.

16. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

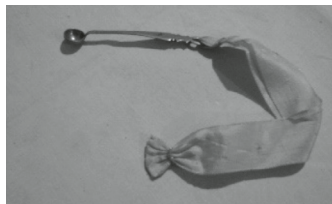
Segle XX

Plata sobredaurada

Fosa

Llarg 7 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec pla, més estret a l'extrem que s'uneix amb la cassoleta i lleugerament corb. A l'extrem, hi penja una cinta on es representen l'alfa, l'omega i el crismó amb el peix.

17. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XVIII

Plata

Fosa

Llarg 8,5 cm; ample 1 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec pla, estret al costat que s'uneix amb la cassoleta i més ample a l'extrem final. El mànec acaba amb cos de perfil mixtilini amb perforació en forma d'ametlla d'on penja una cinta.

18. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XX

Plata

Fosa

Llarg 9,1 cm; ample 2,3 cm

Cassoleta semiesfèrica i mànec pla, acabat amb perfil lobulat amb decoració calada a partir d'una creu grega amb petits cercles en els angles. A l'extrem, anella de subjecció.

Presenta dues marques al mànec (anvers). Una consisteix en una estrella de cinc puntes inscrita en el·lipse que marca la llei, de 915, i que indica que és posterior a 1935.³⁸ L'altra marca, possiblement la marca distintiva del fabricant, una gerra en hexàgon.

19. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XIX

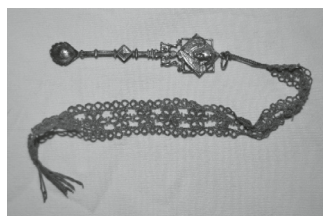
Plata

Fosa

Llarg 10,2 cm; ample 2,3 cm

Cassoleta semiesfèrica amb mànec lleugerament corb, amb acabament en forma de creu amb terminació flordelisada. El mànec presenta decoració a partir de tres motlures longitudinals. Les dues laterals, més curtes, es bifurquen creant una forma triangular a cada costat del mànec i acaben amb un motiu vegetal (un d'ells desaparegut). La central s'allarga fins a l'extrem del mànec i segueix la forma de la creu. A l'extrem, una anella de subjecció amb una cadena i una medalla en forma de rectangle amb un costat arrodonit que conté, en una cara, la representació de la Mare de Déu amb el Nin i, a l'altra, el Cor de Jesús.

20. Cullereta de calze

Església parroquial, sagristia

Segle XIX

Llautó amb bany de plata

Fosa

Llarg 10,4 cm; ample 2,5 cm

Cullera d'estil neoclàssic amb la cassoleta en forma de copinya. El mànec presenta decoració de motlures transversals i, en el centre, un motiu en forma de rombe. En el punt d'unió amb la cassoleta, dues petites volutes i, a l'altre extrem, fulles d'acant que donen lloc a l'acabament, un querubí sobre dos quadrats superposats.

³⁸ GONZÁLEZ 2016, p. 206.

21. Caldereta i salpasser

Església parroquial, sagristia

a) Caldereta

Segle XVIII

Plata parcialment sobredaurada

Fosa, cisellat

Alt 24,5 cm; diàm. màx. 16,5 cm; diàm. mín. 10 cm

Caldereta en forma de copa. El peu és circular i consta de tres cossos, un de superfície convexa i els altres dos, de superfície cònca, que s'aixequen sobre una vora recta en talús. El segon cos presenta decoració d'una sanefa a partir de petites línies inclinades, paral·leles entre elles. El tercer cos s'eleva en el centre i un coll lleugerament convex s'obre al recipient, de forma troncocònica, amb la part inferior tornejada, i boca circular.

L'ansa, de traçat semicircular i de secció també semicircular, està subjectada per dues armelles. En el tram central presenta dos fragments de secció quadrada amb un element decoratiu en forma de pessic entre aquests.

b) Salpasser

Segle XVIII

Plata parcialment sobredaurada

Fosa, cisellat

Llarg 30 cm; diàm. 5 cm

Salpasser de metall format per un mànec de forma balustrada i recipient esfèric, amb decoració incisa a partir de quatre línies concèntriques sobre les quals es disposen petites perforacions.

22. Salpasser

Església parroquial, sagristia

Segle XVIII

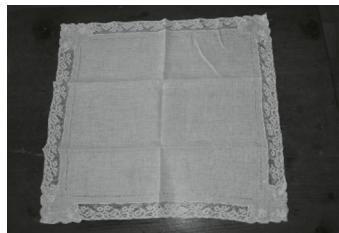
Plata

Fosa

Llarg 17,5 cm; diàm. 3,5 cm

Salpasser amb mànec cilíndric i recipient esfèric format per dues peces desmuntables, una de les quals té petits forats per on surt l'aigua.

23. Conjunt de corporals

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XIX

Cotó

Mides aproximades: llarg 50 cm; ample 50 cm

Peça de roba quadrada, de fil blanc, d'uns 50 cm de longitud cada costat. En els exemplars conservats es veuen els plecs: tres de fons i tres de dobles de través. Alguns estan vorejats amb randa i brodats en els cantons i en el centre amb motius iconogràfics adients, com és ara una creu o una àncora. Se'n conserven molts d'exemplars.

24. Grup de bosses corporals

Segles XVIII - XIX

Mides aproximades: llarg 22 cm; ample 22 cm

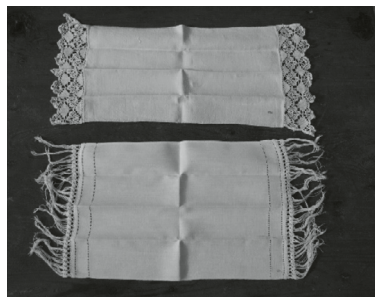
Teixit, cartró, galó de fil d'or i de plata

Cosit, brodat, passamaneria, encolat

Les tapes, de cartró, van folrades amb teixits, en la majoria dels casos les cares exteriors folrades de seda, confeccionada mitjançant tècniques com ara el brocat, el domàs o l'espoinat. En molts casos presenten brodats, amb fils d'or, de plata o seda, i ornamentacions amb pedreria i passamaneria. En la majoria dels casos porten galó en el perímetre i borles als cantons de les tapes. Els motius que decoren les teles són motius vegetals com ara flors, garlandes, fruits o motius com les fulles d'acant, la magrana, la pinya o la rosa; motius geomètrics diversos i motius relacionats amb la simbologia cristiana vinculats a l'Eucaristia, com són les espigues i els raïms o el colom de l'Esperit Sant.

El color del teixit de les bosses de corporals, com la resta de teixits utilitzats en les celebracions litúrgiques, estan determinats, des de fa segles, per les normes litúrgiques. De manera que el tern litúrgic, format per la casulla, la dalmàtica, la capa pluvial, les pàl·lies, el maniple, l'estola, el cobrecalz i la bossa de corporals, i els frontals d'altar i de trona, han de tenir una unitat de color segons el temps litúrgic o el sagrament que se celebra.

25. Grup de purificadors

Segles XVIII - XX

Mides aproximades: llarg 25 cm; ample 10 cm

Cotó

Randa, brodat

Els purificadors de l'església són de cotó fi, de format rectangular i van ornamentats amb randa en els costats curts i, en alguns casos, porten algun motiu brodat.

Se'n conserven molts.

26. Grup de tovalloles

Església parroquial, sagristia

Segles XVIII - XX

Cotó

Randa, brodat

Peces de tela, de format rectangular, ornamentades amb randa als costats curts i, en alguns exemplars, amb algun motiu brodat.

Se'n conserven pocs exemplars antics.

Sigles

ADM

Arxiu Diocesà de Mallorca

AMM.FMH

Arxiu Municipal de Montuïri. Fons Municipal Històric

Bibliografia

BARBIER DE MONTAULT, X. (1898), *Traité d'Iconographie Chrétienne*, París: Societé de Librairie Ecclésiastique et Religieuse.

CARBONELL, MARIÀ ET ALIA (1996), «Salas, Joan de», *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears 4*, Palma: Promomallorca / Àmbit, p. 209-213.

CARBONELL, MARIÀ ET ALIA (1996), «Verger, Antoni», *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears 4*, Palma: Promomallorca / Àmbit, p. 364-366.

CIRLOT, JUAN-EDUARDO (1992), *Diccionario de símbolos*, Barcelona: Labor.

DEBIDOUR, V.-H. (1961), *Le bestiaire sculpté du Moyen Age en France*, França: Arthaud.

GONZÁLEZ MARTÍN DEL RÍO, E. (2016), «Un aspecto poco conocido de los “Talleres de Arte” de Félix Granda», RIVAS, J. (coord.), *Estudios de platería*, Murcia: Universidad de Murcia.

LLOMPART, G.; PALOU, J. M.; PARDO, J. M. (1988), *Els López dins la pintura del segle XVI a Mallorca*, Palma: Caixa de Balears “Sa Nostra” [*Els López*].

LLOMPART, G.; PALOU, J. M. (1993), *Eucharistia. Art eucarístic*, Palma: Govern de les Illes Balears (catàleg de l'exposició) [*Eucharistia*].

MARTÍ I BONET, J. M. ET ALIA (2013), *Sacralia antiqua. Diccionari del catalogador del patrimoni cultural de l'Església*, Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona [Recurs electrònic] [*Sacralia*].

MAS ANDREU, C. ET ALIA (2020), *Un llibre de sagristia de l'església parroquial de Montuïri, 1696-1853*, Montuïri: Ajuntament de Montuïri [*Sagristia*].

MOLL, BARTOMEU (2007), *Les visites pastorals a la parròquia de Montuïri*, Montuïri: Ajuntament de Montuïri.

PALOU, J. M. (2010), «Sobre el patrimoni artístic de Montuïri: l'església parroquial», *Montuïri: terres i gent. Primeres Jornades d'Estudis Locals*, Montuïri: Ajuntament de Montuïri, p. 269-286.

PLANAS ROSSELLÓ, A.; VILLALONGA MORELL, J. (2024), «El arcediano Luis de Villalonga (+1551) jurista entre Mallorca y Valladolid y sus dos bibliotecas», *e-Legal History Review*, 39, p. 106-150.

QUIÑONES COSTA, ANA M^a (1992), *La decoración vegetal en el arte espanyol de la Alta Edad Media: su simbolismo*, Madrid (tesi doctoral), <https://eprints.ucm.es/id/eprint/2389/1/T18298.pdf> [recurs en línia] [consulta: novembre de 2022].

VAN SLYKE, DANIEL G. (2003), «The Order for Blessing Water: Past and Present», *Antiphon* 8:2, p. 12-23.

VERGER FERRER, C. (2000), «Rectors de Montuïri des de 1285», *Bona Pau* 564, p. 16-17.

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

EPISODIS DE LA NOSTRA HISTÒRIA

I

EL BANY DE LA NOVIA (Montuïri, 1419)¹

JOAN MIRALLES I MONSERRAT

1. Denúncia del fet per part d'en Bernat Salom

Dia 3 de febrer de 1419, va ser denunciat a la present cort² per en Bernat Salom que un jorn, el qual a aquest no li recorda, la dona Angelina, muller d'en Tomàs Benet, *quondam*,³ devia fer una sua filla novia i pregà aquest i a la dona muller d'aquest que el dijous que venia les acollís en el seu alberg⁴ per tal que fessen banys a la dita filla sua, així com és acostumat, perquè el diumenge après següent la devia fer novia. Aquest li digué que bé li plaia. I com vengué el dit dia de dijous, a hora del seny del lladre⁵ o aquènn entorn⁶, la dita dona Beneta amb sa filla i la dona Sitjara vengueren en casa d'aquest per fer els dits banys.⁷

¹ Aquest és un dels episodis de la nostra història que es troben reportats en els anomenats llibres de cort o de cúria del nostre Arxiu Municipal, que eren llibres on figuraven els sumaris judicials. N'hi havia de dos tipus, com també encara avui: els de causes civils i els de causes criminals o penals. Des del punt de vista de l'interès lingüístic i/o etnogràfic, són especialment interessants els de causes criminals, com és el cas que aportam avui, i això perquè hi surten dos usos o registres que normalment no apareixen en la documentació administrativa: el registre narratiu, que narra els fets escaiguts, en primera o en tercera persona, i el registre col·loquial, interessantíssim, perquè es tracta de les paraules dites col·loquialment entre les persones que intervengueren o foren testimonis de qualche manera en el delict. Aquí tenim unes mostres antològiques de com era la parla ordinària dels montuïrers a l'època medieval.

A l'Arxiu Municipal de Montuïri tenim diversos llibres de cort o de cúria, tant de caire civil com criminal. D'aquests darrers en tenim tres del segle XIV i dos del segle XV. El més antic data de 1357 a 1360 i és el que vaig estudiar i publicar com a tesi doctoral amb el títol: *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, en dos volums (Ed. Moll, 1984). Els altres quatre són inèdits. L'enquesta que publicam avui prové del volum del segle XV, de 1415 a 1420.

Faig constar que he regularitzat l'ortografia del document original, però en general he procurat ajustar-me al text en la qüestió gramatical i lèxica, sempre tenint en compte la bona comprensió dels fets. És per això que he fet en alguns casos qualche concessió a la llengua moderna.

² Ací el mot *cort* té el sentit de «tribunal de justícia».

³ El mot llatí *quondam* significa «en altre temps, avui ja difunt».

⁴ En català medieval *alberg* significa en general «casa». Per contra el mot *casa* significava «cambrà, habitació». En eivissenc encara es parla de la *casa de dormir*, etc., i a Mallorca es diu les *cases* de Son Barceló, etc., perquè fa referència al conjunt d'habitacions de la possessió.

⁵ *L'hora del seny del lladre* era el toc de campana que es feia ja de nit, quan era perillós anar pel carrer, aleshores sense cap tipus d'il·luminació, tret de les nits de lluna plena.

⁶ La locució adverbial *aquènn entorn* significa «aproximadament».

⁷ La casa on es feren aquests banys estava devora la plaça de la carnisseria, avui plaça vella. Per d'altres detalls que no apareixen aquí sembla que la casa d'en Bernat Salom era la casa de Miquel Deià o, potser, la d'Honorat Moll, que pega al carrer Major.

Aquest de present que les dites dones foren en sa casa, partí-se'n i anà a jaure en casa de la dita dona Beneta. I com vengué el sendemà que aquest fon tornat en son alberg trobà en la cambra diversos forats o regellers⁸ ben tapats, els quals havien tots foradats, desfets e trencats, per alguna persona, entre els quals forats n'hagueren destapat un, el qual era quasi endret el capsal del llit, endret del qual hi havia una estora que tallaren i foradaren amb espasa o coltell, per la qual cosa fent les dites dones llurs banys foren ben mirades i vistes per les persones qui els dits regellers o forats hagueren destapats. Per què les dites coses denuncia a la present cort, per trencament d'alberg, per la qual cosa se pensa que si aquest hi fos estat que l'hagueren mort.

2. Declaracions dels testimonis

I arriben les declaracions dels testimonis i del delat⁹ o acusat:

Interrogat si sap o ha oït dir qui ha fetes les dites coses, digué que ha oït dir a la dona Mieres, la dona muller d'en Bartomeu Socia i la dona Ramis, que n'Antoni Socia hi és estat entre els altres.

La dona muller d'en Bernat Salom, testimoni jurada interrogada sobre les dites coses, digué que el dit vespre, fent aquesta amb les altres dones els dits banys, vengueren en la paret de la cambra del seu alberg n'Antoni Socia i en Miquel Sabater, els quals destaparen diversos forats o regellers qui eren en la dita cambra, i en un dels quals forats hi havia una estora, la qual amb espasa o coltell la tallaren i miraren i veren aquesta i les altres que amb ella eren. I fent aquests banys aquesta amb les altres havien raonament,¹⁰ i oïren algunes persones detràs la paret, qui mermuraven mirant aquestes. I aquestes sentint açò digueren entre elles: «Hudà,¹¹ persones nos agayten!», i que n'Antoni Socia digué: «Dats-ça lo cony en aquest forat!» i aquesta digué: «Bones coltellades!», no pensant-se aquesta que haguessen detepats forats alguns.

I quan foren totes dins el llit, la dona Sitjara digué: «En ma fe, l'ou que io he menjat, tenc sobre lo cor. Levar-m'he e pendré un tros de pa», i de present se llevà tota nua i prengué un tros de pa, i ans que es tornàs al llit feu aiguatolre,¹² i com ho hagué fet digué tals paraules: «En malanat, que sots tenre que em coets!» i el dit Antoni Socia respongué dient: «Cou?» I la dita Sitjara digué: «E mesquins, vosaltres sots alcavots de vostres mullers, anats vos-ne, que mal siats degollats!» I aquestes veient açò no hagueren cura de res per tant com eren soles, no pensant-se per res que haguessen destapats o trencada la dita paret. I com vengué el sendemà aquestes veren la paret tota trencada i foradada.

Interrogada qui sap en les dites coses i digué que la dona Ràmies, la dona Mieres i la dona muller d'en Bartomeu Socia.

⁸ Un *regeller* o *regellera* significava «retxillera o forat llarguer».

⁹ El mot *delat* significa «acusat».

¹⁰ *Haver raonament* és «conversar».

¹¹ *Udè* o *udà* és una interjecció de sorpresa.

¹² *Fer aiguatolre* significa «fer del cos».

3. Testimoni de les dones que filaven

La dona Mieres, interrogada, digué saber en aquelles ço qui es segueix, que el dit vespre de dijous, estant aquesta en casa de la dona Pallejana, amb la dona Ramis i d'altres filant aquí, raonant entre elles, vengué a la porta n'Antoni Socia, el qual digué tals paraules: «Parlats gallard,¹³ que vosaltres con sots plegades deits moltes pegueses.¹⁴ Així vos ne pren a vosaltres com a d'altres que io en sé. Sapiats que d'aquests dies fui io en un lloc on se feien banys, e io destepí ben III o IIII forats, en lo u dels quals estava endret una estora e io amb l'espasa tallí-la». I aquesta respongué dient: «Per Déu, no crec que haja dies ne bé una hora, car io crec que en casa d'en Salom és ço que deits, que de la filla d'en Benet s'hi fan banys!»

Interrogada si sap que el dit Socia haja fetes les dites coses i digué que no, però bé ho ha oït dir a la dona Saloma.

La dona Pallejana, testimoni jurada e interrogada digué que el dit vespre aquesta filant en sa casa amb les dites dones, vengué a la porta n'Antoni Socia dient tals paraules: «Gordats com parlats, que així vos ne pren a vosaltres com a d'altres que io en sé» i deposà així com l'altre.

Joaneta, filla de la dona Pallejana, deposà també el mateix.

La dona Ramis deposà també el mateix.

4. Testimoni dels delats o acusats

Antoni Socia, delat, jurat, interrogat dir tota veritat sobre les coses a la present cort contra ell denunciades, digué que el dit vespre aquest se partí de casa son sogre fent la via de casa sua i com fo pres la carnesseria¹⁵ aquest oí grans rialles de dones en casa d'en Bernat Salom, i aquest oïnt açò feu-se vers el portal del dit Salom i oí dins la dita casa dones que reien i janglaven¹⁶ fent banys i pensa que feien banys de la filla d'en Banet, **quondam**. I aquest no es curà de res més i tengué sa via. I com fou en el cantó del seu alberg trobà aquí Miquel Sabater, i ambdosos ensems¹⁷ anaren per vila, i quan foren endret del corral d'en Jacme Steve entraren-se'n dins el corral, i s'acostaren a la paret de la cambra del dit Salom, i oïren les dites dones riure i el llum que apagaren de present, i no es curaren de pus sinó que feren llur via i quescú d'aquests se n'anaren a dormir.

Interrogats aquest o el dit Miquel Sabater si obriren forat alcú de la dita cambra i digué que no. Interrogat si digueren res i digué que no.

Antoni Benet manllava¹⁸ el dit Antoni Socia de la present cort i promet aquell tornar, viu o mort, a la present cort tota hora e quan li serà manat, o de pagar per pena, o en nom de pena, L lliures, i posa com a fiança els seus béns.

¹³ L'expressió de *parlar gallard* vol dir «parlar amb seny».

¹⁴ El mot *peguesa* vol dir «beneitura» i prové de *pec* «beneit».

¹⁵ La *plaça de la carnisseria* era l'actual plaça Vella.

¹⁶ El verb *janglar* significa aquí «anar de verbes».

¹⁷ La locució *ambdosos ensems* vol dir «junts, plegats».

¹⁸ Ací el verb *manllevar* significa «presentar-se com a valedor».

Miquel Sabater, delat, jurat i interrogat, i digué esser ver ço que es segueix, que el dit vespre de dijous fent aquest sos afers fo en el cantó de la dona Pallejana i trobà aquí n'Antoni Socia que li digué a aquest: «Miquel, vols riure?» I aquest que digué: «E de què?» i el dit Socia li digué: «Sàpies que en casa d'en Salom se fan banys de la nostra novia. Anem-hi!» i aquest considerant en si que la dona muller del dit Socia hi fos per tal com és cosina jermana de la novia anaren-se'n ambdós, no sabent aquest ço que el dit Socia havia ja fet. I aquest entrà en el corral d'en Jacme Steva, cunyat seu, i feu-se vers la paret en un forat i que oí riure les dites dones. Altra cosa no hi sap i com aquest veié i sabé que el dit Socia en la dita manera l'havia fet aquí venir de present se n'anà i el dit Socia per semblant.

Interrogat si obriren forat alcú i digué que no, mes que el dit Socia hi era ja estat i que havia destapats diversos forats, hoc que n'havia obert un amb l'espasa i tallada una estora i tretes borres,¹⁹ segons el dit Socia li digué. Interrogat si digueren res i digué que la dona Sitjara digué que no oí aquest i el dit Socia que respongué tals paraules: «Tapats los forats!»

Guillemó Puig manllavà el dit Miquel Sabater, de la present cort, lo qual prometé tornar o restituir a la present cort tota hora e quan li seria manat, o de pagar per pena, o en nom de pena, 25 lliures i d'aquí s'obliga en tots els seus béns.

5. Testimoni del germà d'Antoni Socia

En Pere Socia, testimoni jurat i interrogat dir e depositar tota veritat sobre les coses denunciades a la present cort contra el dit Antoni Socia, el seu germà, denunciat, i digué estar en veritat que el dit vespre de dijous aquest estant en casa de sa mare vengué n'Antoni Socia, frare²⁰ d'aquest, el qual havia anat per vila. I quan fon dins la casa digué a aquest: «Si tu fosses estat amb mi, què hagueres vist!» I aquest digué: «E què?» i el seu frare que digué: «Hagueres vists culs de dones!». I aquest digué: «E a on?» i que el dit son frare digué: «Sàpies que en casa d'en Salom fan banys de la filla d'en Benet, e io he destapats ben IIII o V forats en la paret de la cambra d'en Salom e he-les totes vistes e mirades totes nues!», sí que estant en els banys la dona Saloma digué: «No em donets aiga calenta que tota m'escaldats!» i que digué: «Osta²¹ en dolent no us altats vós d'aiga calenta. Més amariets un tros de carn!» I que com se foren banyades meteren-se en el llit. I n'hi hagué una que se llevà per fer aigatolre i que quan hagué acabat que digué: «Osta en malanat que em coets!»²² i que el dit germà seu digué: «Mills²³ lo us faria io coure!», i que llavors respongué la dita dona dient: «Persones nos aguaiten!» I que respongué la novia dient: «Lleixats-los estar que d'enveja los farem morir!» I que el dit germà seu envidés²⁴ les podia ben veure i trasqué l'espasa i posà-la en un forat i tallà una estora que endret

¹⁹ Ací *borra* significa «pelusssa, restes d'espert».

²⁰ El mot *frare* en català antic significa «germà».

²¹ La interjecció *osta* indica rebuig.

²² Es veu que anava restreta.

²³ L'adverbi *mills* significa «millor».

²⁴ L'adverbi *envidés* significa «a penes».

aquell era i llavors mirà-les-se bé i les dites dones se meteren en el llit. Interrogat qui era amb ell digué que en Miquel Sabater, el qual el dit son frare li havia menat.

6. Supervisió dels forats a la paret per part dels prohoms

Dimarts a XIII de febrer de MCCCCXVIII s'esdevengué que el discret Antoni Patró, notari lloctinent de l'honorable Guillem Puigdorfilà, veguer de fora,²⁵ estant en la vila de Montucri,²⁶ vista i reconeguda l'enquesta damunt dita, veient que el discret batle de Montucri no havia curat veure e regonèixer els forats pretesos esser fets en la cambra del dit Bernat Salom, on se deia esser fet el dit bany, per legitimar el procés i que la veritat del fet s'atrobàs, anà personalment a la casa del dit Bernat Salom, on hi hagué el discret n'Esteve Mallol, batle damunt dit, i Bernat Pellicer, Antoni Picornell, prohom i Joan Arbonès, pròmens elets pel dit batle a requesta del dit lloctinent de veguer. Vists i reconeguts pels dits pròmens, de manament del dit Antoni Patró, la cambra on el dit bany se deia ser fet i els forats pretesos esser fets en la dita cambra, i el tallament o tallaments esser fets en l'estora qui és entorn el llit de la dita cambra, mitjançant sagrament²⁷ per ells prestat, digueren tots concordants que els forats pretesos esser fets pel dit delat o acusat, segons llur bona intenció, parien esser forats per metre aquells, ço és a fer-hi bastiments a fer la casa, i que no parien esser a part de fora ni en altra manera esser estats aixemplats, i que eren quatre forats, dos que eixien o passaven al cap del llit, un damunt l'altre, i altres dos, ço és un damunt l'altre a l'espona del dit llit, qui eren en la cambra on se deia el dit bany esser fet, i en el forat més baix del cap del dit llit, en l'estora, qui era d'espart, hi havia un forat, i en l'altre forat damunt de la paret venia l'estora fins a mig forat, e segons llurs bones consciències digueren que a la veritat el forat que era en l'estora era estat fet, aquell forat, manualment, car les cordes eren estades tallades amb coltell o amb espasa o amb altre eina tallant, i en el forat de damunt el cap del llit paria ser estada abaixada la vora de la dita estora manualment i per força, car abaixant-la per força, la corda, qui era lligada amb los claus, havia destengut per força segons paria. I en els altres dos forats de l'espona no hi pogueren res dir els dits pròmens car l'estora no hi bastava, i per consegüent en els dits forats no s'hi podia tallar estora, de les quals coses així damunt per los dits pròmens recitades el dit Antoni Patró, en el dit nom, manà la present escriptura esser feta pel notari o escrivà de la dita cort de Montucri i continuada en el peu de la damunt dita enquesta.

²⁵ El veguer de fora era l'oficial reial que administrava justícia en les viles de la part forana en causes criminals. El batle reial era el jutge instructor, era el responsable de preparar el sumari o enquesta o inquisició i el veguer de fora dictava sentència en llatí.

²⁶ La variant *Montucri* és la primera documentada, a partir del segle XIII. Ja a finals d'aquest segle apareix la forma amb l tònica: *Montuiri* o *Muntuiri*.

²⁷ Ací el mot *sagrament* vol dir «jurament».

7. Composició o acord de l'acusat amb el veguer de fora

Dia 15 de març de 1419, aquest dia Antoni Socia presentava aquesta lletra que donava compte de la composició, l'acord al qual havia arribat amb el veguer de fora:

De nós, en Guillem Puigdorfila, donzell veguer de fora, a l'amat lo batle de Montueri o a son lloctinent, saluts e dilecció. Com n'Antoni Socia, del vostre batliu, fos delat de brega contra en Bartomeu Picornell del vostre batliu, e així mateix, que lo dit Antoni Socia sia delat de brega haüda contra n'Anthoni Picornell, e nós, pregats per alcunes bones persones hajam remeses... ha furtada la palla que havia venuda al dit Picornell... Item, de altra part, sia delat lo dit Anthoni Socia de brega haüda contra n'Anthoni Picornell, e nós, pregats per alcunes bones persones, hajam remeses los dits crims al dit Anthoni Socia, hoc e axí mateix, de altra part, amb lo dit Anthoni Socia sia delat que com la dona muller d'en Tomàs Benet, *quondam*, degué fer una sua filla novia, e haguessen fet bany a la dita novia en casa d'en Bernat Salom, lo dit Antoni Socia haja foradada la paret de la casa del dit Bernat Salom per veure la dita novia, e dones qui es banyaven, e haja dites a les dites dones alcunes paraules deshonestes. E nós, pregats per alcunes bones persones hajam per la predita raó admès lo dit Antoni Socia a composició de C sols quitis a la cort. Per ço a vos deim e manam totes les dites enquestes cancel·lets e anul·lets, així com nós amb les presents aquelles cancel·lam e anul·lam. Dat en Mallorques a XXI dia de febrer any MCCCCXVIII.

Guillem de Puidorfila.

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

JAUME VANRELL: UN AGERMANAT DE CASA BONA

GABRIEL MAYOL ARBONA

La família Vanrell fou una nissaga de notables de la vila de Montuïri des de l'edat mitjana fins a començament del segle XIX. No obstant això, la seva arribada a Montuïri és incerta. Algunes notícies vagues asseguren que els Vanrell eren una branca d'una família procedent de la vila de Sineu¹ que s'establí a Montuïri a començament del segle XIV.² Però ningú amb aquest llinatge apareix a la llista de l'impost del monedatge de 1308³ ni a la llista d'homes d'armes de 1358.⁴ Per tant, hem de suposar que encara no vivien al poble.

La primera vegada que hem pogut documentar els Vanrell montuïrers és a començament del segle XV amb una alternança dels noms de Jaume i de Miquel en els caps de família,⁵ però ens és desconegut si arribaren a la vila per compra, herència o matrimoni.

Qui era?

El protagonista d'aquesta comunicació, Jaume Vanrell, segurament va ser fill de Miquel Vanrell i net, a la vegada, d'un avi anomenat Jaume Vanrell.⁶ Aquest darrer és el primer membre de la família documentat el 1414.

La primera vegada que hem trobat a la documentació el protagonista d'aquest estudi, Jaume Vanrell, és un acte del Llibre de Consells de 23 de maig de 1479 en què, coincidint de la festa de la Cinquagesma, es renovaren els càrrecs municipals i va ser triat com a conseller de la vila.⁷ Posteriorment, el trobam a la documentació com a taxador (1481),⁸ conseller de la vila (1482),⁹ elegible per ser mostassaf

¹ Ramis d'Ayreflor, 1911, citat per Mas, 1994, pàg. 2.

² *Bona Pau*, núm. 184, any XVI, juny de 1968, pàg. 2.

³ Miralles, 2010.

⁴ Miralles, 2011.

⁵ Gràcies a la informació proporcionada per Joan Miralles i Monserrat hem pogut documentar un Jaume Vanrell de la parròquia de Montuïri en un llibre de Cúria de 1414. ES 7038_AMMT FMH-05-01-07-016. Llibre Comú de la Cúria 1414-1415, 8r.

⁶ Un Jaume Vanrell, de Montuïri, va fer testament el 7 de juny de 1463 davant el notari Miquel Mataró, de Lluçmajor. ARM (Arxiu del Regne de Mallorca). NOT M-369, 31r-31v.

⁷ ES 7038_AMMT FMH-01-02-01-01-001 (Arxiu Municipal de Montuïri). Sense foliar. Acta de 23 de maig de 1479.

⁸ ES 7038_AMMT FMH-01-02-01-01-001. Acta de juny de 1481. Sense foliar.

⁹ TES 7038_AMMT FMH-01-02-01-01-001. Acta de 14 de maig de 1482. Sense foliar.

(1483),¹⁰ elegible per ser mostassaf (1484)¹¹ o participant en un consell de la vila on s'havien convocat alguns notables per tractar la qüestió d'arreglar la coberta de l'església dia 25 de febrer de 1515.¹²

Jaume Vanrell es casà en tres ocasions.

La primera amb una esposa de nom desconegut amb la qual l'any 1502 ja estava casat¹³ i el 1515 havia enviadat. No tenim constància que del matrimoni nasquesin fills.

La segona va ser Angelina Tomàs, de Llucmajor, amb la qual signaren l'esponsalici el 17 d'octubre de 1515.¹⁴ Era filla d'Antoni Tomàs, dit *del Puig*, i neta de Gabriel Tomàs.¹⁵ Tenia un germà també anomenat Gabriel Tomàs i una germana innominada que era casada amb Joan Mesquida, de Montuïri.¹⁶ El 1525 Angelina ja era difunta.¹⁷

La tercera esposa va ser Catalina Ribas, germana de Perot Ribas. El 1539, anys després d'haver enviadat de Jaume Vanrell, es casà en segones núpcies amb Antoni Servera, de Porreres.¹⁸

Dels dos darrers matrimonis, Jaume Vanrell va tenir cinc fills que el varen sobreviure. Catalina Vanrell va ser la filla major del primer matrimoni amb Angelina Tomàs. El 1548 era casada amb Berenguer Bauçà, donzell de Mallorca.¹⁹ Aquest Bauçà, la nissaga del qual segurament donà nom a la possessió de Son Berenguer,²⁰ es refugià amb els seus pare i germans darrere les murades d'Alcúdia durant la revolució agermanada.²¹

Miquel Vanrell va ser l'hereu, com a primogènit mascle del primer matrimoni. Assolí la majoria d'edat l'any 1534.²² Podria ser l'homònim que el 6 d'agost de 1535 signà l'esponsalici amb Pereta Coll, d'Algaida.²³

Antoni Vanrell va ser el darrer fill que arribà a l'edat adulta del primer matrimoni amb Angelina Tomàs. Podria ser l'homònim finat a Montuïri el 3 d'abril de 1591 conegut com el senyor de Son Mallol, intestat, i amb esposa i fills.²⁴

Jaume Vanrell, menor, va ser el primer fill que coneixem de les segones núpcies amb Catalina Ribas. Va ser batiat l'any 1525.²⁵

¹⁰ ES 7038_AMMT FMH-01-02-01-01-001. Acta de 4 de maig de 1483. Sense foliar.

¹¹ ES 7038_AMMT FMH-01-02-01-01-001. Acta de 16 de maig de 1484. Sense foliar.

¹² *Bona Pau*, núm. 5, juliol de 1953, pàg. 2.

¹³ Arxiu Diocesà de Mallorca (a partir d'ara ADM). Codi I/40-B/01. La muller de Jaume Vanrell surt com a comare o padrina de fonts de Perot, fill de Gabriel Miralles de la Torre i la seva muller Francina, en el bateig celebrat el 25 de maig de 1502.

¹⁴ ADM. Sponsalia. Codi 7843.

¹⁵ ARM. NOT M-357, 113v-114r.

¹⁶ ES 7038_AMMT FMH-05-01-06-001. Inventaris 1528-1534. Sense foliar.

¹⁷ ADM. Codi I/40-B/01. Partida de baptisme de Jaume, fill de Jaume Vanrell i de Caterina l'any 1525.

¹⁸ ARM. NOT A-215, 82v-83r.

¹⁹ ARM. NOT A-215, 92v-93r.

²⁰ ARM. NOT A-215, 92v-93r.

²¹ Quadrado, 2021, pàg. 192, núm. 37.

²² ES 7038_AMMT FMH-05-01-06-001. Sense foliar.

²³ ADM. Sponsalia. Codi 18781.

²⁴ ADM. Codi I/40-O/01. Llibre de defuncions 1563-1628, 2v.

²⁵ ADM. Codi I/40-B/01. Partida de baptisme de Jaume, fill de Jaume Vanrell i de Caterina l'any 1525.

Bartomeu Vanrell va ser el darrer fill conegut de Jaume Vanrell. El 23 d'octubre de 1548 va signar l'esponsalici amb Catalina Verger, filla de Joan.²⁶

El nostre protagonista Jaume Vanrell morí a Montuiri els darrers dies de setembre de 1528.²⁷ Pocs dies després, concretament el 22 d'octubre, Rafel Planas, nebot i curador testamentari, comparegué davant la cort reial del batle Perot Ribas demanant que:

«[...] lo bal·le no ignora la saviesa vostra com sian restats sinch infants fills del honrat en *Jaume Venrell* honcle meu ves quatre fills e huna filla. E yo tinga alimentar aquells de mengar y de beure y altrás cossas nesesarias y calsar y vestir *per* so suplich la saviesa vostra que *us* plasgués vos ab *vostro consell* taxar aliments als dits pubils. E a mi alegrir hun condesent salari per la mia amministrasió [...]».

El batle expedeix un decret en què atorgà per al sosteniment d'un any dels fills del primer matrimoni Catalina, Miquel i Antoni deu quarteres de forment i deu lliures amb diners de moneda de reals de Mallorca per al menjar, beure i dormir. Per als fills menors Jaume i Bartomeu, se'ls assignà quatre quarteres de forment i setze lliures de moneda de reals de Mallorca per al sosteniment d'un any. Així mateix, concedí un salari de vuit lliures a Rafel Planes com a administrador.²⁸

Aquesta tutela generà un expedient a la Cúria Reial que ens ha permès reconstruir en bona part la vida de Jaume Vanrell.²⁹

Quina posició social tenia?

Jaume Vanrell gaudia d'una posició destacada dins la societat del Montuiri de final del segle XV i començament del segle XVI. Ja hem explicat més amunt els càrrecs que ocupà dins l'administració municipal i aquest és un aspecte en què entrem a fons més endavant.

El 1515 apareix esmentat com a *conrador*.³⁰ Un concepte discutit per la historiografia³¹ i que en aquesta ocasió, com veurem, sembla fer referència a un propietari rural mitjà que explotava directament les seves terres tot i que també en podia tenir de llogades, per ell a altri.

Per fer-se una idea de la situació econòmica del nostre protagonista, és interessant comparar-lo dins la relació de les quinze majors fortunes de la vila a començament del segle XVI.

²⁶ ADM. Sponsalia. Codi 24009.

²⁷ El 23 de setembre de 1528 encarà signà un darrer contracte i el següent del 1r d'octubre de 1528 ja fou signat pel curador testamentari Rafel Planas, tot i que Vanrell l'havia *estansellat* el 27 d'agost anterior.

²⁸ AMM. ES 7038_AMMT FMH-05-01-27-005. Llibre de testimonis 1525-1535, 40v-41r.

²⁹ AMM. ES 7038_AMMT FMH-05-01-06-001. Inventaris 1528-1534. Sense foliar.

³⁰ ADM. Sponsalia. Codi 7843.

³¹ Per als segles XV i XVI a Santa Maria del Camí seria: «*titulación que se daba a los propietarios de las nuevas fincas [establits], no muy extensas, según su importancia*». Bestard, 1975, pàg. 551.

Llista de les quinze majors fortunes de Montuïri el 1524 ³²	
Propietari	Fortuna en lliures
Bartomeu Manera	1.000
Julià Miralles	850
Gabriel Mesquida	800
Joan Mesquida	800
Joanot Miralles	800
Pere Joan Ribas	800
Joanot Bauçà	500
Pere Mayol	500
Bartomeu Ribas de les Donades	500
Jaume Vanrell	498 lliures
Bartomeu Miralles	475
Pere Joan Manera	450
Bartomeu Company	450
Bartomeu Forner	400
Bernat Ribas	325

Com veim Vanrell era la desena fortuna de la vila. En aquesta llista s'ha de matissar, però, que els grans terratinents montuïrers, com per exemple els Miralles de la Torre o els Bauçà de Son Berenguer, tenien el domicili a la ciutat de Mallorca.

En la classificació clàssica dels habitants de la Part Forana (mà forana), entre mà major, mà mitjana i mà menor, Jaume Vanrell es trobaria entre els dos darrers grups. Emperò, el fet que entre les majors fortunes dels domiciliats a la vila només un propietari arribàs a les mil lliures devia relativitzar la situació de la mà mitjana convertint-la, *de facto*, en una posició més benestant dins la comunitat de la parròquia.

Aquest fenomen es relaciona amb altres elements indicatius de la sumptuositat i del poder econòmic del qual gaudia Jaume Vanrell.

El primer element són les armes. Dels cent quaranta-quatre homes amb capacitat de dur armes a Montuïri l'any 1515, només vuit aporten un rossí, és a dir, un cavall. Un d'aquests és Vanrell. Concretament, ell i el seu nebot (Rafel Planas) aporten una espasa, una llança, una cuirassa, una rodella i un rossí.³³

El segon és la tinença d'una esclava cristiana en un moment en què l'esclavitud començava a anar a la baixa al Regne de Mallorca.³⁴ El 14 de novembre de 1502 batejaren el bord Joan, fill de l'esclava anomenada Jaumeta, propietat de Jaume Vanrell, i el 1515 batejaren Enfransina, filla de Jaumeta libertina.³⁵ Per tant suposam que en aquest lapse de temps va ser alliberada.

Pel que fa a l'habitatge, Jaume Vanrell vivia amb la seva família a una casa amb corral que confrontava amb tres vies públiques, el fossar i les cases de la rectoria. És a dir, a la casa actualment coneguda com Cas Fraret situada, no és casualitat, al carrer d'en Vanrell, número 6.³⁶

³² Taula d'elaboració pròpia a partir de Bernat i Serra, 2010.

³³ ARM. AH-6638. Llista d'homes d'armes de 1515, 136r.

³⁴ Per saber més de l'esclavitud a Mallorca abans del segle XVI vegeu Mas, 2005.

³⁵ ADM. Codi I/40-B/01.

³⁶ Per a un petit estudi monogràfic sobre la casa pairal dels Vanrell vegeu Mayol, 2024.

De l'inventari post *mortem* que es feu l'any 1528 sembla un casal de planta baixa amb les dependències següents: entrada, cuina, celler, menjador, una cambra, una recambra, una botiga de la boval, un estable i una cambra de la companyia.³⁷

A l'annex d'aquesta comunicació es fa una proposta de transcripció de l'inventari. Així i tot, destacarem alguns elements que singularitzen la posició de la casa de Jaume Vanrell.

Hi havia un corporal d'Holanda, un plat de Màlica,³⁸ una cosa obrada d'or amb dues dotzenes i mitja de grans d'or vells i nous, un cadenó d'argent, un anell d'or amb un escut, un anell d'or amb un robí, un anell d'or amb turquesa, un anell d'or amb un segell, tres canes de seda blanca i vermella, una cadena d'argent amb parts de vellut negre sobredaurada amb sis platons, una corretja groga d'argent amb vuit platons, una penitència guarnida d'argent, cartes de pergami i altres papers, un talec d'escriptures amb dos llibres d'albarans vells, una gonella de Bruges, un drap d'abrigar minyons d'Holanda, una calota de vellut amb traves d'or, un *cenyidero* de seda, unes estovalles guarnides de Lorda,³⁹ papers de figures a la porta de la cambra i una figura de la Mare de Déu damunt el portal de la cambra.

A la vila, també tenia una altra casa amb un cairó de terra anomenat Son Portell⁴⁰ que confrontava amb tres vies públiques i amb les cases i el cairó de terra de na Gerdana.

A fora vila, dins el terme de Montuïri, tenia una sort de terra de cinc quarterades amb una casa anomenada la Païssa que incloïa una sitja de palla, una sort de terra anomenada el Figuerat; una sort de terra anomenada na Dameta de dues quarterades; una sort anomenada del Pou d'en Tries de tres quarterades i tres quartons; una altra sort al mateix lloc de tres quartons que confronta per una part amb el camí del molí de vent,⁴¹ d'una altra part amb la sort de Bartomeu Prats i d'una altra amb la sort del Pou d'en Trias i amb un quartó de terra de Joan Riera;⁴² una altra sort de terra de la qual no podem llegir el nom per deterioració del document de quatre quarterades, una sort de terra i vinya de pertinença de la possessió del magnífic mossèn Gabriel Miralles tenguda en alou d'aquest; una altra sort de terra de la qual no podem llegir el nom per deterioració del document de tres quarterades; la meitat del rafal de les

³⁷ Companyia: persones dedicades al servei d'una casa o família (DCVB).

³⁸ Màlaga.

³⁹ Ciutat occitana de la regió de Bigorra coneguda en francès com *Lourdes*, on actualment hi ha un conegut santuari catòlic maria.

⁴⁰ Aquesta casa de Son Portell podria ser l'habitatge que Francesc Canuto identifica com el celler de Can Vanrell que estaria ubicat al lloc que ocupen els dos edificis del carrer de Sant Bartomeu anomenats Cases Comunes (núm. 16) i l'habitatge de Domingo Pizà (núm. 18). Canuto, 2021a.

⁴¹ El molí de vent al qual es fa referència devia ser l'actual molí d'en Gospet. A començament del segle XVI era propietat de Bernadí Company (batle entre 1521-1522). L'al·lusió al molí en singular ens podria indicar que llavors no eren edificis tan habituals com en segles posteriors. Informació proporcionada per Francesc Canuto Bauçà.

⁴² La sort del Pou d'en Tries i la contigua probablement conformaven les terres conegudes posteriorment com Son Vanrell. Per exemple en el Cadastre de 1674, Arnau Vanrell tenia tres quartons de terra a Son Vanrell. AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-004, 126r.

Donades; unes veles dites d'en Reus de deu quarterades;⁴³ un rafal⁴⁴ anomenat Son Forner, un rafal anomenat Son Rubí; el Rafal Magalaf tengut en alou del bisbe i el capítol episcopal de Mallorca i un rafal anomenat Son Jordi Mas.

Dins el terme d'Algaida, tenia un rafal anomenat Son Mallol en alou dels hereus de mossèn Pere Gual i la possessió de Pola.⁴⁵

De què vivia?

Com hem dit, la família Vanrell formava part de l'elit econòmica i social de la vila. Eren els anomenats «pagesos grassos» o pertanyents a mà major o mà mitjana foranes. Es tractava de pagesos propietaris que gestionaven el seu patrimoni no sempre conrant directament les terres que posseïen.

L'any 1529, just després de la mort de Jaume Vanrell, els ingressos que es consignaren de la seva heretat foren els següents.

Per la sort d'en Boscana, que explotava mestre Bartomeu Mas, rebé sis quarteres i mitja de xeixa i sis de forment que sumaren un total d'ingressos de setze lliures i cinc sous.

Per la sort de na Dameta, que explotava el seny Antoni Rossinyol, rebé quatre quarteres i dues barcelles de forment que sumaren un total d'ingressos de sis lliures, tretze sous i quatre diners.

Pel rafal de Son Rubí, que explotava Pere Avellà, rebé quaranta-cinc quarteres de forment que sumaren un total d'ingressos de cinquanta-sis lliures i cinc sous.

Per la sort del Figuerà, que explotava Pere Castelló, rebé quatre quarteres de xeixa i quatre de forment que sumaren un total d'ingressos de deu lliures.

Pel rafal de Son Forner⁴⁶ reberen desset quarteres i mitja de forment i desset lliures i mitja en moneda que sumaren un total d'ingressos de trenta-nou lliures, quinze sous i dos diners.

Pel rafal de Son Jordi Mas, explotat per mestre Joanot Antich, desset quarteres i mitja de forment i desset lliures i mitja en moneda que sumaren un total d'ingressos de quaranta-dues lliures, un sou i vuit diners.

Per les Donades, explotat per Gaspar Ribas, rebé dotze quarteres de forment i dotze lliures en moneda que sumaren un total de vint-i-set lliures.

Per la possessió de Pola, arrendada a Pere Trobat, rebé devuit quarteres i dues barcelles de forment i devuit lliures, sis sous i vuit diners en moneda que sumaren un total d'ingressos de quaranta-cinc lliures i sis sous.

⁴³ Segons informà Francesc Canuto Bauçà durant les sessions de les IV Jornades d'Estudis Locals de Montuïri aquestes veles posteriorment varen ser anomenada les veles d'en Garriga. Podeu consultar la comunicació dedicada al tema en aquest mateix volum.

⁴⁴ És interessant la diferència que aquest document de 1528 fa entre *rafal* i *possessió*. Per a una aportació al debat sobre la diferència entre rafals i alqueries vegeu Mas, 2018.

⁴⁵ Sabem que abans de la Germania (1521) Pere Oliver, de 60 anys, transferí la seva possessió a Jaume Vanrell, de Montuïri. Podria ser Son Mallol. Quadrado, 2021, pàg. 105.

⁴⁶ El 1530 era explotada per Mateu Rigo.

Per la sort d'en Pol (o Poll), explotada per mossèn Gabriel Miralles, rebé tretze quarteres i mitja de forment que sumaren un total d'ingressos de setze lliures, setze sous i sis diners.

Per la sort de na Païssa, explotada per Miquel Isern, rebé onze quarteres, quatre barcelles i quatre almuds i mig que sumaren un total de catorze lliures, catorze sous i nou diners.

Pel rafal de Son Malloí,⁴⁷ arrendat a Miquel Clar, rebé devuit quarteres de forment i devuit lliures en moneda que sumaren un total d'ingressos de quaranta lliures i deu sous.

Per la sort dels Olivers, explotada per mestre Bartomeu Mas, rebé deu quarteres, quatre barcelles i mitja de forment que sumaren un total d'ingressos de tretze lliures, vuit sous i nou diners.

També eren entrades el lloguer per parts de l'alberg de Son Portell a Pere Garau (pagava dues lliures), a la dona Olivera (pagava una lliura), a Miquel Pujol (pagava dues lliures), a Gabriel Rubí (pagava cinc lliures), Guillem Ramon (pagava dues lliures i deu sous) i a Bartomeu Rossinyol (pagava dues lliures).

Igualment, en altres anys, com el 1528, també es llogà la vinya a Bartomeu Barceló (deu lliures) o el rafal Magalaf⁴⁸ a Pere Avellà per quaranta-cinc quarteres de forment amb total d'ingressos de catorze lliures i vuit sous o les pastures de Pola per devuit lliures, aquests dos darrers l'any 1532.

Una activitat complementària de l'heretat de Jaume Vanrell a l'hora de generar ingressos era la cria i venda de bestiar. Els protocols del notari Pere Albanell consignen una sèrie de transaccions entre 1526 i 1528 que són una mostra d'aquest negoci.

En tenim alguns exemples en un parell de bous que vengué a Bartomeu Parets, de la parròquia de Robines;⁴⁹ un altre parell venut a Antoni Ballester i a la seva muller Joana;⁵⁰ la somera que baratà per un mul ver a mossèn Miquel Bauçà, donzell de Mallorca⁵¹ o el bou de pèl vermell i una vaca que foren venuts a Pere Avellà i la seva dona Gabriela.⁵²

En altres ocasions formava companyies amb alguns socis com el cas d'Esteve Mayol, habitador de Campos, amb tres vaques i tres bous,⁵³ o una altra amb Antoni Amer, de la parròquia de Lluc, amb vint ovelles.⁵⁴

⁴⁷ Anomenat «el rafal nou».

⁴⁸ Anomenat «lo Bisbal».

⁴⁹ ARM. NOT A-217. 53r.

⁵⁰ ARM. NOT A-217. 58v.

⁵¹ ARM. NOT A-217. 58r.

⁵² ARM. NOT A-217. 59r.

⁵³ ARM. NOT A-216. 49r-49v.

⁵⁴ ARM. NOT A-217. 70v-80r.

Què va fer?

Com hem vist en els apartats anteriors, Jaume Vanrell gaudia d'una posició econòmica benestant dins el Montuïri del segle XVI. En conseqüència, una de les obligacions socials era formar part de l'elit política que governava la vila a través de diverses institucions: batle, jurats, consell, etc.

La primera referència que hem trobat és de 23 de maig de 1479, quan apareix en tercer lloc a la llista de possibles consellers en representació de la vila. Un càrrec que repetí almenys en el període 1482-1483. El 1481 va ser taxador i també optà a mostassaf el 1483, el 1484 i el 1485, en quarta, tercera i tercera posició respectivament.⁵⁵

Tanmateix, la circumstància de viure durant la Germania mallorquina (1521-1523) va ser el fet més transcendental de la vida pública de Jaume Vanrell.⁵⁶

Calculam que la revolució agermanada ocorregué quan el nostre protagonista ja tenia una edat avançada.

La Cinquagesma de 1521, quan ja feia aproximadament quatre mesos que havia esclatat l'aixecament menestral a la ciutat de Mallorca i el moviment agermanat s'havia consolidat arreu de l'illa, Jaume Vanrell esdevé jurat de la Universitat de Montuïri juntament amb Guillem Picornell, Bartomeu Ribes del Pujol i Bartomeu Forner. Els consellers que entraren varen ser Antoni Picornell, Francesc Ripoll, Bartomeu Company, Bartomeu Barceló i Gabriel Ribes. El batle que començà llavors el seu mandat va ser Bernadí Company.⁵⁷

De tots aquests homes que ocuparen càrrec el 1521, a excepció de Bartomeu Barceló, disposam d'informacions que, d'una manera més o menys entusiasta, donaren suport a la Germania als primers mesos del moviment. Tot i que a partir de 1522 la majoria abandonaren la causa o directament es passaren als mascarats, és a dir, als antiagermanats.

La primerenca adscripció de les autoritats montuïreres a l'aixecament menestral no ha d'estranyar perquè els pagesos benestants, com un dels grups perjudicats, encapçalaven el moviment per reformar la fiscalitat del Regne de Mallorca des de final del segle XIV.⁵⁸

Tanmateix, la rebel·lió aviat es radicalitzà. El regiment de 1521 ben aviat hagué de fer front a la duplicitat d'òrgans de representació entre els establerts (els jurats i el consell) i els revolucionaris (els elets), aquests darrers segurament representant la facció més abrandada de la Germania montuïrera.

El 8 de juny de 1521, els elets Joan Serra i Gabriel Jaume demanaren a consellers i jurats que els donassin potestat i obligació dels béns i talles de la Universitat.

⁵⁵ ES AMMT FMH-01-02-01-01-001. Llibre de determinacions de consells 1452-1525, sense foliar. Acta de 23 de maig de 1479, acta de 14 d'abril de 1482, acta de 6 de juny de 1481, acta de 24 d'abril de 1483, acta de 16 d'abril de 1484 i acta de 24 d'abril de 1485.

⁵⁶ Per a saber més sobre la Germania a Montuïri vegeu Mayol, 2022.

⁵⁷ ES AMMT FMH-01-02-01-01-001. Llibre de determinacions de consells 1452-1525, sense foliar. Acta de 9 de juny de 1521 (I).

⁵⁸ Bernat i Serra, 2008, pàg. 135-146.

Una proposta que fou rebutjada al·legant que aquestes qüestions les canalitzaven a través del Consell General de la Part Forana:

«Lo fet d'en Johan Serra e *Gabriel Jaume*, alets, los damanaven a dits jurats y Consell los donassen respost si los donarien potestat y obligació de tots lus béns i talles *per* si nos si manester sarà e *per* lo dit consel fonq preposat no donar·los dita potestat sinó en quant los *ròssechs* da la *present* vil·la de Montuïri en quant la hobligació que damanen ganeral que los rematan al Consell Ganaral de la Part Forana com *Jaume Miquel Pere Pocoví* consalés *per* tota la Universitat en més nos volen hobligar siga donchs no·ls és fet manament per lo senyor virrei e part hoberdient an aquest ab lo magnífic instador sagons primerament estat ja en dita letre per tant per los dos alets avian fets primerament per latra del senyor virrei». ⁵⁹

Una petició, tanmateix, que va ser acceptada algunes setmanes després quan els elets presentaren una lletra del virrei fent costat a les seves demandes. ⁶⁰

Una altre exemple d'irregularitats donada la situació revolucionària que vivia Mallorca i Montuïri va ser el consell celebrat la nit de Sant Miquel de 1521.

«La nit de Sant Miquel han tingut consell i que no·ls avian demanats y aquí digueren los dos jurats çó és lo dit Venrel e Ribas que la nit passada cirque de dos o tres hores de nit que ja n'hi havia d'ells colgats, les foren dits que los menestrals de la Ciutat los demanaven aquí [il·legible per deteriorament del document] del senyor Bernadí Company, batlle reial l'any present i nós [...] en casa del dit batlle i aquí vengueren los honrats mestre Joanot Colom i mestre Pau Cases Noves amb alguns menestrals de la ciutat de Mallorca i la major part del poble de la vil·la, çó és de la germania, los quals menestrals estaven amb espingardes i ballestes carregades i molts de la vila amb armes, i aquí en lo dit lloc fonc recitat per lo dit Colom com era estada donada plena potestat als honrats Jordi Moranta i Pau Cases Noves de part del Consell i poble de la ciutat de Mallorca i los de la vila de Llucmajor i d'Algaïda i havien lloada la potestat a ella dada, que era de dar ple poder a aquells estiguessen la sentència reial i arbitral dada per lo rei Ferran d'immortal memòria, entre la Part Forana i la Ciutat». ⁶¹

Aquest fet agrupa algunes informacions interessants sobre l'actuació de Jaume Vanrell durant la Germania.

En primer lloc, Vanrell és un dels dos jurats, l'altre és Bartomeu Ribes del Pujol, als quals els caps agermanats venguts de Ciutat reclamaren perquè anassin a la casa i molí del batle Bernadí Company. ⁶² Hi ha haver altres jurats i consellers que no varen ser citats i aquest fet va ser motiu de protesta en una reunió posterior. Podem aventurar que Joanot Colom i Pau Casesnoves feren anar a cercar els jurats que

⁵⁹ ES AMMT FMH-01-02-01-01-001. Llibre de determinacions de consells 1452-1525, sense foliar. Acta de 9 de juny de 1521 (II).

⁶⁰ ES AMMT FMH-01-02-01-01-001. Llibre de determinacions de consells 1452-1525, sense foliar. Acta de 8 d'agost de 1521.

⁶¹ Verger, 2001, pàg. 97-98.

⁶² L'actual molí d'en Gospet.

consideraven més propers a la seva causa o, almanco, amb menys dubtes davant la direcció agermanada. No hem d'oblidar que aquesta visita de matinada es produeix després del famós consell del convent de Sant Francesc, a la ciutat, en què Joan Crespí va ser desautoritzat i Colom esdevingué el líder de la revolució.

En segon lloc, en aquesta espècie d'assemblea popular que va tenir lloc de matinada a la casa del batle Company, Jaume Vanrell pronuncià unes paraules que anys després, una vegada sufocada la Germania, foren preses com a acusació contra el seu comportament. Tot i que a l'acta només es recull la intervenció de Colom, sembla que Pau Casesnoves també pronuncià unes paraules perquè segons consta a les informacions sobre Jaume Vanrell:

«y com en Pau Casasnovas vingué a Montuiri y sermoná, lo dit Vanrell dix que lo Casasnovas era àngel qui parlava y que'ls mascarats eren moros blanchs».

Una altra de les acusacions que es va fer a Vanrell en la seva funció de jurat va ser que «consentia que donassen vitalles als camps den Colom y diners als que guardaven aquest, y era molt affectat á la germania».⁶³

Segurament aquest retret es devia a la decisió presa al consell de la Universitat de Montuiri de 2 de febrer de 1522:

«fonch proposat *per* lo honrat en Bernadí Company bal·le real l'any *present* de dita parroquia com a el era estada presentada huna letra del *senyor* governador de la forma y tenor següent:

Lo regent la governasíó

Bal·les y jurats y alets de las parroquies y vilas foranas astansit del honrat y discret sindich y procurador del poble vos diem y manam en pena de X lliures al fisch real aplicadores *que* vistas les *resents* trametan en lo camp de Alcúdia tots aquels rusins e cavals los quals en cada huna vil·la són estats taxats e hordenats e per res no fasan lo contrari si en dita pena *desigan no juroter* dade en Mallorca a XXX de janer de MDXXII.

Postdata vos anam fasan pagar al porador son salari.

Antoni de Verí regent

Pere Juan Albertí

que·l aconselen lo que deu fer de dit caval si·l traments ho no y per lo semblant té manament que fasa alimarias per tres dias per alagria com lo Rey nostro *senyor* a guanyades dos ciutats en la Ytalia si·n manara o no etc.

Per lo semblant fonch proposat per los honorables jurats com a hels seria estada *presentada* huna letra de mossèn Juanot Colom y dit de paraula *per* lo *senyor* en Gabriel Jaume com per guardia y custodie de mossèn Juanot Colom y los altres ministres de la *santa* quitasió segons un compertiment de hòmens que serà fet en la ciutat demanaven sinch hòmens los qual fosen pagats de béns comuns si·l trametrian ho no ho que farian etc.

⁶³ Quadrado, 2021, pàg. 196, núm. 141.

Per lo semblant fonch proposat *per* los honrats en Juan Esteva e Perot Jaume com a ells en dies pasats fos estada donada potestat de acfegir los ròsechs y perjuis de la vila y *per* la concorensia del temps los fos estada donada potestat *per* lo poble en alets de la present vila e com fins lo die present *nativitate* anno *senyor* nostra seguit mal ni perjudici algun que volria que *axí* com tenen potestat *per* lo poble que·ls fos donade *per* lo consell e que·ls remitian y renovaran la dita potestat de alets y que alegesiran los que ben vist los sia y que·ls tornin la resposta.

[...]

Aquí fonch votat y determenat y omologat *per* tot lo dit consell que en tant quant es *per* lo caval que vist tenen letre del *senyor* virey que sia tremés hun caval en aquesta manera *que* tots los cavals de la vila y singulás de aquella sian ensaculats e que·n sia tret hun e que servesqua vint dies e que la vila pach las cosas nesesarias ço és lo cavaller y sivada y al cab de vint dies que·n sia tret hun altre *per* fer dita servitut e que si les altres vilas pagavan los cavals que la vila que·n pagàs.

Per eser cosas *per* servisi del rey *nostro* *senyor* que las festes y alimarias sien fetes *axí* com es manat ques fasen.

Dels sinch hòmens que demanavan que no donan loch mes que sempre que tingan letra del *senyor* virey y sindichs demanant dita gent que·ls sia donada e no en altra manera y que sia feta huna letra sobre asó al ystador.

Per lo semblant del que es dit *per* los dits elets del poble que sempre que·ls tingan letra del *senyor* virey manant *que* ells fasan alets que·ls faran lo que·ls aprà e si volen ragir ab lo loch y potestat que tenen del poble tenen del poble sinó que sia acomplert». ⁶⁴

Tanmateix, com apareix a l'acta, els consellers no veien clar com anava això de la Germania i intentaren curar-se en salut. Només donaren autorització d'enviar un cavall periòdicament per anar contra Alcúdia perquè era una petició arribada mitjançant una lletra del regent de la governació. Segurament, els mateixos consellers, jurats i batle devien esser conscients que eren uns càrrecs de designació fictícia en mans de la direcció agermanada. Així i tot, eren les autoritats constituïdes del moment. En canvi, els consellers es negaren a permetre enviar cinc homes per formar part de la guàrdia de Joanot Colom i els seus ministres o a atorgar carta de naturalesa als elets del poble.

Els ànims devien estar prou escalfats i la pressió dels elements més abrandats de la revolució cap als càrrecs locals devia ser forta. El carrer sembla que era dels agermanats i els papers de les autoritats.

⁶⁴ ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544, 3r-4v.

Una situació d'amenaça directa i amb armes sobre els jurats i els consellers varen ser els fets que descriu l'acta de dia 12 de febrer de 1522:

«la vil·la està ab molta nesesitat per las despeses de Alcúdia y altres càrchs de la vil·la e que·ls donem loch de fer huna talla de sent y vint lliures poch més ho menys per quant serts hòmens són anats a Muro e volen eser pagats los quals estan en armas per la vila amenasan als dits jurats y consel que si no volen donar loch en fer dita talla la que·l volen y demanan se fassa genral tant per los ciutadans com per los estadans de la vil·la e que fasan pagar als dits ciutadans ab duas tallas an concoregut e que si no y donan loch que·ls faran algun desorde e axí tots los dits consells com a forsats y per por de major escàndol donam loch y potestat que·s fassa la dita e que paguin ab las duas tant los ciutadans com los estadans de la vil·la e que si los jurats après ni forment ni dinés de la botigua per dites despeses que sian pagades dels dinés de dites talles per lo clavari etc».⁶⁵

Per tant, la decisió de jurats i consellers va ser forçada per temor de ser ferits o morts.

Jaume Vanrell va deixar el càrrec de jurat la festa de la Cinquagesma de 1522.⁶⁶ A partir de llavors, les noves autoritats que regiren la vila fins al novembre es mostren molt més compromeses amb el projecte agermanat.⁶⁷

El curs dels esdeveniments, però, era a punt de prendre un caire definitivament desfavorable per als revolucionaris. El 5 de d'agost de 1522, el regent de la cancelleria Francesc Obac desembarcà a Alcúdia decebent els agermanats que l'esperaven a la ciutat de Mallorca com un enviat plenipotenciari del rei Carles. Obac, des de l'única vila no controlada pels agermanats, envià diverses cartes perquè els aixecats tornassin a l'obediència reial.

A Montuïri, les instruccions de Francesc Obac arribaren la matinada del 8 al 9 d'agost mitjançant el fugitiu montuïrer i refugiat a Alcúdia Perot Ribes, que, acompanyat de tres homes armats, lliurà la carta al jurat Bartomeu Miralles.

Miralles convocà un consell per l'endemà amb l'assistència del batle, els jurats, els consellers i altres habitants de la vila. Oficialment, un cop llegida la carta d'Obac, es decidí esperar les instruccions de la direcció agermanada de ciutat, però, en realitat, la reclamació de tornar a l'obediència reial provocà la deserció a la causa revolucionària de destacats montuïrers, especialment aquells que havien ocupat càrrecs en el període 1521-1522.

Un dels fugitius que llavors cercaren refugi rere les murades d'Alcúdia va ser Rafel Planas, qui abans havia estat partidari de la Germania. L'agost de 1522, Planas era el clavari de la Universitat de Montuïri i, un cop escapat, va haver de ser substituït per ser oncle i fiador Jaume Vanrell. L'acta de 17 d'agost ho recull així:

⁶⁵ ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544, 5r.

⁶⁶ Desconeixem si formaven part de les seves gestions de jurat les actuacions de «despeses de hun rusí y las despesas de huna sentensia se agué de Lumajor» per les quals dia 22 de juliol de 1522 Jaume Vanrell cobrà tretze lliures i vuit sous. ES 7038_AMMT FMH-03-01-01-01-002. Llibre d'albarans del clavari 1516-1677, 80r.

⁶⁷ ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544, 77v.

«com en la abilitesió feta en la ciutat avia alegeit lo honrat en Raphel Planas en clavari e vuy aquel sia absent *que* si acomanaran lo dit libre a salari ho si lo senyor en Jaume Venrell com a afermansó *que* y do recapte per tot lo *que* es hubligat y *axí* fonch determenat per tot lo dit consell *que* ell com a afermansó y dona aquel recapte *que* volrà posant y aquel levador *que* ben vist li sia *que* ells ne son consents». ⁶⁸

És probable que la decisió de Jaume Vanrell de no fugir a Alcúdia després de l'arribada del regent Obac i el fet d'exercir el càrrec de clavari en una Universitat de Montuiri dominada per la facció més radical fossin els motius de la important represió econòmica que patí una vegada sufocada la Germania.

L'episodi revolucionari arribà a la seva fi amb les derrotes de la batalla de sa Marjal (entre sa Pobla i Muro) i del Rafal Garcés (Inca). Entre les dues, la vila de Montuiri fou saquejada pels agermanats en retirada. ⁶⁹ El setge de les tropes reials d'una ciutat de Mallorca atrinxerada i infectada de pesta durà fins al 7 de març de 1523. ⁷⁰

Jaume Vanrell tornà a ser conseller a partir del maig de 1523. ⁷¹ En algun moment d'aquells mesos es presentà a Inca per retre's a l'obediència reial. ⁷²

El 7 de juliol, per manament de Pere Joan de Palou i davant el notari Jeroni Real, el batle Antoni Miralles, el jurat Antoni Rossinyol i l'escrivà Pere Albanell signaren les informacions sobre l'actuació respecte de la Germania d'uns dos-cents montuïrers, així com també del valor dels seus béns. De Vanrell es deixà constància que:

«141. Jaume Vanrell: jurat y consentia que donassen viutualles als camps den Colom y diners als que guardaven aquest, y era molt affectat á la germania, y com en Pau Casasnovas vingué a Montuiri y sermoná, lo dit Vanrell dix que Casasnovas era angel qui parlava y que'ls mascarats eren moros blanchs: presentat a Inca-IID».

Vanrell participà com a conseller a la reunió celebrada a l'església parroquial dia 27 de gener de 1524, la vigília de l'arribada del virrei Miguel de Gurreea a Montuiri, per decidir com actuar respecte de les composicions, o multes, que els serien imposades per les seves culpes durant la Germania, tal com havia actuat el dia anterior a la vila d'Algaida. ⁷³

⁶⁸ ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544, 87r.

⁶⁹ Hem localitzat una acta solta datada el 21 de novembre de 1522 en què apareixen nous jurats: Jaume Vanrell, Guillem Picornell, Bartomeu Ribas i Bartomeu Forner. Es tractaren qüestions d'abastiment de forment a la vila, un préstec de mossèn Gabriel Miralles i l'administració de la botiga. Desconeixem si aquesta és la darrera acta del govern agermanat, la primera del retorn al domini del rei o un moment de transició. ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544, 87r.

⁷⁰ De fet, Jaume Vanrell cobrà per cent deu quarteres de xeixa i cinc moltons que la vila envià al camp de la Real durant el setge a la ciutat. ES 7038_AMMT FMH-03-01-01-01-002. Llibre d'albarans del clavari 1516-1677, 171r.

⁷¹ ES AMMT FMH-01-02-01-01-002. Llibre de determinacions de consells 1521-1544: 87r.

⁷² Quadrado, 2021, pàg. 196, núm. 141.

⁷³ ES AMMT FMH-01-02-01-01-001. Llibre de determinacions de consells 1452-1525, sense foliar. Acta de 27 de gener de 1524.

Vegem la qüestió de les composicions i Jaume Vanrell. En aquesta taula podem veure una llista dels homes amb una sanció major per la seva actitud durant la Germania.

Llista dels montuïers més castigats per haver participat a la Germania (1524) ⁷⁴	
Nom	Pena
Sebastià Vey (o Veny)	Executat
Francesc Llobet	Executat
Jaume Vanrell	800 lliures
Gabriel Mesquida	80 lliures
Bartomeu Miralles	60 lliures
Guillem Picornell	50 lliures
Joan Martorell	50 lliures

És clar que Jaume Vanrell va ser el montuïer que rebé la sanció econòmica més important, deu vegades més que el següent i una quantitat que gairebé doblava la totalitat dels seus béns estimats. De fet, només els dos montuïers executats reberen, òbviament, un càstig més sever.

Ja hem vist que essent jurat era partidari de la Germania, permeté que enviasin vitualles a les tropes que assetjaven Alcúdia i diners per a la guàrdia de Joanot Colom. A més, a l'episodi de la nit de Sant Miquel de 1521, Jaume Vanrell mostrà una admiració pública i notòria cap a Pau Casesnoves.

Amb tot, però, no explica l'elevadíssima composició que el nostre protagonista rebé. A parer nostre, per trobar el motiu d'una sanció de tanta quantia cal anar-lo a cercar en dos elements: la posició social de Vanrell i el fet que es mantengués fidel al moviment agermanat fins que es presentà a les autoritats reials d'Inca, una vegada la derrota era imminent.

Per comparar trajectòries farem una breu biografia del batle, els jurats i els consellers que acompanyaren Vanrell en el regiment de 1521-1522.

El batle Bernadí Company, abans d'ocupar aquest càrrec, era un agermanat abrandat, va ser dels primers elets, participà a l'assalt contra sa Bastida i organitzava tropes per als revoltats. Una vegada fou batle, però, començà a recelar del govern de Joanot Colom i participà en algunes conspiracions antiagermanades a la ciutat de Mallorca i a Manacor. El canvi de posició de Company fou tan evident que se l'empresonà a la ciutat i, una vegada lliure després de pagar sis ducats, fugí cap a Alcúdia quan sabé de l'arribada del regent Obac.⁷⁵

El jurat Guillem Picornell, com a Vanrell, també se l'acusà de donar pa i doblers a les tropes que anaven contra Alcúdia i que feien de guàrdia a Colom. Es mantengué fidel a la Germania fins a les derrotes militars i es presentà a les autoritats reials de Binissalem.⁷⁶

⁷⁴ Taula d'elaboració pròpia a partir de Bernat i Serra, 2010.

⁷⁵ Quadrado, 2021, pàg.198, núm. 174.

⁷⁶ Quadrado, 2021, pàg. 193, núm. 44.

El jurat Bartomeu Ribes del Pujol també permetia que enviassin virtualles a les tropes que assetjaven Alcúdia i comprà bestiar requisat als mascarats. Tanmateix participà a algun tipus d'incident contra la direcció agermanada a Lluçmajor i abans del 5 d'agost de 1522 ja s'havia reclòs a Alcúdia.⁷⁷

El jurat Bartomeu Forner també fou acusat de donar suport als agermanats durant el seu càrrec, però es reclougé a Alcúdia després que es fessin públiques les cartes del regent Obac.⁷⁸

El conseller Antoni Picornell, de malnom *Prom*, fou acusat de permetre una taxa per a pagar les despeses de la guàrdia de Colom. Tanmateix, la seva relació amb la Germania canvià en pocs mesos perquè els mateixos revolucionaris el multaren. Es presentà al batle de Montuïri una vegada la vila havia retornat a l'obediència reial.⁷⁹

El conseller Francesc Ripoll s'atorgà les funcions de batle i, vara en mà, aturava els fugitius que volien arribar a Alcúdia. Tenia dos fills a favor de la Germania al setge d'aquesta vila emmurallada. Un cop rendida Inca, es presentà al batle d'allà i és probable que, una vegada sufocat el moviment, passàs a viure a la ciutat de Mallorca.⁸⁰

El conseller Bartomeu Company participà a l'assalt a sa Bastida i envià virtualles a la guàrdia de Colom. Es rendí a les autoritats reials a sa Pobra i el seu pare va estar refugiat un temps amb els mascarats d'Alcúdia.⁸¹

El conseller Bartomeu Barceló, de malnom *Menorca*, va ser en un primer moment partidari de la Germania i comprà roba requisada als mascarats. Tanmateix, canvià de bàndol i participà a l'incident antiagermanat de Lluçmajor i abans del 5 d'agost de 1522 es refugià a Alcúdia.⁸²

El conseller Gabriel Ribes va participar a l'assalt de sa Bastida i comprà bestiar que havia estat de mascarats. Així i tot, canvià de posició i a causa d'això fou multat pels agermanats, l'obligaren a anar a Sineu, d'on fugí, i fou obligat a participar a la batalla de sa Marjal. L'endemà, després de la derrota dels agermanats, es presentà a les autoritats reials a sa Pobra.⁸³

Dels vuit montuïrers que ocupaven els principals càrrecs quan es propagà la Germania, cinc havien abandonat el moviment abans que acabàs el mes d'agost de 1522. Només Jaume Vanrell, Guillem Picornell i Francesc Ripoll es mantengueren al costat dels revolucionaris fins a les desfetes al camp de batalla.

Jaume Vanrell era aquell qui posseïa la major fortuna dels jurats, consellers i batle que regiren entre 1521-1522. En la llista de les majors fortunes de més amunt, tots aquells amb una riquesa major que Vanrell o bé no acceptaren la Germania o bé abandonaren el moviment en algun moment de la radicalització. Només Bartomeu Ribes de les Donades seria un cas comparable, però morí abans de 1524 i els seus fills s'havien reclòs a Alcúdia.⁸⁴

⁷⁷ Quadrado, 2021, pàg. 195, núm. 112.

⁷⁸ Quadrado, 2021, pàg. 191, núm. 15.

⁷⁹ Quadrado, 2021, pàg. 194, núm. 78.

⁸⁰ Quadrado, 2021, pàg. 191, núm. 16.

⁸¹ Quadrado, 2021, pàg. 192, núm. 41.

⁸² Quadrado, 2021, pàg. 198, núm. 190.

⁸³ Quadrado, 2021, pàg. 192, núm. 39.

⁸⁴ Quadrado, 2021, pàg. 193, núm. 47.

Per tant, podem afirmar que la novena i la desena fortuna de Montuïri, Bartomeu Ribes de les Donades i Jaume Vanrell respectivament, varen ser els dos potentats del poble que donaren suport al moviment agermanat fins que la mort, en el cas del primer, o fins que la resistència fou inútil, en el cas del segon. Per tant, Jaume Vanrell seria la darrera gran fortuna de mantenir-se al costat de la revolta.

Margalida Bernat i Jaume Serra ho varen descriure de la següent manera:

«Aquesta diferència confirma que bona part de les persones amb propietats mitjanes varen ser les que es mantingueren fidels al moviment fins als darrers moments, mentre que les més riques de la vila acabaren per donar-li l'esquena. De fet, pràcticament cap dels refugiats a Alcúdia pagà les composicions, quan a moltes altres viles tothom pagà».⁸⁵

La descendència de Jaume Vanrell

Tal com hem avançant, Jaume Vanrell va tenir tres fills del primer matrimoni amb Angelina Tomàs (Catalina, Miquel i Antoni) i dos del segon matrimoni amb Catalina Ribas (Jaume i Bartomeu).

A continuació exposam una sèrie de notícies sobre la línia principal de la família Vanrell des de 1528 fins a l'extinció de la línia masculina directa i algunes notes més sobre el destí de la casa pairal fins a l'actualitat.

En aquesta exposició veurem com progressivament el tractament donat al capdavanter de la família Vanrell anirà canviant. Un fenomen que pot indicar que malgrat no disposar d'una concentració de béns tan important com els seus antecessors, els successors de Jaume Vanrell, que rebia el tractament d'*honrat* per haver estat jurat de la vila, adquiriren un major reconeixement social.

En els estims de 1578 es pot veure com l'heretat de Jaume Vanrell, mort el 1528, s'havia anat repartint i disgregant entre els seus descendents.

Per una part, els hereus d'Antoni Vanrell disposaven d'un patrimoni d'una possessió en alou de la senyora Maçaneta (Son Rubí) valorada en 1.400 lliures.⁸⁶

Per una altra part, Jaume Vanrell (suposam que el net del nostre protagonista i ja era tractat com a *mossèn*) tenia les propietats següents:

Una possessió junt a la vila amb les terres del pou d'en Tries que sumava tot 5.000 lliures.⁸⁷

Una sort de terra amb valor de 500 lliures.⁸⁸

Una altra sort de terra valorada amb 300 lliures.⁸⁹

Una vinya valorada amb 60 lliures.⁹⁰

⁸⁵ Bernat i Serra, 2010, pàg. 191.

⁸⁶ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 4v.

⁸⁷ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 14v.

⁸⁸ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 24v.

⁸⁹ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 25r.

⁹⁰ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 29r.

Dues sorts de terra anomenades n'Albanella i na Boscana valorades en 760 lliures.⁹¹

Una sort de terra valorada en 180 lliures.⁹²

Unes cases i corral valorades en 500 lliures.⁹³

En els estims de 1657, un altre Jaume Vanrell, sense cap tractament protocol·lari, apareix referenciat amb les següents propietats i valor:⁹⁴

Cases i corral valorades en 150 lliures.

Mobles valorats en 20 lliures.

Dues quarterades i mitja a Son Vanrell, junt al torrent, valorades en 375 lliures.

Per la concòrdia d'Algaida, dues quarterades valorades en 240 lliures.

Per mig quartó de ses germanes valorat en 15 lliures.

A la segona meitat del segle XVII, el cap de la nissaga fou Arnau Vanrell. El 1683 era batle reial i, en diferents moments, també va ser conseller de la vila i jurat de la Universitat.

En el cadastre de 1674, les propietats d'Arnau Vanrell, sense cap altre tractament,⁹⁵ eren les següents:

Cases i corral valorades en 700 lliures.

Cinc quarterades de terra a na Païssa valorades en 1.250 lliures.

Vint-i-cinc quarterades de terra al Figueral amb la vinya i el rafal valorades en 2.666 lliures.

Cinc quarterades de terra a na Llarga de sa muller valorades en 1.000 lliures.

Tres quartons de terra a Son Vanrell que ha concanviats amb una quarterada de terra a en Rafel Martorell valorats en 135 lliures.

Segurament fou aquest mateix Arnau Vanrell que el 1699 cedí un solar als jurats de la vila i als obrers de la confraria del Roser per construir la capella fonda de l'església parroquial a canvi de disposar d'un vas allà mateix i mantenir un pas per accedir-hi.⁹⁶

En el cadastre de 1717, Jaume Vanrell d'Arnau, tenia propietats valorades en 9.280 lliures. Aquestes es desglossaven en:

Cases i corral valorats en 680 lliures.

Mobles valorats en 350 lliures.

Cases, corral i celler valorats en 360 lliures.

Els mobles del celler valorats en 306 lliures.

Una peça de terra dita na Pallissa valorada en 1.487 lliures i 10 sous.

⁹¹ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 31r.

⁹² AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 33v.

⁹³ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-001. Estims de 1578, 36r.

⁹⁴ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-00. Estims de 1657, 131r.

⁹⁵ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-004. Cadastre de 1674, 125v-126r.

⁹⁶ Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, 1929, v. XXII, pàg. 335.

Una peça de terra dita na Llarga valorada en 1.190 lliures.

El rafal de Son Vanrell, terra i vinyes, valorat en 5.525 lliures.

Una peça de terra amb vinya amb una altra partida del dit lloc de Son Vanrell valorada en 42 lliures.⁹⁷

L'any 1760 el cadastre que es va redactar recull «lo senyor Arnau Vanrell,⁹⁸ del compte del revernd Antoni Vanrell prevere»:

Cases, corral i hortet 680 lliures.

Mobles estimats 140 lliures.

Cases, celler, les botes i demés arreus 360 lliures.

Peça de terra dita na Llarga 1220 lliures.

Peça de terra dita na Païssa 1490 lliures.

Peça de terra i vinya dita el Rafal de Son Vanrell 4.550 lliures.

El prevere Antoni Vanrell era germà d'Arnau.⁹⁹

La Llista de veïnats de 1793 recull la *calle del señor Vanrell que suve a las quatro esquinas de la Rectoria*. En aquest carrer, hi vivia el senyor Francesc Vanrell,¹⁰⁰ fill d'Arnau Vanrell i Socies i de Miquela Tallades i Lladó.¹⁰¹

A l'Apeo de 1818¹⁰² les seves propietats eren:

Una casa i corral a la població.

Una altra casa i corral amb la seva bodega a la població.

Dues quarterades de camp anomenades na Païssa.

Tres quarterades de camp anomenades na Païssa.

Cinc quarterades de camp anomenades na Llarga.

Dues quarterades de camp anomenades na Blanca.

Dues quarterades de camp a Son Vanrell.

Vuit quarterades de vinya a Son Vanrell.

La darrera propietària descendent per línia masculina de Can Vanrell va ser Joana Maria i Miquela Vanrell i Reus (1775-1844), filles de Francesc i de Catalina Aina. Miquela era casada amb Miquel Barbarín i Bonnardell (1769-1838) i també va ser hereva de les propietats del seu oncle Antoni Vanrell.¹⁰³

L'hereu del matrimoni Barbarín-Vanrell pel que fa al casal de Montuïri fou el fill d'aquests, Francesc Ignasi Barbarín Vanrell (1805-1883). A la vegada, l'habitatge passà al fill de Francesc, el coronell Rafel Ignasi Barbarín Brondo (1842-1930).

⁹⁷ ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-007. Cadastre de 1717, 137v.

⁹⁸ D'aquest Arnau Vanrell també existeix una capbreuació de 1738. Canuto, 2014, pàg. 26-28.

⁹⁹ AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-02-008. Cadastre de 1760, 119v-120r.

¹⁰⁰ AMM. ES 7038_AMMT FMH-02-01-04-04-005. Llista de veïnats de 1783, 19r.

¹⁰¹ Ramis d'Ayreflor, 1911, citat per Mas, 1994, pàg. 2.

¹⁰² AMM. ES 7038_AMMT FMH-03-03-01-01-001. Apeo de 1818, 216r.

¹⁰³ Ramis d'Ayreflor, 1911, citat per Mas, 1994, pàg. 2.

La casa va ser venuda entre 1894 i 1906 al metge Joan Verger Ribas «es metge Fraret», a partir de llavors serà coneguda com *Cas Fraret*. A l'entorn de 1935 se'n segregà una part propera a la rectoria com a lot de l'herència del prevere Bernat Verger Ribas «Fraret» (1874-1954).¹⁰⁴

El 1942, Joana-Aina Ferriol Mayol, esposa del metge Fraret, i els seus fills Guillel Verger, Maria Verger, Miquela Verger i Gabriel Verger vengueren la casa principal al matrimoni format per Miquel Mascaró Gomila «Punta» (1891-1961) i Rosa Pocoví Martorell «Roig» (1894-1977).¹⁰⁵

L'hereva del matrimoni, pel que fa a Can Vanrell o Cas Fraret, fou la filla Coloma Mascaró Pocoví «Punta», que el 1980 comprà l'anomenada *casa petita* que havia estat del prevere Bernat Verger i l'incorporaren l'habitatge.¹⁰⁶

L'actual propietària (2022) és Bàrbara Camps Mascaró, filla de Coloma Mascaró Pocoví.

Al llarg de la comunicació hem vist com Jaume Vanrell gaudia al tombant dels segles XV i XVI d'una posició benestant dins la comunitat montuïrera. La posició favorable al moviment agermanat li comportà una sanció econòmica que superava el seu patrimoni. A la vegada, el repartiment de la seva herència a partir de 1528 suposà una dispersió del patrimoni que havia acumulat en la seva persona.

Amb tot això, Can Vanrell fou fins al segle XIX una de les cases bones de Montuïri. Per què?

La resposta s'ha d'anar a cercar en el procés de concentració de la terra en poques mans i el traspàs de propietats a mans urbanes que es donà arreu de Mallorca, que havia començat segles abans i que s'agreuja amb la Germania.¹⁰⁷

A Montuïri aquest procés és especialment significatiu si es comparen els estims de 1578 i de 1685.¹⁰⁸ La diferència principal entre les dues dates és l'adquisició cada vegada més de propietats per part de la noblesa resident a la ciutat de Mallorca i dels ordes religiosos, sobretot els dominics.

La situació era tal que el 1754 els regidors de l'Ajuntament de Montuïri asseguraven que «estam tant vexats per esser tot el terme quasi de frares y cavellers».¹⁰⁹ De fet, el 1836, Montuïri era el terme municipal de Mallorca amb un percentatge major de propietat en mans eclesiàstiques.¹¹⁰

A causa d'aquest procés de concentració i deslocalització dels propietaris de les terres montuïreres, els representants de la mà mitjana, com els Vanrell, esdevengueren l'elit del poble per absència de potentats més importants residents a la vila.

¹⁰⁴ Canuto, 2021b, pàg. 29-32, i Canuto, 2021c, pàg. 29-32.

¹⁰⁵ Escriptura del notari de Porreres José Clar Salvà datada el 28 de juliol de 1942 facilitada per Bàrbara Camps Mascaró, a qui agraïm la generositat.

¹⁰⁶ Informació proporcionada oralment per Bàrbara Camps Mascaró dia 3 de juliol de 2023.

¹⁰⁷ Deyà, 2000, pàg. 53, i Deyà, 2010, pàg. 112.

¹⁰⁸ Valero, 2016, 277.

¹⁰⁹ AMMT FMH-01-03-01-03-002. Llibre d'actes 1739-1791. Sense foliar. Acta de 22 d'octubre de 1752.

¹¹⁰ Mas, 2001, pàg. 18-19.

Així doncs, la nissaga estudiada s'unia a altres cases grosses del poble que en el segle XVIII eren els Manera de l'Ullastrar, els Manera de la Cigonya, els Manera de la Costa o els Mas de la Creu i els Miralles de Tagamanent que, sembla, obtengueren algun reconeixement de nobles per part de la nova dinastia reial, els Borbons.¹¹¹

Conclusions

L'estudi de la trajectòria de Jaume Vanrell dins la societat montuïrera dels segles XV i XVI permet extreure conclusions sobre el funcionament de les estructures polítiques, econòmiques i socials de la Part Forana de Mallorca durant aquest període. En primer lloc, Vanrell emergeix com una figura paradigmàtica de l'elit local, pertanyent al grup dels pagesos grassos o mà mitjana, amb una influència destacada en l'administració municipal. Els càrrecs de jurats i conseller que ocupà al llarg de la seva vida evidencien la seva participació activa en la gestió dels afers públics de Montuïri, mentre que la seva posició dins el rànking de fortunes de la vila reafirma la seva rellevància econòmica.

Un dels aspectes més destacats del seu recorregut històric és el seu paper durant la Germania (1521-1523). A diferència d'altres membres de l'elit local, que optaren per desmarcar-se del moviment revolucionari a mesura que aquest es radicalitzava, Vanrell mantengué el seu suport als agermanats fins al col·lapse del moviment. Aquest fet es reflectí en la severa sanció econòmica de 800 lliures que li fou imposada, la més elevada de la vila, indicativa tant del seu grau de compromís amb la revolta com del càstig exemplar que les autoritats reials decidiren aplicar als propietaris que donaren suport a la insurrecció. La seva figura esdevé així un cas paradigmàtic per analitzar la repressió postagermanada i les seves conseqüències en el reordenament polític i social de la Mallorca del segle XVI.

Pel que fa a l'aspecte patrimonial, l'estudi de la seva heretat permet comprendre millor les dinàmiques de propietat i explotació agrària de l'època. Vanrell posseïa una diversificació d'actius considerable, incloent terres de conreu en alqueries i rafals, vinyes i habitatges urbans, així com una infraestructura agrícola i ramadera significativa. Aquest model de gestió patrimonial evidencia l'estratègia econòmica dels pagesos grassos, basada en la combinació de l'explotació directa amb el règim d'arrendament i l'aprofitament de diverses fonts d'ingressos, com la producció cerealística, la vinya, el lloguer de pastures i la cria de bestiar. Aquesta estratègia, tot i garantir una posició de predominant dins la comunitat local, no el pogué protegir de les conseqüències polítiques i econòmiques derivades del seu suport a la Germania.

Un altre element clau per comprendre la posició social de Vanrell és el seu estatus simbòlic dins la vila. La seva capacitat de contribuir amb un rossí a la llista d'homes d'armes de 1515, així com la seva possessió d'objectes sumptuaris (joies, armes, teixits de luxe, etc.), reflecteixen un nivell de distinció social que el situava en la franja alta de la comunitat montuïrera. L'estudi del seu inventari *post mortem*

¹¹¹ Mas, 1994a, 2 i Mas, 1994b, 2.

revela la importància de la seva residència principal, actualment coneguda com Cas Fraret, tant en termes arquitectònics com en la seva ubicació privilegiada dins el nucli urbà. Aquesta casa, que es mantengué com una de les més notables de Montuïri fins al segle XIX, exemplifica la pervivència del prestigi familiar malgrat la pèrdua progressiva de la concentració patrimonial.

Pel que fa a la seva descendència, la trajectòria dels seus fills i nets indica una continuïtat en la posició social de la família, encara que amb un progressiu fraccionament de l'heretat. L'estudi dels estims de 1578 i 1657 mostra com la riquesa de la família es dispersà en diverses branques i com el pes de la casa Vanrell dins la comunitat es reduí progressivament, encara que va mantenir la preeminència social. Tot i això, la línia masculina de la família es mantengué activa en l'administració municipal, amb descendents que ocuparen càrrecs de batle i jurat al llarg del segle XVII.

Finalment, l'evolució de la casa pairal fins a la seva venda a la fi del segle XIX i la seva conversió en Cas Fraret il·lustra els processos de transmissió patrimonial en la Mallorca rural. La compravenda i la segregació d'aquesta propietat al llarg dels segles reflecteixen no només els canvis en l'estructura d'aquest casal històric de Montuïri, sinó també les transformacions socials que afectaren l'elit montuïrera.

En conjunt, la trajectòria de Jaume Vanrell i la seva família exemplifiquen els mecanismes de poder, resistència i adaptació en una societat sotmesa a profunds canvis polítics i econòmics. La seva figura ens permet entendre millor les tensions entre l'elit local en moments de crisi com va ser la Germania, així com els efectes a llarg termini de la revolta en la configuració de les jerarquies socials a la Mallorca de l'edat moderna.

Anexx

Inventari postmortem de Jaume Vanrell (1528)

[...]

Primo a trobat en la dita heretat hun
alberch y cairó a hon stava y habitava lo
defunt tengut sots alou y drete senyoria
del senyor rei lo qual afronta ab
tres vies públiques y d'altre *part* ab lo fossar
y cases de la rectoria ab càrrec seus
censals segons en los carrecs es contengut.

E primo a trobat en la entrada del dit
alberch a hon habitava lo dit defunt
sinch gerres de terra
Item dues mans de morter e dues

culeres de fusta e una grexonera.

Item una caldera bona e un calderó

Item dues olles de coure de vuit scudelles

cade una valen circha

Item tres olles de terra de tres scudelles e un talla

dor de fust

Item una sitge ab *que* augé trenta y sinch lliures ordi

Item un perertat que de fusta ab trenta y dos zan[...]

fill de bri y estopa e ser foradades.

Item quatre faus y una podadore e un cadanat fer[ro]

he unes stisores velles e una agulle de torn de fer[ro]

Item un torn de tornagar faves he una fayado[ra]

Item hun peu da debeuedore de ferro

tem huna picase e un teiador de blat

Item hun pagès de hun quartí esguanallat

Item uhn cubell vell a un plech de car[tes de]

pregamí velles dins un tallech vell en què ni a ser[...]

Item hun serró de gat e un banch vell petit

Item huna pastere bona ab una alfàbia rompude

farina ab sirca una barsella de farina

Item una sanalle petita amb tres almuts de porgueres

Item hun morter de pedre marbre

Item un sanalle petita de una berselle

Item quaranta liures de llana nata entrafillade y card[ada]

Item un cove ab dos capdells de ful de astopa fe[...]

catdbel de gonella

Item un artibanch nou dins lo qual agué las cose[s]

primo hun panalló de drap de case bo ab son forniment

Item dues stovalles pisanesques mitgenses he [...]

nades

Item dos brians de fustani blanch

Item un corporall de Holande de done bo

Item una coxinere ab quatre tavalloles de fill [...]

Item un drap da collós fet a modo de cobribanch bo y larch

Item un cobribanch de taulle e un de comeltar

Item dos sadasos bons

Item dos cobribanchs vells e un altre bo

Item hun banch larch

Item huna mitge quaterre de mesurar velle

Item hun molí molent ab son forniment

Item dues xarxes de antracamar

Item un collar de cuyro bo

Item un serquepou petit

Item en la cuyne

Primo una copa de aram

Item huns ferros grans e uns petits

Item hun morter de coure ab sera

Item hun basí de lautó e un plat de astany

Item huna olle de coure gran tancade

Item huna sanalle petita ab sirque mix almut de sall

Item tres scudelles e dos plats de terra he dos librels e v[...] cubellet

Item una paella he uns ganchs de traure carn de la olle uns lavadós

Item una caldere velle e un bach tort

Item hunes molles de moldre sal e un ast vel

Item dos cossis plentats

Item tres lomenes e hunes dabanadores

Item dues guanivetes de talla

Dins lo saller

Item hun perpall de ferro gran

Item huna migua bota ab ayguadés

Item hun permat e un ferro de mitga lliura

Item huna sanalle de palme

Item sent vint taulles noves

Item hun arer nou

Item hun carretell ab sinch barselles de linos

Item tres asquelles e un scapó

Item hun cuyro de bou e un d'egua

Item hun banch de cup

Item setze sebes

Item hun cup amb trenta y sis lliures y una bersella de xe[eixa]

Item un cup de bullir buit ab son afollador

Item dos portadores velles

Item una corbeta e una scalde de bast

Item sirca mig quintar de garoves

En lo mengedor

Item un armari dins lo quall avia les coses segens
 Item tres ampolles de vidre e dues tases
 Item un pot e una lantia e un plat de Mállica e tres pots
 patits y un pot de terra amb oli rosat
 Item una salsera e un pot petit de vidra
 Item una parpallera de castayia rumpude
 Item un drap de pinsell
 Item una taule larque ab sos petges e un banch
 Item unes stovalles de dues pessas
 Item un cadaf de aram e un de terre petit
 Item una servidore y un canalobre e una cistella e una castayie
 e unes bonetes
 Item una agulada de bous e una palle dolenta
 Item un garbel
 Item un drap de pinces de xamellot
 Item alguns papés de figures en la porta de la cambre
 Item una figura de *nostra* dona alt la porta amb son guarni
 ment de lenye
 Item una cadena de làntia ab sa corde
 Item un cànem y una sistella gran
 Item una giradore e una cadira velle
 Item una relle e un cademat sens sobre pany
 Item una caxa dins la qual ague les coses següents:
 Primo un parell de lenzols nous de quatra talles de [...] case
 Item dues stovalles cordonades mitgensesres
 Item dos trozos de xamellot vell

En la cambre a on lo dit defunt jaya

Primo nou llibres de albarans
 Item una lenterne y una tellequa nova
 Item un mirall y un plat gran de terra
 Item una servidore gran y un tanallo
 Item una caxa blanca velle dins la qual hagué
 proessos vells
 Item una cose hobra de fil de or
 Item un parell de sabates del dit defunt usad[es]

Item un lensol nou de quatra talles de drap de ca[sa]
Item dos lensols usats de quatre talles
Item dues telles de lensol noves
Item unas tovalles de taulle petites
Item una telle de lensol vell
Item unes astovalles velles asquinsades
Item una cortina dolenta
Item una caxa nova vermelle dins la qual agué les coses
segents:
Item una gonella de mescla verde sens cos
Item una gonelle negre ab fill de velut negre
Item un cos negra guarnit de vellut
Item un cos y managues de xamellot guarnit de vellut
Item un tabardilo de xamellot negra
Item un capús negra de drap de casse del dit dafunt
Item un collar dor ab deu dotsenes y mitge de grans d'or
vells y nous
Item un cadeno de argent ab li baule y los caps
Item quatra anels d'or so es un ascut e un rubi e un tur-
quese e un sagell
Item una capsa ab tres bayatilles noves
Item un tros de foquedura de sede blanca y vermelle
y un tros blanch tot sirque tres canes.
Item una capsa ab tres coretges de argent so és la una
ab parchs de vallut negre sobre deurade ab sis platons
Item altre corretge grorge de argent ab vuyt platons
diu-se és de le dona polita penyore
Item una altre gorretge guarnide de argent ab
parchs de cuyro
Item una penitència de coral diu-se la viude
mitat sua de vint dotzenes y dos grans
Item un senbrero negre guarnit de vellut
Item una capa burelle husade del dit daifunt
Item una cofre petit ferrat buyt
Item un paner de [?] dins lo quan ha les co[ses]
segents
Item una camisa de home vella
Item una tavellole patita de ymatge
Item un parel de callses de li

Item un torqueboca e un tavallole de fil amp[le]
Item una salade ab algun ferro vel de poque[...]
Item un cofre amb lo qual agué les coses[...]
Primo una gonele verde sens cos
Item un cos ab màneges o colseres negre
Item una culere de argent petita y velle
Item un tarbardilo negre guarnit de setí
Item un mantel negre guarnit de vellut
Item unes feldiles verdes
Item un palm de drap rosat nou
Item un sayró[?] negre del dit dafunt
Item un cos vel de xemelot
Item un tabardilo morat
Item une gonelle de Bruges sens cos ab lo
hantron[?] peus de setí trebat
Item un gonel gipó negre de quatre cortes
Item un cos ab manegue colserc negre usat
Item unes faldiles de paumelle husades
Item unes faldiles verdes husades
Item un un mantel [...] husat de drap de casse
Item un gonel gipó negre de dit dafunt
Item un sayó burel vel del dit dafunt
Item unes maneges de vellut negre usades
Item un faset vermel vel
Item un gonell gipó vell usat e un faset rosat
Item una forqua de ventar e un gayato
Item un parel de clases burelles del dit dafunt
Item dos panés de bonetés
Item un cos negra usat
Item una flasade cardade mitgensera
Item un panalló de drap de cassa husat ab formes guarnit de flocadura
Item una vanave mitgensera
Item una astormia ab sis fogassés
Item un sach vel de mitga llargària
Item un lensol de quatre talles husat
Item un lensol vel de quatre telles
Item un panalló per lo bres vel
Item dues tavalloles ab mitja ranta
Item dues manades de aspart

Item una mole de astam *que* pesa 31 lliures
Item dues posts per mantra pa *per* pestar
Item dues tallecas ab *que* ha sexanta cartes de pragamí y altres papés
Item dues tovalloles ço és la una *per* toca guarnide de floquadura y l'altre velle
Item un lit anquaxat ab una marfagua e un matalas de lana e un trasvaser e dos coxins ab sas coxineres e un perell de llensols de quatre talles usats
Item un talech de ascriptures ab dos llibres de alberans vels
Item un artibanch de dues caxas ab una gulle de adobar bastis
Item un caxó partit vermell dins lo qual agué les coses següents:
Item un drap de abirgar minyons de Holande
Item una tavallole de fil ampla
Item una calota de vallut leçonat ab traves d'or
Item sinch cartes de pragamí y altres scriptures de paper
Item un senyidero de sede
Item un restre de fill de fillar de astoba lo qual pese deu lliure

En la racambra

Item tres forrellats e una baule
Item un tornet ab colles de hegües
Item una alfàbia patita buyda
Item una alfàbia patita an cirque VII corter de[...]
Item una alfàbia patita de deu fins en dotze corte de tots vins
Item una alfàbia plana de vins blenchs té deu cort[...]
Item un canter ab sirque un almut de olives
Item una satrille buyde
Item una librole buida gran
Item un caratel buyt vell desfonat
Item setze fexos de li aspadat *que* pasa un [quy]ntà y satanta y sinch liures
Item una mitga bota ab quatra barselles de favas
Item tres adobadós de hera y dotze forques he une[s] haradores
Item un torn sense roda
Item dues sanalles de aspart noves
Item un lit ab sa marfaga ab un lensoll vell e mitga flasade velle de borro diu la viuda la flasada es de casse mon pare
Item unas fladatas velles verdas

Testimonis en asó convocats son los honrats en Bertomeu Barsaló e Pere Mayol e Pera Carniser tots de Montuyri en pasantia dels quals fonch pres lo present inventari en la present jornada e an après a dotze de dit mes y any en prasen-

sia del dits testimonis fonch persanarat en prenda lo dit inventari de les coses quines saguexan.

En la botiga de la boval

Primo dues quarteres e mitge de blat de porgueres

Item vint y vuyt corteas y mitga de avena

Item tres botes buydes molt flacas

Item unas scovelles guarnidas de Lorda

Item dues botes plenes de blat e que y a setze quarteres

Item un horó partit ab sinch barselles de guixas

Item una bota vinera velle

En lo stable

Primo dues traguas ab dos axangús

Item una cadana perfarmar bèsties

Item un bast vell e dues cordes de cànem velles

Item un bast nou de la mulle negra

Item un albardà nou e altra vell qui es en cassa d'an Havellà.

Item un collar e un coxí vell

Item uns arganels vells

Item un framullar e dues saries noves

Item una mulle fille de heguas e un hassa nagra

Item una sarja usada que té nagique

Item en la cambra de la companyia

Item un lit de banchs vell ab una marfagua

Item una flasada vella molt dolenta

Item un banch davant lo lit

Item una arade ab sa relle

Item lenyam per fer hadés sis pessess

Item una relle bona

Item una axada e una papa sense ascarpell e una sense mànec e una dasdrall usada

Item una ascalle rumpuda

Item un lensoll dolent per tirar palle

Item jou de bous

Item una palle de forn

Item un porch gros

Item vint y huyt animals grans y puques guallines e un gall

Item una loqua ab sinch pols

Item un parell de colloms covadós

Item una holle de tanir pagua de senyar bastiar

Item se troba en poder del notari devall scrit un contrata fet al primer del present mes y any de an Anthoni Ballester de nou liures deu per un parell de bous

Item un altra contrata lo dia mateix d'en Pere Havellà e de sa muller d eun bou e una vaqua per quinze liures deu

Item fa en Mesià Romení de la villa d'Incha e altres vuyt liures sensals pagadores a la fest de Sent Miquel

Item se hamostra aver consignat la viuda Sastra y sos gendras, ço és Joanot Boscha quandom e Francesch Mullet sobre en Miquel Puix del Masdeu tranta dos liures appar en lo libre mayor da albarans a nou de mars M y sinch sens y vint y quatra.

Item se amostra ab contracta d'en lo dit Miquel Puix del Masdeu quartosa quarteres de forment segons sa mostra e poder d'en Gabriel Salvà notari de Lluçmajor ha setze de noembra any M y sinch sents y sis

Item denunsia en Miquel Clar e n'Esteva Mayol una vaqua de pèl negra ab un vafel lo qual havia atanir per lo dit Venrel

Lo bastiar

Primo una hegua de pell groch stallade de vuyt anys

Item una poltra filla seua de dos anys de pèl groc

Item un poltro de dos anys negra

Item un poltro roix de dos anys

Item una poltra malalta de sirque dotze anys

Item una somera galtada de sirque dotze anys

Item una sonere de pèl blanch velle

Item un ruch blanch

Item una ruca de pèl negre de un any

Item quatre bous so és dos vermells e dos negras

Item tres vaquas y tres braus e companyia ab n'Estev[e] Mayoll qui avui viu ha Campos

Item sent coranta hovelles a renda so és cen a en Pere Mayoll e coranta a n'en Trobat

Item sis hovelles de barquere vanudes per lo corredor lo die de sent Luch per dues liures dotze sous y quatre

Item un mantel de doll que fonch donat a la viude per recompense de un tabardillo e deu sous més per rafaysó

Item molts moltons de barquera diu eren quatre no se n'ha tro trobat sinó dos vanuts han *en* Thoni Pugol mayó a *raó* de trenta sous vallen una lliure y sis sous *Item* una romamana patita

Los sitis que-s són trobats en la ditat haratat

Item un alberch y cayró s-citua en la dita parroquia anomenat Son Portel afrontant ab tres vies públicas y de altre part ab les cases y cayó dels ereus de na Sardana tingut sots [...] e alou y drata senyorie del senyor rey y ha sens sagons en les cartes és contengut

Item una sort da terra da tanor de sirque sinch quartarades ab una casse enomenada la Paysa tingude sots alou y drata senyoria del senyor rey y a sens segons ne les cartes és contengut e la cassa se troba una sitga de palle ha hon agué deset quarteres e tres barselles de baleys

Item una sort de terra anomanada lo Figuaral tinguts sots halou y drata senyoria del senyor a sens sagons en cartes és contengut

Item una sort da terra hanomana na Damete da tanor da duas cortarades tingudes sots alou y drata del senyor rey y a sens sagons en les cartes es contengut

Item le sort del Pou d'en Tries *que* son de sirque de tres [...] y tres cortons ab les hafrontacions y sensal segons en les cartes és contengut

Item une sort en lo dit loch de sirque tres cortons afrontant de una part amb lo camí del molí de vent y de altre part ab le sort d'en Bertomeu Prats y de altre part ab la sus dita sort y de altre part amb lo cortó de terre d'en Juan Riere ab lo sensal segons en les cartes és contengut

Item una sort de terre anomenada la sort d'en [...] da tanor de sirque quatre quartarades tingut sots alou y drata senyoria del senyor rey ab lo [sens] sagons en les cartes és contnegut

Item una sort de terra y vinya da tanar de si[...] dues coterades de pertinensia de le possessió [del] maníich mossèn Guabriel Miralles tinguda [en] alou de aquel fey ab lo sensal segons les [cartes] és contengut

Item una sort de terre anomenada la sort d'en [...] da tanor de tres *quarterades* tingude sots alou y drata senyoria del senyor rey y a sens segons en les cartes és contengut

Item la mitat del rafal de les Donades ab les afron[tacions] y sens segons en les cartes és contengut tingude [en] alou del senyor rey

Item les veles dites d'en Reus que són sirque deu *quarterades* tingude sots alou y drata senyoria del senyor rey ab los sensals segons en les cartes és contengut

Item lo rafal anomenat Son Meyol, en lo terme de Algayde, tingut sots alou y drata senyoria dels hareus de mossèn Pere Gual y d'en Boràs ab lo sensal y afrontes segons en les cartes és contengut

Item lo rafal anomenat Son Forner tingut sots alou y drata senyoria del senyor rey ab lo sensal y afrontes segons en les cartes es contengut

Item le possessió anomenade Pol-le ab tots drets y pertinensia de aquele assituade e lo terme d'Elgayde tingude sots alou y drete senyoria y ab los sensals y càrechs es tingude y ubligade segons en les cartes és contengut

Item lo rafal anomenat Son Rubí ab tots los drets y pertinensia de aquel tingut sots alou y drata senyoria de mossèn Jacme Massenet y ab los sensals y càrechs és segons en les cartes és contengut

Item lo rafal Magalaf y ab les pertinensias suas tingut sots alou y drata senyoria del reverend *il-lustrissimo* senyor bisbe y capítol y ab los sensals *que* és tingut y hobligat segons en les cartes és contengut

Item lo rafal anomenat Son Gordi Mas tingut sots alou y drata senyoria segons en les cartes és contengut amb los sensals y càrechs *que* és tengut y obligat.

[...]

Bibliografia

BERNAT, M. I SERRA, J. (2008). *La veu de la revolta. Sermonadors i profetes a les Germanies de Mallorca (1521-1523)*. Leonard Muntaner, editor.

BERNAT, M. I SERRA, J. (2010). «“Culpes de cada un”. Penes d’haver a les Germanies de Montuïri (1521-1524)». A M. Salvà i J. Miralles (Ed.), *Montuïri: terres i gent. Primeres jornades d’estudis locals* (p. 175-200). Ajuntament de Montuïri.

BESTARD MAS, A. (1975). «Los molinos harineros de Coanegra». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 34, 535-556.

CANUTO BAUÇÀ, F. (2014). «Una capbrevació dels béns d’Arnau Vanrell (1738). L’antic fossar de Montuïri». *Bona Pau*, 732, 26-29.

CANUTO BAUÇÀ, F. (2021). «Un topònim urbà desaparegut: el celler de Can Venrell». *Bona Pau*, 820, 30-32.

CANUTO BAUÇÀ, F. (2021). «La família Venrell. Una mirada retrospectiva al seu patrimoni (I)». *Bona Pau*, 821, pàg. 29-32.

CANUTO BAUÇÀ, F. (2021). «La família Venrell. Una mirada retrospectiva al seu patrimoni (II)». *Bona Pau*, 822, 29-32.

DEYÀ BAUZÀ, M. J. (2000). «La economía mallorquina en época de Carlos I: Innovaciones y continuidades». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 10, 49-61.

DEYÀ BAUZÀ, M. J. (2010). «L’Antic Règim a Montuïri, aspectes socioeconòmics». A M. Salvà i J. Miralles i Monserrat (Ed.), *Montuïri: terres i gent. Primeres jornades d’estudis locals* (p. 107-122). Ajuntament de Montuïri.

QUADRADO, J. M. (2021). *Informacions judicials sobre els addictes a la Germania en la ciutat i l’illa de Mallorca*. Leonard Muntaner, editor.

MAS FORNERS, A. (2005). *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XVI*. Leonard Muntaner, editor.

MAS FORNERS, A. (2018). «De l'alqueria i del rafal (i de la marina) a la possessió: una hipòtesi sobre l'origen d'un canvi onomàstic a la ruralia de Mallorca (segles XV-XVI)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 74, 61-81.

MAS MIRALLES, G. (1994). «Els senyors de Montuïri – I». *Bona Pau*, 495, 2.

MAS MIRALLES, G. (1994). «Els senyors de Montuïri - i II». *Bona Pau*, 496, 2.

MAS MIRALLES, G. (2001). «La desamortització de Mendizábal – II. L'any 1836 foren extingides diverses congregacions i ordes religioses i se subhastaren les possessions de Son Costa, es Rafal, s'Almudaina, Galiana i Sabo». *Bona Pau*, 582, 18-19.

MAYOL ARBONA, G. (2022). «Algunes notes sobre la Germania a Montuïri». A A. Mas (Ed.), *La Germania a Mallorca i la seva transcendència* (p. 227-247). Universitat de les Illes Balears.

MAYOL ARBONA, G. (2024). «De Can Vanrell a Can Punta. 500 anys d'història d'una casa montuïrera». *Bona Pau*, 859, 14-16.

MIRALLES MONSERRAT, J. (2010). «Sobre una llista de monedatge de Montuïri de 1308». A R. Bassa i F. Latorre (Coord.), *XXII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Pollença, 2009* (p. 181-194). Universitat de les Illes Balears.

MIRALLES MONSERRAT, J. (2011). «Dues llistes de montuïrers de mitjan segle XIV». A R. Bassa i F. Latorre (Coord.), *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. V Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2010)* (p. 65-79). Universitat de les Illes Balears.

RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA, J. (1911). *Alistamiento noble de Mallorca del año 1762*. Impremta de Amengual y Muntaner.

VALERO MARTÍ, G. (2016). «Possessions i propietat rural de Montuïri als estims de 1578». A G. Mayol Arbona i J. Miralles i Monserrat (Ed.), *Montuïri: patrimoni i festes. Segones Jornades d'Estudis Locals* (p. 277-286). Ajuntament de Montuïri.

VERGER FERRER, C. (2001). *Montuïri, passatges d'història, segles XIII-XIX*. Ajuntament de Montuïri.

Annex

L'actual casal de Cas Fraret era antigament Can Vanrell, habitatge principal del protagonista d'aquesta comunicació.

L'actual molí d'en Gospet és l'antic molí del batle Bernadí Company on se celebrà l'assemblea la nit del 29 de setembre de 1521 amb la presència de Joanot Colom i Pau Casesnoves.

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

NOTES PER A LES TRAJECTÒRIES DE DOS MÚSICS I RELIGIOSOS AGUSTINS NATURALS DE MONTUÏRI

JOAN GÍRIA MAIMÓ

1. Introducció

A continuació, una breu comunicació adreçada a recopilar les escasses dades que avui es conserven referides a Gregori Mascaró i Antoni Pocoví, amb l'anhel que aquestes deixin de ser tan desconegudes. Dos músics i frares agustins montuïrers dels segles XVII i XVIII de qui pràcticament només tenim constància de l'existència i tasca gràcies al que recull el treball *Vesticiones, profesiones, afiliaciones y necrológicas de los Religiosos Agustinos de los conventos del Socorro, Felanitx é Ítria del Reyno de Mallorca* (sic.). La principal font d'informació emprada per a bastir la present comunicació, on es llegeix que els referits naturals de Montuïri professaren en el convent dels Socors de la Ciutat de Mallorca, endemés que fou allà on desplegaren tota la seva discreta però interessant activitat musical a nivell local, com a primatxer i com a constructor d'un clavecí, respectivament.

2. La Comunitat dels Agustins de Palma

Segons les fonts, l'any 1255 el papa Innocenci IV creà a Itàlia la comunitat mendicant de frares agustins. Tres anys després de la seva fundació, arribaven a Balears, en concret a Formentera, diversos membres d'aquell orde amb l'objectiu de fundar-hi un dels seus convents. Religiosos que el 1458 passaren de forma quasi bé simultània a Mallorca i a Ciutadella, on fundaren diversos convents, tant a la ciutat ciutat, com a la capital mallorquina, com també a Felanitx. Els primers agustins que arribaren a l'illa major de les Balears s'instal·laren a una ermita prop d'on a dia d'avui hi ha el far de Portopí. Lloc força allunyat de la ciutat mallorquina, i aleshores prou insegur, que entorn a 1490 deixaren, per tal de fixar la seva morada prop del carrer que actualment coneixem com el 31 de Desembre, un indret aleshores situat a extramurs de Palma i on alçaren una seu a la qual donaren el nom de convent d'Ítria. Aproximadament devers l'any 1540 deixaren aquest edifici a resultes de les lleis dictades per l'emperador Carles V del Sacre Imperi Romanogermànic i l'Espanya, qui manà que totes les cases de les congregacions religioses que es trobaven situades fora de l'emmurallat de qualsevol ciutat, per tal d'estalviar assaltaments, havien de passar a l'interior de la ciutadella en qüestió. Davant aquesta normativa, l'any 1544 els religiosos agustins adquiriren l'edifici de l'antic hospital de Palma, un immoble conegut com les Cases de l'àngel, que poc després es reconvertí en el nou convent dels seguidors de Sant Agustí, qui dedicaren la seva església a la Mare de Déu dels Socors. L'entitat es mantingué entre els anys 1544 i 1836, on professaren més de sis

centenaris de frares, entre els quals els montuïrers Gregori Mascaró i Antoni Pocoví, i es veuria espoliada a resultes de l'execució de la llei desamortitzadora promulgada pel govern d'Espanya a meitat dels trenta del XIX.

3. Gregori Mascaró i Jaume

De Gregori Mascaró i Jaume en sabem que nasqué a Montuïri el 5 de març de l'any 1660 i que era fill de Gregori i Joana, matrimoni de llauradors naturals i veïns del citat indret. Segons ens consta en el treball *Vesticiones, profesiones, afiliaciones y necrológicas de los Religiosos Agustinos de los conventos del Socorro, Felanitx é Ítria del Reyno de Mallorca* (sic.), el 18 d'agost de 1688, a l'edat de 28 anys, Gregori Mascaró professava en el convent dels Socors de la capital de Mallorca de mans del prior d'aleshores, fra Francesc Pasqual. Tal com es llegeix a la mateixa font, Mascaró i Jaume entrà com a membre del cor d'aquella comunitat religiosa, i segons les informacions que es recullen en el treball citat, poc després de la seva professió, donada la seva vàlua i destresa, li fou atorgat el càrrec de primatxer¹ de l'església del seu convent. Tasca que aquell montuïrer va ocupar fins poc abans del seu òbit, ocorregut en el convent dels Socors de Palma, devers les deu i mitja de la nit del 22 d'abril de 1720, comptant el citat fra Mascaró 60 anys d'edat, i 32 com a religiós.

4. Antoni Pocoví i Trobat

Dia primer de juny de l'any 1716 naixia a Montuïri Antoni Pocoví i Trobat, fill de Joan i Catalina, matrimoni de moliners oriünds i habitants d'aquell citat indret. Segons les informacions recollides al llarg de diverses planes del treball *Vesticiones, profesiones, afiliaciones y necrológicas de los Religiosos Agustinos de los conventos del Socorro, Felanitx é Ítria del Reyno de Mallorca* (sic.), ens arriba que vint dies després de complir els disset anys (això és el 21 de juny de l'any 1733), Antoni Pocoví professava en el convent dels Socors de Palma de mans del prior d'aquella congregació, fra Jaume Plomer. Casa on aquell montuïrer malauradament només romandria tres anys, car a l'entorn de les sis i mitja de l'horabaixa del 16 de gener de 1736, Pocoví i Trobat finava prematurament a l'edat de 20 anys. Ho feia després d'haver construït un clavecí amb material que estava al seu abast, tal com així s'expressa en el treball *Vesticiones, profesiones, afiliaciones y necrológicas de los Religiosos Agustinos de los conventos del Socorro, Felanitx é Ítria del Reyno de Mallorca* (sic.).

5. Conclusions

Ens trobam al davant de dos músics nats a Montuïri durant els segles XVII i XVIII, de discreta però interessant carrera professional, si es mira des d'un punt de vista a nivell local. Car, a banda de ser dos dels músics montuïrers més antics de la història d'aquell municipi de la qual a dia d'avui es tenen noves, endemés d'uns dels pocs

¹ Cantor principal que dona el to en el cor d'una església o funció religiosa.

fills d'aquell poble que d'ençà del segle XV i fins a la denovena centúria professaren a la congregació agustina, el cas d'Antoni Pocoví i Trobat revesteix un major interès, especialment en el moment de voler completar la història de la construcció d'instruments de corda i teclat a Mallorca. Atès que el nom i les senyes que es tenen de la tasca que segons les fonts aquell frare i destre lutier, a banda de suposadament músic oriünd de Montuïri, hauria portat a terme, deurien de ser conegudes i col·locades en el lloc que pertocarien, especialment pel fet d'haver estat un dels primers mallorquins a elaborar un instrument de corda i teclat, com ara un clavecí, antecessor de l'actual piano. Instrument que de ben segur Pocoví sabia polsar i que amb tota seguretat hauria conegut i pogut estudiar al detall la seva estructura i mecanisme una vegada hagué arribat a la capital mallorquina, entorn a l'any 1733. Car per aquelles saons, el clavecí —i les seves diverses variants— ja era un instrument força popular entre les castes acomodades de la societat palmesana del moment, a més d'un instrument força emprat per organistes a l'hora de realitzar els seus estudis i composicions, i del que es podien trobar diversos exemples sense gaires dificultats arreu de molts de convents o entitats religioses de la Ciutat de Mallorca. Malauradament, a causa del pas del temps, i en especial de les diverses reformes que ha sofert el convent dels agustins de Palma, i en gran mesura de les nafres que allà hi deixà el procés desamortitzador orquestrat durant l'equador dels trenta de la denovena centúria pel ministre del govern central d'Espanya, Juan de Dios Álvarez de Mendiábal, fa que actualment hi hagi una manca considerable de documentació referida a la tasca i obra defensada per Mascaró i Pocoví, així com que no es conegui la sort o l'actual paratge del clavecí que durant el XVIII manufacturà fra Antoni Pocoví. Un instrument que amb molta probabilitat el citat montuïrer hauria elaborat amb la intenció de complaure les necessitats de l'organista i del mestre de capella del convent agustí dels Socors de Palma.

6. Bibliografia

CÍRIA MAIMÓ, J. *Semblança biogràfica del músic taujà fra Patrici Rigo (Santa Eugènia, 1798 – 1858)*. Ajuntament de Sant Eugènia, 2021.

DIVERSOS AUTORS. *Vesticiones, profesiones, afiliaciones y necrológicas de los Religiosos Agustinos de los conventos del Socorro, Felanitx é Ítria del Reyno de Mallorca* (sic.). Transcripció a càrrec de fra Benito Mediavilla Martín. Comunidad de Padres Agustinos, 2020.

ESTELRICH MASSUTÍ, P.; MASSOT MUNTANER, B.; PARETS SERRA, J. *Compositors de les Illes Balears*. El Gall, Pollença, 2000.

FERRER FLÓREZ, M. *Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX*. Sense detalls de l'editor, Palma de Mallorca, 2001.

PARETS SERRA, J.; ROSSELLÓ VAQUER, R. *Notes per a la història de la música a Mallorca*. I-IV. Sense detalls de l'editor, 2004.

PARETS SERRA, J. «Llistat d'organistes mallorquins nats durant el segle XIX», *III Trobada de Documentalistes Musicals*. Centre de recerca històric-musical de les Illes Balears, 1996.

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

UNA NOTÍCIA MÉS DE LA TRADICIÓ SOBRE EL BANDEJAT BARTOMEU GOMILA I PUJOL, «MOIANA»¹

JOAN MIRALLES I MONSERRAT

El 22 de maig de 1785, Jeroni Rossinyol àlies «Magaló», natural i vesí de la vila de Montuiri, posà una querella contra Francinaina Socias, filla de Joan Socias i casada amb Antoni Cloquell àlies «Tou».² El batle reial d'aleshores, que trameté la querella a la Reial Audiència, era Joan Mas de la Creu, l'escrivà era Josep Duran i l'oficial saig, Antoni Ximenes. Jeroni Rossinyol³ declarà que feia unes tres setmanes, Francinaina

¹ Recordem que el 6 de setembre de 1666: «A 6 del mateix los de la vila de Sta. Maria mogueren set homens á la estremera, y los perseguiren fins á Orient ahont acodiren les sis viles Sta. Maria, Bunyola, Sóller, Binisalem, Selva, Alaro, y pelearon desde dos horas de día fins á una á pasar de sol y los prengueren haventne ferit dos, un an el pit i es digué... ans esclau del Sr. March Vallès y lo altre en el bras, entre los quals hey havia un Moyana de Muntuiro, bendetjat molt insolent y dos Rapichs de la vila de Sineu, un Amador de San Juan y altres dos de Muntuiro: un tal Vadell.

A 15 setembre 1666 sentenciaren en Moyana y altres dos de la vila de Muntuiro en dita vila, primer llevaren las orellas á dit Moyana y despues lo escorteren ab los altres. Dit Moyana deyan havia mort mes de vint personas, desfloradas moltissimas doncellas, violentadas moltas casades, fin á rompe los brazos á una per forsetjar ab ella, y afrontar moltas viudas, etc. De manera que no tenia fre ni temor de Deu ni de la justicia, per que feia per fer cridas á la plaza cridant al Virrey ab una tasa de aygordent...».

De Fragmentos del «Libre de memorias de cosas notables &» del Dr. Cristobal Fiol, dins *Cronicón mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800* por Álvaro Campaner y Fuertes, tercera edición, aumentada con el Repertorio alfabético de todas las noticias que contiene el «Cronicón mayoricense» y una noticia acerca de el «Cronicón» y su autor por Luis Ripoll, Palma de Mallorca 1984, pàg. 468.

² Cf. *Sumaria de Francisca Anna Sosias á instancia de Geronimo Rosiñol en el año 1785*. Essno Josep Duran. Sr Bayle Juan Mas de la Cruz. Administració de justícia. Arxiu Municipal de Montuiri. Pel que fa a la transcripció del text, feim constar que n'hem regularitzat la puntuació i l'accentuació així com la segmentació de mots.

³ Es tractava d'alguns veïns del querellant, Jeroni Rossinyol, i de l'acusada, Francinaina Socias. El punt clau on vivien ells i els seus veïns era l'actual carrer de sa Trona, antic camí de Sant Joan, i on, segons la tradició, devia el seu nom al fet d'haver-hi predicat Sant Vicent Ferrer, segles enrere. En efecte, Jeroni Rossinyol, fill de Joan Rossinyol, vivia al carrer de Cedron, a la primera vorera, en el núm. 34, segons una font, i al núm. 80 segons l'altra font. En realitat el nom de *carrer de Cedron* li venia donat per un dels passos del Via Crucis que s'havia anat fent a la vila fins a principis del segle XIX. D'aquí sembla que ve, per via popular, com a etimologia popular, el nom de *carrer de sa Trona*.

Ara bé, les dues fonts esmentades suara són de devers l'any 1783, més o menys coetànies dels fets descrits aquí, datats el 1785. La primera font, titulada per mi mateix *Índex. Llista de caps de casa per carrers (1783)*, ens permet saber, per carrers, les diferents cases, cada una amb el seu número, que hi havia a Montuiri, amb el nom de la persona titular, i fa referència també al cadastre de mitjan segle XVIII. També hi consta si la casa estava en peu o, per contra, estava arruinada, i hi ha també afegits marginals suplementaris. En el nostre cas, en la primera llista, Jeroni Rossinyol, el querellant, apareix en la *calle de Sedron. Primera cera*, amb el núm. 34. Entre la casa núm. 33 i la núm. 34 l'escrivà afegí també *carreró del Dau*, avui *carrer des Vent*. Per contra, en l'altra font, més o menys coetània, titulada *Llista de todos los vecinos*, apareix en segon lloc amb el núm. de casa 80, en la *Calle de Sadron por la una cera*. En aquesta segona llista, per una banda, a l'esquerra, hi ha el número correlatiu de la casa en el poble i, a la dreta, el número correlatiu de casa del carrer en qüestió i amb constància també de si la casa té o no bodega.

Socias,⁴ enmig del carrer, davant moltes persones i a la cara d'ell mateix, havia dit que la causa d'haver-se desfet el compromís de matrimoni d'aquest amb Joanaina Ribas àlies «Borralló» era perquè ell provenia d'una mala raça i era parent d'un tal «Moiana», que havia estat penjat en temps de les bandolines.

El 25 de maig, l'escrivà de l'Audiència Miquel Pons signava una ordre adreçada al batle reial de Montuiri perquè es procedís a la declaració dels testimonis presents. I, efectivament, el 28 de maig, hi hagué la presa de declaració de Catalina Fiol,⁵ Jerònia Cerdà,⁶ Bartomeu Pocoví,⁷ Eulàlia Miralles⁸ i Bartomeu Cloquell.⁹

Catalina Fiol, de 50 anys, era filla d'Antoni Fiol i la dona de Bartomeu Pocoví àlies «Rostit», natural i vesina de Montuiri. Aquesta, havent prestat el sòlit i acostumat jurament en mà i poder de l'honor Joan Mas de la Creu, manifestà que un cert dia sentí que Francinaina Socias deia a Jeroni Rossinyol que venia de mala raça i que era parent d'un tal «Moiana», i que per aquest motiu s'havia desbaratat el matrimoni d'aquest amb na Joanaina «Borrallona», i que el padrí de na Francinaina havia construït el cadafal en el qual penjaren en «Moiana». La declaració es va fer en «lengua del país», és a dir, en el «mallorquí» de tota la vida, segurament perquè era l'única llengua que devien conèixer els testimonis, que, a més, tots ells eren analfabets, i per això hagueren de signar amb una creu.

Després testimonià Jerònia Cerdà, de 30 anys, filla de Josep Cerdà i dona de Sebastià Gomila àlies «Carranxo». Digué que un cert dia, no sap quin exactament, estava asseguda al portal de la casa de na Menga¹⁰ junt a la de na Socias i sentí que ambdues persones, en Jeroni i na Francinaina, tenien paraules, i que aquesta li digué a la cara d'en Jeroni: «Moiana» i «Remoiana», i que si es casava amb Joanaina Ribas, que el convent de Sant Francesc d'Assís llevaria l'hàbit al germà de na Joanaina, que estava en aquest convent, i que el padrí de na Francinaina havia construït el cadafal en què penjaren en «Moiana», que el seu cap el posaren dins una de les parets de

⁴ Francinaina Socias vivia segurament amb el seu home, Antoni Cloquell, en la casa núm. 99 i apareix en la *Lista de todos los vecinos* ja esmentada en el carrer titulat: *Por la otra cera Calle de Sadron*. Per contra, en la llista que fa referència al cadastre en la *calle de Sadron*. 2ª cera apareix amb el núm. de casa 45 i amb el cap de casa *Juana Tou v^a de Pedro Juan Cloquell*, sens dubte parents de Francinaina Socias. Recordem que el marit d'aquesta era Antoni Cloquell àlies «Tou».

⁵ Catalina Fiol era filla d'Antoni Fiol i era casada amb Bartomeu Pocoví àlies «Rostit». Vivia en el carrer de Cedron a la casa núm. 85, entre la casa de Bartomeu Mas, fadrí, paraire, fill de Bartomeu, i la casa de Sebastià Gomila «Carranxo». Vivia a la mateixa tira de cases que el querellant Jeroni Rossinyol. Era veïnat de Sebastià Gomila àlies «Carranxo», espòs de Jerònia Cerdà, que també hagué de declarar.

⁶ Jerònia Cerdà, filla de Josep Cerdà, era la dona de Sebastià Gomila «Carranxo», que vivia a la mateixa tira de cases que Jeroni Rossinyol i era veï de Bartomeu Pocoví «Rostit». Vivia a la casa núm. 86 del carrer Cedron.

⁷ Bartomeu Pocoví «Rostit» era l'home de Catalina Fiol, ja esmentada, que també hagué de declarar.

⁸ Eulàlia Miralles era filla de Gabriel Miralles i era casada amb Gabriel Gomila «Passiu», que vivia al núm. de casa 96, l'altra vorera molt a prop d'un vivia l'acusada i el seu home Antoni Cloquell, al núm. 99.

⁹ Bartomeu Cloquell «Cigala» era fill de Cosme Cloquell i feia de moliner, segurament en el molí d'en Cigala, avui esbucats, molt abrop del molí des Fraret i de la casa de Gabriel Gomila «Passiu».

¹⁰ Al final del carrer Cedron, la darrera casa de la primera vorera és la casa núm. 40, l'ocupa Gabriel Jaume àlies «Menga», fill de Miguel, segons la llista lligada al cadastre (Cf. *Index. Llista de caps de casa per carrers* (1783).

la casa de la vila,¹¹ i que en Jeroni era parent d'en «Moiana», i que no li passava la infàmia, perquè cada 100 anys aquesta tornava al mateix estat, la mateixa cosa que passava als jueus, que cada 100 anys els revenia la infàmia.

Vengué després la declaració de Bartomeu Pocoví, marit de Catalina Fiol, de devers 55 anys, fill de Bartomeu Pocoví àlies «Rostit», el qual manifestà que na Francinaina, després de dos o tres dies de la brega, anà al seu domicili i li repetí que Jeroni Rossinyol, tant si volia com no, que era parent d'en «Moiana».

A continuació tenim el testimoniatge d'Eulàlia Miralles, d'uns 37 anys, filla de Gabriel Miralles i dona de Gabriel Gomila àlies «Passiu». Aquesta declarà que un cert dia na Francinaina retragué a Jeroni Rossinyol, a la cara i enmig del carrer, que era parent d'en «Moiana» i que li diria «Moiana» i «Remoiana», i que el seu padrí havia fet el cadafal per a penjar-lo. I, així mateix, que en certa ocasió en Jeroni li insistí que no digués tal cosa, però na Francinaina li contestà que li diria casta de «Moiana» i de «Remoiana» davant qualsevol jutge que fos i a qualsevol banda.

El darrer testimoni del dia fou el de Bartomeu Cloquell, fill de Cosme Cloquell, d'uns 30 anys, el qual declarà que un cert dia Francinaina li digué que en Jeroni Rossinyol era parent d'en «Moiana» i que li diria «Moiana» i «Remoiana» les vegades que voldria, i que el seu padrí havia fet el cadafal per a penjar-lo, i que si s'hagués casat amb Joanaina Ribas, el convent de Sant Francesc d'Assís hauria retirat l'hàbit a un germà d'aquesta, perquè Jeroni Rossinyol era de mala raça. A més digué que na Socias era la més xerradora de tota la vila, perquè deia falsedats a un i a altre sense motiu.

El dia 2 de juny, hi hagué el testimoni d'Antònia Pocoví, de devers 43 anys, filla d'Antoni i viuda de Mateu Ribas. Manifestà que venint de Palma, no en sap el dia, Francinaina Socias digué que en Rossinyol era de la descendència d'en «Moiana» i que a aquest li tallaren les orelles, el penjaren i l'esquarteraren, i que posaren el seu cap dins una paret de la casa de la vila, i que el seu padrí havia fet el cadafal de quan el penjaren, i que era de mala raça.

El mateix dia tornà a declarar, per segona vegada, Jerònia Cerdà «Leu», de 35 anys, filla de Josep Cerdà i dona de Sebastià Gomila «Carranxo». Manifestà que, dos dies després d'haver fet la primera declaració, Francinaina Socias havia anat a casa seva per a saber què havia declarat i aquesta li manifestà que ella havia dit que Jeroni Rossinyol era de la descendència d'en «Moiana» i que era «Moiana» i «Remoiana», i que na Socias li digué que tornàs a la Cúria reial pel seu compte i que deposàs el mateix.

El 30 de juny, per ordre de la Reial Audiència, es manà que Francinaina Socias ingressés a la presó de la casa de la vila on estaria privada de comunicació, i que li fossin embargats o segrestats els seus béns i, a més d'això, es notificava que Jeroni Rossinyol havia de comparèixer a la ciutat de Palma per a nomenar procurador.

¹¹ És sabut que en el cas de l'esquarterament d'un condemnat els quaters eren penjats en pilars o columnes a la vista de la població i el cap sovint era posat dins una gàbia. Vegeu, per exemple, què passà amb les restes de Joanot Colom (pilars d'en Colom als afores de Palma i la gàbia amb el seu cap a la placeta actual de Joanot Colom, devora la Porta Pintada, avui plaça d'Espanya). En alguna banda he llegit que un dels quaters d'en Moiana es penjaren en el lloc de sa Corona, barri de Montuïri abprop del final del carrer des Mig, anant al quarter de la guàrdia civil. De fet el mot *corona* en sentit de «columna» prové de COLUMNA i, a través de la forma antiga *colona*, passà a *corona*.

El 5 de juliol, Francinaina Socias ingressà a la presó de Montuïri i li foren embargats tots els seus béns. El fiador seria el seu home, Antoni Cloquell àlies «Tou». Els béns, en definitiva, es limitaren a una caixa d'om blanc usada que contenia el següent:

- Un llençol de bri i estopa, usat
- Una camisa d'estopa, vella
- Un rebosillo de tafetà groc amb randa, usat
- Una mantellina d'escot¹² negre, usada
- Unes faldilles¹³ de llana negra, retxades, velles
- Unes altres faldilles, retxades, de llana, blaves, velles
- Dos cambuixos¹⁴ d'estopa, usats
- Un rebosillo d'indiana, usat
- Un rebosillo de bri blanc, usat
- Un altre rebosillo d'escot negre, usat
- Un altre gipó de dona, negre, usat
- Unes faldilles morades, usades
- Unes altres faldilles de llista de seda, usades
- Un parell de sabates
- Un parell de calces de llana, blaves, usades
- Dues camises de bri i estopa, usades

No tengué cap immoble propi.

Els assistents a l'acte foren el batle reial de la vila, l'escrivà, el saig i els testimonis: Bartomeu Cloquell, fill de Cosme, i Gabriel Gomila «Passiu». Actuà com a fiador de l'acusada el seu home, Antoni Cloquell.

El 7 de juliol de 1785, hi hagué la declaració de l'acusada, Francinaina Socias. Digué que un dia, no sap quin, que se n'anava a treballar al camp, mentre filava, molt trista, perquè no tenia què menjar, en els molins,¹⁵ a la sortida de la vila, es trobà amb Bartomeu Cloquell, casat amb una parenta de Jeroni Rossinyol, el qual li digué: «Tot ho recolliràs, tots es doblers del món, filant» i d'altres paraules en pla de burla. Ella

¹² DCVB s.v. *escot*: «teixit de cotó fi, resistent, atapat de fils, que solia ésser de color negre i servia per a fer cotilles, gipons, sabates i vestits de dol (Urgell, Camp de Tarr.); cast. *anascote*. A Mallorca i Menorca, teixit de llana gruixada, de diferents colors però llisos, sense retxar ni florejar, que servia per a fer falades, copinyats, pantalons i hàbits de monja.»

¹³ DCVB s.v. *faldilla* (i més usat en pl. *faldilles*). «Falda de dona. Avui aquest mot és en desús a Mallorca, però sí és usual a Catalunya.»

¹⁴ DCVB s.v. *cambuix* o *gambuix*: «cobricap de tela fina que portaven les dones i els infants de mame-lla, aquelles per subjectar-se els cabells, i aquests per tenir el cap dret.»

¹⁵ Supòs que els molins a què al·ludeix devien ser els tres molins que hi havia en es Velar de sa Torre, prop del camí de Sant Joan. Aquests tres molins eren el molí des Fraret, el molí d'en Cigala, avui desaparegut, i el molí de n'Andreu «Moliner».

seguí el seu camí, enfurida, i es posà a cantar una cançó que des de nina sempre havia sentit cantar per tota la vila. Passats tres o quatre dies, Jeroni Rossinyol anà a ca na Francinaina i li demanà què havia dit a Bartomeu Cloquell àlies «Cigala», parent seu. Aquesta li respongué que li havia cantat una cançó que deia:

En Moiana qui se'n reia,
deia: «Això no serà res»,
i com lo tengueren pres
li tallaren ses orelles.¹⁶

I en Rossinyol li digué: «Calla, bruta, macarró!»¹⁷ i na Francinaina li digué que la seva brutor se n'anava amb aigua, però que la seva no desapareixeria, i en Rossinyol li digué: «Calla, que t'has de morir de fam, que vens de descendència de gent llengueruda!», i ella contestà que dels seus descendents no n'havien penjat cap com dels seus que en penjaren un, que li deien en «Moiana». En Rossinyol aleshores li demanà si ho podia justificar, això, i la declarant digué que sí, que era molt bo de justificar, que venia d'aquella descendència, o si no, que digués en Rossinyol de quina descendència venia, i que després se n'anà a la feina.

Vengué després la instància de Jeroni Rossinyol adreçada al batle reial. Ací esmentava que Francinaina Socias li havia tirat en cara, públicament, davant moltes persones, que la causa d'haver-se desfet el seu compromís de matrimoni era perquè venia de mala raça i era parent d'un tal «Moiana», penjat en temps de les bandolines, i ara, a més, en lloc de retractar-se, aquesta continuava amb les mateixes infàmies i deia que ningú la faria callar, perquè era veritat el que deia. Per tot això suplicava «mandar recibirse sumaria información del echo referido y del mal genio de la expresada Francisca Ana Socies de mal abladora, y constando como tiene por cierto que constara de todo lo que tiene dicho condenarla a honrar al suplicante en la forma prevenida por el derecho, y condenarla a todas las penas que vienen de naturaleza de semexantes delitos, y dar las demás providencias que correspondan, y en todo justicia...etc.».

Mig any després, el 24 de desembre, en vista de l'ordre de la Reial Audiència del 22 de desembre, el batle Joan Mas de la Creu feia comparèixer en la cúria reial Jeroni Rossinyol, Catalina Fiol, esposa de Bartomeu Pocoví àlies «Rostit», Jerònia Cerdà àlies «Leu», Bartomeu Pocoví àlies «Rostit», Eulàlia Miralles, dona del «Pas-siu», Bartomeu Cloquell, fill de Cosme, i Antònia Pocoví, viuda. Tots ells havien deposat en el marc de la querella. Una vegada ajuntats i en presència de Francinaina Socias, que havia sortit de la presó, del batle reial i el saig, aquesta manifestava: «que tenía a Jerónimo Rosiñol por el más onrrado de esta villa, que quanto havia dicho sobre de él era falso».

¹⁶ El costum d'eixorellar un condemnat era freqüent. Qui quedava sense orella era un *xoroll*, mot que ha quedat com a malnom en diversos pobles.

¹⁷ Els mots *macarró* i *macarronera* eren usats com a insults amb el sentit de «brut (a)». DCVB registra s.v. *macarroner*, -era: «brut, desidiós en quant a la netedat» (Mall. Men.) cast. *deaseado*. «Dona més macarronera / que sa meva, no n'hi ha; un dia li vaig trobar / sa pinta dins sa pastera» (cançó pop. Men.)»

ANNEX DOCUMENTAL

fol.1 Sumaria de Francisca Anna Sosias a instancia de Gerónimo Rosiñol en el año 1785

Ess[criba]no
Joseph Duran

S[eño]r Bayle
Juan Mas de la Cruz/

fol. 1 v en blanc

fol.2

Ex[celentísi]mo Señor

Pongo en noticia de v[uessa] ex[celenci]a como en el día veynte de los corrientes me dió querella Gerónimo Rosiñol, de que Francisca Anna Sosías, hija de Juan, natural y vezina de esta villa, lo havia muy maltratado de palabras mayores; dió dicho Rosiñol en esta Curia Real fiador por ducientas libras, y le remito el adjunto, que es copia de la petición que se me ha presentado para mi descargo.

Dios N[uest]ro S[eño]r conserve la vida de v[uessa] ex[celenci]a los años de mi anelo. Montuhiri a 22 de Mayo de 1785.

B[eso] l[a] m[ano] de v[uessa] ex[celenci]a Juan Mas de la Creu Baile R[ea]
Al Ex[celentíssi]mo Señor/

fol. 2v en blanc

fol. 3

Mag[nífi]co señor bayle r[ea]

Gerónimo Rosiñol alias Magaló, hijo de Juan, natural y vezino de la presente villa de Montuhiri, expone que habrá cosa de tres semanas que Francisca Anna Sosias, hija de Juan y muger de Antonio Cloquell alias Tou de la mesma villa, con falta de amor del próximo, sin temor de Dios ni a la justicia, siendo en medio de la calle delante de muchas personas y a la cara del suplicante, dixo que la causa de haverse desetcho el matrimonio que el suplicante tenia contrahido con cierta muger de la propia villa, era por ser el suplicante de mala rasa y pariente de uno llamado en Moyana, que se dise haver sido ahorcado en tiempo de las bandolinas, y como no le huviesse esta parte dado motivo para echarle por la cara semejante infamia sin fundamento ni justifiacion de tal parentesco, considerava se retractaría la expresada Sosias y le pediría perdón; pero en lugar de dicha satisfacción y de retractarse, continúa en las mismas infamias en todas las conversaciones y en otros lugares públicos, jactándose que no se atreverá nadie a haserla callar por ser verdad lo que ella dize. Por esto del mayor modo que puede y jurando por esta Sancta Cruz y

ofreciéndolo jurar en forma que no hase la presente instancia y querella formal contra la expresada Sosías por malicia, sí meramente por recobro de su honor.

Suplica ser de la dignación de v[uess]a mag[nificencia] mandar resibirse sumaria información del echo referido y del mal genio de la expresada Francisca Anna Sosías de mal abladora, y constando como tiene por cierto que constará de todo lo que tiene tiene [sic] dicho condenarla a honrar al suplicante en la forma prevenida por el drecho y condenarla a todas las penas/

fol. 3v

penas que vienen de naturalessa de semejantes delitos y dar las demás providencias, que correspondan y en todo justicia y costas omni ett[cetera] et licet ett[cetera].

Altissimus ett[ceter]a/

fol 4

De orden de la Real Aud[ienci]a devuelvo a v[uesa] m[erced] el pedimento que ha remitido, que se le presentó por parte de Gerónimo Rosiñol, y le prevengo examine los testigos que éste le presentare sobre el contexto del mismo y, hecho, lo remita.

Dios g[uard]e a v[uesa] m[erced] m[ucho]s años. Palma 25 maio de 1875

D[o]n. Mig[u]el Pons ess[criba]no...

Al b[aille] [real] de Muntuiri/

fol. 4v en blanc

fol. 5

Dia 28 de mayo de 1785

Compareció en esta curia r[ea]l ante mi, el infras[cri]to es[criba]no..., Catharina Fiol, hija de Antonio y muger de Bartt[olomé] Pocoví al[ia]s Rostit, natural y vesina de esta de Montuhiri, testigo citada por Antt[oni]o Ximenes off[icial] sache a ins[tanci]a y por parte de Gerónimo Rosiñol, quien haviendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, b[ayle] r[ea]l, ofreció decir verdad de lo que supiere y fuere preguntada, hisiéndolo al thenor de la querella dada por dicho Rosiñol. Dixo que un cierto día, ignora el día y mes, ohió que Francisca Anna Sosías al medio de la calle y a la cara decía a Gerónimo Rosiñol que venía de mala rassa y que era pariente de un tal Moyana, y que por este motivo se desbarató el matrimonio que tenía contraydo con Juana Anna Ribas al[ia]s Borrayó, y que el abuelo de la dicha Sosias havia echo el cadefal de quando lo ahorcaron a al dicho Moyana. Que es cuanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración en lengua del país se afirmó a ella y no

la firmó porque dixo no saber, y dixo ser de edad de 50 años, poco más o menos; sí que hizo, pero, una señal de la Santa Cruz de su propia mano de que doy fee.

Ante mi, Joseph Duran, a[yudante] de es[crivano] r[ea]

Dicho día

Compareció en esta curia r[ea] ante mi, el infras[cri]to ess[criba]no, Gerónimo Cerdá, hija de Joseph y muger de Sebastián Gomila alias Carranxo, natural y vesina de ésta de Montuhiri, testigo citado por Antt[onio] Ximenes off[icia]l sache a ins[tancia] y por parte de Gerónimo Rosiñol, quien habiendo prestado el sólo y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, b[ai]le r[ea]l ofreció decir verdad de lo que supiere y fuera preguntada, hiciéndolo al thenor querella dada por dicho Rosiñol contra de Fran[cis]ca Anna Sosias. Dixo que estava la declarante asentada al umbral de la casa de ne Menga junto la de dicha Sosias y vió Gerónimo Rosiñol Fran[cis]ca Anna Sosias al medio de la calle. Ignora el día que tenían palabras y dicha Sosias dixo a Gerónimo Rosiñol a la cara que le diría Moyana y Remoyana y más le dixo dicha Sosias, que si dicho Rosiñol se casava con Juana Anna Ribas/

fol. 5v

que el combento de S[a]n Fran[cis]co de Asís quitaría el hábito a su hermano que tiene dicha Juana Anna, hermano de dicho combento, por ser dicho Rosiñol de mala rasa, y dixo dicha Sosias que su abuelo havia echo el cadefal, y que la cabeza de dicho Moyana era en la casa de la villa, y que era dicho Rosiñol pariente de dicho Moyana, y más le dixo dicha Sosias, que no le passava la infamia porque cada 100 años vuelve al mismo estado, y otro día dixo dicha Sosias a la declarante que essa infamia era lo mesmo que los judíos, que cada 100 años reviene. Que es cuanto sabe y puede desir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración se ratificó a ella y dixo ser de edad de 35 años; no la firmó porque dixo no saber, sí que hizo, pero, una señal de la Santa Cruz de su propia mano de que doy fee.

Ante mi, Joseph Duran, ayudante de es[criban]o r[ea]

Dicho día

Compareció en esta curia r[ea] ante mi, el infras[cri]to ess[criva]no Bart[olom]é Pocoví, hijo de Bart[olom]é al[ia]s Rostit, natural y vezino de esta de Montuhiri, testigo citado por Antonio Ximenes off[icial] sache a ins[tancia] de Gerónimo Rosiñol contra de Fran[cis]ca Anna Sosias, quien habiendo prestado el sólo y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, b[ayle] r[ea]l ofreció decir verdad de lo que supiere y fuere preguntado, hiciéndola al thenor de la querella dada por el referido Rosiñol. Dixo que la dicha Sosias fue a casa del declarante después de haver pasado dos o tres días del día de la riña, y dixo la referida que dicho Rosiñol

tanto si quería como si no, que era pariente d'en Moyana, que es cuanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración se afirmó a ella, y dixo ser de edad de circa de 55 años, y no la firmó porque dixo no saber, sí que hizo, pero, una señal de la Santa Cruz de su propia mano de que doy fee

Ante mi, Joseph Duran, a[yudante] de es[criban]o r[ea]

Dicho día

Compareció en esta curia r[ea] ante mi, el infras[cri]to ess[criban]o, Aulalia Miralles, hija de Gabriel y muger de Gabriel Gomila alias Pasiu, natural /

fol. 6

natural y vezina de esta de Montuhiri, testigo citado por Antonio Ximenes, off[icial] sache a ins[tanci]a y por parte de Gerónimo Rosiñol contra Fran[cis]ca Anna Sosias, quien habiendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, bayle r[ea], prometió decir verdad de lo que supiere y fuera preguntada, hisiéndolo al thenor de la querella dada por dicho Rosiñol contra la referida Sosias. Dixo que un cierto día, ignora qual era, ohió que Fran[cis]ca Anna Sosias dixo a Gerónimo Rosiñol a la cara y al medio de la calle que era pariente d'en Moyana, y que le diria Moyana y Remoyana, y que su abuelo hizo el cadefal para ahorcarlo, más dixo la declarante que otro día diciéndole que no hablase de tal cosa, la referida Sosias dixo que le diria casta de Moyana y de Remoyana delante qualesquier bayle juez que fuesse y a qualquier parte que se hallase. Que es quanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración en lengua del país se afirmó y ratificó a ella, y dixo ser de edad de circa de 37 años, y no la firmó porque dixo no saber, sí que hizo, pero, una señal de la Santa Cruz de su propia mano de que doy fee.

Ante mi, Joseph Duran, a[yudante] de es[criban]o r[ea].

Dicho día

Compareció en esta Curia R[ea] ante mi, el infras[cri]to es[criban]o, Bartolomé Cloquell, hijo de Cosma, natural y vesino de esta de Montuhiri, testigo citado por Antt[oni]o Ximenes off[icial] Sache, a ins[tancia] y por parte de Gerónimo Rosiñol contra de Francisca Anna Sosias, quien habiendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, b[ail]e r[ea], prometió decir verdad de lo que supiere y fuere preguntado, hisiéndolo al thenor de la querella dada por dicho Rosiñol. Dixo que un cierto día, ignora qual era, Francisca Anna Sosias dixo al declarante que Gerónimo Rosiñol era pariente d'en Moyana y que le diria Moyana y Remoyana las vegadas que volria/

fol. 6v

y que su abuelo havia echo el cadefal para ahorcarlo, y que si se fuese casado con Juana Anna Ribas, el combento de San Fran[cis]co de Asís huviera quitado los hábitos a un hermano de dicha Ribas por ser dicho Rosiñol de mala rasa y pariente d'en Moyana. Más dixo el declarante que la referida Sosias es la más mal habladora de toda la villa poniendo falsedades a uno y a otro sin haserle agravio alguno. Que es quanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración en lengua del país, se ratificó a ella, y dixo ser de edad de 30 años, poco más o menos, y no la firmó porque dixo no saber, sí que hiso, pero, una señal de la Sancta Cruz de su propia mano de que doy fee.

Ante mi, Joseph Duran, a[yudante] de e[scrivano] r[ea]l.

Dia 2 junio

Compareció en esta curia r[ea]l ante mi, el infra[scrito] ess[criba]no, Antonia Pocoví, hija de Antonio y vidua de Matheo Ribas, natural y vezina de esta de Montuhiri, testigo citado por Antonio Ximenes, off[icia]l sache, a ins[tancia] y por parte de Gerónima Rosiñol contra de Francisca Anna Sosias, quien haviendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, b[aille] r[ea]l, prometió decir verdad de lo que supiere y fuere preguntada, hisiéndolo al thenor de la querella dada por dicho Rosiñol. Dixo que viniendo de la capital de Palma, ignora el día, la declarante Francisca Anna Sosias y otros por el camino, dixo dicha Sosias que Gerónimo Rosiñol era de la decendencia d'en Moyana y a este lo ahorcaron y le quitaron las orejas y lo escortearon, y que su cabeza era dentro la paret de la casa de la villa, y que su abuelo havia echo el cadefal de cuando lo ahorcaron, y más dixo que dicho Rosiñol es de mala rasa. Que es quanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración en lengua del país se ratificó a ella; no la firmó porque dixo no saber, y dixo ser de edad de 43 años, poco más o menos, sí que hiso, pero, una señal de la Santa Cruz de su propia mano, de que doy fee.

Ante mi, Joseph Duran, a[yudant]e de es[criba]no r[ea]l./

fol. 7

Dicho dia

Compareció en esta curia r[ea]l ante mi, el infras[cri]to es[criban]o, Gerónima Cerda, hija de Joseph y muger de Sebastián Gomila al[jia]s Carranxo, testigo citado por segunda por Ant[onio] Ximenes off[icia]l sache a ins[tanci]a de Gerónimo Rosiñol contra de Francisca Anna Sosias, quien haviendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del honor Juan Mas de la Cruz, bayle r[ea]l en esta de Montuhiri prometió decir verdad de lo que supiere y fuera preguntada, hisiéndolo al thenor de la querella dada por dicho Rosiñol. Dixo que después de dos días que

la declarante havia dado su declaraci3n, la expresada Francisca Anna Sosias fue a la casa de la declarante y le pedi3 lo que havia dicho, y la declarante le respondi3 que havia dicho que ella havia dicho que Ger3nimo Rosiñol era de la decendencia de Moyana, y que era Moyana y Remoyana, y la expresada Sosias dixo despu3s a la declarante que volviese a la curia r[ea] por su cuenta y que dixese que dicho Rosiñol era Moyana y Remoyana y que era de su decendencia. Que es quanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecha tiene, y leyda esta su declaraci3n en lengua del pays, se afirm3 a ella y dixo ser de edad de 35 ańos en poca diferencia; no la firm3 porque dixo no saber, s3 que hiso, pero, una seńal de la Santa Cruz de su propria mano, de que doy fee.

Juan Mas de la Cruz, b[ai]le r[ea]

Ante mi, Joseph Duran, a[yudant]e de es[criba]no r[ea]

Carta orden: De orden de la Real Audiencia devuelvo a v[ues]a m[erced] la sumaria substanciada contra Francisca Ana Sosias, para que desde luego la ponga presa en esa c3rcel en la que la mantenga privada de comunicaci3n. Le embrague [sic] todos sus bienes y le reciba la declaraci3n como testigo, y, recibida, lo remita con la mayor brevedad, y hecho todo esto notificar3 a Ger3nimo Rosiñol que comparer3 a esta Ciudad a nombrar procurador respeto de haverse mandado se le comuniquen estos autos. Dios gu[ard]e a v[uesa] m[erced] m[ucho]s a[ńo]s

Palma 30 junio de /

fol. 7v

de 1785. Por ausencia del es[criba]no D[on] Mathias Rossell3 y Serra, ess[criba]no de c3mara de la R[ea] Aud[ienci]a al b[ai]le r[ea] de Montuhiri.

En la villa de Montuhiri del reyno de Mallorca a los sinco d3as del mes de julio del ańo 1785, el h[ono]r Juan Mas de la Cruz, b[ai]le r[ea] en la mesma, por dar cumplimiento a la carta orden de la R[ea] Aud[ienci]a, de fecha de 30 del inmediato mes de junio, puso presa en las c3rceles r[eale]s de esta villa a Francisca Ana Sosias, y all3 se mantiene privada de comunicaci3n como en dicha orden se previene y manda. De todo lo qual yo, el infras[cri]to ess[criba]no, he continuado el p[rese]nte auto de diligencia de que doy fee.

Juan Mas de la Creu, bayle r[ea]

Ante mi, Joseph Duran, a[yudante] de ess[criba]no real

El proprio dia, mes e ańo, el honor Juan Mas de la Cruz, b[ai]le r[ea], para obedecer la carta orden de antes expresada se constituy3 personalmente acompańado de mi, el infras[cri]to escribano y la asistencia de Antonio Ximenes, off[icia]l sache en casa y habitaci3n de Francisca Anna Sosias, a efecto de sequestrar todos los bienes de la referida Sosias, como en efecto se sequestr3 lo siguiente:

P[rim]o una arca de álamo blanco usada, y dentro de ella se ha hallado lo siguiente.

P[rim]o una sábana de bri y estopa, usada.

M[ás] una camisa de estopa, vieja

M[ás] un rebosillo de tefetá amarillo con randa, usado

M[ás] una mantallina de escot negre, usada

M[ás] unas faldillas de lana negra ralladas, viejas

M[ás] otras faldillas de ralladas de lana azul, viejas

M[ás] dos cambuxos de estopa, usados

M[ás] un rebosillo de indiana, usado

M[ás] un rebosillo de bri blanco, usado

M[ás] otro rebosillo de escot negro, usado

M[ás] un gipón de muger negro, usado

M[ás] unas faldillas moradas, usadas

M[ás] otras faldillas de lista de seda, usadas

fol. 8

M[ás] un par de sapatos y un par de medias de lana asules... m[ás] dos camisas de bri y estopa, usadas; esto es quanto se ha encontrado en la casa de la dicha Sosias suyo proprio, y no tiene inmueble alguno, cuyo sequestro queda a cargo del antedicho bayle real, el qual promete custodiarla y se obliga a entregarlo siempre que le sea pedido, por lo que obliga todos sus bienes muebles y rayses havidos y por haver, renunciando la oblación del llibello, su proprio fuero y privilegio la ley e franquesia del reyno de Mallorca al beneficio de las nuevas constituciones y demás derechos y leyes que le pueden favorecer, submetiéndose al fuero y jurisdicción de la R[ea]l Aud[ienci]a de todo lo qual ha continuado el p[rese]nte auto en p[rese]ntia de Bartholomé Cloquell, hijo de Cosma, y Gabriel Gomila alias Passiu, por dicho efecto llamados y requeridos (conocidos por mi el infra[scri]to es[criban]o) de que doy fee. A todo lo qual se constituye fiador Antonio Cloquell, su marido.

Ante mi, Josep Duran, a[yudant]e de e[scriban]o r[ea]l.

Dia siete de julio del corriente año, el honor Juan Mas de la Cruz bayle r[ea]l en esta de Montuhiri mandó compareser ante si en la curia r[ea]l, siendo presente yo el infr[ascri]to ess[criba]no a Francisca Anna Sosias, que se halla encarselada en las cárceles r[ea]les de esta villa y sin comunicación de persona alguna, quien habiendo prestado el sólito y acostumbrado juramento en mano y poder del susodicho bayle r[ea]l prometió decir verdad de lo que supiere y fuera preguntada. Dixo que un cierto día, ignora qual era, se iba la declarante a trabajar a al campo hilando muy triste porque no tenía de qué comer en su casa y en los molinos de la salida de la villa encontró a Bartholomé Cloquell, que es casado con una parienta de Gerónimo Rosiñol, y

le dixo: «Toto tu rejogerás todo el dinero del mundo hilando», y otras palabras que le dixo chancheándose de ella, y la declarante, infurida, procedió su camino, y se puso a cantar una cobla que desde muchacha siempre la ha oído cantar por toda la villa, como es público y notorio, de un tal Moyana, y después de haber pasados tres o quatro días, Gerónimo Rosiñol vino a mi casa y me preguntó qué había dicho a Bart[olom]é Cloquell al[ia]s Sigala, su/

fol. 8v

su pariente, y yo le respondió que le había cantado una cobla que todo el pueblo cantava, que dize así:

En Moyana qui sen reya,
deya: «Axò no serà res»,
y com lo tengueren pres
li teyaren ses oreyes.

Y dicho Rosiñol respondió diciéndome: «Calla, bruta macarró!» y yo le dixo que la mia susiedad se va con agua y la tuya no se irá, y dicho Rosiñol y dicho Rosiñol [sic] le dixo: «Calla que te has de morir de hambre, que vienes de la decendencia de gente habladora, vulgo llangaruda!», y yo le respondió que: «de mis decendientes no ne habían ahorcado ninguno, como de los tuyos que ne aorcaron uno que le decían en Moyana de quien eres tu desendendientes [sic]», y el dicho Rosiñol le preguntó si lo justificaría y le dixo la declarante que sí, que era muy bueno de justificar que venia de aquella desendencia o sino que dixese dicho Rosiñol de qué decendencia venia, y que después se fue al trabajo en el campo. Que es quanto sabe y puede decir en verdad bajo el cargo del juramento que fecho tiene, y leyda esta su declaración en lengua del país, se afirmó y ratificó a ella, y dixo ser de edad de 40 años en poca diferencia. No la firmó porque dixo no saber, si que hizo, pero, una señal de la Sancta Cruz de su propia mano de que yo el p[rese]nte ess[criba]no doy fee

Juan de la Creu b[ai]lle r[ea]l

Ante mi,

Joseph Duran, a[yudan]te de es[criba]no real

fol. 9

De orden de la Real Audiencia devuelvo a v[uesa] m[erced] la sumaria substanciada contra Francisca Ana Socias para que desde luego la ponga presa en esa cárcel en la que la mantenga privada de comunicación, le embargue todos sus bienes y le reciba la declaración como testigo, y recibida, lo remita con la mayor brevedad. Y hecho todo esto notificará a Gerónimo Rosiñol que comparezca a esta ciudad a nombrar procurador respecto de haverse mandado se le comuniquen estos autos.

Dios g[uard]e a v[uesa] m[erced] m[uchos] a[ños]. Palma 30 junio de 1785.

Por ausencia del... D[o]n Mathías Rosselló y Serra... de cámara de la...Aud[ienci]
a
Al bayle r[ea]l de Muntuyri

fol. 11

Magnífico Señor Bayle r[ea]l

Gerónimo Rossiñol alias Magaló, hijo de Juan, natural de la presente villa de Muntuyri, expone que habrá... de tres semanas, que Francisca Ana Socies, hija de [Juan]... y mujer de Antonio Cloquell alias Tou de la mesma, con falta de amor al próximo, sin temor de Dios ni a la justicia, siendo en medio de la calle, delante de muchas personas y a la cara del suplicante, dixo que la causa de haverse desetcho el matrimonio que el suplicante tenía contraído con cierta mujer de la propia villa, era por ser el sup[lican]te de mala rasa y pariente de uno llamado en Moyana, que se dise haver sido ahorcado en tiempo de las bandolinas, y como no le huviessse esta parte dado motivo para echarle por la cara semejante infamia sin fundamento ni justificación de tal parentesco, considerava se retractaría la expresada Socies y le pidiría perdón, pero en lugar de dicha satisfacción y de retractarse continua en las mismas infamias en todas las conversaciones y en otros lugares públicos, jactándose que no se atreverá nadie a haserla callar por ser verdad lo que ella dise. Por esto, del mejor modo que puede y jurando por esta Santa Crus y ofreciéndolo jurar en forma que no hate la presente instancia y querella formal contra la expresada Socies por malicia, sí únicamente por recobro de su honor.

Suplica ser de la dignación de v[uesssa] mag[nificenci]a de mandar resibirse sumaria información del echo referido y del mal genio de la expresada Francisca Ana Socies de mal abladora, y constando como tiene por cierto que constará de todo lo que tiene dicho, condenarla a honrar al suplicante en la forma prevenida por el drec-ho y condenarla a todas las penas que vienen de naturaleza de semexantes delitos y dar las demás providencias que correspondan y en todo justicia y costas omni... Altissimus etc[etera].

fol. 15

...en Montuhiri del reyno de Mallorca a los 24 días del mes de dez[em]bre del año 1785.

En vista de la orden de la R[ea]l Aud[ienci]a de fecha de 22 de los corrientes el honor Juan Mas de la Cruz, b[ai]le r[ea]l en la mesma ha hecho comparecer a Geróni-mo Rosiñol en la Curia R[ea]l

Catt[alin]a Fiol, muger de Bartolomé] Pocoví al[ia]s Rostit

Gerónima Cerdá al[ia]s Leu
 Bart[olomé] Pocoví al[ia]s Rostit
 Aulalia Miralles, muger del Pasiu
 Bart[olomé] Cloquell, hijo de Cosma
 Antonia Pocoví, v[iuda]

Para que en su presencia la dicha Sosias de complimiento a lo mandado por la R[ea]l Aud[ienci]a y se le hace apercibimiento por Ant[oni]o Ximenes off[icia]l sache que de aquí en adelante no diga iguales injurias pena de ser castigada con mayor rigor.

Y se hace apercibimiento a Gerónima Cerdá y a Cat[alin]a Fiol que en lo sucesivo no falten al juramento pena de ser castigadas con mayor rigor.

Y ajuntados todos los sobredichos ha mandado el antedicho b[ay]le r[ea]l sacar de las r[eales] cár[celes] de dicha villa a Francisca Ana Sosias a efecto de volver el onra a dicho Gerónimo Rosiñol.

En presencia del honor Juan Mas de la Cruz, b[ail]e r[ea]l... el infras[cri]to ess[criba] no y de Ant[oni]o Ximenes, y los testigos /

fol. 15v

testigos arriba expresados, que tenía a Gerónimo Rosiñol por el más onrrado de esta villa, que quanto había dicho sobre de él era falso.

fol. 16

Dia 24 dezembre de 1785

Compareció en esta curia r[ea]l Gerónimo Rosiñol, el qual da inst[anci]a al s[eño]r b[ail]e en precencia de mi el [ayudante] de ess[criba]no Ant[oni]o Ximenes, off[icia]l sache, Catt[alin]a Fiol, Gerónima Cerda, Aulalia Miralles.

De que...

fol. 16

Dia 24 dez[em]bre

Se hace apercibimiento a Margarita Sosias, de orden del S[eño]r B[ail]e, que de hoy en adelante no hable con palabras injuriosas a Gerónimo Rusiñol y su familia ni decendientes, delante ni detrás, en pena de 5 [libras] tres días de cársel y de dar parte a la R[ea]l Aud[ienci]a.

Gastos 188

full solter

Los regidores 82 [libras] 17 y 4

El escrivano 12 [libras]

Pedro Rivas: 15 [libras] 6 s y 8

Gabriel Martorell 16 [sólidos]

Antoni Joseph Amenguall 2 [libras]

full solter

Catt[alin]a Fiol, m[uller] d'en Rostit

Gerònia Cerdà al[ia]s Leu

Bart[omeu] Pocoví al[ia]s Rostit

Aulàlia Miralles del Pasiu

Bart[omeu] Cloquell, de Cosma

Antt[òni]a Pocoví, v[iud]a

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

APROXIMACIÓ A L'ARXIU MUSICAL DE LA BANDA DE MÚSICA DE MONTUÏRI

GABRIEL JAUME FERRER GOMILA

PEDRO JESÚS LÓPEZ FERNÁNDEZ

GABRIEL SERRA CERDÀ

JOAN SOCIES FIOL

Introducció

La present comunicació vol treure a la llum un important llegat patrimonial que des de fa anys salvaguarda la Banda de Música de Montuïri. Es tracta de tot un conjunt de partitures musicals que conformen l'arxiu musical de la Banda de Música de Montuïri. Una extensa partituroteca on podem trobar més de 1.500 referències. Aquest gruix de partitures són les que s'han anat comprant, copiant manualment o fotocopiant, més modernament, des de l'entitat. Tot aquest material, aquests papers, ha estat usat al llarg dels anys pels músics. Són documents que han tengut un ús i que han sortit de la sala d'assaig a concerts, processons o actes en els quals ha participat l'entitat. Posats damunt el faristol o a l'instrument a l'hora de desfilar han patit les conseqüències d'aquest ús constant al llarg dels anys. Però també un procés de semiabandonament durant anys.

Així, com a integrants de la Banda hem volgut posar ordre a aquest ampli arxiu i explicar quina és la situació actual i plantejar propostes de futur per a tota aquesta documentació.

La Banda i l'Arxiu

La Banda de Música de Montuïri és una entitat musical que, des de la seva fundació, ha estat integrada per persones aficionades a la música de la localitat de Montuïri. A la segona edició de les Jornades d'Estudis Locals ja publicarem una cronologia per a poder traçar la història d'aquesta entitat.¹

Així mateix, cal assenyalar que trobam documentada «sa música» ja a l'any 1821 i posteriorment al 1871 sabem que la Banda de Música de Montuïri participa d'una processó al poble veí de Lloret o que al 1892 participa a la inauguració de la capella de la possessió santjoanera de Son Brondo.

Tot i així, hem de destacar que, més recentment, d'aquella cronologia ençà l'investigador Francesc Canuto ha publicat una extensa ressenya a la revista Bona Pau del

¹ FERRER GOMILA, Gabriel Jaume; SERRA CERDÀ, Gabriel; SOCIES FIOL, Joan (2016). «La Banda de Música de Montuïri. Cronologia». A: *Montuïri patrimoni i festes. II Jornades d'Estudis Locals Montuïri: Ajuntament de Montuïri*

maig de 2018² en què parla de la refundació de la banda La Paz. Al document reproduït per Canuto s'hi veu com aquesta refundació data del 1893 i s'hi explica clarament com parla que l'anterior banda de música era del 1861.

Per tant podem afegir que al segle XIX tenim tres dates soltes de la música, 1821, 1861 i 1871. Però després, a partir de la data que reapareix a la capella de Son Brondo, i ara amb l'afegit de La Paz, podem assenyalar que del 1892 fins al dia d'avui no hi ha un període de més de cinc anys en el qual no tinguem notícies de l'existència d'una formació musical, entesa com a banda de música. Això ens fa pensar que en aquest període de 130 anys, de la darrera dècada del segle XIX fins al dia d'avui, s'hagi pogut configurar aquest important llegat de partitures que atresora la Banda de Música de Montuïri.

Situació actual

El 1986 la Banda de Música va perdre tot el seu llegat històric a causa d'un descuit desafortunat. El seu arxiu de fotografies, documents, retalls de diaris. Per sort l'arxiu musical no va patir cap pèrdua, però sí que sabem que la seva manera de conservació era molt dolenta. Aquell infortuni va fer que l'entitat agafàs consciència del valor d'aquells documents i es varen comprar armaris per emmagatzemar aquelles partitures.

Els documents simplement s'agafaren i es posaren dins arxivadors. L'entrada i sortida d'aquells documents era un espai reservat exclusivament a l'ús del director, qui era l'encarregat de repartir els papers a cada músic i fer les còpies o fotocòpies si era necessari.

Anys més tard arribà la necessitat de catalogar aquell arxiu per conèixer i trobar les peces de manera més ràpida. Fou el 1994 quan es va fer una primera catalogació a la qual la seguirien una segona el 2000 i una tercera el 2007. Així i tot aquella catalogació només va servir per a una major rapidesa, només s'anotava el títol de la peça, el gènere i el número de carpeta on romania.

Hem d'assenyalar que aquelles catalogacions ja es varen fer amb ordinador i adesiara s'hi apuntaven les noves peces a mà. A l'any 2000 la junta directiva de l'entitat creà la figura de l'arxiver, i es va fer un registre d'entrades i sortides per tenir controlades les peces, ja que algunes es deixaven a professors de l'escola de música. Aquell sistema no s'acabà de complir i algunes peces deixades no retornaren mai més a l'arxiu de la Banda. El 2007 es va fer la darrera actualització i aquí s'amplia una mica el model de fitxa anotant-hi títol, gènere, format, autor i arranjament.

Aquest moment també coincideix amb un moment de gran descàrrega de partitures des d'internet i que passaren a formar part de l'arxiu en format PDF, guardats en disc compactes. Només s'imprimien aquelles peces que el director proposava de tocar.

² CANUTO, Francesc. «Els components de la Banda de Música de Montuïri de l'any 1893». *Bona Pau*, Montuïri, núm. 783. (2018, maig) p. 28-32.

Conservació actual

A dia d'avui la partituroteca de la Banda se segueix guardant en armaris arxivadors, dos d'aquests comprats el 1986 i altres de nous que s'hi han afegit. Cada peça, formada per les diferents partícels, està dins un sobre blanc de paper i aquest dins carpetes de plàstic. Així mateix més recentment s'ha fet un índex dels instruments que conté cada peça musical i aquesta ressenya es pot veure i llegir sense haver d'obrir la carpeta.

Finalment, i amb l'excusa de les presents jornades, hem revisat tot l'arxiu i hem creat una nova catalogació, més ampliada.

Metodologia

La nostra intervenció sobre l'arxiu de partitures de la Banda parteix dels diferents inventaris preexistents. Es tracta d'exemplars actualitzats durant els anys, ja sigui amb versions noves o amb afegits escrits a mà. Hi apareixen camps bàsics, com el nom de la peça, l'estil —que correspon al gènere— i el número de carpeta. Són uns camps que responen a la finalitat inicial d'aquests inventaris a l'hora de la seva creació, que és una finalitat funcional. Aquestes llistes, doncs, faciliten l'entrada i sortida de peces de l'arxiu, relacionant fàcilment cada peça amb la seva ubicació.

Si tenim en compte els objectius de la nostra recerca, aquests camps, perfectament vàlids per a la funció abans assenyalada, ens resulten insuficients, ja que no aporten sobre el context, origen o tipologia dels materials. És per això que decidim modificar i ampliar els camps, creant unes noves fitxes de catalogació.³ Els camps que s'hi inclouen són els següents:

- Carpeta: es tracta del número de carpeta. Es manté el que apareix als inventaris preexistents, ja que no hem modificat la ubicació de les peces.
- Títol: equival al «Nom» dels inventaris preexistents.
- Autor.
- Gènere: equival al camp «Estil» dels altres inventaris. Consideram que aquest terme respon millor als seus continguts.
- Any de creació: es refereix a l'any de composició de la peça, si apareix o si el sabem.
- Any partitura: es refereix a la data de l'edició o la còpia de la peça en qüestió, si apareix o si la sabem.
- Adquirida a: respon a la procedència del document, si la coneixem.
- Manuscrit sí/no.
- Observacions: en aquest camp hi cap tot tipus d'informació extra. Per exemple si es troba completa o hi falten parts, si el document es troba o no dins la carpeta corresponent (ja que en alguns casos hi ha partitures perdudes o a carpetes incorrectes), si apareixen signatures, segells o altres dades importants.

³ A l'annex adjuntam un exemple d'aquestes fitxes noves. Fig. 1.

- Enllaços d'interès: conté fonts i enllaços sobre la peça que considerem necessaris o rellevants.⁴

Un cop establerts els camps, procedim a dividir-nos el material de l'arxiu entre l'equip. Prenent l'inventari alfabètic, el dividim en quatre parts, que correspon a uns 200 títols per a cadascú. A partir d'aquí, comença la tasca de classificació de l'arxiu, que podem dividir en dues fases.

Primera fase

Aquesta primera fase consisteix a completar els camps a partir de la informació dels inventaris. D'aquesta manera, s'agilitza el procés, atès que és especialment útil de cara a les obres que puguin ser més conegudes, com òperes del panorama europeu, sarsueles o pasdobles d'èxit, i cançons de l'àmbit de la música popular.

Dels problemes principals que trobam en aquesta fase, destaquem el fet que algunes d'aquestes obres són arranjaments, reduccions o adaptacions de les obres. El cas més evident és quan aquestes obres estan destinades originalment a una formació d'orquestra. Les obres han hagut de ser adaptades i, per tant, són posteriors. Això fa que camps com l'any de la partitura no puguin ser omplerts en alguns dels casos. Altres problemes que trobam són que algunes presenten títols ambigus, genèrics o que podrien referir-se a més d'una peça. És el cas d'algunes marxes fúnebres o militars. També trobam dificultats a l'hora d'enfrontar-nos a obres que formen part del repertori exclusiu de la banda o que siguin difícils de trobar a altres arxius. És el cas dels diferents himnes, peces populars, peces dedicades a Montuïri o membres de la banda o el cas de la marxa *El chico de las gaseosas*.

Aquesta primera fase, doncs, aporta gran part de les dades, però deixa camps buits, com ara l'any de la partitura, l'origen, la tipologia del document (imprès o manuscrit) o altres informacions rellevants. És per això que intervenim amb una segona fase.

Segona fase

Aquesta segona fase de la nostra aproximació a l'arxiu ens permet completar, ampliar i confirmar la informació dubtosa que hem pogut identificar a la primera fase. En algun dels casos, serveix per trobar la informació de zero. Això serà a partir del treball sobre els documents dins del mateix arxiu i la informació que en puguem extreure.

No és una fase exempta de problemes. En alguns casos, ens trobam que segueixen mancant camps com el de l'autor. Això pot ser a causa que es tengués ja per conegut i suposat o perquè no es considerà necessari en el moment que es fessin servir i que després, en el moment que es perd la continuïtat, es perdi també aquesta informació. Altres camps, com la data de creació o d'edició, poden no ser presents als documents. Al mateix temps, ens hem topat amb la mancança d'alguns dels documents, que no es trobaven a la carpeta indicada, ja sigui per pèrdua o per haver-se canviat de lloc.

⁴ Per exemple en el cas de la peça *El chico de las gaseosas* no en sabem autor, ni gairebé res, però arran d'aquest estudi hem trobat aquest enllaç: <<http://karakolnerpio.blogspot.com/2008/10/reportajes-en-la-tribuna.html?m=1>>, que s'ha afegit a la fitxa de catalogació.

La intervenció ens ha permès observar la gran quantitat de manuscrits amb què compta l'arxiu, a part de la resta de partitures impreses. Els manuscrits observats, gran part d'aquests datats durant el llarg del segle XX, són testimoni del pas de diferents mans i directors de la Banda de Música de Montuïri, com Gabriel Miralles Pocoví, Pedro Sampol Cerdà, Bartomeu Sampol, Joan Socias Sastre *Vermell* o Baltasar Pocoví Pocoví de sa *Mata*. No podem deixar de tenir en compte exemplars de mans més recents com les del director Pere Miralles Roca *Malherba*, fins a ja entrat el segle XXI. També s'hi afegeixen obres manuscrites i signades pels mateixos compositors i còpies de partitures personals fetes per alguns dels músics de la banda. En aquest aspecte, l'arxiu encara compta amb un important bagatge documental manuscrit tot i la pèrdua de part de l'arxiu històric a finals del segle XX.

Anàlisi

Aquesta primera anàlisi del nostre estudi es fa a partir de les primeres 651 peces que tenim catalogades en l'índex que es va dur a terme a partir de l'any 2000. Tot i que encara en mancarien moltes per analitzar, pensam que amb aquest nombre ja en podem extreure unes primeres conclusions més o manco representatives sobre la naturalesa de les obres i el seu context històric i social.

Com hem assenyalat anteriorment, aquesta ha estat una tasca no exempta de problemes pel fet que en algunes obres ens falta l'any, l'autor o també perquè no hem pogut distingir algunes obres amb el mateix nom però que musicalment són diferents.

Per tenir una visió més transversal de les obres estudiades, hem optat per fer una divisió segons l'any de creació i els gèneres musicals que trobam. Si estudiam i analitzam aquests apartats per separat podem fer-nos una idea de la riquesa i varietat de l'arxiu de la Banda de Música.

Any de creació

Dels 651 temes estudiats, a 291 no hem trobat l'any de creació/composició/edició i a 76 la data és imprecisa. Això darrer vol dir que no tenim la certesa que la data d'edició sigui realment la que hem trobat ja que en algunes partitures més antigues només es publicava la data de l'estrena de l'obra. Per altra part, en la nostra recerca sovint ens trobam amb partitures amb el mateix nom però amb dates de publicació diferent de les quals no podem destriar quina és la que tenim representada a l'arxiu. A partir d'aquí sí que ja podem fer una subdivisió per etapes temporals i les més antigues fins al moment d'aquest estudi daten d'abans del 1900. Seguidament vendria el bloc d'entre 1901 i 1936, entre 1937 i 1939, 1939 i 1975 i finalment a partir de 1975 fins als nostres dies. Hem optat per fer aquesta divisió ja que, com en la vida, també en l'art i en la música en particular els grans esdeveniments polítics del nostre país marquen en menor o major mesura la producció d'obres d'art i peces musicals. Al cap i a la fi, la composició també és un reflex del que passa en la societat del moment.

Abans de 1900

Ens trobam amb un total de 54 obres (8,3 %) amb data de publicació/composició/estrena d'abans de 1900, moltes de les quals, però, les tenim en arranjaments posteriors i, per tant, adquirides en posterioritat. En aquesta etapa predominen temàtiques clàssiques i populars del moment, com els pasdobles i obres de caire més clàssic per gaudir en un auditori o teatre com per exemple les sarsueles, òperes i vals. Alguns exemples són: *La boda de Luis Alonso*, Gerónimo Giménez (1897); *El Barbero de Sevilla* (obertura), G. Rossini (1816); *Marxa Fúnebre*, F. Chopin (1837); *Marxa Radetzky*, J. Strauss (1848).

Entre 1901 i 1936

Representen el 16,9 % de les obres estudiades, en concret 110 temes són d'aquest interval temporal. En aquest període destaca la música espanyola però a la vegada de temàtica diversa; així podem trobar pasdobles, sarsueles, marxes de processó. Alguns d'aquests temes són molt coneguts i interpretats adesiara per la Banda de Música de Montuïri, com per exemple el pasdoble *En er mundo* (1930), de Quintero; *España Cañí* (1932), de P. Marquina, també pasdoble; la sarsuela *La del manojo de rosas* (1934), de Sorozábal (1934); la que tal vegada és la sardana més coneguda i interpretada, *La Santa Espina* (1907), d'E. Morera; o la marxa que es sol interpretar pel corpus i el diumenge de Pasqua, *Triunfal* (1920), de Cebrián Ruiz.

Entre 1937 i 1939

Aquest període, tal vegada el més convuls del segle XX espanyol, marcat per la terrible Guerra Civil, també va ser un període negre com a mínim per a l'adquisició de partitures. Sabem que la guerra també es va viure amb intensitat a la vila de Montuïri per la qual cosa només hem trobat 4 peces (1 %) compostes o publicades en aquest temps. Tres pasdobles i un foxtrot. Paradoxalment dos d'aquests tres pasdobles són alguns dels més interpretats no només per la banda sinó arreu del món. Parlem de l'omnipresent *Paquito Chicolatero* (1937), de Gustavo Pascual Falcó, i *Manolete* (1939), de P. Orozco i J. Ramos Celares, dedicada al cèlebre torero de Còrdova.

Entre 1940 i 1975

En l'etapa de postguerra i franquisme també hem de seguir parlant de gèneres clàssics que eren presents en els anys anteriors, com els pasdobles i les marxes. Ara, però, com a principal novetat apareix un gènere desconegut fins al moment i que simbolitza la internacionalització de la música anglosaxona dels anys cinquanta i seixanta del segle XX. Parlem dels musicals. Molts nascuts al teatre de Broadway, saltaren a la fama gràcies a les adaptacions realitzades per cineastes de Hollywood. En aquests anys també arriben a l'arxiu, arranjades perquè puguin ser interpretades per la banda de música. Alguns exemples són musicals mundialment coneguts com *The sound of music* (Sonrisas y lágrimas) (1959), de R. Rodgers i O. Hammerstein; *Every body needs somebody* (1964), de J. Wexler, B. Bens i S. Burke; i *West Side Story* (1965), de L. Bernstein.

Entre 1975 i 2000

Aquest període és molt interessant ja que, en primer lloc, deixam enrere el franquisme i la banda comença a arranjar i interpretar temes fins al moment censurats, com per exemple *Els Segadors*, *La Marsellesa*, *La Internacional*, *l'Himne de Riego* o *La Balanguera*, interpretats sobretot en actes polítics d'obertura democràtica i reivindicatius, com el Congrés de Cultura Catalana el 1977. Alguns d'aquests temes, molt complicats d'adquirir durant els primers anys de la segona meitat dels setanta, foren arranjats pel director de la banda de música, Pere Miralles Roca, *Malherba*.

Fins i tot en la modernitat dels anys vuitanta i noranta seguim tenint el gènere de pasdoble i marxes però ara també hem de parlar de les composicions modernes per a banda, com les del compositor neerlandès Jacob de Haan. A l'arxiu trobam temes com *Oregon* (1989) i *Pasadena* (1999), que avui en dia encara es poden sentir als concerts de la banda. Juntament amb aquesta música també començam a trobar un gènere nou, les bandes sonores. És d'aquest temps el tema principal de la pel·lícula 1492 *The Conquest of Paradise* (1992), de Vangelis.

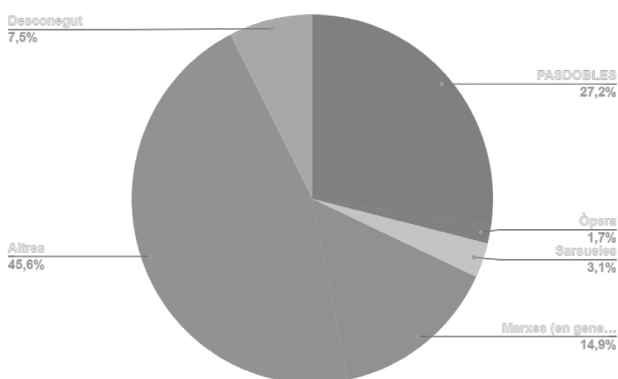
Gènere musical

Un cop analitzades les primeres 651 obres musicals de l'arxiu de la Banda, les podem classificar també per tipus de música o gènere musical. En aquest sentit, tenim que 177 obres són pasdobles. Això representa un 27,2 % dels temes analitzats i, per tant, podem afirmar que el pasdoble és el tipus de música més abundant dins l'arxiu. La segona tipologia serien les marxes, amb 97 obres, que representen un 15 % del total. Dins les marxes hi hem d'incloure tant les de processó com les marxes per a cercaviles i de festa. No obstant això, les que més abunden són les fúnebres (49 de les 97).

Un total de 20 obres (el 3 %) són sarsueles o relatives a la sarsuela (fragments, obertures) i un 2 % o 11 temes relatius a òperes (fragments, obertures, àries, cors...). 49 temes (un 8 %) són de temàtica desconeguda que no hem pogut esbrinar i el 46 % restant és una mescla de diferents temàtiques que hem anomenat com la música per a banda, musicals, bandes sonores, himnes, jotes...

Conclusions

La pèrdua de part del patrimoni material-sentimental l'octubre de 1986 va servir de detonant per conscienciar els músics d'aleshores sobre la importància del patrimoni de la banda. A partir d'aquest instant es posen les primeres mesures per conservar de manera més eficient les

partitures, que fins aleshores s'acaramullaven damunt d'una taula o a qualsevol altre racó de la sala d'assaig. Aquesta reflexió sobre la necessitat de protegir el llegat per tal de garantir-ne la preservació per a futures generacions provocà l'adquisició dels primers armaris per emmagatzemar les partitures de manera ordenada, un primer pas que va permetre estructurar l'arxiu tal com el coneixem avui en dia.

Amb el temps, el creixement de l'arxiu va ser una evidència de l'interès de preservar el patrimoni musical de la banda. La compra d'armaris nous i l'adquisició de més peces va obligar a implementar un sistema de catalogació que permetés gestionar el volum creixent de partitures. Aquest sistema ha funcionat adequadament durant molts d'anys, però amb el temps es fa evident la necessitat de revisar-lo i d'implementar-hi millores, com l'ús de noves eines per a la catalogació i la digitalització.

Aquesta primera aproximació ha posat de manifest, per una banda, la simplicitat del sistema de catalogació actual, ja conegut per la majoria de nosaltres, i per l'altra l'existència d'un repertori únic. Això vol dir que en molts de casos i durant anys la part musical de l'entitat ha girat sempre damunt unes mateixes partitures. Així, tot i tenir 1.500 referències s'ha «jugat» només amb una quarantena.

Com hem dit, actualment l'arxiu de la Banda de Música de Montuïri té inventariades 651 partitures en paper i 1.150 amb format PDF. Conté peces de gairebé tots els estils musicals: sarsueles, *fandanguillo-fox*, xotis, havanera, tango, marxes de processó, foxtrot... però la que més destaca és el pasdoble.

Pel que fa al format, trobam música manuscrita i música impresa.

Les més importants d'aquestes partitures analitzades són les manuscrites. Aquestes obres van des de finals del segle XIX fins als nostres dies, encara que les més importants són les que daten de finals del segle XIX fins al primer terç del segle XX. A través d'aquestes, els montuïrers varen poder conèixer la música d'altres cultures, llocs, gèneres i estils.

Pel que fa a l'origen, la majoria de les partitures manuscrites duen la signatura de diversos músics montuïrers, alguns d'ells feren més o manco carrera en les bandes de música militars de l'Estat. Com hem vist, la majoria corresponen a directors o músics de l'entitat. Altres duen la signatura de músics forans, com per exemple Pedro Maranesi, Lorenzo Coll i Andrés Pol; altres el nom de músics desconeguts o bé són partitures sense cap tipus d'informació pel que fa al seu autor.

Per altra banda, desconexim quines possibilitats tenia la banda a l'hora d'adquirir obra impresa, cosa que posa en valor que moltes d'aquestes músiques varen poder ser escoltades gràcies a l'esforç desinteressat (o no, s'hauria de contrastar la hipòtesi que existia un mercat remunerat per a les còpies) d'aquests músics. La *Revista Harmonía* (1916-2016) serà la primera que ofereix edicions per a banda. Editava dos tipus de repertori, un de fidel a les fonts originals i una segona d'arreglada per a bandes menys nombroses. Més tard aparegueren la revista *Editorial Música Moderna* i *Unión Musical Española*.

Aquest repertori permet entendre millor com els músics de Montuïri varen tenir accés a influències musicals d'altres cultures i estils i com es va crear una tradició musical local a partir de la transcripció de peces escrites originalment per a orquestres o bandes militars.

La vigència en els repertoris actual és enorme. L'ús de partitures manuscrites a la Banda de Música de Montuïri és ben vigent. Un bon exemple n'és el pasdoble *El chico de las gaseosas*, d'autor i data desconeguts. L'única notícia que tenim és la còpia manuscrita feta per Baltasar Pocoví l'any 1934. Aquesta ha estat i és la marxa de cercaviles de la banda aquests darrers quaranta anys. Això demostra no només la rellevància històrica d'aquestes partitures, sinó també la seva capacitat d'adaptar-se als temps i de seguir vivint a través de les generacions de músics que les interpreten.

El patrimoni musical de la Banda de Montuïri és un element fonamental de la història cultural del poble i, per tant, mereix una atenció especial en la seva conservació i divulgació. L'arxiu, tot i les seves mancances i limitacions actuals, ha estat testimoni d'un procés de creixement i millora que ha permès preservar una part important de la música que va caracteritzar les generacions passades. Tanmateix, és necessari que els membres de la banda i les autoritats locals continuïn invertint en la preservació d'aquest patrimoni. Això inclou la implementació de noves eines de conservació i la creació d'un pla a llarg termini per garantir que les partitures i els materials relacionats siguin accessibles i duradors. La digitalització, la catalogació detallada i la reubicació de l'arxiu en un espai més adequat serien passos fonamentals per assegurar que la música de la Banda de Montuïri continuï sent una part viva de la cultura local durant molts més anys.

Annex fotogràfic

Cpt.	Títol	Autor	Gènere	Any creació	Any partitura	Adquirida a	Manuscrit	Observacions	Enllaços informació
480	<u>Paquito Chocolatero</u>	<u>Gustavo Pascual Falcó</u>	<u>Pasodoble</u>	1937	?	?	?		

Figura 1

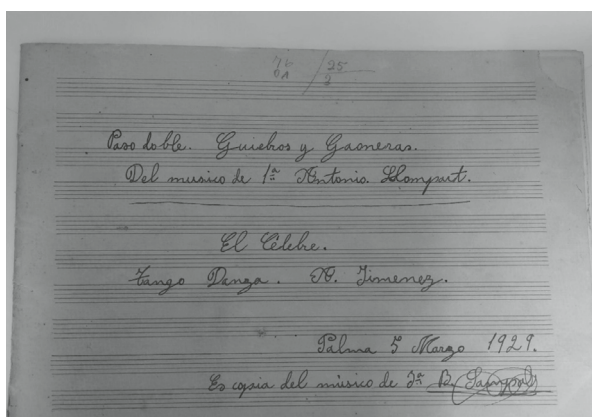

Figura 2

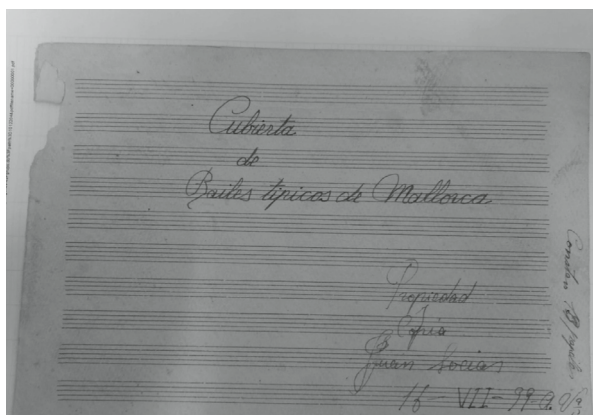

Figura 3

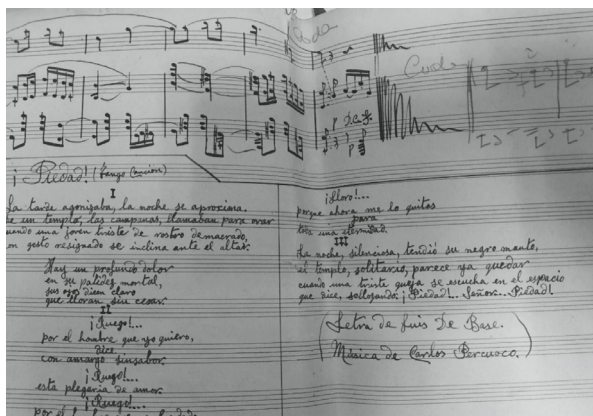

Figura 4

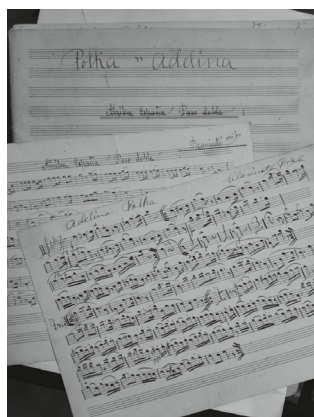

Figura 5

Figura 6

Figura 7

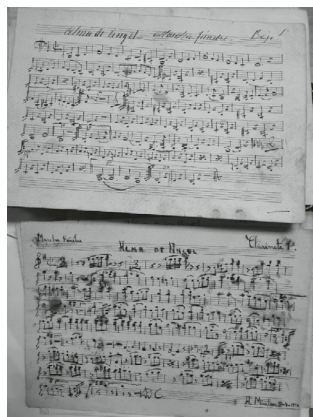

Figura 15

Figura 16

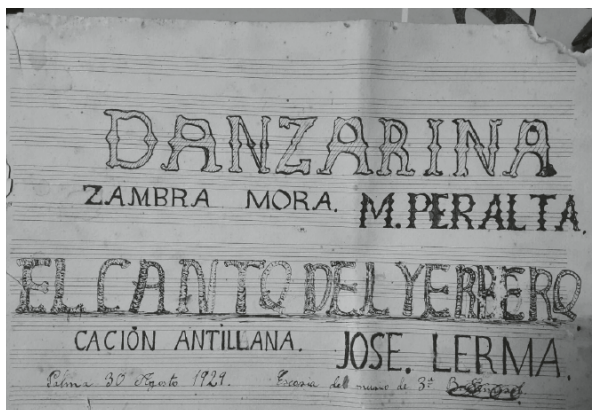

Figura 17

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

DOS DELS SIS EREN MONTUÏRERS GASPAR MESQUIDA SERRA (A. SERRA) I MIQUEL GARCIAS MIRALLES (A. BACO)

PAU TOMÀS RAMIS

Dia 12 de novembre de 1936, l'auditor de guerra Gonzalo Zarranz ordenava que les diligències que s'havien obert per part del Jutjat de 1a Instància i Instrucció del Districte de la Catedral de Palma, consignades com les 93/36 i que li havien estat enviades dos dies abans pel jutge Venancio Catalán Antón, sobre la troballa de sis cadàvers el dia 10 de setembre de 1936 a diversos punts de la Ciutat, passassin a l'alferes Tomàs Feliu Blanes per tal que com a jutge militar n'instruís la corresponent causa.

D'aquesta forma, dos dies després, Feliu nomenà l'artiller segon Miquel Oliver Martí com a secretari de la instrucció d'aquella causa i començaren les diligències.

Els fets del mes de setembre

El dematí de dia 10 de setembre de 1936 el conserge del Cementiri Municipal de Palma, Gabriel Bauzà Pérez, havia comunicat per telèfon al Jutjat del Districte de la Catedral de Ciutat que al dipòsit del recinte mortuori s'hi trobaven sis cadàvers sense identificar. Aquest fet provocà que el jutge d'Instrucció Venancio Catalán ordenàs la constitució del Jutjat al cementiri palmèsà assistit del metge Marcial García Roglá, per tal de procedir a la pràctica de les corresponents instruccions.

Acte seguit, i un cop acceptades i executades les ordres del jutge Catalán, per tant, amb el Jutjat constituït al dipòsit judicial del cementiri, es trobaren, efectivament, amb sis cadàvers, tots corresponents a homes.

El primer era consignat amb el número d'entrada 975 i segons la primera inspecció ocular tenia una quarantena d'anys, era castany i corpulent, duia barba, de cara ampla, estatura regular i vestia amb una camiseta blanca de punt, una camisa de llista ratllada de diferents colors, calçonets blancs curts, americana i calçons de llista del país i amb espadnyes blanques catalanes amb sola de jute.

El segon, consignat amb el número 976, tenia uns 25 anys, castany, cara ovalada, afaitat, tot i que tenia poca barba, estatura i corpulència regular. Anava vestit amb una camiseta blanca, calçonets blancs, americana de llista del país de quadres, calçons de punt de llana color marró clar, espadnyes blanques catalanes amb sola de jute i duia una bufanda amb fleix color rosat amb ratlles verdes i encarnades.

El tercer, que li havia correspost el número 977, tenia una seixantena d'anys, cabells negres, barba canosa, cara demacrada, amb falta de bastantes peces dentals, d'estatura baixa. Anava vestit amb una camiseta blanca elàstica, camisa de llis-

ta de ratlles obscures, americana de llista del país, calçons de llista negra de ratlles blanquinoses, calcetins de color carabassa, espardenyes negres amb sola de jute i capell negre amb un llaç de color marró clar. A més portava un aparell prescrit per tractar i contenir les hèrnies.

El quart cadàver, consignat amb el número 978, era un home d'uns setanta anys, de corpulència regular, cabells negres amb una calvície inicial, barba i cara rodona. Anava vestit amb camiseta blanca elàstica, camisa de llista de color marró clar, calçotets blancs curts, americana i calçons de llista del país de ratlles blaves, espardenyes color canyella i capell de tela de quadres negres.

El cinquè cadàver, el consignat amb el número de registre 979, era un home també d'uns setanta anys d'edat, demacrat, calb, desdentat, cabells i barba canosa, afaitat, d'estatura alta. Vestia amb camisa de llista de ratlles de color i fons blanc, americana de llista del país amb les colzeres apedaçades, calçons de llista amb ratlles negres, espardenyes color canyella amb sola de jute i un capell de feltre color marró clar.

El sisè i darrer cadàver, el consignat amb el número 980, aparentava tenir uns 35 anys, tenia els cabells i la barba negres, afaitat, cara ovalada, estatura i corpulència regular. Vestia amb camisa indiana de ratlles blaves i blanquinoses, camiseta elàstica rosada, calçonets blancs de ratlles blaves, calçons de llista de ratlles blanques i negres, espardenyes color canyella amb sola de goma i gorra de tela de ratlles encarnades.

Aquella primera inspecció ocular va permetre afirmar al metge forense García Roglá que semblava que aquells homes feia unes dotze hores que eren morts i que presentaven, a distintes parts del cos, ferides produïdes per disparos d'armes de foc.

Així mateix, el conserge del cementiri afegia que els cadàvers consignats amb els números 979 i 980 havien estat recollits pels empleats de l'empresa funerària aquell mateix matí, devers les onze, a la possessió de Son Pardo, situada al quilòmetre 3 de la carretera de Sóller, i que allà es trobaven un devora l'altre. Aquest lloc era un dels punts habituals on els falangistes, de matinada, anaven a executar les seves víctimes. De fet, no feia gaire, dia 3 de setembre hi havien trobat ja cadàvers els montuïrers Bernat Ribas Gomila, *Borralló*, i Jaume Gomila Garau, *Moliner*.

Els altres quatre havien estat trobats i recollits per personal del cementiri «*en la parte que forma círculo junto a la puerta del Cementerio Nuevo*»¹ a les cinc i mitja del dematí d'aquell mateix dia.

Cap d'aquells sis homes, en aquells moments, va poder ser identificat i en aquell mateix moment el jutge d'Instrucció Venancio Catalán ordenà que quedassin a aquell mateix dipòsit judicial i exposats al públic durant un temps prudencial per tal d'aconseguir la seva identificació. A més ordenà que se'ls practicàs l'autòpsia, que seria realitzada pels doctors forenses Marcial García Roglá i Manuel Alonso Inisterra, que s'inscrivessin les defuncions al registre civil del Jutjat Municipal del Districte de la Llonja i que s'expedissin les ordres necessàries per a la inhumació dels cadàvers

¹ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 4v. Es tracta del tristament famós hemicicle de Cementiri Municipal de Palma, on de forma habitual es produïen els afusellaments i assassinats per part dels repressors i botxins feixistes.

amb indicació del lloc on es produïssen. Les vestimentes i objectes personals quedaven baix la custòdia del conserge del cementiri i també quedarien exposades de forma pública per si d'aquesta forma es poguessin identificar els finats.

Les autòpsies

Aquell mateix dia es practicaren les autòpsies per part dels forenses García i Alonso, tal com havia ordenat el jutge d'Instrucció. Tots els cossos ja presentaven signes que les morts havien estat produïdes feia vint-i-quatre hores.

El cadàver número 975 presentava una ferida per arma de foc d'un calibre aproximat de nou mil·límetres amb orifici d'entrada per l'hemitòrax dret posterior, al nivell del sisè espai intercostal, amb sortida del projectil per la regió paraexternal dreta, cinquè espai intercostal amb perforació del pulmó i pleura. Presentava una gran hemorràgia interna. Tenia, a més, una segona ferida per arma de foc amb orifici d'entrada per la regió occipital dreta i de sortida per la frontal amb fractura d'ambdós ossos i perforació de l'encèfal i hemorràgia interna. Deduïren que *«la muerte fue instantánea estando agresor y agredido en el mismo plano y el primero detrás del segundo, siendo los disparos hechos a una distancia entre cinco y cincuenta metros, siendo la muerte debida a hemorragia interna»*.²

El cadàver número 976 també presentava una ferida per arma de foc d'un calibre aproximat de nou mil·límetres amb orifici d'entrada per l'anca dreta i de sortida per la cara externa, terç superior, de la cuixa esquerra. Una altra que li havia romput el dit mig de la mà esquerra, ferida ocasionada pel mateix projectil de la ferida anterior. Una altra amb orifici d'entrada per la temple dreta i de sortida per la temple esquerra amb fractura d'ambdós ossos temporals i de la base del crani i perforació d'ambdós hemisferis cerebrals. Una altra amb orifici d'entrada per l'occípit i sortida per la comissura esquerra de la boca amb fractura de l'os occipital i del maxil·lar superior esquerre, amb una gran hemorràgia interna. Deduïren, també, que la mort d'aquest home degué ser instantània, amb dispars efectuats a una distància d'entre cinc i cinquanta metres *«estando agresor y agredido en el mismo plano y unas veces detrás el primero respecto del segundo y otras a la derecha del mismo»*.³

El tercer cadàver, el número 977, presentava una hèrnia inguinal esquerra per la qual cosa portava un aparell ortopèdic. Presentava una ferida per arma de foc d'un calibre aproximat de 9 mil·límetres amb orifici d'entrada pel sisè espai intercostal de l'hemitòrax posterior dret i sortida pel mugró dret amb perforació del pulmó i amb una gran hemorràgia interna. Una altra amb orifici d'entrada pel sisè espai intercostal esquerre, cara posterior, i sortida pel mugró esquerre amb perforació del pulmó i també gran hemorràgia interna. Una altra amb orifici d'entrada a la regió interescapular i sortida per davall l'aixella esquerra amb perforació del pulmó. Finalment una altra amb entrada per la regió malar esquerra i sortida per la part dreta del coll.

² JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 6.

³ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 6v.

Deduïren que la mort havia estat instantània «y que los disparos hechos a una distancia de entre dos y treinta metros, estando agresor y agredido en el mismo plano y unas veces detrás y otras a la izquierda el primero respecto del segundo, siendo la muerte debida a hemorragia interna».⁴

El cadàver número 978 presentava dues ferides per arma de foc, també d'un calibre aproximat de 9 mil·límetres, amb orifici d'entrada per la regió supraexternal mitjana amb sortida una d'elles per l'hemitòrax dret, cara posterior al nivell del cinquè espai intercostal, i l'altra per l'hemitòrax esquerre, cara posterior al nivell de la sisena costella, amb perforació d'ambdós pulmons, de la crossa de l'aorta i una gran hemorràgia. Una altra amb orifici d'entrada pel costat dret del nas i sortida per l'occipital amb fractura dels ossos de la base del crani i el mateix occipital, perforació de la massa encefàlica i gran hemorràgia cerebral. Una altra amb orifici d'entrada pel parietal esquerre i sortida pel dret amb fractura d'ambdós ossos. Deduïren que «la muerte, que debió ser instantánea, fue debida a hemorragia interna y consecuencia de los disparos realizados a una distancia inferior a cincuenta metros y estando agresor y agredido en el mismo plano pero unas veces delante y otras a la izquierda del agredido».⁵

El cadàver 979 presentava una ferida per arma de foc d'uns 9 mil·límetres de calibre amb orifici d'entrada per la regió lumbar esquerra i sortida per l'epigastri, amb perforació del còlon transvers i gran epipló. Una altra amb orifici d'entrada per l'occípit i sortida pel front, amb fractura de l'occipital i del frontal, amb perforació de la massa encefàlica i gran hemorràgia interna. Es va concloure que «la muerte, que debió ser instantánea, fue debida a hemorragia interna y producida por los disparos dichos, realizados a una distancia entre cinco y cincuenta metros, estando agresor y agredido en el mismo plano y el primero detrás del segundo».⁶

Finalment, el cadàver consignat amb el número 980 presentava una ferida per arma de foc d'un calibre aproximat de 8 mil·límetres amb orifici d'entrada per la cara anterolateral dreta del front i sortida per la regió malar esquerra amb fractura del frontal i ossos de la base del crani, gran hemorràgia cerebral i perforació del lòbul cerebral dret. Una segona ferida amb orifici d'entrada per la regió interparietal anterior i sortida per la regió occipital, amb fractura d'ambdós parietals i de l'occipital. Una tercera ferida amb entrada per la cara palmar de la mà dreta i sortida per l'anvers de la mateixa mà. I encara una quarta ferida amb entrada per la regió occipital i sortida per la barra, amb fractura del maxil·lar inferior i ossos de la base del crani. S'arribà a la conclusió que «la muerte, que debió ser instantánea, fue producida por los disparos realizados todos entre cinco y cincuenta metros, estando agresor y agredido, unas veces delante y arriba el primero respecto del segundo y otras detrás y en el mismo plano (...) siendo la muerte debida a hemorragia interna».⁷

⁴ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 6v.

⁵ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 7.

⁶ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 7.

⁷ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 7v.

Després de practicades les autòpsies es feu constar que aquells homes havien estat enterrats a les fosses del Quadre Novè del mateix Cementiri Municipal de Palma.

La identificació de tres dels cadàvers

L'endemà, dia 11 de setembre de 1936, es presentà davant el jutge d'Instrucció la llucmajorera Isabel Fullana Monserrat, de 33 anys d'edat i resident al carrer de Ramon Llull, núm. 15, de Lluçmajor.⁸ Va manifestar que *«su marido Juan Garau Fullana, el día tres del actual, por tener conocimiento de que se le buscaba se presentó y quedo detenido en Lluçmajor, supone a disposición de la Autoridad y mientras tanto le llevaba la comida todos los días allí, y el día nueve se le manifestó que había sido trasladado a Palma y desde entonces ignoraba la declarante su paradero y esta mañana se ha personado en el Cementerio de esta ciudad, donde por el Conserje le han sido exhibidas las ropas que vestía su dicho marido, cuyo paquete ha sido señalado con el número 978 del Registro de dicho Cementerio y aunque no haya visto el cadáver lo identifica por tal medio»*.⁹

A més, la vídua indicà que el seu marit tenia 33 anys, era sabater, fill d'Antoni Garau Portell i de Margalida Fullana Fullana, ambdós vius, i que tenien un fill de cinc anys anomenat Antoni.¹⁰

El mateix dia també va comparèixer Francisca Miralles Trobat, natural de Montuïri, de 25 anys d'edat, jornalera de professió i que, curiosament, manifesta que ignora el nom i el número del carrer de Montuïri on residia. Davant el jutge declarà que: *«Esta mañana por razón de ignorar el paradero de su esposo Gaspar Mesquida Serra que fue detenido en el propio domicilio de la declarante el 8 del actual, por milicias falangistas esta mañana se ha constituido en el Cementerio municipal de esta capital donde el conserje le ha enseñado las ropas que vestía al ser detenido, cuyo paquete está señalado con el número 975 del Registro de entrada, aunque no haya visto el cadáver, por las ropas lo identifica»*.¹¹

A més, també afegí que el seu marit era fill de Joan i Maria, que era natural i veí de Montuïri, que vivia amb ella, que tenia 28 anys, que era picapedrer i que tenien un fill, que nomia Joan, de només 18 mesos d'edat.

No fou fins dia 18 d'aquell mes de setembre que Francisca Garcias Miralles també es presentà al jutjat. Tenia 33 anys d'edat, era montuïrera, on residia al carrer Molinar, casa de can Vicenç Caragol. Manifestà que *«el día cuatro del actual, por*

⁸ El padró de la vila de Lluçmajor de l'any 1935 indica que Isabel havia nascut dia 8 de març de 1904 i que, efectivament, vivien al carrer de Ramon Llull, núm. 15, tot i que hi ha una anotació posterior on s'indica que, en algun moment, la residència passà a ser al carrer de Calvo Sotelo, núm. 73. Aquest és l'actual carrer des Vall de Lluçmajor i el canvi de domicili, probablement, fou posterior a la mort de Joan (AMLL, Padró Municipal de 1935. Sig. 3204, f. 215v.).

⁹ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 8-8v.

¹⁰ Havia nascut el dia 20 de gener de 1931. (AMLL, Padró Municipal de 1935. Sig. 3204, f. 215v.). El seu fill de cosí, Antoni Garau Vadell, ens confirma que de gran va treballar de mestre d'obres; a Lluçmajor era conegut com en *Toni sense calcetins* (altres fonts, com Joan Tomàs Simó, ens diuen que també li deien en *Calcetines*) perquè ni en l'hivern de ple duia calcetins i va morir sense descendència.

¹¹ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 9-9v.

*Milicias Faccistas [sic] fue detenido el hermano de la declarante Miguel Garcias Miralles, en Montuïri, donde permaneció hasta el día ocho siguiente que fue conducido hacia esta capital y desde dicha fecha no habían sabido nada de él y presumiendo le hubiera ocurrido alguna novedad en el día de hoy se ha constituido en el Cementerio de esta capital donde por el Conserje le ha sido exhibido un lio de ropas señalado con el número 976 del Registro de entrada del Cementerio, cuyas ropas son las que usaba su dicho hermano y en consecuencia identifica el cadáver señalado con dicho número de entrada por el de su dicho hermano».*¹²

Afegí que el seu germà Miquel residia a Montuïri, al carrer de la Llibertat, núm. 11, que tenia 21 anys d'edat i era fadrí. Feia de foraviler i era fill d'Antoni Garcias Andreu i de Joana Maria Miralles Vanrell, ambdós vius.

Vistes les identificacions i declaracions de les dues vídues i de la germana de tres dels assassinats, el jutge Catalán va ordenar la inscripció definitiva d'aquelles defuncions que foren signades pel jutge Joan Rosselló Rosselló, jutge municipal suplent encarregat del Registre Civil del Districte de la Llonja de Palma. Igualment, el mateix jutge, consignà les altres tres defuncions, en aquest cas com a d'homes «*de filiación desconocida*».¹³

Breus trets biogràfics dels identificats

Gaspar Mesquida Serra, número 975

Li deien en Serra de malnom. Fill de Joan Mesquida Ribas, conegut com en Joan *Gaspar*, descendent de la família dels Rabent, i Maria Serra Mas, *Serra*, havia nascut el 22 de gener de 1908. Era el segon fill del matrimoni. La primera havia estat una nina, na Maria, llavors encara vendrien en Bernat, en Joan, en Toni i en Miquel.

Ja de jovenet es va posar a fer de picapedrer amb el mestre d'obres Antoni Garcias *Saladet*. El 1923, quan va tenir 15 anys, va partir de Montuïri cap a França, a Valença, on es posà a fer feina a un magatzem de fruites seques i llegums que s'anomenava *Au Jardin d'Espagne*. Va tornar cap a Montuïri l'any 1927 amb 19 anys i el carnet de xofer i exercí aquesta professió com a home de confiança de Joan Pere Cloquell Mateu, es *Capellà Xigala*, fins que aquest, el 14 de juny d'aquell mateix any, va morir.

En aquells moments va tornar a partir de Montuïri, en aquesta ocasió per anar a Barcelona a complir amb el servei militar, pel qual s'havia presentat voluntari. En retornar a Montuïri, amb les obligacions militars complides, es va tornar posar a fer de xofer, aquesta vegada de Pep *Collet*.

El dia de Sant Pere i Sant Pau, el 29 de juny de 1933, va contreure matrimoni amb la seva promesa, Francisca Miralles Trobat, *Magalla*, i es tornà a posar a fer feina de picapedrer. El 4 de gener de 1935 naixeria el seu únic fill, en Joan.

¹² JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 11-11v.

¹³ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 15, 17 i 18.

Era un home de conviccions, d'esquerres i, segons Llorenç Capellà, «tenia el geni una mica curt».¹⁴ Era un dels homes forts d'Esquerra Republicana a Montuïri i quan el batle Joan Mas i Verd, *Collet*, i tota la seva junta gestora, dia 3 d'abril de 1936 va dimitir dels seus càrrecs a l'Ajuntament de Montuïri, Gaspar Serra fou qui el substituï amb el vot quasi unànim de la resta de regidors que havia nomenat el governador civil. La votació es feu dia 8 d'abril¹⁵ i, a més del de batle, també s'assignaren els altres càrrecs de l'Ajuntament. Aquella comissió gestora municipal la formaren Gabriel Pocoví Nicolau com a tinent de batle, Joan Roca Marimon com a segon tinent de batle, Mateu Gomila Garcias com a regidor síndic i com a regidors Bartomeu Rigo Miralles i Antoni Fiol Gomila. La primera sessió en la qual Gaspar Serra ja exercí com a batle, la de dia 10 d'abril, es tractaren temes com l'organització de la festa del Puig, la festa del 14 d'abril com a aniversari de la proclamació de la República, la restricció del toc de campanes, la retirada dels quadres de la sala consistorial de Niceto Alcalá Zamora, ja expresident de la República, i d'un religiós «*por considerarle incompatible con la ideología de esta Comisión Gestora*»,¹⁶ la supressió de la gratificació de 80 pessetes que rebia el carter Gabriel Mesquida Miralles i la retirada de materials de la via pública.

Un dia després, l'11 d'abril de 1936, el batle signava una comunicació dirigida al rector de Montuïri, Gregori Barceló, *don Gori o pare Gori*, que ben segur excità els ànims de l'estament eclesiàstic local on s'ordenava que s'havien d'aplicar les restriccions acordades al ple municipal:

Habiéndose recibido en esta Alcaldía numerosas quejas del vecindario de que son molestados por el toque de campanas a las altas horas de la noche como a las primeras de la madrugada, este Ayuntamiento del cual tengo el alto honor y honra de presidirle, en sesión de ayer acordó pedirle y al mismo tiempo exigirle, deje o que de las órdenes oportunas para que a principiar de hoy 11 de abril, cesen en el toque de campanas desde la puesta del sol hasta las siete de la mañana. De celebrarse algún funeral podrá hacerlo cuando lo estime conveniente.

*Como también se servirá pedir permiso a esta Alcaldía para celebrar toda clase de funciones religiosas en la vía pública en que se saquen a relucir emblemas, cruces o estandartes.*¹⁷

Durant el seu mandat també s'habilità un crèdit per mirar de fer minvar les greus conseqüències de l'atur obrer, es va projectar fer una nova plaça a Montuïri per a la qual es sol·licitava al Ministeri de Justícia «*ceda gratuitamente al Ayuntamiento*

¹⁴ CAPELLÀ, Llorenç. Diccionari Vermell, p. 111.

¹⁵ Dia 7 d'abril, el governador civil, Isidro Iriarte, havia remès una carta a l'Ajuntament en què indicava quins eren els homes que a partir de llavors havien de constituir la Comissió Gestora de l'Ajuntament «*a fin de normalizar el funcionamiento legal de la Corporación*» (AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937)..

¹⁶ AMMT. Referència FMH 056. Llibre d'actes 1936-1938, p. 10v.

¹⁷ AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937.

el edificio de la casa rectoral con sus anexos»,¹⁸ dia 29 d'abril s'acordà anomenar l'escola de Montuiri Manuel Bartolomé Cossí, fet ratificat per la Direcció General de Primer Ensenyament, es comprà mobiliari per al nou centre escolar, es projectà l'obertura d'un carrer cap a aquell grup escolar, es donà suport a l'Ajuntament de Felanitx per tal de poder exportar albercoc sec a Alemanya, dia 13 de maig es feu una felicitació oficial dirigida a Manuel Azaña i a Santiago Casares Quiroga pels nomenaments de president de la República i president del Consell de Ministres, respectivament, felicitació que fou contestada per Azaña en un telegrama transmetent «*las más expresivas gracias por su amable felicitación (...)*»,¹⁹ i per Casares Quiroga, en un altre telegrama, on deia «*Agradezco de Ayuntamiento afectuosa felicitación. Saludos. Casares*»,²⁰ o s'acordà fer arribar la xarxa de llum elèctrica municipal a punts del poble, com el Molinar, allà on fins ara no arribava, entre moltes altres accions i decisions.

Aquella Comissió Gestora va ser vigent fins que el 20 de juliol d'aquell mateix any fou destituïda per les autoritats rebels que s'havien revoltat contra la Segona República. Gaspar Serra, present a l'Ajuntament el dia del relleu, seria substituït per Pere Arbona Ginard, a. *Patró*,²¹ primer batle de la dictadura imposat pel Govern Civil de García Ruiz, que formaria aquella junta gestora acompanyat per Jaume Lladó Fiol com a vicepresident, Pere Cerdà Martorell com a regidor síndic, i com a regidors per Llorenç Servera Munar, Miquel Mayol Miralles i Joan Baptista Mas Sastre.

Gaspar Serra, tement per la seva vida, anà desapareixent de la vida pública de la vila i s'arribà a amagar a fora vila. Segons es contava,²² un dia que era a una caseta a prop de Son Ripoll, on sembla que només hi havia estat un dia, el trobaren i el detingueren. El cert és que Gaspar, tal com declarà la seva esposa, fou detingut a ca seva dia 8 de setembre per alguns «milicians feixistes». Gaspar fou conduït a Palma i assassinat a l'hemicicle del Cementiri Municipal de Palma la matinada del 9 al 10 de setembre. Tenia 28 anys, tot i que a la primera inspecció ocular del seu cadàver, realitzada el dia 10 de setembre de 1936, el metge forense indicàs que semblava un home que en tenia una quarantena.

Miquel Garcias Miralles, número 976

Era montuïrer, de malnom li deien en Baco i feia de foraviler. Era fill d'Antoni Garcias, *Baco*, i Joana Aina Miralles, a. *des molí d'en Gospet*. El matrimoni tengué sis fills, na Francisca, dues bessones que moriren poc després de néixer, n'Antoni, en Biel i en Miquel.²³ Segons Guillem Mas i Antoni Mateu pertanyia a Esquerra Repu-

¹⁸ AMMT. Referència FMH 056. Llibre d'actes 1936-1938, p. 16v.

¹⁹ AMMT. Referència FMH 056. Llibre d'actes 1936-1938, p. 17.

²⁰ AMMT. Referència FMH 056. Llibre d'actes 1936-1938, p. 17v.

²¹ Seria destituït el mes de novembre de 1936 per part del governador civil, Mateu Torres, «*por ineptitud en el cargo de Gestor y Alcalde*» i substituït per Bartomeu Munar Nicolau (AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937).

²² ARBONA, Onofre. «Gaspar Mesquida Serra "Serra"». Bona Pau, juny 1994, p. 17-18.

²³ Les dades familiars han estat facilitades per Antoni Juan Garcies i Maria Rosa Juan Moll, fill i neta de Francisca, germana gran de Miquel, respectivament.

blicana.²⁴ Segons el *Diccionari Vermell* de Llorenç Capellà no se li coneixia militància política. Tampoc a la nota a peu de pàgina feta per Guillem Mas Miralles a *Memòries d'un secretari 1933-1945*, escrit per Bernat Ribas Miralles, on s'anomena Miquel Baco, no se li assigna implicació amb cap partit polític.²⁵ Capellà diu que, tot i això, era un home d'esquerres i que per ventura s'havia enemistat amb el clergat de la vila.

Dia 4 el detingueren quan era a foravila amb el seu germà Antoni. Aquest intentà que no se'n duguessin en Miquel, però els captors amb males paraules i possiblement alguna agressió física li digueren que callàs, que no s'enfrontàs amb ells i que recordàs que tenia dues filles. «Tu, per amunt, que tens dues filles»,²⁶ li digueren, una advertència amenaçant que deixà Antoni en una situació molt compromesa.

Capellà també conta que «una beata del poble, sempre que es comentava la mort d'un montuïrer, repetia sorneguera: “Ja han mort aquest, ja han mort aquell, en canvi encara no han mort el meu...” Quan trobaren assassinat el Miquel Baco, va exclamar alleujada, “ara ja han mort el meu”». ²⁷ Quan morí, tal com hem vist que afirmà la seva germana, era fadrí i tenia 21 anys.²⁸ Segons Guillem Mas i Antoni Mateu fou «el més jove dels assassinats».²⁹

L'afirmació d'aquella beata podia venir motivada pel fet que Miquel Garcias havia estat implicat en una forta fregada entre alguns montuïrers, entre ells el mateix Miquel, i alguns falangistes i representats religiosos del poble el dia 25 de maig de 1936,³⁰ uns mesos abans del seu assassinat.

Tant durant la batalla de Joan Mas i Verd com la de Gaspar Mesquida Serra les friccions entre església i municipalitat foren permanents i en alguns casos ben fortes. El rector Gregori Barceló Escarrer i el vicari Pere Maria Torrens Coll s'hi havien fet caps visibles. El primer gran enfrontament es va produir ja el 1931 quan es va prohibir la mendicitat, amb la qual cosa l'església ja no podia fer captes de blat, o com es coneixia la volta del blat, on els religiosos arplegaven, anant de porta en porta i en forma d'almoïna, part de la collita d'aquest cereal que es produïa al poble. L'Ajuntament també deixà d'aportar dotació econòmica a les festes religioses, com també passà a altres pobles de Mallorca.³¹

Per part dels religiosos es produïen parlaments incendiàris a sobre la trona i escrits baix pseudònim a diverses publicacions de l'illa. El 1934 prohibiren als empleats municipals pujar a la part superior de l'església per tal de donar corda al rellotge municipal que s'arribà a aturar, fet que creà un greu conflicte amb insults i

²⁴ MAS MIRALLES, Guillem i MATEU I SOCIAS, Antoni. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, p. 69.

²⁵ RIBAS MIRALLES, Bernat. *Memòries d'un secretari 1933-1945*. Bona Pau. Montuïri, 2011, p. 23.

²⁶ Informació facilitada per Antoni Juan Garcies i Maria Rosa Juan Moll, fill i neta de Francisca, germana gran de Miquel, respectivament.

²⁷ CAPELLÀ, Llorenç. *Diccionari Vermell*, p. 78.

²⁸ Al llibre MAS MIRALLES, Guillem i MATEU I SOCIAS, Antoni. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, p. 88, s'afirma que tenia 24 anys i que havia nascut dia 8 d'agost de 1912.

²⁹ MAS MIRALLES, Guillem i MATEU I SOCIAS, Antoni. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, p. 88.

³⁰ MAS MIRALLES, Guillem i MATEU I SOCIAS, Antoni. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, p. 88.

³¹ Vegeu en aquest sentit, per exemple, TOMÀS RAMIS, Pau. «Les festes de Santa Margalida a Santa Maria del Camí entre els anys 1931-1936», a *VII Jornades d'Estudis Locals. Bartomeu Horrach i el seu temps (1914-1936)*. Santa Maria del Camí. Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2018, p. 103-124.

amenaces cap al rector d'incendiar la rectoria i inclús de fer-lo afusellar. En aquella ocasió l'arribada del batle acompanyat de la Guàrdia Civil va aconseguir dispersar els montuïrers enfurismats. Alguns d'ells foren denunciats pel mateix rector Barceló i condemnats a pagar una multa d'1 duro que no pagaren i per això foren tancats durant un dia.

Durant la batlia de Gaspar Mesquida, com hem vist en parlar del seu perfil biogràfic, alguns veïns es queixaren per les molèsties que els ocasionaven el repic de les campanes de l'església a qualsevol hora i per qualsevol motiu. Per això el batle va restringir-ne el toc. També s'obligà els eclesiàstics a demanar permís per escrit per tal de celebrar processons, acompanyaments de cadàvers fins al cementiri acompanyats de creus o penons i actes religiosos fora del temple.

Falange s'havia organitzat clandestinament a Montuiri el mes de febrer de 1936 i havia portat des de llavors una campanya d'escalfament i crispació seguint les consignes del Marqués de Zayas amb actes entesos com a de «*resistencia contra el Frente Popular*»,³² però que no eren res més que accions vandàliques en què es dedicaven a pintar amb vernís algunes plaques de carrers al·lusius a la República, fer pintades a algunes façanes a favor de les idees reaccionàries, repartir propaganda de Falange arribada directament des de Palma... fins que, segons reconeix el mateix Marquès de Zayas,³³ l'organització els entregà armes.

Una d'aquelles accions, tal volta la que va provocar que els ànims s'exaltassin d'una forma més virulenta, fou la protagonitzada el vespre de l'11 al 12 abril de 1936 quan es va destrossar la placa que donava el nom de plaça de la República a la que havia estat plaça Major. Aquell vespre, a més, i com a mostra de total menyspreu i irreverència, algú que no va ser mai identificat es va davallar els calçons i defecà a sobre la placa. Igualment es feren pintades a la façana de l'Ajuntament on es podia llegir amb lletres de gran mida *Plaza de España*. Sembla que els religiosos de Montuiri, al costat de les forces de dretes i producte de tot aquell enfrontament amb la municipalitat i sostingut en el temps, hi participaren com a provocadors, instigadors i/o encobridors.

Degut a tot aquell conflicte alguns joves del poble com Francesc Martorell Amengual, Gabriel Mayol Mayol, Guillem Horrach Garcia, Pedro Garcia Sampol, Gabriel Ramonell Aloy i Bartomeu Munar Nicolau,³⁴ entre d'altres, el rector Barceló i el vicari Torrens foren detinguts. Es sospitava que els autors materials dels fets havien estat els falangistes i que per cometre'ls havien sortit o s'havien refugiat a les dependències eclesiàstiques o a l'edifici parroquial de la Sala Mariana.

Quan dia 25 de maig tragueren els detinguts de les dependències municipals per portar-los cap a Palma es concentraren al voltant de l'Ajuntament alguns dels seus partidaris, cridaren visques a Primo de Rivera i mentre cridaven visques a Falange feien la salutació feixista. Entre aquests, segons el governador civil Iriarte

³² ZAYAS, Marqués de. Historia de la Vieja Guardia de Baleares, p. 173.

³³ ZAYAS, Marqués de. Historia de la Vieja Guardia de Baleares, p. 173.

³⁴ Aquests cinc darrers es significaren com a pertanyents a les Joventuts d'Acció Popular (AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937).

hi havia Joan Ferrando Obrador, Gabriel Ramonell Aloy, Pedro Garcia Sampol, Guillem Horrach Garcia, Gabriel Mayol Mayol, Bartomeu Munar Nicolau, Catalina Mas Sastre, Jerònima Cerdà Miralles i Joana Aloy Verger.³⁵ Intentaren desarmar la Guàrdia Civil, sense aconseguir-ho, i es visqueren moments de molta tensió. També s'hi havien arreplegat joves contraris a tots aquells fets vandàlics, entre ells el foraviler Miquel Garcias Miralles, *Baco*, que segons algunes versions³⁶ sembla que va pegar una coça al cul al rector Barceló perquè pujàs al vehicle que havia de dur-los cap a Palma i aquella acció el va deixar assenyalat com a objectiu de la posterior repressió. Altres versions³⁷ dels fets indiquen que Baco simplement va patir un empenya d'algú que estava darrere ell i la inèrcia va fer que caigués damunt el rector i l'empenyés quan aquest havia de pujar al vehicle que les autoritats havien preparat per al trasllat.

Dia 11 d'octubre d'aquell 1936, quan Miquel feia més d'un mes que havia estat assassinat, la seva mort encara no devia haver estat tramitada i en el sorteig fet a la Caixa de Recluta núm. 57, com a pertanyent al reemplaçament de 1936, se li va assignar un número, concretament el 374, per si en algun moment es determinàs que havia d'incorporar-se a files ho havia de fer destinat a Àfrica.³⁸

Joan Garau Fullana, número 978

Fill d'Antoni i Margalida havia nascut el 10 de gener de 1902³⁹ a Llucmajor, de malnom li deien Canonge i era sabater. L'any 1930, quan entre Ciutat, Manacor i Llucmajor només hi havia 51 afiliats al Partit Socialista, a Llucmajor, segons Pere Gabriel, Joan Garau, Julià Lladó i Francesc Pons foren els membres més destacats de l'agrupació a la vila.⁴⁰ Ja durant la Segona República, Garau era president de l'Agrupació Socialista Il·lucmajorera, que liderava Miquel Monserrat Parets i que el 1936 tenia 65 afiliats, essent així l'agrupació socialista més nombrosa de la part forana.⁴¹ També presidí des de la seva fundació, el 1930, la cooperativa de producció de calçat La Hormiga, de signe, també, socialista. Igualment havia ocupat diferents càrrecs a la cooperativa La Recompensa del Trabajo, fundada el 1901 i també socialista.

³⁵ Ferrando fou multat amb 150 pessetes; Ramonell, Garcia, Horrach, Mayol i Munar amb 100 pessetes cada un i les tres dones amb 50 pessetes cada una. Els cinc multats amb les 100 pessetes al·legaren que pertanyien a les Joventuts d'Acció Popular i que no havien pogut fer aquell acte perquè eren els detinguts que estaven traslladant a Palma. Per la seva banda les tres dones també negaren els fets i digueren que desconeixien com es feia la salutació feixista i que simplement «*lo que hicieron fue victorear al Rector que se hallaba entre los detenidos*». Tots aquests fets foren desmentits pel batle Serra, que afirmà que els joves s'havien reunit no feia gaire amb el Marqués de Zayas, cap de Falange, i que les dones coneixien perfectament la salutació feixista i que, fins i tot, de tant en tant la feien com a befa per tal de provocar els republicans (AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937).

³⁶ MAS MIRALLES, Guillem i MATEU I SOCIAS, Antoni. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, p. 69.

³⁷ Informació facilitada per Antoni Juan Garcies i Maria Rosa Juan Moll, fill i neta de Francisca, germana gran de Miquel, respectivament.

³⁸ A JUTOTER-33, causa 574/37, f. 486, s'indica que havia nascut l'any 1903, però el padró de Llucmajor de l'any 1935 ens confirma que fou el 1902 (AMLL, Padró Municipal de 1935. Sig. 3204, f. 215v.).

³⁹ GABRIEL, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*, p. 179.

⁴⁰ VIDAL NICOLAU, Antoni. *La guerra civil a Llucmajor*, p. 68.

⁴¹ AMMT. Sig. 203, Correspondència 1936-1937.

Dia 2 de desembre de 1936, quan Joan ja era mort i la seva dona l'havia identificat, el jutge especial per l'execució del Decret de 13 de setembre es dirigí al batlle de Llucmajor, Antoni Garcias Garau, demanat-li dades personals de Garau «*ya que se trata de determinar si es el mismo u otro distinto un señor reclamante vecino de Palma*». El batlle, dia 5 de desembre es dirigí al president de l'Audiència Territorial indicant-li totes les dades personals que es tenien de Joan Garau però conclouia dient que s'ignorava «*su actual residencia ya que según referencias parece ser es desaparecido*».⁴²

La Hormiga, que com s'ha dit presidia Garau, s'havia creat el 1930 i havia sorgit a partir dels treballadors més combatius de les anomenades vagues de les vuit hores i de la fumada i que havien estat acomiadats pels empresaris del calçat llucmajorers. Tal com afirma Antoni Vidal «és evident que el model productiu de la cooperativa de calçat devia incomodar la major part dels propietaris de fàbriques i tallers de calçat de Llucmajor»,⁴³ entre ells Miquel Munar Calafat, *Pola*, que a més de ser un dels industrials sabaters més potents de la vila, el 20 de juliol s'havia convertit per ordre del governador civil García Ruiz en el primer batlle de l'era feixista a Llucmajor.

La seu de La Hormiga fou ocupada pels colpistes dia 20 de juliol, igual que la Casa del Poble i les set sucursals que tenia la cooperativa de consum La Nueva Vida.⁴⁴ En confiscaren els béns i s'actuà en contra dels seus dirigents d'una forma terrible. Joan Garau Fullana, com hem vist, fou assassinat la matinada del 9 al 10 de setembre, Miquel Monserrat Parets, que n'era el gerent, càrrec que també ocupava a la cooperativa La Nueva Vida i que havia estat tinent de batlle de Llucmajor durant la República, fou assassinat el gener de 1937 al cementiri de Son Coletes (Manacor),⁴⁵ juntament amb el seu germà i també dirigent socialista Joan Monserrat Parets, després d'estar presos al Castell de Bellver. A més també foren assassinats a Porreres el vespre del 15 al 16 de febrer de 1937 sis antics treballadors de la cooperativa. Aquests eren Bartomeu Fullana Garau, que també pertanyia a la societat de socors mutus La Solidaridad i al sindicat de sabaters La Recompensa del Trabajo, Antoni Company Oliver, de *can Caragol*,⁴⁶ que n'era el comptable, Francesc Oliver, *Chevalier*,⁴⁷ Pere Ramon Puigserver, Mateu Salvà Garau i Magí Vidal Ferrer. Segons les informacions

⁴² AMLL, CO-1936. Sig. 2502. Carpeta Juzgado Especial. Decreto 13 de septiembre.

⁴³ VIDAL NICOLAU, Antoni. *La guerra civil a Llucmajor*, p. 283.

⁴⁴ Aquestes dues cooperatives, una de producció i l'altra de consum, eren segons la memòria de VI Congrés de la federació de cooperatives d'Espanya, celebrat a Madrid entre el 10 i el 14 d'octubre de l'any 1934, les dues úniques cooperatives federades de totes les Illes Balears. Vegeu VERDERA, Francesc. «Llucmajor a punt de recuperar "La Nueva Vida"». *Llucmajor de pinte en ample*, desembre 1981, p. 14 i 15.

⁴⁵ Ambdós foren localitzats i identificats en el grup núm. 2 de la fossa núm. 3 dutrant els treballs d'excavacions i exhumacions realitzats al cementiri de Manacor entre novembre i desembre de 2021 i emmarcats dins el Tercer Pla de Fosses. A la mateixa fossa hi trobaren també els cossos de Jaume Bauzá Far, Emilio García-Peñuela Orgaz i Antonio González Rodríguez, víctimes de la mateixa treta. També, en un altre grup de cossos però a la mateixa fossa, localitzaren les restes d'Aurora Picornell, Belarmina González i les Roges del Molinar. El 26 de juny de 2023 les restes dels germans Monserrat Parets foren retornats a les seves famílies i enterrats al Cementiri Municipal de Llucmajor.

⁴⁶ El seu cos recuperat a la fossa número 11 del cementiri de Porreres el mes de febrer de 2021. Podeu veure VIDAL NICOLAU, Antoni. «Antoni Company Oliver, l'home que volia ser enterrat al cementiri de Llucmajor», a *Llucmajor de pinte en ample*, juliol 2020, p. 46 i 47; GARCÍAS, Maties. «Toni Pallicer Barceló, renet d'Antoni Company», a *Llucmajor de pinte en ample*, febrer 2022, p. 10 i 11; i R.P.F. «Identifican los restos de Antoni Company Oliver, víctima del franquismo», a *Diario de Mallorca*, 15 de gener de 2022, p. 18.

⁴⁷ Una famosa glosa composta per Llorenç Pons, *Ponset*, en una de les seves estrofes ho recorda així: «El fill des Lloco Barrera / que nomia Oliver / amb vuit més el se'n dugueren / sense deixar cap paper».

obtingudes per Antoni Vidal aquests «foren morts per negar-se a col·laborar amb la nova estructura sindical que el franquisme volia implantar».⁴⁸ Aquests sis treballadors havien estat detinguts el mateix 15 de febrer i assassinats el mateix vespre. La mort d'aquests homes és un fet difícil d'explicar⁴⁹ ja que la fase més dura de la repressió ja havia passat i els falangistes ja havien rebut un avís des de la seva mateixa organització perquè acabassin amb els excessos. La família d'Antoni Company, de tota forma, sempre contà que «la seva detenció i assassinat coincidí amb l'arribada d'un carregament de pell de serp de l'Índia de molt bona qualitat que La Hormiga havia concertat molt abans de l'inici de la Guerra Civil. El fet és que en arribar aquest carregament de pell de bona qualitat, els sis homes foren detinguts i assassinats. Potser que si se sabés on acabà finalment el carregament de pell el febrer de 1937 podria ajudar a explicar els motius i els inductors d'aquests assassinats».⁵⁰

Seguint amb les investigacions d'Antoni Vidal, un cop s'inicià l'aixecament militar sembla que Joan Garau «estigué ocult o, com a mínim, restà a casa seva».⁵¹ Potser, les primeres setmanes rebés cobertura i ajuda de Miquel Garau Portell, un germà de son pare que feia de Guàrdia Municipal a s'Arenal. Però dia 3 de setembre s'entregà a les autoritats a l'Ajuntament.

A la causa 574/37, en canvi, s'afirma que Garau i altres dos havien estat detinguts «*al poco tiempo de iniciarse el Movimiento Nacional en una casita en Son Granada, término municipal de Lluchmajor, por varios policías de Falange, les fueron ocupadas sendas pistolas con cartuchería*».⁵² Aquesta afirmació es pot deure a una confusió d'identitat durant la declaració feta dia 25 de setembre de 1938 en el transcurs d'aquesta causa per part de Jaume Garí Ximelis i Pere Joan Servera Noguera, uns dels falangistes que havien practicat aquestes detencions el 28 de juliol de feia més de dos anys. A l'hora de declarar potser confonguessin Joan Garau amb Antoni Zanoguera, que efectivament havia estat detingut a aquella caseta, juntament amb Guillem Gayà i Miquel Monserrat.

Garau fou assassinat la matinada del 9 al 10 de setembre a l'hemicicle del Cementiri Municipal de Palma. Un conegut glosat de Llorenç Pons, *Ponset*, que anomena els assassinats llucmajorers producte de la repressió feixista, en una de les seves estrofes, ho recorda així:

*En Reixach i en Canonge,
en Busca i en Mateu Canals
passaren per les mateixes
sense haver fet gens de mal.*⁵³

⁴⁸ VIDAL NICOLAU, Antoni. *La guerra civil a Llucmajor*, p. 139.

⁴⁹ VIDAL NICOLAU, Antoni. «Antoni Company Oliver, l'home que volia ser enterrat al cementiri de Llucmajor». *Llucmajor de pinte en ample*, juliol 2020, p. 46 i 47.

⁵⁰ VIDAL NICOLAU, Antoni. «Antoni Company Oliver, l'home que volia ser enterrat al cementiri de Llucmajor». *Llucmajor de pinte en ample*, juliol 2020, p. 47.

⁵¹ VIDAL NICOLAU, Antoni. *La guerra civil a Llucmajor*, p. 237.

⁵² JUTOTER-33, causa 574/37, f. 479v. La cita és en plural perquè, a banda de Joan Garau, es diu que també s'havia detingut Miquel Monserrat Nadal, a. set.

⁵³ *Baleares. Memòria Civil*. 13 d'abril de 1936, p. 6.

El doctor Marcial García Roglá, que feu el reconeixement ocular dels cossos *in situ*, el consignà, com hem vist, com un home d'uns 70 anys. En realitat només en tenia 33, però el dispar que havia patit a la cara, al costat dret del nas, i la incipient calvície que tenia Joan, i que s'observa a la fotografia amb la qual acompanyam aquest estudi, on apareix assegut amb la resta de junta directiva de La Hormiga, degueren fer errar l'apreciació del metge forense.

Aquella cooperativa de La Hormiga, i tots els seus treballadors, no era oblidada pel PSOE un cop s'havia superat ja la transició després d'haver desaparegut la dictadura franquista. Antoni Garcias, llucmajorer a les llistes a les eleccions del 1983 pel partit socialista al Parlament de les Illes Balears, recordava d'aquesta manera aquell moviment cooperativista i els que el formaven:

No vull acabar aquestes línies sense parlar del cooperativisme, recordant tots aquells homes que en el nostre poble feren possible la cooperativa "La Nueva Vida" i "La Hormiga", exemple de cooperació i de vida col·lectiva, d'un poble que anava cap al progrés essent els seus homes protagonistes de la història que estaven fent.

Destruït tot això per l'ambició d'unes persones que feren callar el poble, ja és l'hora de reconstruir la seva vida col·lectiva i el moviment cooperatiu.⁵⁴

L'obertura de la causa 1104/36

El 14 de novembre de 1936, després de l'ordre donada per l'auditor de guerra Zarranz de dia 12 d'aquell mateix mes i que hem ja citat al principi d'aquesta comunicació, el jutge instructor Tomàs Feliu dirigeix un escrit al fiscal Ricardo Mulet per tal d'indicar-li l'inici de la causa 1104 ordenada per l'autoritat judicial «*con motivo del hallazgo de los cadáveres de Miguel Garcias Miralles, Gaspar Mesquida Serra, Juan Garau Fullana y 3 más sin identificar*».⁵⁵

S'obria d'aquesta forma la investigació per tal d'intentar esbrinar qui havia pogut ser l'autor o autors d'aquells assassinats. Per això el jutge Feliu, dia 26 de novembre, envià un ofici al tinent coronel primer cap de la Guàrdia Civil per tal que fessin les gestions oportunes per poder aportar informació sobre els fets.

Dia 5 de desembre, Antoni Álvarez-Ossorio Barrientos, primer cap de la Comandància Provincial de la Guàrdia Civil, que havia estat governador civil de dia 31 d'agost a dia 17 de setembre de 1936, i que entre els anys 1949 i 1952 seria batle de Manacor, informava al jutge que:

Consecuente a su atento escrito de fecha 26 de Noviembre próximo pasado en el que interesaba la práctica de diligencias por fuerza de esta Comandancia sobre hallazgo de los cadáveres de Miguel Garcias Miralles, Gaspar Mesquida Serra, Juan Garau Fullana y 3 desconocidos, el

⁵⁴ Lluçmajor de pinte en ample. «Lluçmajorers cap al Consell», maig 1983, p. 22.

⁵⁵ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 20.

*que de Septiembre último, 2 sin identificar en Son Pardo y los otros junto al Cementerio de esta Capital, en averiguación que quién pudiera ser el autor o autores del hecho tengo la distinción de participarle que, las diligencias practicadas en tal sentido, hasta la fecha no han dado resultado favorable.*⁵⁶

En realitat no és cap secret, ni ho devia ser tampoc llavors, que l'interès per trobar els culpables no era gaire gran, tot el contrari.

Segones declaracions dels familiars

Una vegada oberta aquesta causa 1104/36 el jutge Feliu dirigí diversos exhorts per prendre declaració als familiars dels cadàvers que havien estat identificats el mes de setembre passat.

El primer el va dirigir dia 27 de desembre al jutge municipal de Lluçmajor, Joan Roig Garcias, perquè ordenàs la compareixença al jutjat instal·lat al local de la Cambra Oficial de la Propietat de Balears, ubicat al carrer de La Palma, núm. 6, de Palma, d'Isabel Fullana Monserrat, la vídua del llucmajorer Joan Garau, per declarar dia 31 d'aquell mes, a les 10 del dematí.

Dia 30 de desembre en va dirigir un altre al Jutjat Municipal de Montuïri perquè s'avisàs Francisca Miralles Trobat, *Samata*, vídua de Gaspar Mesquida Serra, Francisca Garcias Miralles i Antoni Garcias Andreu, germana i pare, respectivament, del també assassinat Miquel Garcias Miralles, que dia 5 de gener de 1937, a les 10 del dematí, haurien d'anar a declarar també a aquell jutjat.

Així com s'havia ordenat Isabel Fullana comparegué davant el jutge Feliu dia 31 de desembre. En la seva declaració va afirmar i va ratificar la declaració que havia fet al Jutjat d'Instrucció dia 11 de setembre *«pudiendo añadir únicamente que su marido estaba detenido en el Ayuntamiento de Lluchmajor, o al menos así lo creía la declarante, llevando la comida para su marido al indicado punto, si bien no le fue posible nunca ver a su repetido esposo»*.⁵⁷

Arran d'aquesta declaració el jutge envià a demanar al batle de Lluçmajor si era cert que Joan Garau Fullana havia estat retingut a la Casa Consistorial de la Vila a principis del mes de setembre de 1936. La resposta des de Lluçmajor, signada pel seu batle Antoni Garcias Garau, va arribar dia 25 de febrer de 1937⁵⁸ i mostrava a les clares les poques ganes que es posava en la resolució del cas. Hi deia que *«no consta ningún dato por el cual se pueda concretar si el 3 [de] Septiembre se presentó en este Ayuntamiento el individuo JUAN GARAU FULLANA y en su consecuencia*

⁵⁶ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 22.

⁵⁷ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 28.

⁵⁸ Casualment aquest mateix dia, 25 de febrer de 1937, el batle de Lluçmajor presentava la seva dimissió perquè *«en atención a su profesión de militar se ofreció voluntario a la Comandancia Militar para ser destinado a los frentes de guerra de la Península, que ese ofrecimiento ha sido aceptado (...)»* (AMLL, LA-64, p. 89). La batalla fou agafada aquell mateix dia per Llorenç Clar Salvà, a. de Vallgornera, però en la sessió plenària següent seria nomenat, per ordre del Govern Civil, Sebastià Jaume Salvà com a batle de Lluçmajor.

*tampoco se ha podido averiguar si permaneció en el mismo detenido hasta el 9 del referido mes».*⁵⁹

A Montuiri, el jutge municipal Miquel Servera Munar, dia 31 de desembre, donà l'ordre perquè s'avisassin els familiars dels montuïrers morts per complir amb la declaració ordenada pel jutge Feliu. Aquella ordre de Servera era signada per tal de donar-ne fe pel secretari Pere Sampol. Així, dia 1 de gener, l'alguatzir Bartomeu Valls, en uns escrits que també tornen a estar signats per Sampol, entregà la citació a Francisca Miralles, Francisca Garcias i Miquel Garcias que es presentaren davant el jutge, tal com estava ordenat, dia 5 de gener.

La vídua de Gaspar Mesquida es ratificà en la declaració que havia fet al Jutjat d'Instrucció tot i que *«tiene que hacer constar, que si en la misma dijo que su esposo Gaspar Mesquida Serra había sido detenido por Milicias Fascistas fue por así haberlo oído decir a personas cuyos nombres y circunstancias desconoce por completo la declarante. Que ignora por tanto quienes pueden haber sido los autores de la muerte de su esposo»*.⁶⁰

Aquesta rectificació feta per Francisca Miralles era un fet que estudiant altres causes d'assassinats o desapareguts es repeteix amb certa freqüència. Els familiars, en una primera declaració, admetien saber a quina organització pertanyien els responsables de la desaparició dels seus familiars. Aquests normalment eren, com havia declarat en primera instància la vídua de Gaspar Mesquida, membres de Falange. En segones declaracions suposam que aquests familiars ja havien estat advertits, espantats, avisats... i es desdient del que havien afirmat, intentant que dins els pobles les conseqüències cap a les seves persones i família no anassin a més. Als tribunals militars, amb poques o nul·les ganes de trobar els responsables d'aquells assassinats i fer justícia, es donaven per bones aquestes segones declaracions i es descartaven les primeres per tal de protegir els membres de les milícies feixistes que eren el braç executor de la repressió a l'illa.

Un altre exemple del que deim no l'hem d'anar a cercar gaire enfora. La declaració feta per la germana de Miquel Garcias, que en la declaració davant el Jutjat d'Instrucció havia dit que *«el día cuatro del actual, por Milicias Faccistas [sic] fue detenido el hermano de la declarante (...)»*⁶¹ ara també deia *«que si en la misma dijo que su hermano Miguel había sido detenido por Milicias Fascistas fue por así haberlo oído decir a personas cuyos nombres y circunstancias desconoce por completo la declarante. Que ignora por tanto quienes pueden haber sido los autores de la muerte de su hermano»*.⁶²

La declaració del pare de Miquel també va anar en el mateix sentit que el de la seva filla. Miquel Garcias Andreu indicà al jutge Feliu que *«ignora completamente a que ha sido debida la muerte de su hijo, así como también quienes fueron los autores de la misma. Que por tanto ningún dato puede aportar a este Sumario y que nada*

⁵⁹ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 35.

⁶⁰ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 31.

⁶¹ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 11-11v.

⁶² JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 32.

más tiene que añadir a lo ya manifestado». ⁶³ Tot això quan sabien perfectament qui eren els que se n'havien duit Miquel. Recordem, com explicàvem en fer els perfils biogràfics, que, al moment de la detenció de Baco, aquest era amb el seu germà Antoni, a qui els reaccionaris digueren «tu, per amunt, que tens dues filles», fet que evidència que no només sabien qui eren, sinó que uns i altres es coneixien perfectament.

Quin desencís tan gran devien sentir aquests familiars de no poder declarar tot el que sabien. En molts de casos devien saber fins i tot els noms dels membres de Falange que havien anat a detenir els seus esposos, germans i fills perquè, en moltes ocasions, eren joves del mateix poble, un poble on tothom es coneixia. No vol dir això que aquests fossin els assassins però sí, com a mínim, la baula necessària per dur la repressió fins a les seves darreres conseqüències.

Es tanca la causa sense culpables ni intenció de trobar-los

Dia 27 de febrer de 1937 el jutge Tomàs Feliu posava en coneixement de la Superioritat que:

Habiéndose practicado cuantas diligencias consideró el Juzgado pertinentes para el esclarecimiento del hecho origen de esta causa, las cuales no han podido dar un resultado positivo, no habiendo sido posible identificar más que tres cadáveres, de los seis que figuran en esta causa, los cuales resultaron ser: Miguel Gacias Miralles, Gaspar Mesquida Serra y Juan Garau Fullana, no habiéndose podido averiguar quiénes fueron los autores de su muerte, ya que no han aparecido los menores indicios que permitieran seguir una pista con más o menos probabilidad de éxito.

S.S. dispuso remitir la presente causa a la Superioridad para que, con su superior criterio, el Ilustrísimo Señor Auditor de Guerra de Baleares resuelva en consecuencia. ⁶⁴

L'argumentació de Feliu deixa veure clarament com era totalment inexistent la intenció de localitzar els culpables d'aquells assassinats. S'havien portat a terme diligències i investigacions només dirigides als familiars dels morts identificats però no s'havia fet cap passa, excepte la preceptiva consulta a la Guàrdia Civil que ja hem comentat, per cercar pistes, indicis o evidències sobre els assassins.

Aquesta nul·la intenció, repetida causa rere causa, assassinat rere assassinat, fou ratificada per l'auditor de guerra Zarranz el 21 d'agost de 1937 quan indicà que «no ha sido posible venir en conocimiento de quienes puedan ser los autores de las muertes citadas» i acte seguit acordà «sobreser provisionalmente la presente

⁶³ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 32.

⁶⁴ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 36.

causa».⁶⁵ Un sobreseïment que fou ratificat i signat pel general comandant militar de Balears Trinidad Benjumeda del Rey dia 24 d'agost de 1937.

Així el 31 d'agost el jutge Tomàs Feliu ordenava que es remetés testimoni a l'autoritat judicial i que es notificàs als familiars dels morts identificats la resolució acordada. Dia 1 de setembre el secretari de Feliu en aquella causa, Miquel Oliver, informà la vídua de Joan Garau, dia 7 de setembre el pare d'Antoni Garcias i dia 13 d'aquell mateix mes la vídua de Gaspar Mesquida que hagueren de desplaçar-se a Palma per l'acte.

Dia 21 de setembre, després d'haver complit els tràmits estadístics portats per la Fiscalia Jurídica on es qualificava el delicte de «*presunto homicidio*», l'auditor Gonzalo Zarranz ordenava que s'arxivàs la causa definitivament i «*sin más trámites*».⁶⁶

Joan Garau és cercat 2 anys després per les autoritats

Tot i haver estat assassinat i identificat el setembre de 1936, el 25 de setembre de 1938, tal com ja avançàvem, el nom de Joan Garau, el llucmajorer que havia aparegut mort amb els dos montuïrers, tornava a aparèixer als jutjats militars. A la causa 574/37, oberta, entre d'altres, contra Guillem Gayà i altres mestres d'escola i comunistes de Lluçmajor, el comandant jutge Joan Florit Torres demanà al falangista porrerenc, domiciliat a Lluçmajor, Jaume Garí Ximelis si coneixia els antecedents i ideals polítics de Joan Garau, *Canonge*. Garí havia estat un dels falangistes que dia 28 de juliol de 1936 havia detingut tres homes a una caseta a Son Granada (Lluçmajor) als quals s'havien requisat armes curtes i projectils: Guillem Gayà Nicolau, Miquel Monserrat Nadal (a. Set)⁶⁷ i Antoni Zanoguera Garcias. Aquests dos darrers foren assassinats mentre que Gayà pogué escapar quan el duïen a posar-se davant l'escamot que l'havia d'afusellar. En la seva declaració és més que probable que Garí Ximelis confongués Antoni Zanoguera amb Joan Garau, que mai no havia estat a aquella caseta de Son Granada, i per aquest motiu, i sense fer més comprovacions, el nom de Garau es veié inclòs en aquella causa amb la qual res tenia a veure.

Així Jaume Garí contestà al jutge que Garau era «*extremista y disolvente*», i que havia presidit els mitings d'aquest caràcter celebrats tant a la vila com a pobles dels voltants. Afegia que degut «*seguramente a estos antecedentes, desapareció del pueblo de Lluçmajor en los primeros días del Movimiento Nacional*».⁶⁸ Quasi calcada fou la declaració feta per Pere Joan Servera Noguera, un dels altres joves falangistes llucmajorers encarregats de practicar les detencions i exercir la repressió desfermada a Lluçmajor.

Un dia després, el 26 de setembre, Joan Garau i Miquel Monserrat (a. Set) són requerits i processats per un suposat delicte d'inducció a la rebel·lió i un altre d'in-

⁶⁵ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. 36v.

⁶⁶ JUTOTER-33, causa 1104/36, f. s/n.

⁶⁷ De fet, segons Antoni Vidal, es tractaria del primer assassinat a Lluçmajor per la repressió (VIDAL NICOLAU, Antoni. *La guerra civil a Lluçmajor*, p. 186).

⁶⁸ JUTOTER-33, causa 574/37, f. 475v.

compliment del ban dictat pel comandant militar el 19 de juliol de 1936, a més se'ls imposava la pena de presó incondicional. Se'l donava un termini de vuit dies per tal de comparèixer davant el jutjat i el batle de Llucmajor, Joan Roig, la Guàrdia Civil de la vila i la Delegació de Seguretat Interior Públic i Inspecció de Fronteres de Balears afirmaven no saber res del parador de cap dels dos. Aquest darrer organisme, en una notificació enviada al jutge diu que «*Dichos individuos desaparecieron al principio de iniciado el Movimiento Nacional y hasta la fecha no se ha tenido la menor noticia sobre su probable paradero*». ⁶⁹

Com que, evidentment, no es presentaren perquè els dos havien estat assassinats pràcticament dos anys abans, tot i que les autoritats no ho sabien o feien de no saber-ho, dia 4 d'octubre foren declarats rebels.

Bibliografia

ARBONA, ONOFRE. «Gaspar Mesquida Serra "Serra"». *Bona Pau*, juny 1994, p. 17-18.

CAPELLÀ, LLORENÇ. *Diccionari Vermell*. Editorial Moll. Palma, 1989.

JAUME ADROVER, MAGDALENA; QUETGLAS RIUSECH, JOSEP I MAS MIRALLES, GUILLEM. *Joan Mas Verd. Montuïri, vila republicana. Escrits 1930-1936*. Associació d'idees. Centre d'Investigacions Estètiques. Sant Cugat del Vallès, 2016.

MAS MIRALLES, GUILLEM I MATEU I SOCIAS, ANTONI. *Montuïri. L'esclafit de la crispació*. Ed. Documenta Balear, 2001.

VIDAL NICOLAU, ANTONI. *La Guerra Civil a Llucmajor*. Illa Edicions. Palma, 2019.

ZAYAS, Marqués de. *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Madrid, 1955.

Arxius consultats

AMLL: ARXIU MUNICIPAL DE LLUCMAJOR

AMMT: ARXIU MUNICIPAL DE MONTUÏRI

AMVL: ARXIU MUNICIPAL DE VILAFRANCA DE BONANY

JUTOTER-33: ARXIU DEL JUTJAT TOGAT TERRITORIAL NÚM. 33

Agraïments

Antoni Juan Garcies, Maria Rosa Juan Moll, Antoni Mesquida Llinàs i Antoni Garau Vadell.

⁶⁹ JUTOTER-33, causa 574/37, f. 486.

Annex

Imatge de Gaspar Mesquida, *Serra*,
i Francisca Miralles, *Magalla*, el dia
de les seves noces.
(Fotografia cedida per Joan
Mesquida Pocoví, *Serra*.)

Gaspar Mesquida, de nin, amb una
de les seves padrines.
(Fotografia cedida per Joan
Mesquida Pocoví, *Serra*.)

Els pares de Gaspar Mesquida, Joan Mesquida Ribas,
Rabent o *Joan Gaspar*, i Maria Serra Mas, *Serra*.
(Fotografia cedida per Joan Mesquida Pocoví, *Serra*.)

Miquel Garcias Miralles, el montuïrer més jove assassinat durant el període de repressió feixista.

(Fotografia cedida per Antoni Juan Garcies i Maria Rosa Juan Moll.)

Miquel Garcias Miralles, el Junta directiva de la cooperativa de producció La Hormiga on en sisena posició, començant per l'esquerra, veim Joan Garau Fullana.

(AMLL, sig. 125-0003.)

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

LA CARRETERA DEL PUIG. EL PARADIGMA D'UNA ÈPOCA

GUILLEM MAS MIRALLES

L'any 1950 comandava la parròquia de Montuïri el rector Gregori Barceló Escarrer, *don Gori*.¹ Aleshores ja era un home d'edat que ocupava aquest càrrec des de l'any 1921. Des de feia dos anys, comptava amb l'ajuda d'un jove vicari puigpunyentí, Bernat Martorell Nicolau.² Aquest clergue, seguint també l'estela del seu predecessor, el prevere santjoaner Josep Estelrich,³ havia aconseguit introduir-se amb força dintre d'aquella societat montuïrera dels anys quaranta, en especial pel que fa als joves. Era, en definitiva, un nou model de sacerdot, més acostat a la gent, més sociable i comunicatiu.

El context històric

Abans de continuar, tal volta cal primerament situar-nos en el moment històric en el qual ens trobàvem, és a dir, contextualitzar l'actuació. Feia exactament deu anys que havia finalitzat la Guerra Civil. Els guanyadors de la contesa, el règim del general Franco, era un sistema poc ideologitzat que tan sols comptava amb els minsos valors propis dels militars (honor, pàtria, unitat, ordre, etc.). Per donar contingut d'idees al sistema, havia marxat els primers anys amb uns fonaments propers als del feixisme

¹ **Barceló Escarrer, Gregori, don Gori**, (Porreres, 1877 - Montuïri, 1951). Sacerdot. Ordenat prevere l'any 1902, fou vicari des del 4 de maig de 1917 fins a l'any 1920, en què passà a ocupar el càrrec de rector que va exercir fins a la seva mort, a 74 anys. De fort caràcter i amb un esperit ultraconservador, mantingué un enfrontament institucional amb l'ajuntament comandat pels republicans que durà fins a l'aixecament militar. Utilitzava la trona als oficis dels diumenges per criticar-los obertament amb uns sermons que no es podrien qualificar de cap manera com a pacificadors. En algunes de les entrevistes i ressenyes que s'han publicat sobre el rector Barceló es destaca en especial la seva dedicació a la parròquia a qualsevol hora i moment del dia. MAS MIRALLES, Guillem; MATEU SOCIAS, Antoni: *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*. Palma: Documenta Balear, 2001.

² **Martorell Nicolau, Bernat** (Puigpunyent, 1923 - Palma, 2005). Prevere. Després del seu periple montuïrer, l'any 1955 es traslladà a Amèrica Llatina i en concret al Perú. Retornat a Mallorca fou capellà del monestir de Santa Clara i confessor de les Germanetes dels Pobres. Durant la seva estada al poble de Montuïri, es reformà la capella del Roser, la teulada de l'església i l'interior. També fou un dels principals promotors de l'adobament de l'edifici parroquial del Puig amb els homes i dones d'Acció Catòlica. Fundà la revista *Bona Pau* el gener de 1952. ARBONA MIRALLES, Onofre: *Bona Pau*, núm. 634. Montuïri, desembre de 2005, pàg. 3-5.

³ **Estelrich Costa, Josep** (Sant Joan, 1922-2015). Prevere i historiador. Prevere de la diòcesi de Mallorca. Vicari de la parròquia de Montuïri des de l'any 1945 a 1948, deixà una forta empremta entre els joves de l'època amb la seva tasca a Acció Catòlica. Fou un dels membres fundadors del Col·lectiu Teranyines, entitat promotora de la col·lecció «Monografies Santjoaneres». El 2003 va rebre un dels premis 31 de Desembre. El 2008 rebé el premi Jaume II a una feina intensa en el terreny de la investigació i la divulgació en l'àmbit de la història i la cultura popular, particularment en tot allò que afecta la figura, l'obra i el patrimoni del pare Rafel Ginard Bauçà. <http://ca.wikipedia.org/wiki/Josep_Estelrich_Costa>.

italià o el nazisme alemany. La pèrdua de la guerra mundial per part d'aquests països totalitaris, l'any 1945, forçà a un canvi d'orientació política. En resum, el règim trobà en l'Església catòlica —una altra de les guanyadores de la Guerra Civil— una gran part del seu major component doctrinal. Aquesta etapa és coneguda per la majoria dels historiadors com la del nacionalcatolicisme, la juxtaposició de l'església i l'estat. A cada extracte social l'església tenia cura de qüestions fonamentals com l'educació i, a més, una gran capacitat de convocatòria a tots els actes religiosos. El reforçament de l'associacionisme seglar i especialment el ressorgiment i enfortiment d'Acció Catòlica impregnaren tota la societat i Montuïri, com es pot suposar, no restà a part d'aquesta conjuntura històrica.

Per tant, les condicions socials i polítiques per dur a terme aquesta nova carretera eren gairebé immillorables.

Dia 15 de juliol de 1949 sorgia per primera vegada la proposta del rector Gregori Barceló de fer un traçat completament nou que ascendís des de la carretera de Palma a Manacor al puig de Sant Miquel. Per començar, el propietari de la possessió veïna de Son Collell cedia els terrenys que fossin necessaris de la seva finca. Per la seva part, l'Ajuntament proposava una col·laboració inicial de 1.000 ptes. i aportava també tots els treballadors i els mitjans de transport de la prestació personal.⁴

No deixava de ser una actuació molt singular a una època en la qual els recursos tècnics i econòmics eren més aviat escassos. Per tant, podem considerar el projecte com a una actuació de gran envergadura, ja que no es tractava d'eixamplar o adobar l'antic camí que portava al Puig, era en realitat la construcció d'una nova via transitable per a vehicles i que havia de salvar els desnivells propis de l'orografia del terreny. Això suposava molts d'entrebanys com el de la construcció de grans murs a alguns indrets o l'enfondiment a altres zones del recorregut.⁵ Cal dir també que es tractava d'una iniciativa privada de la parròquia, per tant, tota l'aportació econòmica havia de ser mitjançant donatius.

La Junta

Les primeres passes que es donaren fou la creació d'una junta directiva de la qual formaven part el rector Barceló i el vicari Martorell. A més, s'hi integraren el tinent de batle de l'Ajuntament, Joan Miralles Riera, *Porrerenc*;⁶ el delineant Guillem

⁴ La prestació personal era l'obligació que tenien els homes de Montuïri de col·laborar una sèrie de dies en l'any a l'adobament de carrers o instal·lacions d'ús públic. Aquesta prestació fou substituïda després per un impost.

⁵ S'ha de dir que la carretera no fou asfaltada fins a l'any 1972, en temps del rector Guillem Rigo. El cost d'aquesta millora fou de 123.910 pessetes, que se sufragaren amb aportacions privades. També reberen l'ajuda de la Delegació Provincial d'Obres Públiques pel que fa a homes i suport tècnic.

⁶ **Miralles Riera, Joan, *Porrerenc***, (Montuïri, 1907-1980). Empresari. Fou batle de Montuïri en dos períodes distints, del 12 de gener de 1953 al 9 de juny de 1959 i del 17 de juliol de 1974 al 3 de març de 1979. Durant les seves batlies destacaren la urbanització de l'avinguda i la placeta o pista des Dau, la nova entrada a l'escola, la construcció de la placeta i pou des Dau, l'obertura dels carrers de Santa Catalina Thomàs i de les Escoles, l'eixampla del carrer Emili Pou, l'asfaltatge del camí de ses Rotes i de s'Avenc, la urbanització de sa Vinyeta, la il·luminació pública i l'asfaltatge i altres millores dels carrers i camins de

Pascual Ramis;⁷ Miquel Martorell Arbona, *Terric*;⁸ Joan Socias Cerdà, *Vermell*; Joan Oliver Sastre, *metge de Meià*.⁹ La composició d'aquest grup s'alterà dos anys més tard degut a la mort del rector Barceló el gener de 1951. Passà a ocupar el càrrec d'ecònom de la vila, el vicari Bernat Martorell.

D'aquesta Junta cal destriar principalment dos personatges, deixant a part el rector Martorell. El primer era l'empresari Joan Miralles Riera, Porrerenc, el qual exercí la funció d'enllaç amb l'Ajuntament a causa del seu càrrec polític i també fou la persona encarregada de solucionar els petits problemes que poguessin sorgir dintre de l'àmbit local. A més, aportà a la tasca un camió de transport de la seva empresa, que fou una eina molt valuosa per al treball que s'havia d'escometre. L'altre personatge destacat fou Guillem Pascual, aquest delineant i topògraf duagué a terme el traçat de la via amb un seguiment constant del procés. A més, aportava al pla uns contactes prou rellevants dintre de la societat i la política de l'illa, contactes que foren imprescindibles per al seu desenvolupament, en especial pel que fa al finançament de l'obra. D'aquesta manera, el rector aconseguí que els dos personatges es moguessin dintre del seu àmbit, el local i l'insular, per tal d'afavorir l'empresa que s'iniciava.

Les terres

El primer moviment fou tal volta un dels més costosos. La ruta per la qual havia de passar la carretera eren terres privades, de particulars. Això suposava que els propietaris les havien de cedir lliurement. Aquesta qüestió provocà alguns estira-i-arroses amb més o manco dificultats. Alguns veïns volien contraprestacions com eren l'obertura de nous camins d'accés, drets de pas, etc. Al final, d'una manera o de l'altra, s'obtingué el vistiplau de la totalitat. Cediren part de les seves propietats des de la carretera fins a l'esplanada del Puig els montuïrers següents: Gabriel

fora vila. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 276-277.

⁷ **Pascual Ramis, Guillem** (Palma, 1912-1986). Delineant i topògraf. Casat amb la montuïrera Joana Cerdà Vich, *Badia*. Delineant de l'Ajuntament de Palma, ocupà el càrrec de director de l'empresa municipal d'aigües [actualment Emaya] des del 18 d'agost de 1935 fins a la seva jubilació, el 31 d'octubre de 1977. A Montuïri promogué juntament amb Joan Miralles Riera, *Porrerenc*, i el rector Bernat Martorell Nicolau la construcció de la carretera del puig de Sant Miquel a començament de la dècada dels cinquanta. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 303-304.

⁸ **Martorell Arbona, Miquel, Terric**, (Montuïri, 1922-2010). Empresari. Casat amb Magdalena Fullana Socias, *Galiana*, tingué tres fills del seu matrimoni. Personatge estretament lligat a les activitats culturals del poble en tots els àmbits. Formà part en més d'una ocasió del Consell Parroquial i també ocupà el càrrec de president del Patronat de la Música. Col·laborador habitual de la revista *Bona Pau*. Afeccionat al cinema, publicà l'any 2002 «Montuïri, 75 anys amb el cinema 1907/81. Evocacions d'un espectador». ARBONA MIRALLES, Onofre: *Bona Pau*, núm. 689. Montuïri, juliol de 2010, pàg. 3.

⁹ **Oliver Sastre, Joan, metge de Meià**, (Montuïri, 1898-1973). Metge. Casat amb l'apotecariessa Jerònia Verd Palou, tingué quatre fills al seu matrimoni. Exercí principalment la seva professió a Montuïri. Personatge de forta rellevància a l'època, estigué immers dintre de la política local del poble durant el temps de la República. Declaradament, anticaciquista inicià la seva tasca política a les files progressistes. La confrontació entre aquests i l'Església catòlica el reconduïren a vies políticament més conservadores. Gran amant del teatre, conduí durant la dècada dels quaranta i cinquanta un grup de joves actors montuïrers. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 219-220.

Camps Alcover, propietari de Son Collell; Antoni Gomila, *Carrantxo*; Jaume Alcover Ribas, *des Coll*; Miquel Mayol Miralles, *Xiu*; Sebastià Cloquell Miralles, *Cigala*; Antoni Miralles Mas, *Botet*; Joan Socias Cerdà, *Vermell*; Honorat Cerdà Garcias, *Martí*; i, per finalitzar, Joan Miralles Riera, *Porrerenc*.

La feina

Pel que fa a la font del treball, com ja hem esmentat anteriorment s'utilitzà la prestació personal, aquesta es basava en l'obligació que tenien els homes montuïrers de treballar una sèrie de dies de l'any en l'adobament de béns que eren propis de la comunitat. També s'havien d'aportar els carruatges i el bestiar per al trasllat del material. Per tenir una idea aproximada cal dir que l'Ajuntament disposava d'uns 600 homes i uns 360 carruatges durant aquells anys.¹⁰

Un dels inconvenients d'aquest sistema era que les tasques agrícoles pertinents a cada època de l'any eren prioritàries a les obres; en resum, que a l'època de segar faves, cereals o a la recollida d'ametles o garroves tothom desapareixia.¹¹ Tornaven a començar la feina quan havien acabat de sembrar.

També s'ha de dir que hi havia obrers que hi anaven a jornal i cobraven.

L'horari de treball durant l'hivern era de 8.30 h a 12.30 h i de 14.30 h fins a la posta del sol i tan sols es treballaven dos dies per home i carro a la setmana pel que fa a la prestació personal. Existia un encarregat que vigilava els treballs i havia d'informar diàriament el batle de les incidències que poguessin sorgir.¹² Aquesta obligació es podia redimir amb doblers.¹³

La direcció tècnica, com ja hem dit, era supervisada per Guillem Pascual, mentre que el treball i l'assignació de tasques la duia a terme mestre Bartomeu Ripoll. Hem d'esmentar també que, durant l'obra, s'utilitzaren barrobins per desfer la muntanya i aprofitar la pedra extreta per fer parets, encara que cal dir que aquesta no fou suficient i se n'hagué de portar d'altres indrets.

Al començament del camí, a la zona més propera a la carretera de Manacor i fins a la Cova Celada, s'havia d'enfondir el vial a alguns trams. El sistema a utilitzar era el de llaurar amb una arada amb rodes, ja que el material consistia en grava i terra fluixa.¹⁴

Sobre les parets que s'hagueren de construir, sabem que les més petites les feren dos germans montuïrers, Onofre i Miquel Gomila Gomila, *Rua*. Les de major grandària varen ser aixecades per margers d'altres pobles.

¹⁰ Arxiu Municipal de Montuïri. Prestació personal i de transports. 1950-1963. Capsa 1420/4.

¹¹ MARTORELL NICOLAU, Bernat: *Siguiendo mi camino*. Barcelona: l'autor, 1993, pàg. 60.

¹² Llibre d'actes. 1949-1954. 91. AMM.

¹³ MAS MIRALLES, Guillem: *La Guerra Civil a Montuïri. La postguerra (1940-1952)*. Palma: Documenta Balear, 2018, pàg. 85.

¹⁴ La major part de la informació d'aquest apartat s'ha pogut extreure gràcies a la col·laboració de Jaume Alcover Amengual, *des Coll*.

El trasllat dels materials es feia amb carros que s'omplien a senalles, encara que la col·laboració del camió de Joan Miralles Riera fou molt important.¹⁵

Cal dir que no tot era feina, aquesta s'alegrava de tant en tant, ja que anava acompanyada de dinars per als treballadors al mateix Puig. Menjades que pagaven montuïrers per tal d'animar la gent. També es rebien obsequis, especialment licors com botelles de cassalla. S'ha de dir que la participació popular fou molt nombrosa. Els dies que no hi havia aquests dinars, es feien el menjar ells mateixos. Guardaven plats, coberts i la menjua a una petita cova de l'entorn.¹⁶

La darrera tasca va ser la sembrada d'arbres a la carretera, treball que efectuaven els infants.¹⁷

El cost de l'obra

Acabada la construcció d'aquests aproximadament 900 metres, el total de les despeses ascendí a 159.294,55 pessetes que es poden desglossar de la manera següent:

Des del Govern Civil es rebé la quantitat més rellevant, un total de 135.000,00 ptes.

La gent de Montuïri hi aportà 24.294,55 ptes.¹⁸

Ja per acabar, cal esmentar que la construcció de la nova carretera ultrapassà les fites del terme. Nombrosos visitants volgueren observar les obres presencialment. Personatges de relleu a l'època que no volien deixar de banda poder contemplar un projecte de gran envergadura realitzat de la manera més senzilla i amb pocs recursos.

Seguidament, exposarem la cronologia del procés. Això és possible pel motiu que el rector Bernat Martorell anà publicant un diari manuscrit on també constaven altres notícies relacionades amb el transcurs de la vida a Montuïri, en total són dos quaderns de cròniques del dia a dia de l'obra.¹⁹ També cal dir que el mateix rector feu un seguiment fotogràfic de la construcció, unes imatges que encara es conserven.

Crónica de la carretera del Puig de San Miguel. 14 de septiembre de 1949 a 30 de marzo de 1950

Día 14 de septiembre de 1949.

Están terminados los planos de los 50 primeros metros de la carretera hechos sobre papel de 24 pesetas el metro.

¹⁵ Possiblement el vehicle era conduït per Antoni Cerdà Ribas, *Lloret*.

¹⁶ A tall d'anècdota, contem que a una d'aquestes menjades d'arròs un dels obrers trobà un tros de carn, molt escassa a l'època, però que quan se'n temé va resultar ser un dragó caigut dintre de la greixonera. Això no els aturà i s'ho acabaren de menjar tot.

¹⁷ J. M.: «El Puig de Sant Miquel, siempre actualidad». A *Bona Pau*, núm. 220. Montuïri, juny de 1971, pàg. 3.

¹⁸ MARTORELL NICOLAU, Bernat: *Siguiendo mi camino*. Barcelona: l'autor, 1993, pàg. 82.

¹⁹ Desconeixem on acabaren els originals. La informació s'ha extret de dos exemplars fotocopiats que pertanyen a l'arxiu de la revista *Bona Pau*. Al llibre de Bernat Martorell *Siguiendo mi camino* apareix la translació d'aquesta informació, encara que modificada respecte als inicials.

A las 5'30 de la tarde, que son las 3'30,²⁰ pues en nuestro pueblo vamos a la hora de Dios, se presentan a casa del vicario nuestro técnico señor Pascual y el presidente de la cofradía señor Oliver y los tres se dirigen a casa del vocal de obras Juan *Porrerenc* que ya tiene el camión cargado de escombros y se meten los cuatro con coger en la cabina, total cinco.

Llegados a la carretera que ha de llevar al Puig empiezan las discusiones de siempre; nuestro técnico (Guillem Pascual) no dejaría pasar una milésima y a nuestro querido Juan en *bon mallorqui no li ve d'un tros*.

El maestro de obras *Matxó* ha empezado la cuneta. Ponemos los puntos de nivelación de la carretera. Por desgracia, como todos los días, no hemos llevado merienda y que lastimosas eran las quejas de nuestro técnico.

A la hora de partida, nos encontramos sin vehículo par ir a Montuïri y tenemos que partir con el de San Fernando.²¹

Lo mejor del día. Habla mal de una persona y la tendrás presente se ha cumplido hoy. Hablábamos de avisar a *Melià* para que nos guardase el material del pozo que hace junto a la carretera de Palma y he aquí que se presenta con la bicicleta. Le comunicamos el asunto al cual él asiente y, agradecido, nos promete un pollo para una comida en el Puig, lo cual despreciamos, no por malo sino por lo poco. Ha terminado por ofrecernos una lechona.

Día 15 de septiembre.

Partimos a pie Juan *Porrerenc*, Sr. Pascual y vicarios. En el Crevés encontramos el camión de Juan cargado de cemento y, como de costumbre, nos metemos todos en la cabina. Por el camino encontramos a Gabriel Ferrer de *Son Coll Vell*. Una vez miradas las obras, subimos al Puig a merendar con la siguiente condición, Gabriel Ferrer mandará media sobrasada a las vermelletes [sic] y el vicario Sr. Miralles²² un pan. La merienda fue excelente, sacaron queso, sobrasada, pan y uva muy buena.

Día 16 de septiembre.

Hoy, a las seis de la tarde Juan *Porrerenc* aún no ha llegado de Palma y su esposa nos comunica que el coche tiene la batería descargada. Intentamos conven-

²⁰ Es refereix a una mesura d'estalvi d'energia que el govern de Madrid establí el 17 de març de 1940. En concret es tractava d'avançar seixanta minuts l'horari acostumat. Aquest canvi fou aprofitat per fer cançons al·lusives de caire irònic com la següent:

«Es Govern d'avui en dia
saps que hi va d'adelantat,
jo mai no m'ho hagués pensat
que a les onze fos migdia.»

MAS MIRALLES, Guillem: *La Guerra Civil a Montuïri. La postguerra (1940-1952)*. Palma: Documenta Balear, 2018, pàg. 88.

²¹ El carro de San Fernando era aquell que anava «Un poco a pie y el otro andando».

²² **Miralles Company, Joan Josep, *Queló***, (Montuïri, 1897-1986). Prevere. Fou vicari de Montuïri des de l'any 1943 fins a la seva mort. A part de les seves tasques sacerdotals, dugué a terme una prolífica feina pel que fa als joves, dirigí comèdies a la Sala Mariana i potencià el futbol montuïrer. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 217-218.

cer a don Juan Oliver (delegado de la Caja) para que nos lleve al Puig con su coche, pero le resulta imposible.

Pocos minutos después pasa por la carretera don Bernardo Sampol, señor de can Canai, quien saluda al médico Oliver. Después de hablarle del camino del Puig quiere acompañarnos.

Encontramos recogiendo piedras a las niñas «vermelletes» junto con dos monjitas a quien entregamos el pan que les prometimos el día anterior, regalado por el vicario señor Miralles. De regreso, el coche nos deja en el cementerio, siguiendo luego el camino a pie. Cerca del Pozo del Rey en Tasar *Volandí* nos invita a comer melones, que, por cierto, fueron muy buenos.

Día 17 de septiembre.

Nos acompaña con su coche el director de la Escuela Nacional don José Esteva de s'Arracó. La cuneta principal está casi terminada, hay piedra suficiente para empezar la pared.

Por la noche, reunión de la Junta.

Día 20 de septiembre.

Hoy, un grupo de mujeres se ha prestado para recoger piedra. Sus nombres: Jerónima Cerdà *Badia*, Sebastiana Sampol (telefonista), Margarita Pomar *Eloia*, Margarita Verd i Jerónima Verd *Potecaris*. Por la noche estaban orgullosas de mostrar sus manos llenas de llagas del trabajo que habían hecho. Jaume Costa ha trabajado medio jornal con el carro.

Día 22 de septiembre.

Los carros de Miguel Verger Bauzà *Tec* y Miguel Gomila Pocoví *Gelat*, han trabajado todo el día por el camino del Puig.

Por la tarde, con el camión lleno de escombros, hemos ido a tomar puntos para hacer el plano.

Día 25 de septiembre.

Domingo. El señor rector ha dado noticias de los trabajos del Puig.

Por la tarde el señor Pascual, señor secretario,²³ señor médico, vicario, Mateo *Collell* intentamos tomar puntos, pero hoy no resulta, es que según dice Joan *Porre-
renc*, «sa feina en diumenge, el Dimoni la se menja».

²³ Es refereix a **Verger Serra, Bartomeu, Escolà**, (Montuïri, 1905-1977). Funcionari. Casat amb Magdalena Ferrer, de Llorito, ocupà la plaça de secretari de l'ajuntament de Montuïri des de l'any 1936 fins a 1975, en què es jubilà. Col·laborador de la revista *Bona Pau* on, com a encarregat de la secció «Notícies Històriques», aportà els seus treballs d'investigació especialment amb documentació de l'arxiu municipal. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 267-269.

Día 16 de octubre.

Habiendo pedido el nuevo propietario²⁴ que el camino pase por medio de su finca y salga a la finca de Jaime de *Son Collell*, el señor Pascual, con unos cuantos jóvenes, van a tomar puntos para este nuevo trozo de camino.

Por la tarde volvemos otra vez al camino, pero la cosa termina mal. Encontramos al nuevo propietario y Jaime de *Son Collell* y este último no está conforme en que le estropeen «sa Pleta», cuando ya se había estado toda la mañana al sol.

Por la noche, en casa del Presidente, se arregla armoniosamente el asunto.

Día 24 de enero de 1950.

Fiesta de la Virgen de la Bona Pau. A las 10'30 oficio solemne con sermón, la iglesia estaba llena de devotos. Se hicieron unas fotografías.

Se hicieron unas sopas para unos catorce y comieron unos veinticuatro.

Por la tarde, los niños de la escuela recogieron piedras y cargaron de material tres carros.

Día 25 de enero.

Concentración de hombres al frente de Jerónimo *Llull*. El vicario Miralles regaló 25 pesetas para vino y cada uno lleva un poco de arroz y manteca. A las 12 comida en el Puig. Se ha hecho un buen arroz y con abundancia.

Día 26 de enero.

Un grupo de 6 o 7 y están para terminar el desmonte primero.

Día 27 de enero.

Catorce personas trabajan para conseguir nuestro objetivo. Con el coche de Juan *Porrerenc*, guiado por el señor Pascual, vamos al Puig. Único día que ha dicho palabras de alabanza y que está muy satisfecho porque ve que es el pueblo que hace el camino de nuestra Virgen.

Día 28 de enero.

Sigue el entusiasmo. Ya están llevando material del desmonte de abajo dentro de la pleta de Jaime Alcover.

Día 29 de enero.

El señor Pascual, familia y Juan *Porrerenc* hacen la comida de matanzas en el Puig.

²⁴ No hem pogut destriar a qui es refereix.

Día 1 de febrero.

Aparece lluvioso, los jóvenes se están esperando en la plaza, Juan *Porrerenc* ha comprado un litro de cazalla. Han superado el número de los días pasados, han sido 29. Han comido, a las cinco de la tarde, 11 kilos de arroz y dos pollos, con el apetito que han tenido «no ha tocat voreres».

Día 2 de febrero.

Gracias al mal tiempo, la gente no puede ir al campo y se dirigen al Puig de San Miguel.

De día 3 al 18 de febrero.

Ha hecho buen tiempo y la gente se dirige al campo. Están haciendo el desmonte de la primera curva, este es el segundo desmonte en el mismo lugar.

El señor Rector y don Juan Ribas, de Esporles, han visitado la carretera del Puig de San Miguel.

Día 8 de febrero.

Después de celebrado el matrimonio de Gabriel Ferrer, presidente de los jóvenes de Acción Católica, el vicario Estelrich con Guillermo Pascual y los dos vicarios, visitaron la carretera.

Día 21 de febrero.

Estos días pasados, el camión de l'amo en Juan *Porrerenc* ha trabajado en la carretera llevando material para hacer la peralta junto a la era.

Hoy, un grupo de jóvenes de Porreres, acompañados del P. Llaneras, han visitado el Puig de Sant Miquel, quedando admirados de la carretera.

Los obreros han terminado más pronto por ser hoy el último día de Carnaval.

Día 22 de febrero.

A las 10 de la mañana ha llegado el Sr. Pascual en el coche del Juez de Manacor, don Gerardo Tomás,²⁵ acompañados del Sr. Balaguer, delineante del ayuntamiento de Palma.

²⁵ **Tomàs Sabater, Gerard Maria** (Palma, 1905-1985). Jutge i polític. Es llicencià (1930) en dret a la Universitat de Barcelona. Fou jutge municipal de Palma (1931-44) i jutge de primera instància a Nulles (País Valencià), Manacor i Palma (1944-48). El 1956 ascendí a magistrat. Fou (1973-80) president de la Sala Contenciosa Administrativa de l'Audiència Territorial de les Balears. Durant la Guerra Civil (1936-39), combaté com a brigada, alferes i tinent de complement a diversos fronts de Mallorca i la Península. Fou conseller provincial (des de 1949) i sotscaup provincial del Moviment (1949-55). Intervingué en la creació de l'Estudi General Lul·lià, del qual fou rector des de 1951. Des d'aquest càrrec, impulsà la implantació d'estudis universitaris a les Balears. *Gran enciclopèdia de Mallorca*. Mallorca: Promomallorca, 1988-1998. Volum 17, pàg. 186.

El Sr. Balaguer nos ha dicho que no era mucha la pendiente que lleva siendo el trecho tan corto (este señor pesaba 120 kilos, algo pesarán sus opiniones).

Del 27 de febrero a 4 de marzo 1950.

Semana de lluvia, pero el terreno del Puig permite que se trabaje. Han asistido cerca de treinta hombres. Unos cuantos ya han trabajado en el desmonte de la era.

4 de marzo.

Se ha hecho el cimiento de la pared que tiene que hacerse después de la era.

8 de marzo.

D. Gerardo Thomás, juez de primera instancia de Manacor, nos ha entregado 3.000 pesetas que el Sr. Gobernador había entregado al Sr. Pascual.

12 de marzo.

Domingo. Hermoso día. Desde el pueblo se ve a la gente que sube a ver las obras de la carretera. La gente que encuentro por el camino me dice que parece la fiesta del Día del Puig. Cuando llego al Puig encuentro al sr. Pascual con don Jesús Suevos,²⁶ de Galicia, procurador en Cortes, que ha venido a Mallorca para dar una conferencia sobre la política actual.

He saludado a la Virgen de la Bona Pau y no se extraña de que estemos chiflados por esta obra del Puig. Les acompañaba don Gerardo Thomás y el señor Moragues Monlau.

Hemos hablado con Miguel *Xiu*,²⁷ quedando por fin arreglados. No es tan fiero el león como lo pintan. Hemos formado grandes ilusiones acerca de la Cueva Salada [sic]. Actualmente trabajan en la carretera 14 obreros.

Día 14 [de març].

A las 12 del día, con el coche de don Gerardo Thomás ha llegado al Puig un fotógrafo de Palma, me parece que era Vila.²⁸

Don Monserrate Perelló, ecónomo de Sant Jordi, ha visitado las obras y nuestro santuario.

²⁶ **Suevos Fernández-Jove, Jesús** (Ferrol, 1907 - Madrid, 2001) va ser un periodista i polític falangista espanyol, director general de Radiodifusió i Televisió i de Cinematografia i Teatre durant la dictadura franquista. Durant gairebé tres lustres va ser primer tinent d'alcalde de Madrid i procurador a Corts a totes les legislatures del franquisme. El 1955 va exercir de president de l'Atlètic de Madrid. <<https://es.wikipedia.org>>.

²⁷ Miquel Mayol Miralles, *Xiu*, era un dels propietaris dels terrenys on havia de passar la nova carretera. La Cova Celada està situada dintre de les seves terres.

²⁸ Aquest Vila podria ser el propietari de Casa Vila, una de les botigues de fotografia més conegudes de Palma la qual estava situada a la plaça de Santa Eulàlia.

16 de marzo.

Ha empezado el final de la carretera.

En el trozo de Antonio *Muret*, quien lo ha cedido gratuitamente, desea que le hagamos una escalera y que le subamos la leña encima del Puig. Nos ha prometido cuatro botellas de cazalla para los obreros. Martín Baco se opone, o mejor, pone obstáculos para que pase la carretera, pero hablamos con su hijo heredero que, sencillamente, dice que pase.

El pueblo cada día se entusiasma más prestando sus carros, brazos y sus ahorros hechos durante este año.

21 martes [de març].

Empiezan la pared en el terreno de Miguel *Xiu*, se dan prisa porque dentro de dos meses quieren terminar la carretera. Aquello que parecía un sueño a hombres con carros y a hombres sin ellos, ha pasado a la realidad y a la historia. Las dificultades, deberían saber estos señores,²⁹ no son para aplastarnos, sino para que sean aplastadas por el hombre para poder pasar victoriosos encima de ellas.

Marzo 24 viernes.

Ayer murió la hermana del Sr. Rector pero no se hizo el entierro hasta hoy, día de San Gabriel.³⁰ Después del funeral, los vicarios Sr. Munar, Sr. Torrens, Sr. Estelrich y el Sr. Piña, predicador cuaresmal,³¹ Sr. Servera, Sr. Gayá, visitamos con el Sr. Pascual el Puig y la carretera, quedando pasmados de ver las obras que se hacían y lo que ha hecho el pueblo.

25 [de març].

Juan *Porrerenc* y Antonio *Muret* y los hombres que trabajan al final de la carretera, hacen una comida de amistad porque *Porrerenc* ha comprado a *Muret* el terreno que da a la carretera para poder hacer un hotelito en nuestro Puig. Nadie toma a risa este proyecto porque saben que Juan [Porrerenc] siempre al final se ha reído de todos, como ha hecho con la carretera. *Muix*, *Terric* y un albañil se han ofrecido para trabajar una semana en la edificación de dicho hotelito. Dios haga que pronto lo veamos realizado.

30 marzo.

Hemos llevado unas notas históricas de la carretera del Puig a Jefatura de Falange con una fotografía de dicha carretera. La fotografía no la he podido dejar porque

²⁹ No hem pogut destriar a qui es referia.

³⁰ El día de Sant Gabriel era aleshores el 24 de març. Amb posterioritat l'Església catòlica decidí unificar els tres arcàngels el dia de Sant Miquel, 29 de setembre.

³¹ Cada any era costum que un sacerdot de fora vingüés a predicar la quaresma als feligresos. A aquest personatge se'l coneixia com el *coramer*.

la comparación de las que hemos visto está muy mal. Mañana vendrá un fotógrafo para sacar un panorama. Después don Guillermo Pascual nos ha acompañado a Gobernación y ha encargado que nos hicieran un cheque de 10.000 pesetas que nos ha sido entregado inmediatamente.

La empresa del cine Aloy hoy hace una programa todo a beneficio de las obras. La Banda de Música hará a las 9 de la noche un pasacalle para animar al pueblo.

Esta mañana, a las 4, se ha visto un platillo volante que ha sido fotografiado por un fotógrafo «el Alemán», cuando pasaba por el Puig de sa Grava.

31 [de març].

Los niños de la Escuela Parroquial³² han ido a recoger piedra para el firme de la carretera. Han empezado el ensanche.

Crónica de la carretera del Puig de San Miguel. Abril - Diciembre 1950

Martes 4 de Abril 1950.

D. Baltasar Piña, el Sr. Rector y el vicario han visitado las obras. Están trabajando en la finca de Miguel *Xiu*, aproximándose a sa Cova Salada [sic]. El camión de Juan [Porrerenc] está trasladando tierra.

Hemos encontrado al presidente de la Junta D. Juan Oliver, a quien el Sr. Rector le ha dicho que durante 32 años de residencia en Montuïri no ha tenido otra alegría mayor.

6, 7 de abril. Jueves y Viernes Santo de 1950.

Están haciendo un esfuerzo para que quede arreglada a fin de que los coches y carros puedan subir con la máxima facilidad. En *Parri*, obrero des Puig ya tiene un cordero para hacer empanadas, pues han tenido el número premiado del sorteo de Aloy.

11 Fiesta del Puig.

Muy de mañana se oyen ya los gritos de alegría de los niños que están preparando la cesta con la comida.

A las 8 empieza el repiqueo [sic] de las campanas y la gente acude a la Plaza para partir junto con la Banda de Música y autoridades. Desde Montuïri al Puig, la carretera está llena de gente. A las 11 se empieza el oficio celebrado por D. Juan Miralles y asistido por don Francisco Batle, profesor del Seminario, y el vicario.³³

³² Cal recordar que els centres d'ensenyament aleshores de Montuïri eren l'Escola Pública, l'Escola Parroquial i ca ses Monges. L'Escola Parroquial era de titularitat privada i impartia l'ensenyament a dues aules situades als baixos de la Sala Mariana. A principi dels anys setanta fou tancada, passant tots els seus alumnes a l'ensenyament públic.

³³ Cal suposar que es referia a ell.

El sermón, a cargo de don Baltasar Piña. Después del Oficio es sacada la venerada imagen de la Virgen, para que la gente pueda hacer mejor el besamanos.

De la colecta recogimos 414,00 pesetas para las obras de la carretera.

A las 2,30 de la tarde, llegó el señor Gómez de la Serna³⁴ con su esposa, procedente de Madrid, venido a Palma para dar una conferencia.³⁵ Don Gerardo Thomás y esposa y don Jorge Andreu³⁶ con esposa e hijos.

Por la tarde siguió subiendo gente y a última hora de la tarde visitaron nuestro santuario un grupo de excursionistas belgas.

14 abril.

Están trabajando delante de la cueva Salada [sic]. Ya tienen los cimientos hechos hasta la finca de *Cigala*. En la parte superior ya han pareado el trozo de *Baco*, quien gratuitamente nos cedió el paso por su finca.

Esta tarde ha venido a visitar la carretera el ecónomo de Lloret, señor Vich, el maestro don Pedro Sampol³⁷ y un grupo de niños. Creen que es una cosa imposible que dentro de dos meses se haya terminado el plano del camino.

16 domingo.

L'amo de Son Joan Arnau, propietario de Son Collell, nos ha acompañado con un coche al Puig, hemos hecho unas fotografías de las obras.

³⁴ **Ramón Gómez de la Serna** (Madrid, 1888 – Buenos Aires (República Argentina), 1963). Fou un prolífic escriptor i periodista avantgardista espanyol, generalment adscrit a la *Generació del 1914* o al Noucentisme i inventor del gènere literari conegut com a *gregueria*. Compta amb una extensa i variada obra literària que abasta l'assaig costumista, la biografia, la novel·la i el teatre.

Ramón, com li agradava que li diguessin, va escriure un centenar de llibres, la gran majoria traduïts a diversos idiomes. Divulgà les avantguardes europees des de la seva tertúlia, al *café de Pombo*. A l'inici de la Guerra Civil s'exilià a la República Argentina, visità esporàdicament Espanya, però mantingué la residència al país sud-americà fins a la seva mort.

³⁵ No hem trobat cap ressenya d'aquesta visita a la premsa illenca de l'època, per tant, existeixen certs dubtes de si realment es produí. A Viquipèdia <https://es.wikipedia.org/wiki/Ram%C3%B3n_G%C3%B3mez_de_la_Serna>.

³⁶ **Andreu Alcover, Jordi** (Palma, 1900-1967). Misser, polític, periodista i escriptor. Membre de les Joventuts d'Acció Popular. S'afilià a la Falange el 1936 i un any després publicà el llibre *Flechas en el haz*, recull d'al·locucions, articles i versos de marcat caire conservador. Fou director del diari *Baleares* entre 1949 i 1953, on després continuà escrivint sota el famós pseudònim de *Cojuelo*. El 1960 obtingué el premi Ciutat de Palma de periodisme. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Mallorca: Promomallorca, 1988-1998. Volum 1, pàg. 178.

³⁷ **Sampol Cerdà, Pere, Sampol**, (Montuïri, 1915-2000). Fill de Pere Sampol Cerdà, *Sampol*, i de Jerònia Cerdà Miralles, *Badia*. Casat amb Antònia Fornés Pocoví, *Passiva*, el matrimoni tingué cinc fills. Durant la República s'implicà decididament amb les agrupacions locals més conservadores juntament amb el seu germà Joan. Sota la tutela del rector Gregori Barceló i el vicari Pere Maria Torrens formà part de les Joventuts Marianes per, amb posterioritat, integrar-se primerament a les Joventuts d'Acció Popular de la CEDA i després a la Falange local. Durant la Guerra Civil assolí el grau d'alferes provisional d'Infanteria i s'incorporà als fronts de batalla. Per accedir a la condició d'alferes provisional era imprescindible tenir el batxillerat i, sobretot, era essencial que el candidat hagués demostrat una fidelitat inqüestionable al Movimiento Nacional. En vista que reunia aquests requisits pogué fer un curset a Lluç d'on sortí oficial de l'exèrcit del bàndol nacional. Acabat el conflicte aprofità la seva situació militar per, mitjançant un curs d'accés, aconseguir la titulació de mestre d'escola, professió que exercí durant vint anys a Llorito. Conservà el títol signat pel general Franco i expedit a Burgos el 10 de maig de 1937. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 311-313; ZAYAS Y BOBADILLA, Alfonso: *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Madrid: Imprenta Sáez, 1955, pàg. 173.

Cuando estábamos para bajar, ha subido el presidente don Juan Oliver, acompañado de su hijo Juan, misionero de los Sagrados Corazones y l'amo de Meià. Les ha llamado la atención las vistas que tendría dicha carretera.

17 abril.

Hoy se ha nombrado a l'amo Ripoll por encargado de dichas obras.

18 [d'abril].

Por la tarde ha llovido bastante y han tenido que dejar una hora antes.

19 abril.

Fiesta Nacional.³⁸

La familia del señor Pascual, Juan *Porrerenc* y médico Oliver este día han comido en el Puig. Por la tarde, han tomado puntos hacia arriba desde sa Cova Salada [sic].

Hoy ha ido a trabajar en la carretera José Palomar, joven de Tarragona, que no tenía nada para comer ni dinero para comprar.

Están desmontando junto a la cueva.

20 abril.

L'amo en *Cigala*, hace unos días que nos había pedido un camino para ir a una finca por un terreno de l'amo en Punta. Hoy aún no sabe la contesta de l'amo en Punta, por esto Juan *Porrerenc* ha dicho al encargado señor Ripoll que no trabajen en la finca de *Cigala*.

No habiéndolo entendido, ha hecho trabajar a los hombres en dicha finca y al instante el señor ya citado ha mandado que saliesen de allí. Esperamos que nos dejará pasar.

24 abril.

Hoy trabajan unos 30 y pico de hombres. La pared de delante de la cueva ya está terminada. Dejan el algarrobo que entra un poco en la carretera que está casi delante de la cueva.

Ya han hecho los cimientos de la pared en la finca del médico Oliver. Están haciendo la segunda escalera empezando por la parte superior.

³⁸ Desconeixem de quina festa es tractava.

29 sábado [d'abril].

Esta semana se han hecho bastantes fotografías de las obras. Están trabajando al final de la finca de Miguel *Xiu*, dentro de poco entrarán en la de *Cigala*. Actualmente trabajan en la carretera 40 hombres.

30 [d'abril].

Don Guillermo Pascual, Juan *Porrerenc* y esposa e hijos visitan el Puig. El señor Pascual aprovecha la ocasión para dar algunas órdenes al encargado de obras.

Hemos hallado dos viejecitas que habían dado la vuelta al Puig quedando espantadas de la obra que se hace.

1 mayo.

Hoy hemos tenido que ocuparnos de otra cosa. Don Juan Ferrando³⁹ a las 2'30 ha ordenado a sus gañanes que labrasen el campo de fútbol.⁴⁰ Gracias que el señor Pascual ha estado en Montuïri, enseguida ha llamado al Gobernador y acto seguido, el señor juez ha citado al gañán y mayoral. Mañana tiene que comparecer el señor Ferrando.

No todo está en hacer camino.

2 de mayo.

Despedida de soltero de Pedro Sampol, maestro de Llorito.

Ha subido al Puig don Vicente Formiguera, propietario de Son San Martín de Vilafranca. Visitando el Santuario, se ha fijado en el cuadro de San Lorenzo, dándole un gran valor artístico. Ha dado la vuelta al Puig quedando asombrado de la gran obra que se hace. Nos ha pronosticado que en la Cueva Salada [sic], probablemente se encontrará más agua de la que actualmente hay.

6 de mayo.

Subiendo hacia el Puig, hemos encontrado a l'amo en *Cigala*, que manifiesta la pena que, a causa de él, no puedan pasar por dentro de su finca, pues él desea que antes de pasar por ella, le consigamos un camino por la finca de l'amo en *Punta* o de Rafel de sa *Tanca* (Costa).

³⁹ **Ferrando Obrador, Joan, Ferrando**, (Montuïri, 1877-1957). Propietari. Fill del metge Bartomeu Ferrando Manera i Maria Àngela Obrador Ramon. Terratinent, conreà nombroses terres de la seva propietat a Montuïri i les de la seva dona, Maria Antònia Gallard Gallard, a altres termes. Pel que fa a la seva faceta política, cal dir que fou sis cops batle de Montuïri representant al Partit Lliberal i un dels personatges amb més pes polític i influència al poble durant les primeres dècades del segle XX. ARBONA MIRALLES, Onofre (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, pàg. 138-140.

⁴⁰ Aquest camp de futbol estava situat ben bé al lloc on es troba actualment i era propietat aleshores de Joan Ferrando. Amb posterioritat, la família el cedí a la Parròquia i ja als anys vuitanta del segle passat es feu donació a l'Ajuntament.

Esta semana trabajan 42 obreros. Los cimientos hechos en la finca del médico Oliver ya están llenos y se empieza la pared.

8 de mayo.

El secretario de la Junta, don Miguel Martorell *Terric*, hace celebrar una misa a la Virgen en acción de gracias por el buen resultado del nacimiento de su primogénita.

El señor Rector ha subido a visitar la carretera. Aún no había visto arreglado el tramo de carretera hecho dentro de la finca de Miguel *Xiu*.

11 de mayo.

El mayoral, l'amo en Ripoll, expulsa a un obrero de la carretera. A las 10 de la noche se reúne la Junta y se acuerda que se cumpla lo que ha determinado el mayoral.

Día 12 [de maig].

El señor Gobernador civil, Pardo Suárez,⁴¹ nos hace el cuarto donativo que es de 10.000 pesetas.

Día 14 de mayo.

Las mujeres de A. C. [Acció Catòlica] y las jóvenes, van a celebrar el mes de María en la capilla del Puig. La capilla estaba llena de mujeres y jóvenes, ha resultado un acto muy bonito. Después de dicho acto, con todos, por no decir todas, han dado la vuelta al Puig, quedando admiradas del trabajo que se ha hecho.

Día 15 [de maig].

Los obreros, de 42 han bajado a 31 y la razón de ello es porque ya ha empezado la siega de las habas.

21 [de maig].

Ha subido don Guillermo Pascual, médico Oliver, Juan *Porrerenc* y el señor de can Canai. Han pasado la tarde tomando puntos para saber la pendiente que llevará la vuelta al Puig.

Hoy las niñas celebraban el mes de María en el Puig, había unas 80.

⁴¹ **Pardo de Santayana Suárez, José Manuel** (Santander, 1913 - Madrid, 1997). Polític. Enginyer agrònom per la Universitat de Madrid (1940), es doctorà a la mateixa universitat el 1959. Entre 1945 i 1951, fou governador civil de Balears. Durant la seva gestió, es dugueren a terme nombroses obres públiques i de restauració del patrimoni artístic mallorquí com els sepulcres dels reis de Mallorca, de Frederic Marès, a la Seu de Mallorca. L'1 de juny de 1951 fou nomenat Fill Il·lustre de Montuïri. MAS MIRALLES, Guillem: *La Guerra Civil a Montuïri. La postguerra (1940-1952)*. Palma: Documenta Balear, 2018, pàg. 86.

Día 24 [de maig].

Han empezado las obras en el trozo de *Cigala*.

Día 28 de mayo.

Final mes de María en el Puig. La capilla y el coro están llenos de hombres y mujeres que, después del besamanos, se convierten en admiradores de las obras de la carretera.

Día 4 de junio.

El señor Gobernador ha mandado 10.000 pesetas para la carretera. Actualmente trabajan 17 obreros. La pared que se hace en la rota de Ana Oliver está para terminarse. Dentro de la finca de *Cigala* ya está empezada la pared.

Día 15 de junio.

Actualmente, los obreros hacen las mieses y solo trabajan en la carretera 3 o 4.

Día 18.

Hacemos propaganda para recoger fondos a fin de pagar los obreros. Recogemos unas 700 pesetas.

Día 25 de junio.

Hemos enviado una circular a los montuirenses residentes fuera de nuestro pueblo. Hemos recibido tres contestaciones, una de 500 pesetas y las dos últimas de 100.

Día 7 de julio.

Hoy sólo hay tres obreros.⁴²

29 julio.

Reunión para la Junta a las 11 de la noche. El vicario y el señor Pascual no comparecen hasta las 12. Se quejan del vicario.

30 julio.

Hoy vuelven los picapedreros a hacer la pared que nos falta en la finca de can *Cigala*.

⁴² Temps de sega.

1 agosto.

Hoy se celebra la reunión. Han intentado vengarse, pero son mejores que nosotros y han querido ser puntuales. Se ha acordado escoger de 10 a 15 trabajadores para que vayan al Puig.

7 agosto.

Hoy tienen que empezar los obreros.

Ayer, un aspirante [d'Acció Catòlica], de sus ahorros, ha entregado para el Puig 25 pesetas.

12 [d'agost].

Hemos recibido un donativo del señor Gobernador, 10.000. Durante esta semana, vamos recibiendo donativos de 25 y 100 pesetas.

23 de agosto.

El señor Sueca, ecónomo de la Vileta, primo de Juan *Porrerenc*, ha visitado las obras y ha hecho el donativo de 25 pesetas.

Día 31 de agosto.

El padre Ginard ha celebrado una misa en el Puig, encargada por Andrés Socias, con asistencia de don Guillermo Pascual y la familia de Gabriel Socias.

Después, hemos recorrido la carretera, lo cual ha sido motivo de disgusto porque no trabajaban en el lugar señalado.

11 de noviembre.⁴³

Se ha terminado la pared, con lo cual, el vicario ha tenido una gran alegría, no así otro que para él esto no es nada.⁴⁴

13 de noviembre.

Hemos empezado los hoyos para los pinos y encinas. *Doia* nos ha trazado las líneas para hacerlos.

Día 24 de noviembre.

El profesor Max ha dado una función de ilusionismo, hipnotismo en el cine de Aloy a beneficio del Puig siendo muy numeroso el público.

En la finca Son Collell, en donde hemos comido, ha dado una pequeña función.

⁴³ L'escrit fa un gran salt cronològic. Sembla que Bernat Martorell deixà de fer ressenyes a la cronologia durant una temporada.

⁴⁴ No hem pogut destriar a qui es referia.

Día 11 de diciembre 1950.

Debíamos ir a buscar los pinos y encinas a Lluc, pero el camión de Juan *Porrenc* no ha estado en condiciones. La fecha para ir a buscarlos, se ha trasladado al 14 de éste, si Dios quiere.

Fonts

ARXIU MUNICIPAL DE MONTUÏRI

Bibliografia

ARBONA MIRALLES, ONOFRE (ed.): *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Mallorca: Promomallorca, 1988-1998.

MARTEORELL NICOLAU, BERNAT: *Siguiendo mi camino*. Barcelona: l'autor, 1993.

MAS MIRALLES, GUILLEM; MATEU SOCIAS, ANTONI: *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*. Palma: Documenta Balear, 2001.

MAS MIRALLES, GUILLEM: *La Guerra Civil a Montuïri. La postguerra (1940-1952)*. Palma: Documenta Balear, 2018, pàg. 86.

Revista *Bona Pau*.

Viquipèdia. L'enciclopèdia lliure.

ZAYAS Y BOBADILLA, ALFONSO: *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Madrid: Imprenta Sáez, 1955.

Entrevistes

JAUME ALCOVER AMENGUAL, *DES COLL*.

Annex

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

CINQUANTA MÉS CINC ANYS DE CORRESPONSALIA DEL DIARIO DE MALLORCA A MONTUÏRI. II PART (1993-2022).

BIEL GOMILA

A les Jornades d'Estudis Locals darreres, del 26 i 27 d'octubre de 2018, vaig presentar la ponència «50 anys de corresponsalia del *Diario de Mallorca* a Montuïri». S'havia complert més de mig segle com a corresponsal de premsa.

Arran de l'extensió del meu text, només vaig poder fer la primera part, que abraçava de 1967 a 1992, i vaig deixar la segona part per a les properes Jornades, que són aquestes d'ara, les de 2022. D'aleshores ençà (els 50 anys de corresponsalia), han passat altres cinc anys més en el meu període de corresponsal del *Diario de Mallorca*. Per tant, he afegit aquesta addenda al títol i al treball de «*+5».

Des de 1967 fins ara (2022), redact les notícies locals i encara segueix com a corresponsal al *Diario de Mallorca*. He col·laborat en tots els diaris de Palma, *Bona Pau* (34 anys) i notícies del poble a Ràdio Popular, i he retransmès en directe les connexions als partits del Club Esportiu Montuïri a diferents emissores de ràdio.

L'any 2017 vaig complir els 50 anys d'informacions al *Diario de Mallorca*, on sortí la meua primera crònica el 10 de setembre de 1967. Com passà a l'anterior, aquesta comunicació de les IV Jornades recull els titulars de les notícies més destacades que he publicat en aquest diari durant els posteriors 25+5 anys, és a dir, de 1993 fins a enguany, 2022. Recullen, per tant, els restants trenta anys.

Com vaig indicar el 2018, recordaré unes remarques per tenir en compte:

-Només he reproduït els titulars de la notícia i no els he traduït al català, tot respectant la forma d'escriure d'aleshores i que els diaris són en castellà.

-He inclòs subtitulars i pretitulars, si eren interessants.

-Si escau, el document escrit reproduceix entre parèntesis algun contingut inclòs en el text de la notícia.

-Al llarg de la comunicació només em referesc al *Diario de Mallorca* i, més concretament, a les meves informacions; és a dir, les que jo he signat.

-No és una història de tots els esdeveniments o fets de Montuïri dels darrers trenta anys. Aquest no és el tema. És la selecció i reproducció de les notícies més destacades que he publicat.

Les notícies que figuren en aquest article són algunes de les nombroses aparegudes sobre els fets ocorreguts a Montuïri en l'etapa de 1993 a 2022. No podien publicar-se totes perquè la seva recopilació absoluta em va suposar 126 pàgines de format Word, cos 12 i a un sol espai.

1993

Montuïri recibe 32 millones para arreglar diez caminos.

Montuïri se plantea crear una vía de circunvalación.

Premian al colegio de Montuïri por sus nuevas tecnologías (Ministerio de Educación y Ciencia).

Tomeu Verger firma un contrato de tres años con el Real Mallorca.

Procesó de l'Encontrada: La Balanguera sustituyó al himno nacional.

Cañellas inaugura hoy un local para la tercera edad de Montuïri.

Los Cossiers de Montuïri se despiden tras 17 años de actuaciones.

Los habitantes de Montuïri deberán conectar a la red del agua.

Mejoras en es Revolt, feudo del Montuïri. (Cabina radiofónica, asfaltadas zonas de aparcamiento, servicio megafonía...).

1994

La biblioteca de Montuïri es una de las más utilizadas de la isla. La sala municipal recibe una media de 14 lectores al día según un estudio.

El molí den Fraret costará casi dos millones.

El equipo del Pla, recién ascendido, disputará la liguilla de ascenso a Segunda División B.

El Montuïri logró ir por delante en el marcador. (Primer partit de la fase d'ascens a II divisió B disputat al camp de l'històric CE Europa de Barcelona).

Balonmano escolar: Tres equipos de Montuïri vencen en el campeonato de Mallorca.

Trece jóvenes debutan mañana como los Cossiers de Montuïri.

Fallece en accidente Miquel Fiol, ex conseller del CIM.

1995

Fallece Miquel Roig, impulsor del deporte local.

Montuïri abre el primer centro de día de Baleares para uso de la tercera edad.

Los ancianos tendrán a su disposición un servicio de comedor y asistencia sanitaria.

Ramonell imputa a "un error administrativo" la aparición de facturas falsas en Montuïri.

La primera fase del asfaltado de Montuïri costará 24 millones de pesetas.

Fútbol. Tercera división. El Montuïri no pudo evitar el descenso.

Balonmano. Escolares. Montuïri copa los títulos escolares.

Al Dimoni lo visten de rosa.

La sala Mariana de Montuïri acogerá un centro de cultura y una guardería.

El tráfico de Sant Joan en dirección a Montuïri se desviará por las afueras.
Los vecinos quieren prohibir el acceso de camiones a la calle Ramon Llull.

1996

Los vecinos reclaman una rotonda en la zona de es Creuers.
Constituida la Junta Local contra el Cáncer.
Balonmano. Montuïri campeón escolar en alevines e infantiles masculino y femenino.
La banda de música, en el milenio de Austria.
Solucionado el problema de tránsito en el interior de Montuïri (Se ha prohibido la circulación en un tramo de la calle Emili Pou en dirección a Palma).
El PSM denuncia que el PP quiere derribar el colegio.

1997

Adjudicadas las obras del Pla Mirall en Montuïri, cifradas en 32 millones.
Una antigua fábrica de Montuïri albergará quince viviendas sociales.
(De Can Tomeu Rua. Parcela de 6.777 metros cuadrados. Firma de un préstamo de cincuenta millones de pesetas de las cuales treinta y cinco serán destinados a esta adquisición y otros quince relacionados a infraestructuras del Pla Mirall).
El Montuïri logra el ascenso a Preferente.
La explotación del polideportivo de Montuïri se concede por 20 años.
Concluye la restauración de es Graons de Montuïri, tras seis meses de obras.
La banda de música ofrecerá dos conciertos en París.
Deportes. La Llum, un semillero repleto de estrellas. Prats, Nadal, De la Peña, Celades e Higuera, algunos de los ilustres jugadores que han pasado por Montuïri.
El Pla Mirall se traduce en un gasto de 18 mil pesetas para cada casa de Montuïri.
Adjudicadas las obras del Pla Mirall en Montuïri, cifradas en 32 millones.
La rotonda de es Creuers reducirá la siniestralidad del tráfico en Montuïri,
Es Graons de Montuïri lucen nuevo aspecto tras concluir la reforma. La aportación popular, cifrada en cinco millones de pesetas, ha permitido las obras.
El Ayuntamiento de Montuïri cambia el uso de sus edificios municipales. La biblioteca se marcha del centro y los despachos del consistorio se redistribuyen.

1998

La villa celebra el 700 aniversario de su fundación.
La población ya tiene página en Internet.
Montuïri acordará hoy aportar 250 mil pesetas para la compra del yate del Rey.

La oposición de Montuïri ve especulaciones en la venta de un solar municipal. Fue adquirido para viviendas protegidas. Va a ser vendido por el mismo precio de compra de 35 millones de pesetas.

1999

PSM y PSOE de Montuïri exigen que se solventen las deficiencias del Pla Mirall. Socialistas y nacionalistas presentarán una lista única en Montuïri. Una traca de cohetes saluda la investidura de Biel Matas del PP. La banda local ha llevado la música de Montuïri a Cuba. Fallece a los 47 años Tomeu Andreu Rigo, expresidente del Torneig de sa Llum. La instalación del museo de Montuïri en el molí den Fraret costará 25 millones. Montuïri celebra hoy el 50 aniversario de la Cooperativa con una gran fiesta popular.

2000

Deportes. Juegos escolares. Fútbol sala. El Montuïri, campeón de Mallorca en Iniciación. El Mateu López pintó el denominado “retablo de sant Pere”. José Maria Pardo lo ha restaurado. El Montuïri, que por tercer vez militaré en tercera división, empieza hoy los entrenamientos a las órdenes Gaspar Sastre. Reportaje. Sant Bartomeu de Montuïri. Renovación de la vestimenta para una danza emblemática. Los Cossiers estrenan indumentaria. Margalida Garau, Magdalena Bennàssar y Maria Roscar la han confeccionado.

2001

El museo de Son Fornés abre en junio. Un recorrido a pie pone fin a los actos del 700 centenario. Janer Manila presenta el IX Concurs de Conte Curt. Reclaman un paso subterráneo que conecte con la carretera a Randa. Juanjo López cuelga la careta de dimoni en Montuïri. La parroquia de Montuïri fue escenario del solemne acto de investidura del padre Martorell. La UIB invistió ayer *doctor honoris causa* al músico mallorquín.

2002

Bodas de oro de Bona Pau. El Ayuntamiento rinde un homenaje póstumo a Antoni Gomila Jaume. Los Cossiers danzarán esta tarde con un nuevo dimoni en el inicio de las fiestas de Sant Bartomeu. “Cuando salí a la plaza se me puso la piel de gallina” - “El

Dimoni tiene que ser el dueño de la situación e imponerse. En mi debut di muchos latigazos" (Joan Mesquida Llinàs).

2003

Los veteranos del Madrid inauguran el lunes el pabellón de Montuïri.

Los vecinos recogen firmas para exigir la construcción de vías de circunvalación.

La oferta deportiva de es Revolt incorpora césped artificial, grada cubierta, nuevas pistas y locales.

Apoyo unánime a la creación de una agrupación local de personal voluntario de Protección Civil.

La Fira de sa Perdiu sigue en todo lo alto al llegar a su XXV edición.

2004

El consistorio cede terrenos próximos a es Revolt para crear una residencia.

El pueblo homenajea a 58 concejales y alcaldes de la última etapa democrática.

El Consell soterrará la carretera de Porreres al cruzarse con el desdoblamiento C-715.

El pleno agiliza los trámites para ejecutar el proyecto "Ecomuseu del Molinar".

Los Joves de Montuïri homenajean a su director de teatro Martí Ferrer.

2005

La residencia geriátrica se inicia en agosto y debe concluir antes de 2007. Presupuesto: 6,8 millones de euros.

El museo de Son Fornés ha recibido durante el último curso la visita de 1.300 escolares.

El antiguo molino harinero de can Nofre, en Montuïri, ha sido rehabilitado.

Nuevas protestas por el paso de camiones de gran tonelaje por el centro de la villa.

Josep Oliver fallece a los 76 años tras rápida enfermedad.

Fútbol. Campeonato de España sub-14 y sub-16 en es Revolt.

2006

Reportaje. Excursionismo. Pasión por el paisaje. Quince años en ruta. La agrupación s'Esbart des Pla de Montuïri no ha repetido ninguno de sus 139 itinerarios.

La restitución de ses Tres Creus mantendrá la estructura original.

El Ayuntamiento ya dispone de los terrenos para la futura guardería junto al colegio.

Está previsto que la ronda de circunvalación pase por sus proximidades.

El retablo del altar de Sant Bartomeu será restaurado.

Montuïri albergará cada sábado de julio y agosto un “Concurs de Teatre Còmic”.

Tres bomberos resultan heridos al incendiarse el viejo cine de Montuïri.

La orquesta de Cámara de Berlín marca un hito musical en Montuïri.

Andreu Alcover Ribas cumple hoy cien años.

Primera página: Aparatoso siniestro sin víctimas en la vía que une Palma con Manacor. Un puente en obras cae sobre la carretera cerca de Montuïri. Obre-ros ilesos. Siete trabajadores que echaban hormigón en la estructura pudieron escapar cuando la plataforma cedió.

Matanzas en la plaza, novedad de la XXVIII Fira de sa Perdiu.

Un minibús recorrerá el casco urbano para llevar a los usuarios del transporte público a la parada de s'Hostal.

2007

Porreres. Actual (a portada). El mundo en bicicleta. Catalina Capellà y Eusebi Colomer quieren convertirse en los primeros mallorquines en dar la vuelta al mundo en bicicleta. Capellà y Colomer han planificado cubrir la totalidad de la ruta en tres años.

Finaliza la construcción del puente que se derrumbó en noviembre pasado en Montuïri.

Jesucristo Superstar en Montuïri.

El obispo de Mallorca bendice las obras de reforma de la iglesia de Sant Bartomeu, cuyo coste asciende a 24.000 euros.

Joana Aina Garau Marimón “Prats” cumple un siglo de vida.

Matas promete diálogo y afirma que es el alcalde “de todos, no sólo del PP”.

Reportaje. Equipos de fútbol formados por inmigrantes.

Ecuatorianos y magrebíes residentes en Montuïri montan un torneo para hacer deportes y relacionarse.

El Torneig de sa Llum homenajea a Guillem Rigo, uno de sus fundadores.

La construcción de un museo, una plaza y un paseo implicará una inversión de 1,6 millones de euros.

Tras siete años en la parroquia de Sant Bartomeu, el rector Miquel Mascaró deja el cargo. Le sustituirá Joan Arthur.

La Schola Cantorum ofrece un concierto en Montuïri en recuerdo de Gabriel Rossinyol.

“Escribir en un periódico es interesante y formativo”. Gabriel Gomila publicó su primera crónica hace cuarenta años (Redactat per Part Forana, S. Sansó).

Concluye la reforma del campanario de Montuïri.

El Montuïri ha llevado a cabo una exposición audiovisual en la que se explica su historia desde su fundación en 1946.

2008

Las obras de la reivindicada ronda de circunvalación se iniciarán en el mes de octubre.

El PP aprueba construir un nuevo Ayuntamiento y un aparcamiento.

La Obra Cultural Balear renace en Montuïri con el propósito de “dinamizar una vida cultural venida a menos”.

Son Fornés ofrece algunas respuestas. La actual campaña de excavaciones del poblado talayótico de Son Fornés permitirá completar investigaciones anteriores y añadir nuevos datos históricos. Este verano se definirá la cronología del poblado, si es romano o talayótico.

El adiós a las camisas blancas marca el fin de una generación de Cossiers.

La residencia de mayores abrirá en diciembre tras años de retraso.

Las I Jornades d'Estudis Locals “Terres i gent” concluyeron ayer en el municipio mallorquín con gran éxito de convocatoria. Se repetirán cada dos o tres años.

Una ronda tras 17 años de reivindicaciones.

2009

Montuïri resucita al bandolero Moiana. Del personaje surgieron historias y mitos que el sábado serán objeto de un demoníaco ritual.

El Govern anuncia la apertura de la residencia tras tres años de espera. El centro, después de meses de incertidumbre, abrirá el próximo 10 de febrero con 72 plazas.

Fallece Pep Sampol, exentrenador del Montuïri.

El Ayuntamiento solicita al Govern la construcción de un centro sanitario.

El Montuïri, Porreres y Es Pla de Vilafranca se unen para que los niños de estos pueblos no se queden sin jugar.

La nueva generación de cossiers se estrena ante una multitud entregada.

El Ayuntamiento aprueba el proyecto de remodelación de la plaza de es Dau.

2010

La reivindicada *escole'ta* unifica la zona docente y pone fin a un déficit histórico. El centro, que ha costado 870.000 euros, sustituye al antiguo recinto alquilado al Bisbat.

Mallorca amanece blanca (foto de Montuïri a portada).

La escuela celebra 75 años de arraigo y apertura al mundo. En la II República se cumplió el deseo de contar con un centro educativo.

Gabriel Mayol. Responsable de la revista digital Esbinnerbo.com. “Queremos ser el café o la plaza del pueblo”.

Inaugurada la reforma de la carretera a Sant Joan, que se une con la nueva circunvalación.

Los quintos más gamberros (Portada diari amb foto). Los quintos serán obligados a pagar los desperfectos.

2011

Los Cossiers recuperan *Gentil senyora*.

Esports. Fallece Llorenç Bauzà, jugador y entrenador del CE Montuïri.

Capella Mallorquina canta al padre Martorell dos años después de su muerte.

Bauçà, alcalde.

El Ayuntamiento ordena demoler tres casas móviles.

El Ayuntamiento suscribe un convenio para la cesión de 2.500 m² para aparcamientos públicos en na Llarga.

Homenaje póstumo a Cristòfol Ors, jugador y entrenador del Montuïri.

Inauguran la iluminación del busto del padre Antoni Martorell.

Nace el embrión del parque arqueológico de Son Fornés. Un equipo de cuarenta personas trabaja desde agosto en el yacimiento talayótico.

El pleno aprueba una comisión para que los Cossiers sean BIC.

2012

Gabriel Mayol Arbona. Máximo responsable de “Es Binerbo”, una web que informa sobre la actualidad de Montuïri.

Bona Pau, o la historia de los últimos 60 años de Montuïri. El octogenario Onofre Arbona es, desde su creación, el director de una revista ejemplo de normalización y periodismo: “Afortunadamente, no nos obligaron a titular Buena Paz”. Actos diversos por los 60 años de Bona Pau.

Condenan al Ayuntamiento a pagar más de 600.000 euros. El Consistorio incumplió el convenio urbanístico para construir el ecomuseo.

Montuïri presenta 23 comunicaciones en las “II Jornades d'Estudis Locals”.

Fútbol. Fase ascenso a Segunda B.

Sa Llum celebra su 40 aniversario.

Los políticos jugaron sus “partidos” en el Torneig de sa Llum. El ex presidente del Govern, Francesc Antich, disputó el partido inaugural de la primera edición (1973). El actual conseller Biel Company fue designado mejor jugador y se erigió en el máximo goleador juvenil con el Cide (1980).

Estrellas del fútbol que brillaron en el Torneig de sa Llum. Campeones olímpicos y europeos, jugadores internacionales y entrenadores destacaron en su juventud como futbolistas en la competición futbolística por excelencia en Montuïri. El internacional de Manacor Miquel Àngel Nadal actuó con el Olímpico juvenil en la

décima edición (1982). En 1991 vino el Barcelona juvenil en el que militaban Iván de la Peña, Jordi Cruyff, Celades y Roger.

Presentación del libro del Torneig sa Llum, 40 aniversari.

Las Tres Creus en su sitio.

El Consistorio de Montuïri organiza un itinerario guiado combinando el museo y yacimiento de Son Fornés con un molino de viento y una casa tradicional.

El Dimoni de Montuïri repasa sus diez primeros años.

El día de “sa Revetla” de Sant Bartomeu será por primera vez fiesta en Montuïri.

Destrozan el monumento a la memoria republicana en Montuïri (portada).

2013

Montuïri rinde homenaje a la figura del pare Antoni Martorell.

La iglesia de Sant Bartomeu fue el escenario idóneo para recordar al hijo ilustre en el centenario de su nacimiento.

La primera semana dedicada al séptimo arte y a la figura de Miquel “Terric”, un éxito.

Duelo en el Montuïri. El antiguo jugador y entrenador, Joan Mesquida Miralles, falleció.

Los Cossiers de Montuïri ensanchan su “pista de baile”. Por vez primera recogieron “joies” en negocios de la calle de Palma y carretera vieja de Manacor. Una imagen insólita.

Atletas “Hombres y Mujeres Cabra”.

Luz verde al plan parcial del polígono industrial y de servicios.

El faraónico *ecomuseu* de Montuïri. Diseñado en 2006, aún no está completado y el coste ya supera los 3,2 millones.

2014

El Athlètic de Montuïri se presentó en sociedades.

Delicada situación económica. Deuda total de 4,4 millones: 1.559 euros por cada montuïrer.

Celebración y homenaje a 40 años de la OCB.

Los Cossiers de Montuïri adelantan su salida y rescatan sa *Mitjanit*.

Entrevista: Tomàs Salom Rossinyol. Ha cumplido 20 años de flabioler de los Cossiers de Montuïri en las recientes fiestas de Sant Bartomeu.

Entrevista: Bartomeu Mas Arbona. 25 años como juez de paz de Montuïri.

Una Fira de la Perdiu recolocada. “Los tenderetes comerciales de la avenida y plaza es Dau fueron trasladados a las calles Vanrell y Jaume II y a la plaza Vieja.

Más de 500 corredores participaron el pasado sábado en la cuarta edición de la cursa de s’Hostal.

2015

(98 articles, sense comptar les cròniques esportives)

Declaran el “2015, Any des Molinar” con el objetivo de valorar el patrimonio y activar el pueblo social y económicamente.

El Ayuntamiento propone al Govern que la Cámara Agraria sea municipal.

Montuïri busca el mejor plato de frit de Pasqua.

Baloncesto/Base. El campeonato de Mallorca se disputa desde hoy en Montuïri.

Joan Verger, alcalde de Montuïri. El nuevo alcalde de Més, el primero tras 28 años de gobierno conservador.

Fiesta por todo lo alto del Atlètic Club Montuïri. Una temporada por enmarcar y un futuro muy prometedor. Por el ascenso a Segunda Regional.

“Teatre de barra” en cinco bares.

Inquietud por la plaga de palomas y los robos en las casas.

El juez de paz renuncia a su cargo. Tomeu Mas Arbona.

Jaume Martorell Fullana, nuevo juez de paz. “Saber escuchar es muy importante”.

El Punt Verd tendrá un encargado y cámaras.

El PSOE denuncia la amenaza que supone la suciedad de los torrentes.

El Punt Verd estrena gestión, tarjeta y mayor control.

El digital local es Binerbo se despide.

El concurso de la “perdiu” estrena ubicación en la plaza del Ayuntamiento.

2016

(93 articles, sense comptar les cròniques esportives)

Réquiem por el histórico CD Montuïri. El club de fútbol desaparece definitivamente el año en que cumplía su 75 aniversario. Todo un año dedicado al “Batle de ses Escoles”.

El Ayuntamiento de Montuïri reivindicará y recordará la labor que llevó a cabo el alcalde Joan Mas i Verd durante la Segunda República y hasta que fue fusilado por los falangistas en 1936.

Presentan en Montuïri la Ruta de los Molinos de la Euroregión. El proyecto está formado por seis molinos de viento harineros, dos públicos y cuatro privados. El molí de Can Nofre y el de es Fraret son los dos de Montuïri.

Celebración del nacimiento del Pare Martorell.

Ahorro mensual de 2.000 euros en el Parc Verd.

La auditoría cifra la deuda municipal en un total de 5,9 millones de euros. Revela muchos gastos no presupuestados.

Montuïri aprueba cambios de sentido para solucionar los problemas circulatorios. La modificación afecta a la calle Sant Antoni.

El alcalde republicano Joan Mas i Verd ya es nuevo hijo ilustre de Montuïri.

Deportes. El equipo mini del Club Bàsquet Montuïri, campeón de Mallorca.

El Ayuntamiento y Fundatur firman un acuerdo para rehabilitar las casas junto al yacimiento.

Montuïri aprovecha su fama como pueblo del “pa amb oli” para organizar una fira.

Preocupación y gestiones por falta de agua.

El Ayuntamiento trabaja con urgencia para habilitar un nuevo pozo que sirva de alternativa ante la falta de caudal del Pou del Rei.

Montuïri planta cara a las palomas y los problemas derivados de sus excrementos. El Ayuntamiento ha instalado tres jaulas para atrapar a unos animales.

Cada montuïrer debe 2.000 euros por el déficit acumulado en 20 años. El Ayuntamiento cifra la deuda actual en casi seis millones y en cerca de 4,5 los créditos a pagar a los bancos.

El Ayuntamiento compra un solar para la nueva unidad de salud.

25 años de s'Esbart des Pla.

2017

Biel Gomila celebra 50 años como corresponsal de Diario de Mallorca en Montuïri (publicat per la redacció de Part Forana).

El desbordamiento de un torrente bloquea la carretera de Pina.

La OCB local reconoce los años de ingente labor patrimonial de Joana Maria Palou. El colectivo cultural homenajea a la historiadora del arte por su reciente galardón Emili Darder.

Gran concierto de los Puericantores de Notre Dame de Reims y los Blauets de Lluç.

50 años del gran accidente. En 1967 la colisión entre un camión y un bus de turistas británicos dejó nueve muertos en Montuïri.

Joan Mesquida cumple quince años como “En Banya Verda”.

La búsqueda infructuosa de los cuatro campaners acaba con decepción y tristeza. Agotados los 16.000 euros de la campaña de exhumación de los cuerpos sin éxito. El exterior del cementerio aparece con pintadas fascistas.

Los Cossiers se añadirán a las fiestas de Interés Cultural.

El Ayuntamiento planea rescatar la gestión del polideportivo es Revolt. Requiere a la concesionaria que subsane las deficiencias, calificadas como faltas muy graves.

La nueva unidad de salud estará lista en 2019.

2018

50 años de la construcción del ayuntamiento. El Ayuntamiento ha solicitado una ayuda económica al Consell para proceder a la reforma y reestructuración.

Asaltan de madrugada la parroquia causando daños materiales.

Las alcaidesas de Porreres y Algaida y el alcalde de Montuïri en Fitur.

Arbona, historia del periodismo local. Relevo en la dirección de la revista Bona Pau. Jaume Martorell será a partir de ahora el nuevo director en sustitución de Onofre Arbona, fundador de la revista local en 1952 y que la ha dirigido hasta los 93 años de edad. La publicación dejará de pertenecer a la parroquia de Sant Bartomeu.

La banda, Medalla d'Honor i Gràtitud del Consell de Mallorca.

Gran fiesta con 53 quintades.

Los clubes y el Ayuntamiento crean la Festa de l'Esport.

Los atletas piden una pista en las inmediaciones de es Revolt.

El Ayuntamiento paga las facturas pendientes de hace veinte años.

La Colla de Xeremiers, de aniversario. Cumple su 40 aniversario amenizando las celebraciones patronales.

Arranca la segunda fase de la exhumación de la fosa del cementerio.

Ninguna de las 70 personas asistentes a la mesa redonda que bajo el título “Cos-siers i cossiers a debat” expresó su desacuerdo en que las mujeres formen parte.

El patrimonio y el fenómeno de las migraciones centrarán las III Jornades.

2019

Destinan 1,5 millones de euros al nuevo centro de interpretación de Son Fornés de Montuïri. Se ubicará en las antiguas casas de “possessió” del siglo XVII junto al emblemático y reconocido yacimiento talayótico. Habrá auditorio, salas de exposición, cafetería, oficinas, laboratorio de restauración, baños, tienda, biblioteca, etc.

En Montuïri nacieron tres veces más niñas que niños en 2018.

Montuïri reconoce la labor del policía local Llorenç Mayol en su jubilación.

Biel Gomila, distinguido con el Cornelius Atticus. El jurado del galardón, reunido ayer en el velódromo Illes Balears, reconoce su trayectoria en diferentes ámbitos del mundo del deporte. Gomila es corresponsal de Diario de Mallorca en Montuïri desde 1967.

Fira d'Entitats Locals.

Los Cossiers estrenan indumentaria.

El Ca Rater, estrella de la Fira de Montuïri. La trobada ha cumplido este año su tercera década.

2020

Covid: Montuïri pide extremar precauciones. En una semana ha pasado de tener 30 infectados a llegar hasta unos 60.

Preestreno de "Pep" en Montuïri.

Montuïri presenta la primera digitalización del archivo.

Joan Miralles presenta "L'art del picapedrer".

Malestar en Montuïri por las continuas infracciones de movilidad en el casco urbano.

Los Cossiers danzan en es Revolt en la revetla de Sant Bartomeu.

Se presenta en sociedad Talaiot, la nueva entidad cultural de Montuïri.

El Consistorio solicita la limpieza de torrentes.

Instalan punto de carga para coches eléctricos.

Las grandes figuras de madera, el atractivo de la Fira de sa Perdiu. La entidad Dones Montuïreres ha organizado la exposición de perdices troqueladas en madera.

Instalan puntos de carga para coches eléctricos.

2021

Montuïri cancela 705.000 euros de forma anticipada de la deuda de 4,3 millones.

Emotivo recuerdo a la maestra Bel Mayol.

La revista Bona Pau inicia nueva etapa con un diseño renovado.

El concurso Conte Curt Antoni Gomila celebra su XXX edición.

Montuïri celebra el Dia des Puig con un homenaje a Mestre Pep Barber. 100 años.

Jerònia Juan, primera calle dedicada a una mujer en Montuïri.

Un documento de 1395, la joya de la corona del nuevo archivo de Montuïri. La instalación, una de las más completas de la isla, se inauguró.

Por primera vez desde el inicio de la pandemia, los Cossiers de Montuïri pudieron bailar ayer de nuevo con público aunque con restricciones.

Las obras del nuevo centro sanitario empezarán en junio de 2022.

La junta local de la AECC celebra su 25 aniversario.

La entidad Dones Montuïreres ha organizado la exposición de perdices troqueladas en madera, que ha contado con la "implicación de todo el pueblo".

2022

Fallece Joan Gomila, uno de los fundadores del Club Matsbal (publicada per Esports DM)

Portada DM: Bona Pau cumple setenta años explicando Montuïri.

(Fins aquí serien els 55 anys de corresponsalia, atès que la primera crònica va aparèixer el 7 de juny de 1967).

Nueva campaña de excavación en el poblado de Son Fornés.

Son Fornés, una “joya” arqueológica mundial.

Los Cossiers ilustran el cupón de la ONCE del 15 de agosto (portada DM). Las danzas se divulgarán en todo el Estado a través de cinco millones y medio de boletos.

Montuïri se rinde los Cossiers. Las figuras ancestrales han recorrido las calles de la población tras dos años de ausencia. Gran entusiasmo de un público multitudinario.

Gran éxito de participación en el primer “Concurs de Gelat Bomba”.

Jordi Mayol cede la batuta a Margalida Taberner en la banda de música.

Empieza el proceso de limpieza y adecuación de la sala Mariana.

Montuïri dedica una plaza a la farmacéutica Jerònia Verd.

Montuïri quiere ser motor de investigación. El poblado talayótico de Montuïri recibe la visita de las autoridades para comprobar el estado de las obras del futuro centro de difusión.

Desbordamiento del torrente de Pina (web). Un edificio inundado en Montuïri.

Patrimonio y agua centran las cuartas jornadas de estudios locales en Montuïri.

Biel Gomila, premiado en la Fiesta del Fútbol Balear (secció Pilotades de J. Vallès. Esports).

Esports: El fútbol montuïrer pierde al técnico Llorenç Amengual.

Regresa la popular obra teatral “Don Ventura veranea”.

Annex fotogràfic

1994. El CE Montuïri disputa la fase d'ascens a II divisió B per primera vegada.

2006. El pont de la carretera Palma-Manacor es va esbucar.

2009. Debut de l'actual generació de Cossiers.

2010. El col·legi públic celebra el 75 aniversari de la seva construcció.

2011. Excavacions a Son Forners.

2012. El Torneig de sa Llum compleix 40 edicions.

2013. La banda de música al centenari del naixement del pare Martorell.

2018. Onofre Arbona cedeix la direcció de *Bona Pau* (1952-2018) a Jaume Martorell.

2022. Els Cossiers al Cupón de l'ONCE.

2022. Obres al Centre de Recerca del Patrimoni Arqueològic.

COMUNICACIONS SOBRE HISTÒRIA LOCAL

EL FENOMEN DELS HABITATGES DE LLOGUER TURÍSTIC AL PLA DE MALLORCA (2005-2021). EL CAS DEL MUNICIPI DE MONTUÏRI

OCTUBRE 2022

APOL·LÒNIA MONTSERRAT FEBRER

MIQUEL ÀNGEL COLL RAMIS

1. Introducció

A partir de la segona meitat del segle XX, Mallorca experimentà un canvi de model econòmic arran del desenvolupament del turisme de masses. L'arribada del turisme provocà un progressiu abandonament de les activitats agràries del camp i una caiguda de la població activa dedicada a aquest sector productiu (Binimelis i Ginard, 1998). Aquesta dinàmica s'anà intensificant a mesura que el turisme va anar creixent, fet que va provocar que municipis com Montuïri, que històricament havien tingut una economia de caire agrari, també passassin a dependre directament o indirectament del turisme.

Per fer front al declivi del sector agrari, l'administració autonòmica va aprovar mesures legislatives com el Decret 62/1995, de 2 de juny, pel qual es regulava la prestació de serveis turístics en el medi rural de les Illes Balears. L'objectiu de la normativa era permetre que els pagesos poguessin complementar els seus ingressos del sector primari amb l'activitat turística, a la vegada que permetia donar resposta a les noves demandes turístiques postfordistes. El resultat fou la proliferació d'allotjaments turístics (hotels rurals i agroturismes) a fora vila (Binimelis i Ordinas, 2006). A més, durant la dècada dels anys noranta començà a agafar força el turisme residencial en sòl rústic (Seguí, 2006). Per tant, a partir d'aquest moment s'inicià una creixent substitució dels usos tradicionals per nous usos vinculats a l'activitat turística i residencial (Murray, Rullán i Blázquez, 2005; Pons, 2019).

Aquestes noves fórmules d'allotjament, especialment els habitatges turístics, han suposat un canvi radical en la producció i el consum turístic, ja que han possibilitat l'expansió de les activitats turístiques més enllà de les àrees tradicionals de costa (Caldentey i Murray, 2021). Això ha fet que municipis d'interior com Montuïri, que fins aleshores s'havien mantingut al marge del turisme de sol i platja, també s'hagin convertit en espais turístics (Coll, 2016).

2. Característiques i evolució de l'oferta d'allotjament turístic

El nombre de places turístiques al municipi de Montuïri no s'ha aturat de créixer durant el període analitzat, passant de 68 places el 2005 fins a les 641 places del 2021 (vegeu Figura 1).

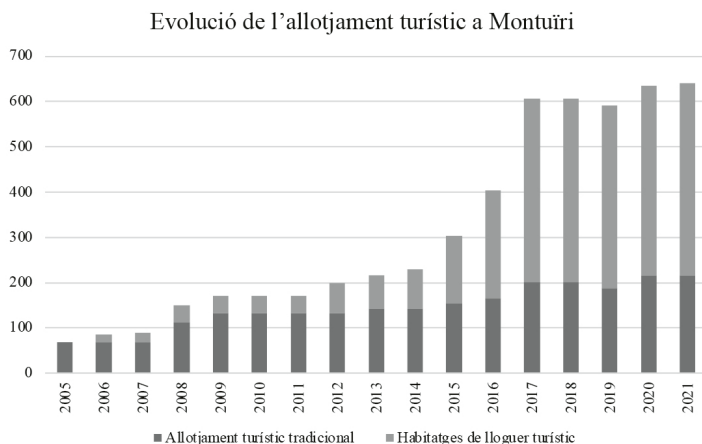

Figura 1. Evolució de l'allotjament turístic a Montuïri. Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular i de l'IBESTAT.

Avui en dia, al municipi de Montuïri s'hi poden identificar dues tipologies molt diferenciades pel que fa a l'allotjament turístic, per una banda, l'allotjament turístic tradicional (principalment agroturismes, hotels rurals i turisme d'interior) i, per l'altra, l'habitatge de lloguer turístic. Concretament, l'any 2021, Montuïri presentava un total de 217 places d'allotjament turístic tradicional (33,85 %) i 424 d'habitatges de lloguer turístic (66,15 %) (vegeu Figura 2).

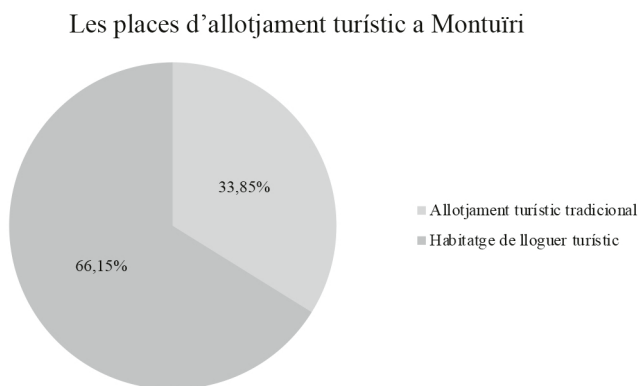

Figura 2. Les places d'allotjament turístic a Montuïri. Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular i de l'IBESTAT.

En el cas de l'allotjament turístic tradicional, el municipi compta amb un total de 6 establiments els quals es distribueixen entre agroturismes (3 establiments i 80 places), hotels rurals (2 establiments i 125 places) i finalment el turisme d'interior (1 establiment i 12 places). En aquest cas, els hotels rurals suposen un major percentatge (57,60 %) sobre el total de places d'allotjament turístic tradicional (vegeu Figura 3).

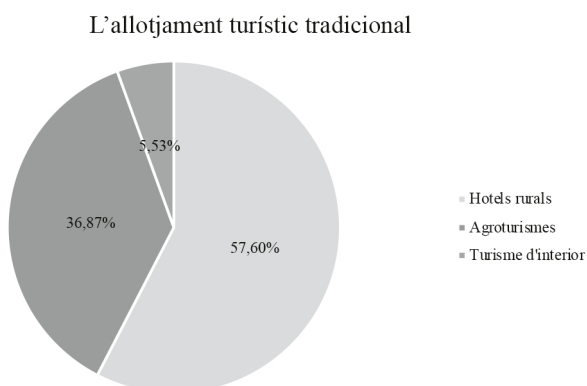

Figura 3. L'allotjament turístic tradicional. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IBESTAT.

En comparació amb la comarca del Pla de Mallorca (vegeu Figura 4), Montuïri és un dels municipis amb una major oferta de places d'allotjament tradicional. La mitjana de places en el total del Pla es troba al voltant d'unes 112 places, i en el cas del municipi de Montuïri aquesta xifra arriba a les 217 places. En canvi, pel que fa a les places de lloguer turístic Montuïri és un dels municipis del Pla de Mallorca amb un menor nombre de places ofertes pel que fa a aquesta tipologia d'allotjament, estant d'aquesta manera per davall de la mitjana en el Pla de Mallorca amb una diferència de quasi 120 places.

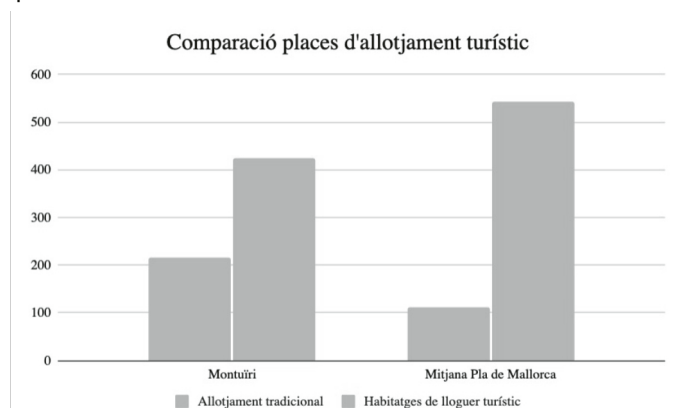

Figura 4. Comparació de places d'allotjament turístic. Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular i de l'IBESTAT.

3. El paper del lloguer turístic en la turistificació de Montuïri

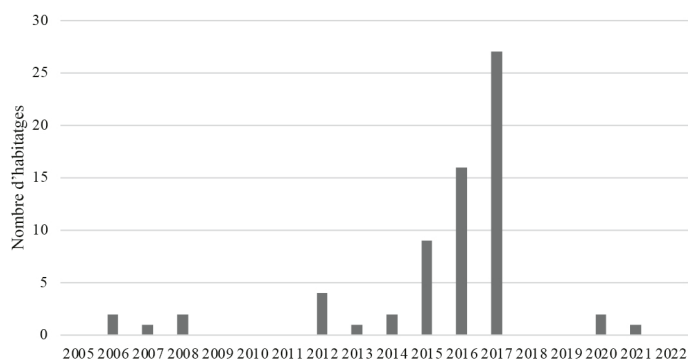
Montuïri, com altres municipis de l'interior de Mallorca, ha experimentat un procés de turistificació lligat a la proliferació d'habitatges de lloguer turístic. Aquesta tipologia d'allotjament s'ha convertit en la principal oferta d'aquests municipis, a diferència de l'allotjament turístic tradicional que ha anat creixent d'una manera més pausada.

Pel que fa al creixement de l'oferta d'habitatges de lloguer turístic s'han observat tres etapes diferenciades en el cas de Montuïri (vegeu Figura 5).

Una primera etapa (2005-2011) que comença amb l'aprovació del Decret 55/2005, del 20 de maig, pel qual es regulen els habitatges turístics de vacances a l'àmbit de la comunitat autònoma de les Illes Balears, fet que va fer aflorar una petita oferta que ja existia des dels anys noranta. Aquesta etapa també va estar marcada per la irrupció de les plataformes de comercialització en línia, com per exemple Airbnb, la qual fou creada l'any 2008 (Von Briel i Dolnicar, 2020). Aquestes plataformes permeten posar en contacte de forma directa propietaris d'allotjaments i turistes, fet que va afavorir el creixement d'habitatges destinats a un ús turístic. No obstant això, aquesta oferta s'oferia al marge del marc normatiu establert, un fet que s'observa tenint en compte que durant aquesta primera etapa només es donaren d'alta un total de 5 habitatges i 37 places.

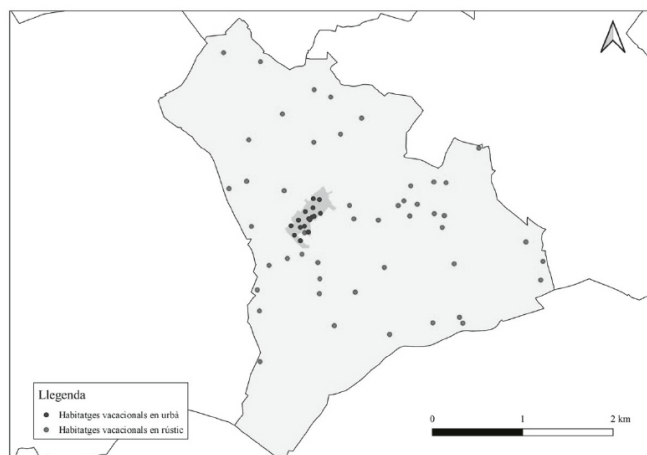
La segona etapa es troba compresa entre el 2012 i el 2016. Entre aquests anys es donaren d'alta un total de 32 habitatges i 198 places. Aquest augment és conseqüència de la nova legislació, la Llei 8/2012, de 19 de juliol, del turisme de les Illes Balears, la qual va afavorir que es produís una regularització d'una part de l'oferta que havia estat creada durant la primera etapa i que era comercialitzada de manera il·legal.

La tercera etapa abasta des del 2017 fins a l'actualitat. Aquesta etapa està marcada per la modificació de la Llei 8/2012 i la legislació de referència passa a ser la Llei 6/2017, del 31 de juliol, de modificació de la Llei 8/2012, de 19 de juliol, del turisme de les Illes Balears, relativa a la comercialització d'estades turístiques en habitatge. Els mesos abans de l'aprovació d'aquesta normativa es va produir una regularització massiva de l'oferta que s'havia creat, la qual va permetre conèixer la magnitud que havia adquirit el lloguer turístic. De fet, el 2017 va ser l'any amb un major nombre d'altres, amb 27 habitatges i 167 places. Una vegada aprovada la nova llei, els habitatges de lloguer turístic que es donaren d'alta disminuïren bruscament fins al punt que en els dos primers anys posteriors no es donà d'alta cap habitatge de lloguer turístic. D'aleshores ençà, només s'han produït 3 nous habitatges amb un total de 22 places. Juntament amb les restriccions normatives, cal esmentar que la pandèmia provocada per la covid-19 també ha contribuït a frenar el creixement de l'oferta de lloguer turístic.

3.1. Anàlisi territorial dels habitatges de lloguer turístic

En el cas de Montuïri, s'hi ha identificat un total de 68 habitatges, dels quals 16 es troben en sòl urbà i 52 en sòl rústic (vegeu Figura 6). Per tant, un 76,47 % de l'oferta es troba dins el sòl rústic del terme municipal, una xifra superior a la mitjana del Pla, la qual està en un 67,77 %.

Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular.

Pel que fa a la distribució de les 424 places dedicades a aquesta tipologia d'allotjament, 92 s'ofereixen en sòl urbà (21,70 %) i la resta, 332, en sòl rústic (78,30 %). En concordança amb el nombre d'habitats, les places també suposen un major percentatge en sòl rústic que no en sòl urbà. Cal destacar el fet que el percentatge de places en sòl rústic està per damunt de la mitjana del total del Pla.

Distribució geogràfica dels habitatges de lloguer turístic							
Urbà				Rústic			
Habitatges	%	Places	%	Habitatges	%	Places	%
16	23,53	92	21,70	52	76,47	332	78,30

Taula 1. Ubicació dels habitatges de lloguer turístic a Montuïri.

La gran majoria dels habitatges donats d'alta en sòl rústic s'han produït entre els anys 2015 i 2017, amb un total de 39 habitatges (vegeu Figura 7), cosa que representa el 75 % de l'oferta actual dins sòl rústic. En el cas dels habitatges dins sòl urbà, els únics anys en els quals es produïren altes foren el 2008, 2012, 2016, 2017 i 2020, trobant el punt més àlgid el 2016, amb un 43,75 %.

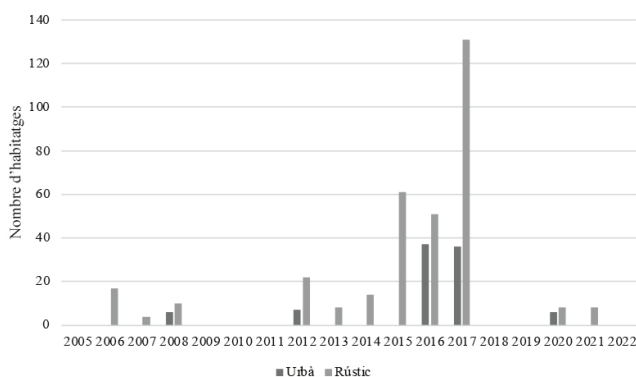

Figura 7. Habitatges de lloguer turístic segons la tipologia de sòl i moment en el qual es donaren d'alta. Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular.

En el cas de Montuïri, els habitatges de lloguer turístic tenen entre 2 i 12 places per habitatge, encara que la majoria d'aquests (46,58 %) disposen de 6 places per habitatge. En el cas dels habitatges que se situen en sòl urbà, l'oferta es troba entre 2 i 8 places per habitatge (vegeu Figura 8); en canvi, en sòl rústic els habitatges oscil·len entre les 4 i les 12 places per habitatge.

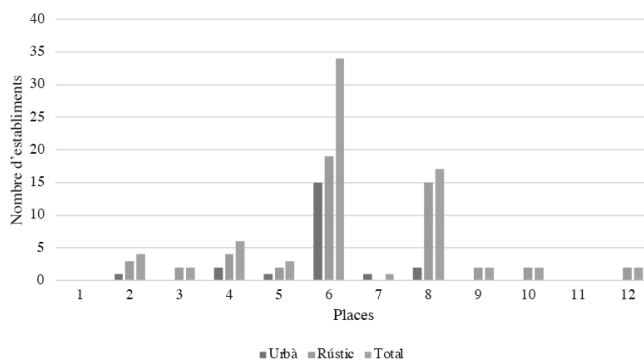
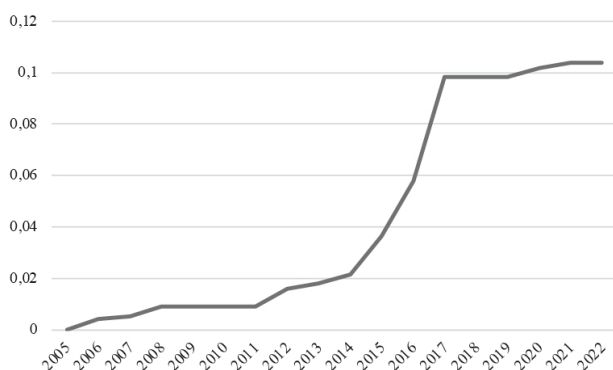

Figura 8. Places segons la tipologia de sòl. Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular

A mesura que s'ha anat donant d'alta aquesta nova tipologia d'allotjament, hi ha hagut un augment de la intensitat turística dins el municipi de Montuïri. L'any 2006, la intensitat de places/hectàrea era de 0,004 i des d'aleshores va anar creixent de manera suau però sostinguda fins a l'any 2014, moment en què s'arribà a 0,021 places/ha (vegeu Figura 9). A partir d'aquest any la intensitat derivada del lloguer turístic comença créixer de forma considerable fins a arribar el 2017 a 0,098 places/ha. A partir d'aquest moment, l'aprovació de mesures de control farà que es freni el fort creixement. No obstant això, la intensitat seguirà augmentant fins a arribar al seu màxim l'any 2022, amb una intensitat de 0,103 places/ha.

*Figura 9. La intensitat dels habitatges de lloguer turístic a Montuïri.
Elaboració pròpia a partir de les dades del Consell Insular*

En el cas del municipi de Montuïri la intensitat turística provocada pels habitatges de lloguer turístic es troba per davall de la mitjana del Pla, la qual és de 0,13 places/hectàrea. Així i tot, cal esmentar que Montuïri és un dels municipis amb un major nombre de places d'allotjament turístic tradicional, per tant, si les sumam al lloguer turístic, la intensitat turística de Montuïri es troba lleugerament per damunt de la mitjana del Pla.

4. Conclusions

Tot i la forta irrupció del turisme a l'illa de Mallorca, tradicionalment els municipis de l'interior com Montuïri s'havien considerat com a no turístics. No obstant això, aquesta frontera imaginària entre els espais turístics i els no turístics es troba de cada vegada més difuminada arran de les noves demandes i ofertes turístiques postfordistes.

Des de finals del segle passat, Montuïri experimenta un procés de turistificació del territori, a través de la creació d'una oferta de serveis d'allotjament turístic. En aquest cas, l'oferta s'ha basat en agroturismes, hotels rurals, turisme d'interior i, sobretot, habitatges de lloguer turístic. Aquesta darrera tipologia suma un total de 424 places, el que representa el 66,15 % del total de l'oferta de les places de

Montuïri. Pel que fa a la seva distribució sobre el territori, la majoria de places (78,30 %) es troben en sòl rústic, cosa que indica que el principal focus d'atracció turística del municipi recau a foravila. Cal dir que aquest creixent interès turístic pel foravila provoca canvis en els seus usos del sòl, que passa d'un ús tradicional agrari cap a un ús turístic. Això implica tota una sèrie d'impactes i conflictes derivats de les noves activitats que s'hi generen.

Pel que fa a les perspectives de present i futur, sembla que les normatives van encaminades a posar fre a l'increment de l'oferta d'allotjament turístic. De fet, recentment s'ha aprovat el Decret llei 3/2022, d'11 de febrer, de mesures urgents per a la sostenibilitat i la circularitat del turisme de les Illes Balears, el qual ha eliminat la possibilitat de crear noves places d'allotjament turístic fins a l'any 2026. Així doncs, és d'esperar que durant els propers anys Montuïri mantingui estable la seva oferta d'allotjament turístic, si bé cal esmentar que la seva demanda pugui veure's afavorida per la covid-19. Arran d'aquesta pandèmia s'ha observat com l'habitatge de lloguer turístic s'ha vist afavorit a causa dels múltiples avantatges que presenta enfront d'altres tipus de modalitats d'allotjament turístic (habitatge per a una sola família, sense haver de compartir zones comunes, sense preocupació en relació amb el virus o amb la mascareta, etc.). Per tant, la sensació de turistificació que ve experimentant el municipi es mantindrà o fins i tot podria incrementar-se a causa d'una major demanda d'allotjaments en espais rurals.

5. Bibliografia

- BINIMELIS, J. I GINARD, A. (1998): «Turismo y agricultura en Baleares. El turismo rural en Mallorca como último episodio del cambio territorial». En V.V.A.A. (1998): *IX Coloquio de Geografía Rural: Comunicaciones* Departamento de Geografía, Prehistoria y Arqueología de la Universidad del País Vasco. Grupo de Trabajo de Geografía Rural de la Asociación de Geógrafos Españoles. Bilbao, 1998, p. 47-55.
- BINIMELIS, J. I ORDINAS, A. (2006): «El turisme rural i les activitats de recreació: un solució als problemes de l'agricultura balear». A Picornell Cladera, M. (dir.) (2006): *Per una nova cultura del turisme*. Institut d'Estudis Ecològics (INESE). Palma, 2006.
- CALDENTEY, M. A. I MURRAY, I. (2021): «Les illes turistificades classificació per tipologies d'allotjament turístic a escala municipal de les Illes Balears». Dins: Gómez-Pujol, L.; Roig-Munar, F. X.; Gelabert, B. i Martín, J. A. (ed.) (2021): *De la terra a la mar i de la mar a la terra. Homenatge a Antonio Rodríguez-Perea*. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 34. Societat d'Història Natural de les Balears, Palma: 325-332. ISBN 978-84-09- 34554-0.
- COLL RAMIS, M. A. (2016): *Análisis socio-espacial de la estacionalidad turística en Mallorca* [Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears]. Repositori Institucional de la Universitat de les Illes Balears. <<https://dspace.uib.es/xmlui/handle/11201/4444>>.
- CONSELL INSULAR DE MALLORCA: *Registre d'empreses, activitats i establiments turístics*. Recuperat a partir de: <<http://www.caib.es/cathosfront/cens>>.
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS (11/02/2022): «El Govern aprova una congelació de places turístiques per als pròxims quatre anys a les Balears», Conselleria de model econòmic, turisme i treball. Recuperat a partir de: <<https://www.caib.es/pidip2front/jsp/ca/fitxanoticia/%20strongel-govern-aprova-una-congelacioacute-de-places-turiacutestiques-per-alsprogravexims-%20quatre-any-a-les-balearsstrong1>>.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE LES ILLES BALEARS (IBESTAT): *Territori. Superfície de les illes Balears per illa i municipi*. Recuperat de: <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/03a35e8a-3b8b-4999-893d-fe9f7a095744/0fbc6d98-9ecf-493e-9006-e068125395da/es/U450001_0001.px>.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE LES ILLES BALEARS (IBESTAT): *Treball. Afiliats i comptes de cotització a la Seguretat Social (dades TGSS)*. Recuperat de: <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/c6d84018-046c-4e4e-b111-fb2f17416531/c1c0a173-4469-4a7f-bd37-d25f0596e7e4/ca/E58028_20020.px>.

MURRAY, I.; RULLAN, O. I BLÁZQUEZ, M. (2005): «Las huellas territoriales de deterioro ecológico. El trasfondo oculto de la explosión turística en Baleares». *Scripta Nova: revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 9 (199), 181-204.

PONS ESTEVA, A. (2019): «Il·leïtat, turisme i urbanització a les Illes Balears». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 65 (2), 321-343.

SEGUÍ LLINÀS, M. (2006): *El turisme a les illes Balears (1950-2005)*. Ed. Edicions Documenta Balear. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. ISBN: 84-96376-76-1.

